

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูต
ในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
THE BUDDHISM PROPAGATION OF DHAMMADUTA
IN BANGBAN DISTRICT, PHRANAKON SRI AYUTTHAYA PROVINCE

พระกฤษประสงค์ ปาสาทิโก (ประดิษฐ์ขวัญ)

สารนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๐

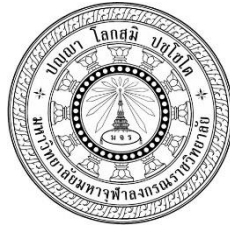
การเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

พระกฤษประสงค์ ปาสาทิโก (ประดิษฐ์ขวัญ)

สารนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๐

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

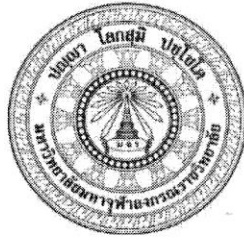
The Buddhism Propagation of Dhammaduta in Bangban District,
Phra Nakhon Sri Ayuttaya Province

Phra Kritprasong Pāsādiko (Praditkhwan)

A Research Paper Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for the Degree of
Master of Arts
(Buddhist Management)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
C.E. 2017

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับสารนิพนธ์
เรื่อง “การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา”
เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ

(พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบสารนิพนธ์

(พระปลัดระพิน พุทธิสารโร, ดร.)

ประธานกรรมการ

(ดร.อำนาจ บัวศิริ)

กรรมการ

(ผศ.ดร.พิเชฐ ทั้งไธ)

กรรมการ

(พระมหาภคญา กิตติโสภโณ, ดร.)

กรรมการ

(พระมหาสุนันท์ สุนนโท, ดร.)

กรรมการ

คณะกรรมการควบคุมสารนิพนธ์

พระมหาภคญา กิตติโสภโณ, ดร.

ประธานกรรมการ

พระมหาสุนันท์ สุนนโท, ดร.

กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

(พระภคญประสงค์ ปาสาธิโก)

- ชื่อสารนิพนธ์ : การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูต
ในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
- ผู้วิจัย : พระกฤษประสงค์ ปาสาทิโก (ประดิษฐ์ขวัญ)
- ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (การจัดการเชิงพุทธ)
- คณะกรรมการควบคุมสารนิพนธ์
- : พระมหาภานุภักดิ์ กิตติโสภโณ, ดร., พธ.บ.(การจัดการเชิงพุทธ),
พธ.ม.(การจัดการเชิงพุทธ), พธ.ด.(การจัดการเชิงพุทธ),
 - : พระมหาสุเมธ สุนนโท, ดร., พธ.บ.(การจัดการเชิงพุทธ),
พธ.ม.(การจัดการเชิงพุทธ), พธ.ด.(การจัดการเชิงพุทธ)
- วันสำเร็จการศึกษา : ๑๕ มีนาคม ๒๕๖๑

บทคัดย่อ

งานวิจัยฉบับนี้ มีจุดประสงค์ คือ ๑) เพื่อศึกษาการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูต ในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๒) เพื่อเปรียบเทียบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูต ในอำเภอ บางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยาโดยจำแนกตามสถานภาพส่วนบุคคล ๓) เพื่อศึกษาปัญหา อุปสรรคและข้อเสนอแนะต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูต ในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ในการวิจัยครั้งนี้เป็นงานวิจัยแบบผสมวิธี ระหว่างงานวิจัยเชิงปริมาณ ด้วยการใช้การวิจัยเชิงสำรวจ กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ประชาชนในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำนวน ๓๘๘ คน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นแบบสอบถามที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นเอง โดยมีค่าความเชื่อมั่นทั้งฉบับ เท่ากับ ๐.๘๕๔ วิเคราะห์ผลการวิจัยโดยใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูปทางสังคมศาสตร์ สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ค่าความถี่และค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ทดสอบค่าที (t – test) ในกรณีตัวแปรต้นมี ๒ กลุ่ม และการทดสอบค่าเอฟ (f-test) ด้วยวิธีการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (One Way ANOVA) ในกรณีตัวแปรต้นตั้งแต่ ๓ กลุ่มขึ้นไป เมื่อพบว่ามีความแตกต่างจะทำการเปรียบเทียบความแตกต่างค่าเฉลี่ยเป็นรายคู่ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุด (Least Significant Difference: LSD.) และการวิจัยเชิงปริมาณเชิงคุณภาพด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน ๑๐ รูป/คน ใช้แบบสัมภาษณ์เป็นเครื่องมือและวิเคราะห์ข้อมูลแบบพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า

๑. ประชาชนทั่วไปมีความคิดเห็นต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูต ในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}=4.40$, S.D. = ๐.๔๘๕) และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า อยู่ในระดับมากทุกด้าน ด้านการเทศนาธรรม ($\bar{X} = 4.46$, S.D. = ๐.๔๙๗) ด้านการสนทนาธรรม ($\bar{X} = 4.41$, S.D. = ๐.๕๒๙) ด้านการสอนกรรมฐาน ($\bar{X} = 4.37$, S.D. = ๐.๕๓๘) ด้านการใช้สื่ออุปกรณ์ประกอบการสอนธรรม ($\bar{X} = 4.37$, S.D. = ๐.๖๗๖) ตามลำดับ

๒. ผลการเปรียบเทียบความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล โดยภาพรวม พบว่า ประชาชนที่มี เพศ อายุ แตกต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้ ส่วนปัจจัยส่วนบุคคลด้าน การศึกษา อาชีพ รายได้ แตกต่างกัน มีความคิดต่อการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ จึงยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้

๓. ปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะต่อการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้แก่ ปัญหา อุปสรรค พบว่า ความพร้อมในการทำงานยังไม่สอดคล้องกับเหตุการณ์ปัจจุบัน การเผยแพร่ธรรมไม่ตรงกับวัยของผู้ฟัง พระธรรมทูตไม่เปิดโอกาสให้ผู้ฟังได้ถามในข้อสงสัยของการปฏิบัติ พระธรรมทูตขาดความรู้ด้านการใช้สื่อต่างๆ ข้อเสนอแนะ พบว่า พระธรรมทูตควรเตรียมความพร้อมในการทำหน้าที่เผยแพร่พระพุทธศาสนาให้สอดคล้องกับสังคมในปัจจุบัน พระธรรมทูตต้องรู้ว่าผู้ฟังเป็นบุคคลประเภทไหนจึงหยิบยกเอาเรื่องที่ตรงกับจริตของบุคคลเหล่านั้น เพื่อเข้าใจง่าย ในการปฏิบัติกรรมฐานควรมีการตอบคำถามข้อสงสัยจากการปฏิบัติสมถกรรมฐาน หรือวิปัสสนากรรมฐานของผู้เข้าปฏิบัติ มีความสามารถนำความรู้จากสื่อ โดยการฉายทางโปรเจคเตอร์เพื่อให้เห็นภาพประกอบนำไปปฏิบัติได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น

Research Paper : The Buddhism Propagation of Dhammaduta
Title in Bangban District, Phra Nakhon Sri Ayuttaya Province
Researcher : Phra Kritprasong Pāsādiko (Praditkhwan)
Degree : Master of Arts (Buddhist Management)
Research Paper Supervisory Committee:
: Phramaha Kritsada Kittisobhano,
B.A. (Buddhist Management), M.A. (Buddhist Management),
Ph.D. (Buddhist Management)
: Phramaha Sunan Sunando, B.A.(Buddhist Management),
M.A.(Buddhist Management), Ph.D.(Buddhist Management)
Date of Graduation : March 15, 2018

Abstract

The objectives of this research were 1) to study the Buddhism propagation of Dhammaduta in Bangban district, Phra Nakhon Sri Ayutthaya province, 2) to compare the Buddhism propagation of Dhammaduta in Bangban district, Phra Nakhon Sri Ayutthaya province classified by personal factors and 3) to study the problems, obstacles and suggestions about the Buddhism propagation of Dhammaduta in Bangban district, Phra Nakhon Sri Ayutthaya province. This research was the mixed method research between the quantitative research that the sampling group was the 388 people in Bangban district, Phra Nakhon Sri Ayutthaya province. The tool for data collection was used by the questionnaires that created by own researcher with reliance as 0.854 and the research findings analysis was used by the ready computer programe of social sciences. The statistics used the frequency, percentage, mean, standard deviation(S.D.) and tested hypothesis from the person data of respondents of questionnaires such as gender, age, level of education careers, and income, t-test, f-test, One-way Analysis of Variance least Significant Difference : LSD and the qualitative research through in depth interview from 10 key informants of the tool of research as the structured interview and the data analysis was used by interview as the tool and then analyzed the data through the descriptive analysis technique.

The findings of the research as follows:

1. The people had the opinions to the Buddhism propagation of Dhammaduta in Bangban district, Phra Nakhon Sri Ayutthaya province in overall, was the high level with an average and deviation scale at ($\bar{X}$ =4.40, S.D. = 0.485), when considered in each aspect

found that it was at high level in all aspects as follows : 1) Dhamma Sermon aspect ($\bar{X} = 4.46$, S.D. = 0.497), 2) Dhamma Discussion aspect ($\bar{X} = 4.41$, S.D. = 0.529), 3) Meditation Teaching aspect ($\bar{X} = 4.33$, S.D. = 0.538), 4) Dhamma Teaching Equipment ($\bar{X} = 4.37$, S.D. = 0.676) respectively.

2. The findings of opinions of people to the Buddhism propagation of Dhammaduta in Bangban district, Phra Nakhon Sri Auythaya province classified by personal factors in overall found that the people who had the differences of sex and age, had the opinions to the Buddhism propagation of Dhammaduta in Bangban district, Phra Nakhon Sri Auythaya province indifferently. It rejected the hypothesis. But the differences of personal factors like education, career, and income, had the opinions Buddhism propagation of Dhammaduta in Bangban district, Phra Nakhon Sri Auythaya province differently as significantly statistics at 0.05. It accepted the hypothesis.

3. The problems, obstacles and suggestions to the Buddhism propagation of Dhammaduta in Bangban district, Phra Nakhon Sri Auythaya province such as the problems and obstacles that found that the readiness to work improperly to the present situation, Dhamma propagation does not match with the ages of audience, Dhammaduta missionary monks do not a change to audience to ask the questions that they have the doubt, Dhammaduta missionary monks lack of knowledge for teaching equipment. The suggestions : should have to readiness to propagate Buddhism to match with the present society, Dhammaduta missionary monks should understand the types of audience that can focus on the individual minds for more understanding, Dhammaduta missionary monks should answer the questions of audience that they have when they practice the mediation or insight meditation, Dhammaduta missionary monks should have the knowledge of teaching equipment like projector for more clearly understanding of mediation practice.

กิตติกรรมประกาศ

สารนิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จได้ด้วยความอนุเคราะห์จากคณาจารย์ และผู้ที่เกี่ยวข้องทุกท่าน ขออนุโมทนาขอขอบคุณ รศ.ดร.สุพล สุยะพรหม รองอธิการบดีฝ่ายกิจการทั่วไป ผู้อำนวยการหลักสูตร บัณฑิตศึกษา ภาควิชารัฐศาสตร์ ที่ได้ทำการเปิดสอนหลักสูตรนี้ขึ้นมา และที่ขาดไม่ได้ก็ขออนุโมทนาขอขอบคุณ พระมหากฤษฎา กิตติโสภโณ, ดร. ประธานกรรมการควบคุมสารนิพนธ์ พระมหาสุนันท์ สุนันโท, ดร. กรรมการควบคุมสารนิพนธ์

ขอกราบขอขอบคุณ พระปลัดระพิน พุทธิสารโร, ดร. ประธานการสอบป้องกันสารนิพนธ์ ขอเจริญพรขอบคุณ ผศ.ดร.พิเชฐ ทั้งโต และ ดร.อำนาจ บัวศิริ กรรมการสอบป้องกันสารนิพนธ์ ที่ได้ให้คำแนะนำในการทำสารนิพนธ์ให้สมบูรณ์ลุล่วงไปด้วยดี

ขอกราบขอขอบคุณ พระครูชินธรรมาภรณ์ เจ้าคณะอำเภอบางบาล เจ้าอาวาสวัดสีกก ตำบลน้ำเต้า พระครูวิบูลจริยากร รองเจ้าคณะอำเภอบางบาล เจ้าอาวาสวัดเสาชิง พระครูปัญญาจุฬารักษ์ เจ้าอาวาสวัดจุฬามณี ตำบลบ้านกุ่ม อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ที่ให้ความอนุเคราะห์ข้อมูลในการทำสารนิพนธ์ ในครั้งนี้

ขอขอบพระคุณคณาจารย์ในภาควิชาที่ได้ให้ความเมตตาชี้แนะแนวทางในการศึกษา ตลอดถึงในการทำสารนิพนธ์ครั้งนี้ให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี และขอขอบคุณเพื่อนนิสิตทุกรูป ที่ให้ความเมตตาช่วยเหลือในด้านการเรียน พร้อมทั้งคำแนะนำเพิ่มเติมที่เป็นประโยชน์ตลอดถึงให้กำลังใจในการทำสารนิพนธ์ ในครั้งนี้

ขอเจริญพรคณะศิษยานุศิษย์ คณะอุบาสกอุบาสิกา ทุกๆ ท่านที่ได้ให้ความอุปถัมภ์ในการศึกษาครั้งนี้ ขอขอบคุณเพื่อน ๆ การจัดการเชิงพุทธทุกรูป ที่ให้คำปรึกษาแนะนำในการศึกษา ขออนุโมทนาขอขอบคุณทุกท่านที่ให้ความเมตตาในการตอบแบบสอบถามและเก็บรวบรวมข้อมูลที่เป็นรายละเอียดในการทำสารนิพนธ์ในครั้งนี้

อานิสงส์ใดที่จักพึงบังเกิดจากการทำวิจัยนี้ ผู้วิจัยขอน้อมบูชาคุณพระรัตนตรัย คุณบิดามารดา คุณครูอาจารย์ ผู้ที่มีอุปการคุณทุกท่านที่มีส่วนช่วยเหลือในการทำสารนิพนธ์ในครั้งนี้

ขอขอบพระคุณท่านผู้ประสานงานข้อมูลการทำวิทยานิพนธ์ และผู้ใกล้ชิด ที่ให้กำลังใจและสนับสนุนในทุก ๆ เรื่องจนทำให้ผู้จัดทำสารนิพนธ์ได้รับประโยชน์

พระกฤษประสงค์ ปาสาทิโก (ประดิษฐ์ขวัญ)

๖ มีนาคม ๒๕๖๑

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
สารบัญตาราง	ณ
สารบัญแผนภาพ	ญ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ฐ
บทที่ ๑ บทนำ	
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญ	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์การวิจัย	๕
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๖
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย	๖
๑.๕ สมมติฐานของการวิจัย	๗
๑.๖ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๘
๑.๗ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย	๘
บทที่ ๒ แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	
๒.๑ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา	๙
๒.๒ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับพระธรรมทูต	๓๑
๒.๓ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการเทศนาธรรม	๔๐
๒.๔ แนวคิดที่เกี่ยวกับสนทนาธรรม	๕๔
๒.๕ แนวคิดที่เกี่ยวกับการสอนกรรมฐาน	๗๒
๒.๖ แนวคิดที่เกี่ยวกับการใช้สื่ออุปกรณ์ประกอบการสอนธรรมะ	๘๐
๒.๗ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๘๕
๒.๘ กรอบแนวคิดการวิจัย	๙๓
บทที่ ๓ วิธีดำเนินการวิจัย	
๓.๑ รูปแบบงานวิจัย	๙๔
๓.๒ ประชากรกลุ่มตัวอย่าง	๙๔
๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	๙๗

สารบัญ (ต่อ)

เรื่อง	หน้า
๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล	๑๐๐
๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล	๑๐๐
บทที่ ๔ ผลการวิจัย	
๔.๑ ผลการวิเคราะห์ข้อมูลปัจจัยส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม	๑๐๒
๔.๒ ผลการวิเคราะห์ความคิดเห็นของพระสงฆ์ที่มีต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	๑๐๕
๔.๓ ผลการเปรียบเทียบระดับความคิดเห็นของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของ พระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยาจำแนกตามปัจจัย ส่วนบุคคล	๑๑๐
๔.๔ ผลการวิเคราะห์ความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะ เกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	๑๒๔
๔.๕ ผลการสัมภาษณ์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอ บางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	๑๒๗
๔.๖ สรุปองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย	๑๓๔
บทที่ ๕ สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๑๓๘
๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย	๑๔๑
๕.๓ ข้อเสนอแนะ	๑๔๖
๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย	๑๔๖
๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ	๑๔๗
๕.๓.๓ ข้อเสนอเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป	๑๔๘
บรรณานุกรม	๑๔๙
ภาคผนวก	๑๕๕
ภาคผนวก ก หนังสือขอความอนุเคราะห์ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ การวิจัย	๑๕๖
ภาคผนวก ข ผลการหาค่าดัชนีความสอดคล้อง (IOC)	๑๖๒
ภาคผนวก ค หนังสือขอความอนุเคราะห์เก็บข้อมูลเพื่อตรวจสอบความเที่ยงตรง ของแบบสอบถาม (Try Out)	๑๖๖
ภาคผนวก ง ค่าสัมประสิทธิ์แอลฟา (Alpha Coefficient)	๑๖๘

สารบัญ (ต่อ)

เรื่อง	หน้า
ภาคผนวก จ หนังสือขอความอนุเคราะห์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย	๑๗๒
ภาคผนวก ฉ แบบสอบถามเพื่อการวิจัย	๑๘๓
ภาคผนวก ช แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย	๑๙๐
ภาคผนวก ซ ภาพประกอบการวิจัย	๑๙๒
ประวัติผู้วิจัย	๑๙๘

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
๓.๑	จำนวนประชากรและกลุ่มตัวอย่างผู้ตอบแบบสอบถาม ๙๖
๔.๑	ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ๑๐๓
๔.๒	ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยภาพรวม ๑๐๕
๔.๓	ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ด้านการเทศนาธรรม ๑๐๖
๔.๔	ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ด้านการสนทนาธรรม ๑๐๗
๔.๕	ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ด้านการสอนกรรมฐาน ๑๐๘
๔.๖	ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ด้านการใช้สื่ออุปกรณ์ประกอบการสอนธรรมะ ๑๐๙
๔.๗	การเปรียบเทียบระดับความคิดเห็นของประชาชนทั่วไปที่มีต่อการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำแนกตามเพศ ๑๑๐
๔.๘	การเปรียบเทียบระดับความคิดเห็นของประชาชนทั่วไป ที่มีต่อการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำแนกตามอายุ โดยภาพรวม ๑๑๑
๔.๙	การเปรียบเทียบความแตกต่างรายคู่ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุดของการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำแนกตามอายุ ด้านการเทศนาธรรม ๑๑๒
๔.๑๐	การเปรียบเทียบระดับความคิดเห็นของประชาชนทั่วไป ที่มีต่อการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำแนกตามการศึกษา โดยภาพรวม ๑๑๓

สารบัญตาราง (ต่อ)

ตารางที่	หน้า
๔.๑๑ การเปรียบเทียบความแตกต่างรายคู่ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุดของการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำแนกตามการศึกษา ด้านภาพรวม	๑๑๔
๔.๑๒ การเปรียบเทียบความแตกต่างรายคู่ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุดของการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำแนกตามการศึกษา ด้านการสอนกรรมฐาน	๑๑๕
๔.๑๓ การเปรียบเทียบความแตกต่างรายคู่ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุดของการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำแนกตามการศึกษา ด้านการใช้สื่ออุปกรณ์ประกอบการสอนธรรมะ	๑๑๖
๔.๑๔ การเปรียบเทียบระดับความคิดเห็นของประชาชนทั่วไป ที่มีต่อการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำแนกตามอาชีพ โดยภาพรวม	๑๑๗
๔.๑๕ การเปรียบเทียบความแตกต่างรายคู่ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุดของการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำแนกตามอาชีพ ด้านภาพรวม	๑๑๘
๔.๑๖ การเปรียบเทียบความแตกต่างรายคู่ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุดของการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำแนกตามอาชีพ ด้านการสนทนาธรรม	๑๑๙
๔.๑๗ การเปรียบเทียบความแตกต่างรายคู่ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุดของการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำแนกตามอาชีพ ด้านการสอนกรรมฐาน	๑๒๐
๔.๑๘ การเปรียบเทียบความแตกต่างรายคู่ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุดของการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำแนกตามอาชีพ ด้านการใช้สื่ออุปกรณ์ประกอบการสอนธรรมะ	๑๒๑
๔.๑๙ การเปรียบเทียบระดับความคิดเห็นของประชาชนทั่วไป ที่มีต่อการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำแนกตามรายได้ โดยภาพรวม	๑๒๒
๔.๒๐ ผลสรุปโดยรวมด้านการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตใน อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	๑๒๓
๔.๒๑ ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ด้านการเทศนาธรรม	๑๒๔

สารบัญตาราง (ต่อ)

ตารางที่	หน้า
๔.๒๒ ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ด้านการสนทนาธรรม	๑๒๕
๔.๒๓ ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ด้านการสอนกรรมฐาน	๑๒๕
๔.๒๔ ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ด้านการใช้สื่ออุปกรณ์ประกอบการสอนธรรมะ	๑๒๖

สารบัญแผนภาพ

ตารางที่	หน้า
๒.๑ แสดงกรอบแนวคิดในการวิจัย	๙๓
๔.๑ สรุปองค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัย	๑๓๔

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

อักษรย่อในสารนิพนธ์ฉบับนี้ ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาบาลีและพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ส่วนคัมภีร์อรรถกถาบาลี/ภาษาไทย ใช้ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย/มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

การอ้างอิงพระไตรปิฎก จะระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า หลังอักษรย่อชื่อคัมภีร์ เช่น ที.สี.(บาลี) ๙/๒๗๖/๙๗, ที.สี. (ไทย) ๙/๒๗๖/๙๘. หมายถึง ทีฆนิกาย สีลขณธวคคปาลิ ภาษาบาลี เล่ม ๙ ข้อ ๒๗๖ หน้า ๙๗ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐ และทีฆนิกาย สีลขันธวรรค ภาษาไทย เล่ม ๙ ข้อ ๒๗๖ หน้า ๙๘ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙

ส่วนคัมภีร์อรรถกถา จะระบุชื่อคัมภีร์ ลำดับเล่ม (ถ้ามี)/หน้า เช่น ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๒๗๖/๒๔๐ หมายถึง ทีฆนิกาย สุมงคฺลวิสาสินี สีลขณธวคคอฏฐกถา ภาษาบาลี เล่ม ๑ ข้อ ๒๗๖ หน้า ๒๔๐ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตามลำดับดังนี้

๑. คำอธิบายคำย่อในภาษาไทย

ก. คำย่อชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎก

พระวินัยปิฎก/พระสุตตันตปิฎก/พระอภิธรรมปิฎก

คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
วิ.ม.หา. (ไทย)	=มหาวิภังค์	ภาษาไทย
วิ.ม. (ไทย)	=มหาวรรค	ภาษาไทย
ที.ม.(ไทย)	=ทีฆนิกาย	มหาวรรค ภาษาไทย
ที.ปา.(ไทย)	=ทีฆนิกาย	ปาฎีกาวรรค ภาษาไทย
ม.ม.(ไทย)	=มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปณณาส์ ภาษาไทย
อง.ทุก. (ไทย)	=อังคุตตรนิกาย	ทุกนิบาต ภาษาไทย
อง.จตุกก.(ไทย)	=อังคุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต ภาษาไทย
อง.สตุตท.(ไทย)	=อังคุตตรนิกาย	สตุตทนิบาต ภาษาไทย
อง.อฏฐก.(ไทย)	=อังคุตตรนิกาย	อฏฐกนิบาต ภาษาไทย
ขุ.อิติ.(ไทย)	=ขุททกนิกาย	อิติวุตตกะ ภาษาไทย
อภ.ปุ.(ไทย)	=ปุคคลบัญญัติ	ภาษาไทย

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

วัดเป็นส่วนหนึ่งของสถาบันทางศาสนา เพราะเป็นที่อยู่ของพระภิกษุสามเณรมีบทบาทต่อวิถีชีวิต จิตใจของคนไทยอย่างแท้จริง พระพุทธศาสนาให้ทุกสิ่งทุกอย่างแก่ชีวิตคนไทยและสังคมไทย เปรียบเทียบดุจประทีปส่องทาง พระสงฆ์ในฐานะเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณได้อบรมบ่มนิสัยให้มีการศึกษาพัฒนาจิต และเป็นหลักชัย เป็นแม่แบบการดำเนินชีวิตที่ดั่งามแก่ประชาชน คนเราทุกคนเกิดมาต้องมีหลักประกันชีวิตเอาไว้บ้างเพื่อเป็นการใช้ชีวิตของเรา เพื่อเป็นหลักประกันชีวิตเอาไว้บ้างให้ตั้งอยู่บนพื้นฐานที่ถูกต้องปลอดภัย คือตั้งอยู่ในความไม่ประมาท สร้างแต่คุณงามความดี เชื่อว่าเป็นผู้ไม่ตายไปจากความดี ทำให้ชีวิตของเรามีแต่ความสุขความเจริญเมื่อความตายอันแท้จริงมาถึง ความดีหรือบุญคุณนั้นก็ติดตามไปในชาติหน้าภพหน้า คนเราเกิดมาจึงจะต้องมีหลักประกันชีวิตและต้องเป็นหลักประกันชีวิตในทางพระพุทธศาสนาเท่านั้น

ความจำเป็นและปัญหาในปัจจุบัน หากคนเราไม่เกี่ยวข้องไม่สนใจกับหลักธรรมคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว ชีวิตก็จะเดินทางไปในทิศทางที่ตีไม่ได้ ในขณะเดียวกันหากคนเราไม่ใส่ใจ ในจริยธรรม ศีลธรรม หรือความเชื่อในทางพระพุทธศาสนา ไม่ให้ความสำคัญ ชีวิตของเราก็จะไม่มีทิศทางที่ถูกต้องเหมาะสม ส่วนบุคคลที่เข้าถึงแล้วปฏิบัติตาม ก็ได้ทราบถึงหลักธรรม และแนวทางปฏิบัติให้พ้นจากทุกข์ รวมทั้งหลักธรรมในการสร้างสันติสุขแก่ครอบครัว และในสังคมส่วนรวม ให้มีความสงบสุขร่มเย็นต่อไปและยังเป็นการต่อยอดในการดำเนินชีวิตประจำวันเพื่อประโยชน์แก่ท่านทั้งหลาย

วัดจึงเป็นศูนย์กลางสรรพวิชา วิธีการที่จะนำชีวิตเราไปสู่เป้าหมายให้สมหวังก็ต้องอาศัยความรู้ความเข้าใจ วิชาในโลกนี้ มีอยู่มากมาย และศึกษาได้ไม่มีวันหมดสิ้น ส่วนว่าบุคคลใดจะเลือกศึกษาวิชาใด ศึกษาากน้อยแค่ไหนก็แล้วแต่ว่าบุคคลนั้นๆ เพราะขึ้นอยู่กับว่าการศึกษาย่อมมีคุณค่าต่อชีวิตวิชาโดยทั่วไปนั้นศึกษาเพื่อชีวิตดำรงอยู่ได้เท่านั้น แต่ยังมีสุดยอดของวิชาที่ทุกคนยังศึกษากันไม่ถึง ไม่ใช่ว่าจะศึกษากันไม่ได้ แต่ถ้าไม่ศึกษาวิชานี้แล้วชีวิตจะไม่ปลอดภัย วิชานี้คือ วิธีศึกษาความจริงของชีวิต หรือเรียกว่า "วิชาความจริงของชีวิต" ซึ่งจะนำไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองทำให้ชีวิตของเราปลอดภัย ทั้งในภพนี้และในภพหน้า การหาโอกาสเข้ามา ฟังธรรม หรืออ่านหนังสือธรรมะ จึงจำเป็นต้องกระทำอยู่เป็นนิจให้เกิดเป็นนิสัยที่ฝังรู้ เสริมปัญญา

การเผยแผ่พระพุทธศาสนา ยังเป็นการจรจรของพระพุทธศาสนาให้กว้างไกล และยืนยาวสืบต่อไป ในทางพระพุทธศาสนานั้น ถือว่าการให้ธรรมเป็นทานชนะการให้ทั้งปวงอีกทั้งผู้ที่ได้เข้าร่วมประกอบกิจกรรมยังได้พัฒนาชีวิตของตนเอง และของผู้อื่นอันเกิดจากการยึดหลักธรรม เป็นแนวทางช่วยสร้าง และค้ำจุนสังคมของเรา ให้เข้มแข็ง ในยามที่โลกผจญจากการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และบุคคลในสังคมกำลังถูกระแสวัตถุนิยม บริโภคนิยมชักจูงอย่างไม่รู้ตัวในเกือบทุกวงการ

วัดจึงเปรียบเหมือนมีหน้าที่ในการอนุเคราะห์ประชาชนตามหลักพุทธธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระสงฆ์ได้ทำหน้าที่หลักทั้ง ๖ ประการ คือ ๑) ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว ๒) ให้ตั้งอยู่ในความดี ๓) อนุเคราะห์น้ำใจอันดีงาม ๔) ให้ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยให้ได้ฟัง ๕) อธิบายสิ่งที่เคยฟังแล้วให้เข้าใจอย่างแจ่มแจ้ง ๖) บอกทางสวรรค์ให้^๑

เมื่อพิจารณา ถึงในสังคมปัจจุบันนี้พบเจอแต่ชีวิตมีแต่ปัญหาได้แก่ “ความยุ่งเหยิง ความสับสน และความทุกข์ในชีวิต” ซึ่งเมื่อพิจารณาแล้วปัญหาก็คือทุกข์ หรือทุกข์ก็คือปัญหาที่ทุกคนก็ต้องพานพบกันอยู่ แต่ทั้งปัญหาและทุกข์นั้นก็ผ่านมาและผ่านไป แต่ไม่ใช่ว่าจะจากไปเสียเลยเนื่องมาจากชีวิตของเราเองและในครอบครัว คือชีวิตยุ่งยากสับสนเพราะครอบครัวประสบภาวะขัดข้อง ไม่ราบรื่นปัญหา บางคนก็หาทางออกไม่ได้ แต่บางคนโชคดีที่หาทางออกได้ โดยการตั้งสติทำจิตสงบประกอบด้วยมีปัญญาที่เข้าถึงในเหตุกับผลว่า นั่นคือความจริงของชีวิตเพื่อนำมาปรับและอยู่กับปัญหานั้นให้ได้ แต่ก็ใช่ว่าจะตัดได้ขาด

พระพุทธองค์ ทรงประทานการอุปสมบทแก่พระอัญญาโกณฑัญญะหนึ่งใน ปัญจวัคคีย์ นับว่าเป็นการสืบศาสนทายาทเป็นครั้งแรก และทรงประกาศความจริงแห่งชีวิตด้วยการแสดงพระธรรมจักกัปปวัตตนสูตร เป็นปฐมฤกษ์แห่งการประกาศพระพุทธศาสนา ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน หลังจากนั้นทรงส่งพระสาวกไปประกาศพระสัทธรรม ด้วยพระพุทธดำรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงเที่ยวจาริกไปเพื่อประโยชน์และความสุขแก่ชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์โลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ปวงทวยเทพและมนุษย์ อย่าไปโดย ทางเดียวกันสองรูป จงแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลางและความงาม ในที่สุดจงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะบริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วน”^๒

พระพุทธกิจ หมายถึง กิจที่พระพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญหรือสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงกระทำในฐานะองค์พระสัมมาสัมพุทธะพระสัพพัญญูพระผู้ตรัสรู้ขอบได้โดยพระองค์เองพุทธกิจเริ่มแรกของพระองค์ ก็คือทรงบัญญัติข้อธรรมให้ตรงกับสภาพธรรมที่ตรัสรู้เป็นภาษาเฉพาะเพื่อใช้สื่อสาร ให้ผู้ฟังเข้าใจธรรมเหล่านั้นแล้วเข้าใจวิธีปฏิบัติเพื่อรู้แจ้งตามพระองค์เช่นมัชฌิมาปฏิปทา, อริยมรรคมีองค์ ๘ เช่น ทุกขอริยสัจเป็นต้น และบางบัญญัติก็ทรงเลือกใช้บัญญัติที่ชาวโลกในขณะนั้นใช้กันอยู่ เพียงแต่ทรงให้ความหมายใหม่ เช่นพรหมจรรย์ ตบะ นิพพาน และกรรม เป็นต้น

พุทธกิจต่อมาคือ ทรงนำบัญญัติธรรมเหล่านั้นมาแสดง (สอน บอก แนะนำ) แก่ชนทั้งหลาย ด้วยพุทธวิธีสอนแบบต่างๆเช่น สอนแบบละมุนละม่อม และสอนแบบแข็งกร้าว เป็นต้น พุทธกิจในการสอนเป็นกิจที่ทรงทำมากที่สุด ดังจะเห็นได้จาก พุทธกิจประจำวัน ๕ ประการที่พระองค์ทรงบำเพ็ญ ล้วนเป็นไปกับการสอนและเพื่อการเตรียมตัวสอนคนที่ควรสอนทั้งสิ้นการสอนหรือการโปรดบุคคลผู้ควรสอน จึงเป็นตัวกำหนดการเสด็จจาริกไปยังถิ่นฐานบ้านเมืองต่างๆว่าจะเสด็จเร่งด่วนหรือไม่เร่งด่วน ล้วนเป็นสิ่งที่ควรปฏิบัติตามคำสั่งสอนทั้งสิ้น

^๑ พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตโต), พระพุทธศาสนาในยุคโลกาภิวัตน์, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙), หน้า ๒๐.

^๒ วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐.

พุทธกิจในการสอนหรือการเสด็จจาริกโปรดบุคคลต่างๆ เป็นพุทธกิจที่ช่วยให้เห็นพุทธกิจทั้งหมดชัดเจนมาก เช่น “การเสด็จโปรดองคุลิมาล” ผู้ศึกษาย่อมเห็นพุทธกิจตอนใกล้รุ่งที่ทรงตรวจดูสัตว์โลกผู้ควรตรัสรู้ก็พบโจรเข้ามาอยู่ในข่ายพระพุทธานุญาต ได้เห็นพุทธวิธีสอนโดยใช้อธิทถาภิสังขาร ให้โจรวิ่งไล่ไม่ทันได้เห็นถ้อยคำบัญญัติที่ทรงใช้สอนองคุลิมาล เช่น “เราหยุดแล้วแต่ท่านยังไม่หยุด”

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในทุกยุคสมัยพระสงฆ์สาวกนับว่าเป็นผู้มีบทบาทสำคัญ เพราะพระสงฆ์เป็นส่วนหนึ่งของพระรัตนตรัย และยังถือว่าเป็นองค์ประกอบหนึ่งของหลักศาสนาการเผยแผ่พระพุทธศาสนานั้นทำกันหลายรูปแบบ เช่น การปฏิบัติตนที่น่าเลื่อมใสได้แก่การเทศนาธรรม การปาฐกถาธรรม การอภิปรายธรรม การสนทนาธรรม การให้แนวคิดแนวทางที่เกี่ยวกับการสอนกรรมฐาน การใช้สื่ออุปกรณ์ประกอบการสอนธรรมะ การสนทนาการแนะนำการตอบปัญหาข้อข้องใจ เป็นต้น และในฐานะที่พระสงฆ์เป็นผู้เผยแผ่พระพุทธศาสนา จึงกลายเป็นผู้นำจิตใจของประชาชน และจากการที่พระสงฆ์เป็นผู้ประพฤติดีประพฤติดีชอบ ทำให้ชาวบ้านเห็นว่าพระสงฆ์เป็นผู้มีศีลธรรม มีความบริสุทธิ์ และเสียสละเพื่อผู้อื่น ต่างยอมรับนับถือและยินดีปฏิบัติตามคำแนะนำอย่างเต็มใจ โดยเฉพาะประชาชนไทยส่วนใหญ่ประมาณร้อยละ ๙๕ นับถือพระพุทธศาสนา ใช้พระพุทธศาสนา เป็นหลักยึดเหนี่ยวจิตใจ แม้แต่ด้านการศึกษาของคนไทยในอดีตนั้น ปรัชญาและรากเหง้าก็เกิดจากวัดเพราะการศึกษาเกิดจากวัด คนสมัยก่อนให้พระสอนด้านศีลธรรมจรรยาและวิถีการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข นักเรียนสมัยนั้น จึงมีคุณภาพเพราะเขาได้รับการปลูกฝังศีลธรรมซึมซับเข้าสู่สายเลือด จึงทำให้เป็นบุคคลที่มีจิตใจดีงาม โดยเฉพาะการส่งเสริมการปฏิบัติธรรมในชีวิตประจำวันเพื่อให้เขาสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันเพื่อให้เขาสามารถนำไปใช้ในการพัฒนาสังคมและพัฒนาตนเองและอยู่ในสังคมอย่างมีความสุขรวมถึงการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในโรงเรียนซึ่งเป็นส่วนสำคัญในการปลูกฝังธรรมะแก่เยาวชนซึ่งเป็นอนาคตของชาติ

สำหรับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในโรงเรียนก็นับว่าเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งในอดีตการศึกษาของคนไทยนั้นปรัชญาและรากเหง้าเกิดจากวัดเพราะการศึกษาเกิดจากวัด คนสมัยก่อนให้พระสอนด้านศีลธรรมจรรยาและวิถีการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข นักเรียนสมัยนั้นจึงมีคุณภาพเพราะเขาได้รับการปลูกฝังศีลธรรม ทำให้ศีลธรรมจริยธรรมซึมซับเข้าสู่สายเลือดจึงทำให้เป็นบุคคลที่มีจิตใจดีงาม มีคุณธรรมและจริยธรรมของเยาวชน โดยเฉพาะการส่งเสริมการปฏิบัติธรรมในชีวิตประจำวันเพื่อให้เขาสามารถนำไปใช้อย่างมีความสุข^๓ ซึ่งแตกต่างกับการศึกษาในปัจจุบันที่การเรียนรู้ของเด็กเป็นเพียงการเรียนรู้ตามหลักสูตรที่รัฐกำหนดไว้เป็นการเรียนแบบจำไม่ได้เรียนคิดที่สำคัญ ไม่ค่อยมีการปลูกฝังการเรียนการสอนคุณธรรมจริยธรรม อันเป็นเครื่องกำกับสติปัญญา อารมณ์ของเด็กทั้งเนื่องมาจากสภาพเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในช่วง ๒-๓ ทศวรรษที่ผ่านมา ทำให้วิถีชีวิตของคนไทยเปลี่ยนแปลงไปมาก ความสัมพันธ์ระหว่างบ้านกับวัดและโรงเรียนกับวัด

^๓ สมชาย เทพแสง, “การปฏิรูปการศึกษาคือการปฏิรูปจิตและวิญญาณ”, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๔), หน้า ๔๓.

ก็ห่างเหินไปด้วยนอกจากนี้การที่โรงเรียนส่วนใหญ่ตั้งอยู่นอกวัดก็ทำให้โอกาสที่วัดจะช่วยพัฒนาจิตใจเยาวชนมีน้อยลงกว่าแต่ก่อน^๔

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นการดำเนินการประกาศพระพุทธศาสนามาสอนให้ศาสนทายาทและประชาชนได้รับทราบในทุกๆ วิธีที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย โดยมุ่งเน้นให้ประชาชนได้มีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมแล้วนำมาไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้แก่ การเทศนา การปาฐกถา ในโอกาสและสถานที่ต่างๆ ทั้งในวัดและนอกวัด การบรรยายธรรมทางวิทยุโทรทัศน์ การเผยแผ่ธรรมด้วยสื่อต่างๆ เช่น หนังสือ หนังสือพิมพ์หรือวีดิทัศน์ ภารกิจด้านนี้ ครอบคลุมถึงการที่วัดหรือพระสงฆ์จัดกิจกรรมต่างๆ ขึ้นในวัดโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการเผยแผ่ธรรมหรือต้องการให้ประชาชนได้เข้าวัดปฏิบัติธรรม หรือมุ่งเน้นสืบสานวัฒนธรรมไทยที่ได้รับอิทธิพลมาจากหลักพระพุทธศาสนาการดำเนินการใดๆ ของพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาที่เป็นไปเพื่อการเผยแผ่ธรรม ทางพระพุทธศาสนาทั้งในวัดและนอกวัด เชื่อว่าภารกิจด้านการเผยแผ่ทั้งสิ้น^๕

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตได้มีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นหน้าที่ในการเผยแผ่หลักธรรมของพระธรรมทูตส่วนมากเป็นการจัดเทศนาอบรมสั่งสอนประชาชนให้เกิดศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา แล้วตั้งอยู่ในสัมมาปฏิบัติเพื่อเป็นพลเมืองดีของประเทศชาติ ซึ่งเป็นหน้าที่ของเจ้าอาวาส เจ้าคณะตำบล เจ้าคณะอำเภอ และเจ้าคณะจังหวัด จะต้องทำหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนา ได้แก่ ๑.อบรมแนะนำพระภิกษุสามเณร ให้เป็นสมณะสัญญา และอบรมเรื่องจรรยา มารยาท รวมถึงการปฏิบัติอันเกี่ยวกับพิธีหรือแบบอย่างต่างๆ ๒.อบรมการทำวัตรสวดมนต์ให้เป็นไปโดยมีระเบียบเรียบร้อย ๓.หาอุบายวิธีให้ได้ยินได้ฟังโอวาท คำสั่งสอนหรือคำแนะนำที่เป็นประโยชน์ ๔.แนะนำสั่งสอนธรรมประชาชนให้เข้าใจศาสนพิธี และการปฏิบัติ ๕.เทศนาสั่งสอนประชาชนให้ตั้งอยู่ในศีลธรรม และฟังเรื่องเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาโดยถูกต้อง ๖.หาอุบายวิธีสกัดกั้นสัทธิธรรมปฏิรูปมิให้เกิดขึ้นหรือบำบัดที่เกิดขึ้นแล้วให้หมดไปโดยที่ชอบ ๗.ชวนชวายเป็นศิษย์วัดมีความรู้ในเรื่องพระศาสนาและอบรมในทางศีลธรรม มีการไหว้พระ สวดมนต์เป็นต้น ๘.ชวนชวาวยจัดตั้งห้องสมุดเพื่อประโยชน์แก่การศึกษาธรรมบาลี เพื่อประโยชน์แก่ประชาชน หรือชวนชวาวยจัดหาหนังสือเกี่ยวกับความรู้ทั่วไปบ้าง ที่เกี่ยวกับการไหว้พระสวดมนต์บ้าง ที่เกี่ยวกับศีลธรรมบ้าง ที่เกี่ยวกับประวัติพระบ้าง เพื่อให้ผู้รักาศิลปธรรมตามวัดต่างๆ ได้ท่องได้อ่าน ได้ฟังตามสมควรแก่โอกาส ๙.ชวนชวาวยจัดหาอุปกรณ์การเรียนภาษาไทยบางประเภทสำหรับชั้นประถมขึ้นไว้เพื่อให้เด็กที่ขาดสนได้ใช้เรียน ซึ่งกิจกรรมการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตวัด และคณะสงฆ์ในปัจจุบันมีทั้งแบบประเพณี และปรับปรุง ให้เหมาะสมกับสังคมปัจจุบัน และแบบที่จัดเป็นคณะหรือหน่วยงานเฉพาะจัดขึ้น^๖

^๔ ทศนีย์ ทองสว่าง, สังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๗), หน้า ๘๖.

^๕ กรมการศาสนา, ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของเจ้าอาวาสในการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางชุมชน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมศาสนา, ๒๕๔๐) , หน้า ๔๕.

^๖ สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (ช่วง วรปัญญา), การเผยแผ่พระพุทธศาสนา, คู่มือพระสังฆาธิการว่าด้วยเรื่องการคณะสงฆ์และการศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมศาสนา, ๒๕๔๐), หน้า ๗๖.

จากคำประกาศคณะสงฆ์ภาค ๒ เรื่องการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและแต่งตั้งไวยาวัจกร โดยมีใจความสำคัญ คือ เพื่อให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นได้ทั้งในเชิงรุกและเชิงรับดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้น จึงขอให้เจ้าอาวาสทุกวัดในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๒ ดำเนินการดังนี้

๑) ดำเนินการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเชิงรับ โดยเชิญชวนพุทธศาสนิกชนมาทำบุญที่วัดในวันธัมมัสสวนะ วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา และ/หรือ วันบำเพ็ญกุศลพิเศษที่ทางวัดกำหนดขึ้น รณรงค์การแสดงตนเป็นพุทธมามกะ แสดงพระธรรมเทศนา นำพาปฏิบัติ

๒) ดำเนินการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเชิงรุก โดยนำเข้าไปในหน่วยงานราชการ เอกชน รัฐวิสาหกิจ โรงเรียนสังกัดวัดของตน หรือโรงเรียนที่เห็นสมควร นำพาครู นักเรียน หรือเจ้าหน้าที่ในหน่วยงานนั้นๆ แสดงตนเป็นพุทธมามกะ หากมีโรงเรียนหรือหน่วยงานประสงค์จะขอรับใบแสดงตนเป็นพุทธมามกะ ให้เจ้าอาวาสทำเป็นหนังสือแจ้งจำนวนขอโดยตรงจากเจ้าคณะภาค

๓) ดำเนินการตั้งไวยาวัจกร ให้ถูกต้องตามกฎหมายเถรสมาคม ฉบับที่ ๑๘ (พ.ศ.๒๕๓๖) ว่าด้วยการแต่งตั้งถอดถอนไวยาวัจกร เมื่อแต่งตั้งแล้ว ให้เจ้าอาวาสแนะนำให้ไวยาวัจกรฝึกท่องคำแสดงตนเป็นพุทธมามกะให้คล่องแคล่ว ในงานพิธีที่มีการอาราธนาศีล ให้ไวยาวัจกรนำผู้ร่วมพิธีกล่าวคำแสดงตนเป็นพุทธมามกะก่อนอาราธนาศีล^๗

ด้วยเหตุนี้ วัดในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่อยู่ในเขตการปกครองของคณะสงฆ์ภาค ๒ จึงได้ดำเนินการตามประกาศฉบับนี้ โดยส่วนหนึ่งใช้วิธีการเข้าสอนศีลธรรมในโรงเรียน อีกส่วนหนึ่งจัดให้มีการทำบุญ ปฏิบัติธรรม แสดงพระธรรมเทศนาในวันพระและวันสำคัญๆทางพระพุทธศาสนา จัดกิจกรรมการอบรมค่ายพุทธบุตรขึ้นภายในวัด เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อความเจริญรุ่งเรืองมั่นคงสถาพรแห่งบวรพระพุทธศาสนา ก่อให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุข แห่งสังคมประเทศชาติสืบต่อไป

จากที่กล่าวมา ประกอบกับการที่ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาเรื่อง รูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เพื่อที่จะนำผลของการศึกษาที่ได้มาเป็นข้อมูลในการวางแผนพัฒนารูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น ทั้งยังใช้เป็นกรณีการศึกษา เพื่อนำไปให้เกิดประโยชน์ต่อไป

๑.๒ วัดอุปประสงค์การวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาสภาพทั่วไปการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูต ในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาเปรียบเทียบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูต ในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยจำแนกตามสถานภาพส่วนบุคคล

๑.๒.๓ เพื่อศึกษาปัญหา อุปสรรคและข้อเสนอแนะต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูต ในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

^๗ พระธรรมปริยัติเวที (เจ้าคณะภาค ๑๕), ประกาศคณะสงฆ์ภาค ๑๕ เรื่องการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและแต่งตั้งไวยาวัจกร, (นครปฐม : วัดพระปฐมเจดีย์, ๒๕๕๒), ประกาศวันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๕๒.

๑.๓ คำถามการวิจัย

๑.๓.๑ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูต ในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยาเป็นอย่างไร

๑.๓.๒ ผลการเปรียบเทียบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยาโดยจำแนกตามสถานภาพส่วนบุคคล มีความแตกต่างกันหรือไม่อย่างไร

๑.๓.๓ ปัญหา อุปสรรคและข้อเสนอแนะการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูต ในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยามีอะไรบ้าง

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

การศึกษาวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอ บางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยมีรายละเอียดในการศึกษาเกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ใน ๔ ด้าน ประกอบด้วย ๑) ด้วยการเทศนาธรรม ๒) ด้วยการสนทนาธรรม ๓) ด้วยการสอน กรรมฐาน ๔) ด้วยการใช้สื่ออุปกรณ์ประกอบการสอนธรรม^๘

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านตัวแปร

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดตัวแปรของผู้ตอบแบบสอบถามไว้ ๒ ประเภทย่อยด้วยกันดังนี้

๑) ตัวแปรต้น (Independent Variables) คือ ข้อมูลสถานภาพส่วนบุคคลได้แก่ เพศ อายุ การศึกษา อาชีพ และรายได้

๒) ตัวแปรตาม (Dependent Variables) ได้แก่ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของ พระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยาโดยมีรายละเอียดในการศึกษาใน ๔ ด้าน ประกอบด้วย ๑) ด้านการเทศนาธรรม ๒) ด้านการสนทนาธรรม ๓) ด้านการสอนกรรมฐาน ๔) ด้าน การใช้สื่ออุปกรณ์ประกอบการสอนธรรม

๑.๔.๓ ขอบเขตด้านประชากร

ก. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการตอบแบบสอบถาม

ประชากร (population) ในการศึกษาครั้งนี้ ได้แก่ประชาชนในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำนวน ๑๒,๙๘๙ คน^๙

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการสัมภาษณ์มีจำนวน ๑๐ รูป/คน ดังนี้

๑. พระครูชินธรรมาภรณ์ เจ้าคณะอำเภอบางบาล เจ้าอาวาสวัดสีสุก ตำบลน้ำเต้า อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๒. พระครูวิบูลจริยากร รองเจ้าคณะอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เจ้าอาวาสวัดเสาชิง

^๘ กรมการศาสนา, ระเบียบกองงานพระธรรมทูต, (กรุงเทพมหานคร : สำนักเลขาธิการ วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ, ๒๕๓๔), (อัสสัมชัญ).

^๙ สำนักงานทะเบียนอำเภอบางบาล, สำนักงานทะเบียนท้องถิ่นเทศบาลตำบลบางบาล, งานทะเบียน ท้องถิ่นเทศบาลตำบลมหาพราหมณ์, (๓๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๖๐).

๓. พระครูปัญญาจุฬารักษ์ เจ้าอาวาสวัดจุฬามณี ตำบลบ้านกุ่ม อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๔. พระมหาเฉลิมพล อชิโต เลขาธิการเจ้าคณะอำเภอบางบาล เจ้าคณะตำบลบ้านกุ่ม เจ้าอาวาสโคกหิรัญ ตำบลบางชะนี อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๕. นางโกสุม สอนดี เจ้าพนักงานธุรการชำนาญงาน พระพุทธศาสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๖. นางสุวิภา ปุณณะเวส ผู้อำนวยการกลุ่มยุทธศาสตร์และเฝ้าระวังทางวัฒนธรรม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๗. นายภาณุวัฒน์ สุพิมพานนท์ นายอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๘. ดร.สันต์ อินชุธัญญ์ ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดจุฬามณี ตำบลบ้านกุ่ม อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๙. นายชาติชาย แสงจักร กำนันตำบลบ้านกุ่ม อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๑๐. นางสาวอรุณทัย พารอด ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๖ ตำบลบ้านกุ่ม อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๑.๔.๔ ขอบเขตด้านพื้นที่

พื้นที่ที่ใช้ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ คืออำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๑.๔.๕ ขอบเขตด้านระยะเวลา

การวิจัยครั้งนี้ได้กำหนดขอบเขตด้านระยะเวลา เริ่มตั้งแต่ เดือนสิงหาคม ๒๕๖๐ ถึงเดือนมกราคม ๒๕๖๑ รวมเป็นระยะเวลา ๖ เดือน

๑.๕ สมมุติฐานการวิจัย

๑.๕.๑ ประชาชนที่มีเพศ ต่างกัน มีความคิดเห็นเกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ของพระธรรมทูต ในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยาแตกต่างกัน

๑.๕.๒ ประชาชนที่มีอายุ ต่างกัน มีความคิดเห็นเกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ของพระธรรมทูต ในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยาแตกต่างกัน

๑.๕.๓ ประชาชนที่มีการศึกษา ต่างกัน มีความคิดเห็นเกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ของพระธรรมทูต ในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยาแตกต่างกัน

๑.๕.๔ ประชาชนที่มีอาชีพ ต่างกัน มีความคิดเห็นเกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ของพระธรรมทูต ในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยาแตกต่างกัน

๑.๕.๕ ประชาชนมีรายได้ ต่างกัน มีความคิดเห็นเกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ของพระธรรมทูต ในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยาแตกต่างกัน

๑.๖ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้นิยามความหมายของศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย ไว้ดังนี้

การเผยแผ่พระพุทธศาสนา หมายถึงการประกาศพระพุทธธรรมในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ใน ๔ ด้าน ได้แก่ ๑) ด้านการเทศนาธรรม ๒) ด้านการสนทนาธรรม ๓) ด้านการสอนกรรมฐาน ๔) ด้านการใช้สื่ออุปกรณ์ประกอบการสอนธรรม

พระธรรมทูต หมายถึง พระธรรมทูตสายในประเทศ อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

การเทศนาธรรม คือ การแสดงธรรมคำสั่งสอนตามหลักในทางพระพุทธศาสนาเพื่อให้ผู้ฟังสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ ซึ่งวิธีนี้พระภิกษุสงฆ์ใช้ในการเผยแผ่เป็นประจำ

การสนทนาธรรม คือ การพูดจาหารือในหลักธรรม เพื่อนำไปใช้ในการแก้ไขปัญหาชีวิต โดยยึดหลักทางสายกลาง

การสอนกรรมฐาน หรือวิปัสสนากรรมฐาน คือ การสอนให้นั่งภาวนา เพื่อให้ใจเป็นสมาธิ และเข้าใจในสภาวะธรรมตามความเป็นจริงของสังขารในไตรลักษณ์

การใช้สื่ออุปกรณ์ประกอบการสอนธรรม เช่น การใช้หนังสือธรรมะ การใช้วีดิทัศน์ คอมพิวเตอร์ อินเทอร์เน็ต ม้วนเทป เป็นอุปกรณ์ในการเผยแผ่ศาสนาธรรม โดยอาจจำหน่ายแจกไปในกลุ่มที่ไม่มีเวลาจะได้ศึกษาธรรมะด้วยตนเอง

๑.๗. ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

๑.๗.๑ ทำให้ทราบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูต ในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๑.๗.๒ ทำให้ทราบผลการเปรียบเทียบการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ของพระธรรมทูต ในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล

๑.๗.๓ ทำให้ทราบปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๑.๗.๔ สามารถนำผลการวิจัยไปประยุกต์ใช้กับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น

บทที่ ๒

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษา “การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา” ผู้วิจัยได้ทำการรวบรวมแนวคิดทฤษฎีต่างๆ รวมทั้งเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำไปกำหนดกรอบแนวคิดและทิศทางการศึกษา โดยผู้วิจัยได้ศึกษาทฤษฎีและแนววิจัยที่เกี่ยวข้องตามลำดับ ดังนี้

- ๒.๑ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา
- ๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับพระธรรมทูต
- ๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับการเทศนาธรรม
- ๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับการสนทนาธรรม
- ๒.๕ แนวคิดเกี่ยวกับการสอนกรรมฐาน
- ๒.๖ แนวคิดเกี่ยวกับการใช้สื่ออุปกรณ์ประกอบการสอนธรรม
- ๒.๗ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- ๒.๘ กรอบแนวคิดการวิจัย

๒.๑ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

๒.๑.๑ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา

การเผยแผ่พระพุทธศาสนา เป็นหน้าที่โดยตรงของพระสงฆ์มาตั้งแต่พุทธกาลพระสงฆ์ผู้เป็นศาสนทายาทโดยสืบเชื้อมาจากพระพุทธเจ้า กล่าวคือเป็นผู้ปฏิบัติตามและดำรงไว้ ซึ่งหลักคำสอน ตลอดถึงไปเผยแผ่ให้ประชาชน ได้รับประโยชน์สุขครบวงจรทั้งตนเอง สังคม และประเทศชาติ นั่นคือ การศึกษาและปฏิบัติตามหลักคำสอนนั้นๆ อย่างเคร่งครัด งานเผยแผ่พระพุทธศาสนาถือเป็นภาระสำคัญยิ่งของพระสงฆ์ ซึ่งปัจจุบันได้ขยายกว้างขวางทั้งในและต่างประเทศ พุทธศาสนามีความเจริญกว่าหนำมาโดยลำดับ เพราะพระสงฆ์ได้ทำหน้าที่นั้นอย่างต่อเนื่องเต็มที่เต็มกำลังความสามารถ การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษา การสื่อสารตามหลักพุทธวิธีเกี่ยวกับรูปแบบวิธีการเผยแผ่หลักคำสอนพระพุทธศาสนา ในส่วนที่เป็นพุทธวิธีคุณสมบัติที่ดีของนักเผยแผ่ตลอดจนวิธีการเผยแผ่เปรียบเทียบกับหลักนิเทศศาสตร์ พร้อมทั้งวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องมาประกอบในการอ้างอิงดังต่อไปนี้^๑

การเผยแผ่พระพุทธศาสนา คือ การทำให้หลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแพร่หลายออกไป ทำให้มีผู้เคารพเลื่อมใสในพระรัตนตรัย น้อมนำเอาหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าไปปฏิบัติ เพื่อก่อให้เกิดการศึกษาและการพัฒนาตนเองไปในทางที่ถูกต้องและเหมาะสม เป็นหน้าที่พุทธบริษัททุกฝ่ายที่จะต้องดำเนินการร่วมกันให้งานสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี โดยเฉพาะพระภิกษุสงฆ์

^๑ กรมการศาสนา, ระเบียบกองงานพระธรรมทูต, (กรุงเทพมหานคร : สำนักเลขานุการ วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ, ๒๕๓๔), (อ้างสำเนา).

ที่มีหน้าที่ในการศึกษาและปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนจะต้องตระหนักในภาระหน้าที่เหล่านั้นอย่างแท้จริง^๒

การสอน คือกรรมวิธีสำหรับเราให้ผู้เรียนเกิดความรู้ในระดับต่างๆ ตั้งแต่ระดับต่ำสุดถึงสูงสุด การสอนที่จะมีผลดีนั้นขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายๆ อย่าง เช่น สติปัญญาและความเอาใจใส่ของนักเรียน ความรู้ความสามารถและความเอาใจใส่ของครู ตลอดจนวิธีการสอนที่ดี พระพุทธเจ้าทรงเป็นครูชั้นยอดพระองค์หนึ่ง ทรงสามารถสอนให้คนเกิดความรู้ถึงขั้นวิชชญาณและสัมโพธิญาณได้ด้วยการพูดธรรมดา และสามารถให้ผู้ฟังรู้ถึงขั้นอริยะสัจจะเกิดการเปลี่ยนแปลงถึงขั้นจากปุถุชนเป็นอริยบุคคลได้ การศึกษาถึงคุณสมบัติและวิธีการสอนของพระพุทธเจ้าจึงเท่ากับเป็นการศึกษาถึงวิธีสอนตามหลักพุทธศาสตร์ และสามารถนำหลักการบางอย่างมาประยุกต์ใช้ในปัจจุบันได้^๓

๒.๑.๒ วิธีสอนของพระพุทธเจ้า

พระพุทธเจ้าได้รับยกย่องว่า ทรงเป็น “พระบรมครู หรือ “ศาสดาเอก” พระพุทธคุณบวว่า สดธา เทวมนุสสานํ เป็นครูผู้สอนของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย พุทโธ เป็นผู้รู้ ผู้ตื่น” พระพุทธคุณบวว่า สัตถาเทวมนุสสานํ เป็นพระศาสดาผู้สอนแห่งเทพและมนุษย์ทั้งหลาย ดังนี้ พระพุทธเจ้าเราเรียกว่าพระบรมศาสดา ที่แปลว่า พระศาสดาผู้เป็นอย่างยิ่ง คือเป็นเยี่ยมยอด และมีใช่เป็นพระศาสดาเฉพาะแห่งมนุษย์ทั้งหลายเท่านั้น เป็นพระศาสดาแห่งเทพทั้งหลายด้วย และยังทรงเป็นพระศาสดาแห่งสัตว์เดรัจฉานทั้งหลาย แห่งโอปปาติกะคือผู้ลอยเกิดทั้งหลายที่ต่ำกว่าเทวะทั้งหลายอีกด้วย แต่ว่าในบทพระพุทธานุญาตขึ้นแสดงเพียงว่า ทรงเป็นพระศาสดาแห่งเทวะและมนุษย์ทั้งหลาย ข้อนี้แสดงถึงความยอดเยี่ยมความเป็นพิเศษ ซึ่งกล่าวได้ว่ามีเฉพาะพระพุทธเจ้า ผู้พระบรมศาสดาของเราทั้งหลายเท่านั้น เพราะว่าศาสดาทั้งหลายแห่งศาสนาทั้งหลาย ซึ่งบังเกิดขึ้นก่อนพุทธศาสนาก็ดี บังเกิดขึ้นภายหลังพุทธศาสนาก็ดี ย่อมเป็นศาสดาที่เป็นศิษย์ของเทวะ หรือเทพเจ้าตามความเชื่อถือ จะเรียกว่าทั้งสิ้นก็ได้ จึงไม่มีศาสดาองค์ใดที่เป็นสยัมภู คือเป็นขึ้นเอง หรือเป็นสัมพุทโธ ผู้ตรัสรู้ขึ้นเอง จะต้องมีเทพเจ้าตามเชื่อถือมาเป็นผู้บอกกล่าวแนะนำ เท่ากับว่าศาสนานั้นๆ เป็นสื่อระหว่างเทพเจ้าตามเชื่อถือกับมนุษย์ทั้งหลายแต่พระพุทธเจ้าผู้พระบรมศาสดามีใช่เป็นเช่นนั้น ทรงเป็นสยัมภู ผู้เป็นเอง คือเป็นผู้ตรัสรู้ขึ้นด้วยพระองค์เองในอริยสัจทั้งหลาย ทรงเป็นสัพพัญญู คือเป็นผู้รู้ทั้งหมด อันหมายความว่า เป็นผู้รู้ด้วยความตรัสรู้ที่บริสุทธิ์บริบูรณ์ บริสุทธิ์ก็คือไม่มีผิดพลาดถูกต้อง ไม่ต้องมีแก้ไข บริบูรณ์ก็คือครบถ้วนไม่มีบกพร่อง อันจะต้องเพิ่มเติม อันคำว่าสัพพัญญู ผู้รู้ทั้งหมดนี้ ย่อมครอบคลุมความหมายได้ในความรู้ของพระองค์ทั้งหมด ซึ่งประกอบด้วยความรู้ที่บริสุทธิ์บริบูรณ์ดังกล่าว แม้ในข้อธรรมะทุกหมวดที่ทรงสั่งสอน ดังเช่นทรงสั่งสอนอริยสัจทั้ง ๔ ทุกข์ เหตุเกิดทุกข์ ความดับทุกข์ ทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ก็เป็นความที่ถูกต้องไม่มีผิดพลาด อันเรียกว่าบริสุทธิ์ และครบถ้วนไม่บกพร่อง อันเรียกว่าบริบูรณ์ เพราะอริยสัจนั้นย่อมเป็นสัจจะ

^๒ พระยุพธนา รมณีนโธโม (แก้วกัณหา), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์การจัดองค์การคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาล”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓).

^๓ แสง จันทร์งาม, การสอนคือกรรมวิธีสำหรับเราให้ผู้เรียนเกิดความรู้ในระดับต่างๆ, [ออนไลน์] แหล่งที่มา : www.google.co.th [๑๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๐].

ที่บริสุทธิ์บริบูรณ์ดังกล่าว ไม่มี ๓ ไม่มี ๕ แต่ว่ามี ๔ เป็นความบริสุทธิ์บริบูรณ์ของอริยสัจเพียงเท่านั้น คำสั่งสอนของพระองค์จึงเป็นคำสั่งสอนที่บริสุทธิ์บริบูรณ์ทั้งหมด อันส่งผลถึงความตรัสรู้ของพระองค์ ว่าทรงเป็นสัพพัญญู คือเป็นผู้รู้ทั้งหมด รู้ถูกต้องทั้งหมด รู้ครบถ้วนทั้งหมด ตรัสออกมาเป็นอริยสัจ ๔ ก็เป็นอริยสัจ ๔ ที่ถูกต้องครบถ้วน ธรรมะที่ทรงแสดงออกมาทุกข้อทุกบท ย่อมมีความบริสุทธิ์ คือถูกต้องทั้งหมด มีความบริบูรณ์คือครบถ้วนทั้งหมด อยู่ในทุกข้อทุกบทที่ทรงสั่งสอนนั้น อันส่งผลถึงความตรัสรู้ของพระองค์ว่าเป็นสัพพัญญูคือรู้ทั้งหมดดังกล่าว

เพราะฉะนั้นเมื่อทำความเข้าใจในคำว่าสัพพัญญูดังกล่าวนี้นี้ ย่อมจะทำให้พอมองเห็น ความตรัสรู้ของพระองค์ว่าเป็นสัพพัญญูอย่างไร แล้วก็ทำให้ได้ความเข้าใจในคำสั่งสอนของพระองค์ ว่าเป็นสัพพัญญู คือแสดงถึงความรู้ทั้งหมดดังกล่าวนี้ และก็เป็นคำสั่งสอนที่ทำให้ผู้ตั้งใจฟังได้ปัญญา ในธรรม ได้มีความรู้ทั่วถึงทั้งหมดตามพระองค์ ในข้อที่จะพึงรู้พืงเห็นนั้นๆ^๔

ความเป็นศาสดาคือความเป็นผู้สอนของพระองค์นั้น มิใช่สักแต่ว่าสอนเท่านั้น เหมือน อย่างครูอาจารย์ธรรมดาทั้งปวง แต่ว่าได้ทรงประกอบด้วยลักษณะพิเศษของครูอาจารย์ ก็คือทรงได้ ทรงถึงธรรมะ ที่ทรงสอนนั้นแล้ว ทรงปฏิบัติธรรมะที่ทรงสอนนั้นได้ถูกต้อง ครบถ้วน คือบริสุทธิ์ บริบูรณ์แล้ว จึงทรงสั่งสอน เพราะฉะนั้น จึงไม่มีผู้ใดสามารถจะติเตียนพระองค์ได้ ว่าสักแต่ว่าสอน เท่านั้น แต่ว่าทำไม่ได้ ทรงทำได้แล้วบริสุทธิ์บริบูรณ์ ดังที่เรียกว่าสัพพัญญูดังกล่าวนั้น จึงทรงสอน ธรรมะที่ทรงสั่งสอนนั้นได้มีอยู่บริบูรณ์แล้วในพระองค์ เช่นโพธิปักขิยธรรมที่ทรงสั่งสอนให้ปฏิบัติ สติปัฏฐาน ๔ สมมัปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ มรรคมงคล ๘ ทรงปฏิบัติ ได้ถูกต้องครบถ้วนแล้วอริยสัจ ๔ ก็ได้ตรัสรู้ถูกต้องครบถ้วนแล้ว วิมุตติความหลุดพ้น มรรคผลนิพพาน ทรงบรรลุลูกต้องครบถ้วนแล้ว จึงไม่มีกุศลธรรมข้อใดข้อหนึ่งที่พระองค์มิได้ปฏิบัติ หรือปฏิบัติไม่ได้ และไม่มีอกุศลธรรมข้อใดข้อหนึ่งยังเหลืออยู่ ทรงละอกุศลธรรมได้หมดสิ้น ทรงปฏิบัติในกุศลธรรมทั้ง ปวงได้ครบถ้วนบริบูรณ์ กิเลสทั้งปวงทั้งที่เป็นอย่างหยาบ ทั้งที่เป็นอย่างกลางๆ ทั้งที่เป็นอย่างละเอียด คืออาสวะอนุสัย ก็ทรงละได้สิ้นไม่มีเหลือทรงประกอบด้วยพระคุณทั้งปวง สรุปลงในพระปัญญาคูณ พระวิสุทธิคุณ พระมหากรุณาคุณอย่างสมบูรณ์

เพราะฉะนั้นจึงได้ทรงสอนอย่างได้ผล มิใช่ว่าทรงสอนเรื่อยๆ ไป รู้อะไรก็สอนไปๆ โดยไม่มีขอบเขต ทำให้ไม่ได้ผล แต่ทรงสอนจำเพาะที่ควรรู้ควรเห็น หรือเป็นไปเพื่อให้รู้ให้เห็นได้ ดังที่กล่าว มานี้เป็นต้น และในข้อนี้ก็ทรงประกอบด้วยลักษณะของครูผู้ยอดเยี่ยม คือได้ทรงมีอิทธิปาฏิหาริย์ คือทรงมีฤทธิ์เป็นอัศจรรย์ ฤทธิ์คำนี้แปลว่าความสำเร็จ และก็หมายถึงความสามารถทำอะไรได้ที่เกิน วิสัยของสามัญมนุษย์ได้ด้วย แต่ว่าจุดประสงค์สำคัญนั้นคือความสำเร็จ คือทรงสามารถที่จะทรงมาน หรือว่าทรงสามารถที่จะฝึกบุรุษบุคคลที่ควรฝึก ให้สิ้นมานะ สิ้นทิฐิที่ผิดมาตั้งใจฟังคำสั่งสอน ของพระองค์ได้ ทรงมีอาเทศนาปาฏิหาริย์คือความรู้อ่านจิตใจ ดักใจของผู้ฟังได้เป็นอัศจรรย์ คือทรงรู้ ถึงอุปนิสัย วาสนาบารมี หรืออินทรีย์ของผู้ฟังว่าเป็นอย่างไร ควรจะแสดงธรรมข้อไหนโปรดเขา จึงจะสามารถรับได้ สามารถรู้ได้ปฏิบัติได้ เรียกว่าอ่านใจได้ และคำว่าอ่านใจได้นี้ก็หมายถึง อ่านอุปนิสัย นิสัย วาสนาบารมี ของบุคคลนั้นๆ ออก ไม่ใช่หมายความว่าอ่านใจคือความคิดของ บุคคลแต่ละคนในปัจจุบันเท่านั้น

^๔ กรมการศาสนา, **ระเบียบกองงานพระธรรมทูต**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักเลขาธิการ วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ, ๒๕๓๔), (อัคราณา).

อาเทศนาวิธีมี ๒ วิธีด้วยกันคือ

๑. การสอนด้วยคำพูดสั้นๆ แต่ประทับใจหรือกินใจ

๒. การสอนด้วยการไม่พูด แต่ให้ลงมือกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่ง จนเกิดความรู้ด้วยตนเอง อันอุปนิสัยวาสนาบารมี หรืออินทรีย์ของแต่ละบุคคลนั้น แม้เจ้าตัวเองก็ยังไม่รู้เหมือนกันว่าตัวเองนั้นมีอุปนิสัยวาสนาบารมีอินทรีย์เพียงไร แต่พระพุทธเจ้าทรงทราบ เพราะฉะนั้นจึงทรงแสดงคำสอนได้ถูกต้อง พอเหมาะพอควรแก่อุปนิสัยของบุคคลนั้นๆ อันสามารถที่จะทำให้เขาเข้าถึงธรรมะได้ เขาสามารถที่จะรับมาปฏิบัติดำเนิน เพิ่มเติมอุปนิสัยให้ยิ่งๆ ขึ้นไปได้

นี่เป็นเหตุให้ธรรมะที่ทรงสั่งสอนนั้นมีมากมาย เพราะบุคคลที่ฟังธรรมะนั้นมีมากมาย ก็ต้องทรงจำแนกแจกแจงแสดงข้อนี้ข้อนี้ ให้เหมาะสมแก่แต่ละบุคคล แต่ละขณะที่ฟังคำสั่งสอนของพระองค์ นี่เป็นอนุสาสนีปาฏิหาริย์คำสั่งสอนเป็นอัศจรรย์ อันรวมอาการเข้าเป็น ๓ ข้อ ดังกล่าวมาข้างต้น ก็คือสอนข้อที่เป็นไปเพื่อให้รู้ให้เห็นในธรรมะที่ควรรู้ควรเห็น มีเหตุที่ผู้ฟังไตร่ตรองตามให้เห็นจริงได้ และมีปาฏิหาริย์ก็คือเป็นจริง ได้ผลจริง

ในโลกเพราะพระองค์ทรงมีวิธีสอนที่ดีเยี่ยม ทำให้ผู้ฟังเข้าใจแจ่มแจ้ง มีคำกล่าวว่าถ้าพระพุทธองค์ทรงตัดสินพระทัยจะแสดงธรรมโปรดใคร เขาผู้นั้นย่อมได้บรรลุผลมรรคผลไม่ระดับใด กระดับหนึ่งในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึงวิธีการที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ในที่นี้กล่าวถึง หลักการสอน วิธีสอนธรรม และเทคนิควิธีสอนธรรมของพระพุทธองค์โดยสังเขป^๕

๑. หลักการสอน หมายถึง หลักการสอนทั่วไป มีอยู่ ๔ ประการ ดังนี้

- ๑) สันทัสสนา แจ่มแจ้ง เหมือนเห็นด้วยตา
- ๒) สมาทปนา จูงใจ พุดจูงใจให้เกิดศรัทธานำไปปฏิบัติ
- ๓) สมุตเตชนา แกล้งล้าคิดว่าเราก็กทำได้ไม่ยากและน่าทำ
- ๔) สัมปหังสนา ร่าเริงและบันเทิงในธรรม เกิดธรรมะปิติ ปิติในการฟังธรรม ฟังแล้วเกิดเบาสบายมีความสุขไม่เครียด^๖

๒. เทคนิควิธีสอน พระพุทธเจ้าทรงใช้เทคนิคการสอนหลากหลาย คือ

๒.๑ ทำนามธรรมให้เป็นรูปธรรม หรือ“ทรงทำของยากให้ง่าย” ธรรมะเป็นนามธรรมละเอียดอ่อนเข้าใจยาก พระองค์ทรงมีเทคนิควิธีทำให้ง่ายขึ้น ซึ่งทำได้หลายวิธี เช่น

(๑) ใช้อุปมาอุปไมย บางเรื่องทีฟังรู้ได้ด้วยอุปมาอุปไมย พระองค์ทรงใช้ เช่นตรัสบอกเหล่าสาวกของพระองค์ว่า ธรรมะที่ทรงตรัสรู้นั้นมีมากดุจใบไม้ในป่าแต่ทรงนำมานิดเดียวเฉพาะที่จำเป็นจะต้องรู้ ดุจใบไม้ในกำมือดังนี้ เป็นต้น

(๒) ยกนิทานประกอบ ทรงยกนิทานชาดก (เรื่องราวของพระองค์เมื่อครั้งเป็นพระโพธิสัตว์ บำเพ็ญบารมีในชาติก่อนๆ) เช่นพระเวสสันดรชาดก หรือทรงนำนิทานพื้นบ้านโบราณมาเล่าให้ฟัง ดังเรื่องตบอดคลำช้างแปดคนต่างคนต่างคลำแต่ละส่วนของช้าง แล้วเข้าใจว่าตนรู้จักช้างดี

^๕ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, “พระพุทธคุณบทว่า สตถา เทวมนุสสาน” , อดิสร โพธิทองคำ บรรณาธิการคัดจากเทพธรรมอบรมจิต, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.sites.google.com>. [๒๐ พ.ย. ๒๕๖๐].

^๖ พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **หลักการเทศน์**, (กรุงเทพมหานคร : วัดประยูรวงศาวาสวรวิหาร, ๒๕๕๕), หน้า ๒๒.

จึงทะเลาะทุบตีกันแล้วสรุปว่า “คนที่รู้เห็นเพียงบางแง่มุมมักจะทะเลาะทุ่มเถียงกันเพราะทิฐิ (ความเห็น)”

(๓) ใช้สื่อการสอน พระพุทธองค์ทรงใช้สื่อการสอนเพื่อให้ผู้ฟังเข้าใจชัดเจนขึ้น ดังทรงสอนสามเณรหาเหตุเรื่องโทษของการพูดเท็จทั้งที่รู้ โดยทรงใช้ชั้นตักน้ำเทลงที่ละนิดจนหมดขัน แล้วคว่ำขันลง แล้วทรงยกขันเปล่าขึ้น ตรัสสอนว่า คนที่พูดเท็จทั้งที่รู้ย่อมเกิดความตึงตามอกที่ละนิด จนหมดไปในที่สุด อีกครั้งหนึ่งทรงใช้แว่นส่องหน้าเป็นสื่อในการสอนเรื่องสติสัมปชัญญะ แว่นมีไว้ส่องดูใบหน้าฉันใด สติสัมปชัญญะก็มีไว้กำกับตนเพื่อส่องดูเรื่องที่เกิดขึ้น การที่ทำและคำที่พูดฉันนั้น

๒.๒ ทำตนให้เป็นตัวอย่าง ในแง่การสอนอาจแบ่งได้เป็น ๒ อย่าง คือ

(๑) สาธิตให้ดูหรือทำให้ดู ดังเมื่อครั้งพระองค์ทรงสั่งให้พระอานนทมณเฑียรน้ำอุ่น แล้วทรงใช้ผ้าชุบน้ำอุ่นเช็ดร่างกายของพระภิกษุรูปหนึ่งที่ป่วยด้วยโรคพุพอง มีหนองไหลเยิ้มไม่มีเพื่อนภิกษุดูแล ทรงทำให้ดูเป็นตัวอย่างแล้วตรัสสอนว่า “พวกเธอมาบวชในศาสนาของตถาคต ไม่มีพ่อ ไม่มีแม่ เมื่อพวกเขาไม่ดูแลกันเองในยามป่วยไข้ แล้วใครจะดูแล”

(๒) ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่าง พระพุทธองค์ทรงเป็นผู้ที่ปฏิบัติพระองค์ให้เป็นแบบอย่างที่ดี จึงได้รับการยกย่องว่า เป็นพระบรมครู เป็นศาสดาเอกในโลก

๒.๓ ทรงเลือกใช้คำให้เหมาะสม คำศัพท์ที่คนสมัยนั้นใช้อยู่แล้ว เช่นคำว่า พรหมณ์ ภิกษุ เทพ เป็นต้น พระองค์ทรงนำมาใช้สอนธรรม แต่ให้ความหมายใหม่ วิธีนี้ทำให้ผู้ฟังให้ความสนใจและเข้าใจได้ง่ายเพราะได้เทียบเคียงกับความหมายเดิม

ครั้งหนึ่งพรหมณ์คนหนึ่งมาชวนให้พระพุทธเจ้าไปอาบน้ำ อ้างว่าอาบน้ำในท่าศักดิ์สิทธิ์แล้วจะหมดบาปได้ขึ้นสวรรค์ พระองค์ทรงแย้งว่า ถ้าความบริสุทธิ์มีได้ด้วยน้ำมนุษย์ก็บริสุทธิ์สู่กุงหอย ปู ปลาไม่ได้ เพราะสัตว์เหล่านั้นอาบน้ำอยู่ตลอดเวลา ครั้นพรหมณ์ถามว่าพระองค์ไม่สรรเสริญการอาบน้ำหรือ พระองค์ตอบว่า สรรเสริญ แล้วทรงให้ความหมายของการอาบน้ำใหม่ว่า เป็นการอาบกาย วาจา ใจ ด้วยศีล สมาธิ ปัญญา

๒.๔ รู้จังหวะและโอกาส คือ รอให้ผู้ฟังมีความพร้อมเสียก่อนแล้วค่อยสอนดังกรณีเด็กหนุ่มชื้อรักกลีบมาบวชเพราะติดใจในความงามแห่งพระวรกายของพระพุทธองค์ ไม่สนใจปฏิบัติธรรมได้แต่คอยเฝ้ามองพระพุทธองค์ด้วยความชื่นชม พระองค์ทรงรอให้เธอมีความพร้อมเสียก่อนแล้วตรัสเตือนสติประทานโอวาท จนสำเร็จพระอรหันต์ผลในที่สุด

๒.๕ ยืดหยุ่นในการใช้เทคนิควิธี ตัวอย่างที่เห็นชัดเจนคือ พระพุทธเจ้าตรัสกับคนฝึกม้าชื่อ เกสี ว่าพระองค์ทรงใช้เทคนิควิธีฝึกสาวกของพระองค์ เช่นเดียวกับที่เกสีฝึกม้า คือ บางครั้งก็ทรงใช้วิธีนุ่มนวล บางครั้งเข้มงวด บางครั้งผสมผสานระหว่างทั้งสองวิธี ถ้าไม่สำเร็จ พระองค์ก็ทรง “ฆ่าทิ้ง” ดุจนายเกสีฆ่าม้าที่ฝึกไม่ได้ แต่การฆ่าของพระองค์ หมายถึง ไม่พูดด้วย ไม่ว่ากล่าวตักเตือน หรือ “คว่ำบาตร” ให้ผู้นั้นสำนึกตนในภายหลัง

๒.๖ เสริมแรง เพื่อสัมฤทธิ์ผลแห่งการสั่งสอน การเสริมแรงเป็นสิ่งจำเป็น การตรัสชมเชยพระสาวกของพระสาวกบางรูปให้ส่งผลฟัง เป็นการเสริมแรงให้ท่านผู้นั้นมีฉันทะในการปฏิบัติธรรมสูงขึ้นตามลำดับ แม้การทรงตั้งตำแหน่ง “เอตทัคคะ” (ความเป็นเลิศกว่าผู้อื่น) ให้แก่พระสาวกที่มีความถนัดและความสามารถพิเศษเฉพาะด้านก็นับเป็นการเสริมแรงเช่นเดียวกัน

๒.๑.๓ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามแนวพุทธจริยา

พุทธจริยา หมายถึง พระจริยาวัตรหรือความประพฤติที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นมี ๓ ประการ ดังนี้

๑. โลกัตถจริยา พุทธจริยาเพื่อประโยชน์แก่ชาวโลก

๒. ญาติัตถจริยา พุทธจริยาเพื่อประโยชน์แก่พระประยูรญาติทั้งหลาย

๓. พุทธัตถจริยา พุทธจริยาที่ทรงบำเพ็ญในฐานะที่ทรงเป็นพระพุทธเจ้า

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามแนวพุทธจริยาจึงสมควรอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษาพระจริยาวัตรทั้ง ๓ ประการของพระพุทธองค์เพื่อความเข้าใจแนวพระจริยาวัตรให้ถูกต้อง ดังนี้

๑. โลกัตถจริยา การที่พระองค์ทรงอนุเคราะห์ชาวโลกนั้นแสดงออกในพุทธกิจประจำวันนั่นเอง ซึ่งเห็นได้ชัดว่า วันเวลาที่ผ่านไปแต่ละวันเป็นไปเพื่อประโยชน์แก่คนอื่นทั้งนั้น พระองค์แทบไม่มีเวลาพักผ่อนเลยแม้ประจวบหน้าอย่างไร ก็ทรงอุตสาหะข่มทุกขเวทนาสั่งสอนคนอื่น ดังเช่น ทรงโปรดสุภัททปริพาชกก่อนเสด็จดับขันธปรินิพพานเป็นต้น พุทธกิจ ๕ ประการ คือ

(๑) ปุเรกัตตกิจ เวลาเช้าเสด็จออกบิณฑบาต ถือโอกาสแสดงธรรมโปรดเวไนยสัตว์ด้วย

(๒) ปัจฉากัตตกิจ เวลาบ่ายทรงแสดงธรรมโปรดประชาชน

(๓) ปุริมยามกิจ เวลาค่ำทรงประทานโอวาทแก่ภิกษุสงฆ์

(๔) มัชฌิมยามกิจ เวลากลางคืนทรงตอบปัญหาเทวดา

(๕) ปัจฉิมยามกิจ เวลาจวนสว่างทรงตรวจดูบุคคลที่พึงโปรดด้วยพระญาณ

๒. ญาติัตถจริยา พระพุทธองค์ทรงสงเคราะห์พระญาติเมืองกบิลพัสดุ์และพระญาติเมืองเทวทหะหลายครั้ง เพราะทรงถือว่าแม้พระองค์จะเป็น “คนของโลก” แล้ว ก็ไม่ทรงละเลยการอนุเคราะห์แก่กุลกณันครีอยุธยาติ เช่น เสด็จนิวัตเมืองกบิลพัสดุ์เพื่อโปรดพระพุทบิดา และพระประยูรญาติทั้งหลายหลังการตรัสรู้แล้ว เสด็จขึ้นไปโปรดพระพุทมารดาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ โดยเทศนาพระอภิธรรมโปรดตลอดพรรษาทรงชักนำชัตติยกุมารจากศากยวงศ์และโกลิยวงศ์ออกบวชเพื่อให้พบแนวทางชีวิตที่ดีกว่าตลอดถึงทรงอนุญาตให้ชัตติยนารีที่เป็นพระญาติของพระองค์บวชเป็นภิกษุณีด้วยเช่น กรณีให้นางมหาปชาบดีโคตมีบวชทรงระงับสงครามแย่งน้ำในแม่น้ำโรหิณีระหว่างศากยวงศ์และโกลิยวงศ์ ทำให้ พระญาติทั้งสองฝ่ายไม่ต้องฆ่าฟันกันให้เสียเลือดเนื้อ เหตุการณ์สำคัญครั้งนี้ชาวพุทธได้สร้างพระพุทธรูปขึ้นเป็นอนุสรณ์ปางหนึ่งเรียกว่า “พระพุทธรูปปางห้ามญาติ” (พระพุทธรูปยืนยกหัตถ์ขวาในท่าห้ามปราม) ทรงเสด็จไปป้องกันพระญาติฝ่ายศากยวงศ์จากการถูกทำลายล้างของพระเจ้าวิชชุกะ ผู้ยกทัพมาโจมตีเมืองกบิลพัสดุ์ด้วยความแค้นส่วนตัวถึงสามครั้ง

๓. พุทธัตถจริยา หน้าที่ที่พระพุทธองค์ทรงกระทำในฐานะที่เป็นพระพุทธเจ้าความจริงรวมอยู่ในโลกัตถจริยานั่นเอง แต่ที่แยกพูดอีกต่างหากก็เพื่อเน้นว่า หน้าที่บางอย่างพระพุทธเจ้าเท่านั้นทรงทำได้พุทธะอื่นๆ (คือปัจเจกพุทธะและอนุพุทธะ) ไม่สามารถทำได้ พุทธจริยามีมากมายเช่น

๓.๑) ช่วยสรรพสัตว์ข้ามห้วงทุกข์ พระองค์ทรงบำเพ็ญบารมีมายาวนานเมื่อยังเป็นพระโพธิสัตว์ก็ตั้งพระปณิธานจะช่วยเหลือสรรพสัตว์ให้พ้นจากความทุกข์เมื่อได้ตรัสรู้แล้วทรงทำหน้าที่นี้ตลอดพระชนม์ชีพ

๓.๒) ปูพื้นฐานแห่งกุศลธรรม หรืออุปนิสัยที่ดีในภายหน้า ในกรณีที่ทรงแนะหรือฝึกฝนบางคนไม่ได้ เพราะเขามีความหยาบช้าหนาแน่นไปด้วยโมหะอวิชชาเกินกว่าจะเข้าถึงธรรมได้ พระองค์ไม่ทรงทอดทิ้งพยายามสั่งสอนเพื่อให้เขามีอุปนิสัยปัจจัยที่ดีในภายภาคหน้าดังกรณีทรงบวชให้พระเทวทัต ทั้งๆที่รู้ด้วยพระญาณว่าเทวทัตบวชแล้วจักทำสังฆเภท (สร้างความแตกแยกในหมู่สงฆ์)

๓.๓) ช่วยปิดทางอบาย คือปิดกั้นมิให้คนบางประเภทถลาลึกลงสู่ทางแห่งความเสื่อมฉิบหาย เช่น เสด็จไปโปรดโจรองคฺลิมาล ก่อนที่จะพบมารดาระหว่างทางและก่อนจะกระทำมาตุฆาต (ฆ่ามารดา) อันเป็นกรรมหนัก

๓.๔) ทรงบัญญัติพระวินัยเพื่อความดำรงมั่นแห่งพระศาสนา พระวินัยถือว่าเป็นรากแก้วแห่งพระพุทธศาสนา เมื่อพระสงฆ์บางรูปกระทำการที่ไม่สมควรแก่สมณะ เป็นที่ตำหนิติเตียนของชาวโลก พระองค์ทรงวางเป็นข้อบังคับห้ามทำเช่นนั้นอีกต่อไป พระวินัยที่ทรงบัญญัติขึ้นเป็นเครื่องควบคุมสงฆ์ให้มีความสงบเรียบร้อย เป็นที่เลื่อมใสของประชาชน และเป็นเครื่องจรรโลงพระพุทธศาสนาให้มั่นคงถาวร

๓.๕) ทรงสถาปนาสถาบันสืบทอดพระพุทธศาสนา ทรงตั้งพุทธบริษัท ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา พร้อมทรงวางหน้าที่ให้แต่ละฝ่ายปฏิบัติและหน้าที่พึงปฏิบัติร่วมกัน เพื่อความวัฒนาสถาพรแห่งพระพุทธศาสนาสืบไป^๗

หลักการสอนของพระพุทธเจ้าเกี่ยวกับการสอนที่ผู้สอนสามารถนำมาเป็นแนวทางในการสอนได้ มีดังนี้

๑) ในการสอนนั้น การเริ่มต้นเป็นจุดสำคัญมากอย่างหนึ่ง การเริ่มต้นที่ดีมีส่วนช่วยให้การสอนสำเร็จผลดีเป็นอย่างมาก อย่างน้อยก็เป็นเครื่องดึงดูดความสนใจ และนำเข้าสู่เนื้อหาได้

๒) สร้างบรรยากาศในการสอนให้ปลอดโปร่ง เพลิดเพลิน ไม่ให้ตึงเครียด ไม่ให้เกิดความอึดอัดใจ และให้เกียรติแก่ผู้เรียน

๓) สอนมุ่งเนื้อหา มุ่งให้เกิดความรู้ความเข้าใจในสิ่งที่สอนเป็นสำคัญ ไม่กระทบตนและผู้อื่น ไม่มุ่งยกตน ไม่มุ่งเสียดีใครๆ

๔) สอนโดยเคารพ คือ ตั้งใจสอน ทำจริง ด้วยความรู้สึกละเอียด เป็นสิ่งมีค่า มองเห็นความสำคัญของผู้เรียนและงานสั่งสอน ไม่ใช่สักว่าทำหรือเห็นผู้เรียนโง่เขลา

๕) ใช้ภาษาสุภาพ นุ่มนวล เหมาะสม ไม่หยาบคาย ชวนให้สบายใจ สละสลวย เข้าใจง่าย

๒.๑.๔ รูปแบบการเผยแผ่ของพระพุทธเจ้า

รูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าที่ทรงใช้มีหลากหลายโดยพระองค์จะทรงพิจารณาจากบุคคลที่กำลังรับฟัง เมื่อจัดให้เป็นหมวดหมู่แล้ว พบว่ามี ๔ ประเภทได้แก่วิธีสอนแบบต่างๆ^๘

^๗ ดร.รังสรรค์ พิมพ์ช่างทอง, ในสุดยอดความรู้ : วิธีสอนของพระพุทธเจ้า, [ออนไลน์], แหล่งที่มา <http://www.google.co.th>, [๑๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.]

^๘ กรมการศาสนา, ระเบียบกองงานพระธรรมทูต, (กรุงเทพมหานคร : สำนักเลขานุการ วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ, ๒๕๓๔), หน้า ๒๕ - ๒๘

๑) แบบสากัจฉาหรือสนทนา

วิธีนี้เป็นวิธีที่ใช้บ่อยไม่น้อยกว่าวิธีใดๆ โดยเฉพาะในเมื่อผู้มาเฝ้าหรือทรงพบนั้นยังไม่ได้เลื่อมใสศรัทธาในพระศาสนา ยังไม่รู้ ไม่เข้าใจหลักธรรม ในการสนทนาพระพุทธเจ้ามักจะทรงเป็นฝ่ายถามนำคู่สนทนาเข้าสู่ความเข้าใจธรรมและความเลื่อมใสศรัทธาในที่สุด แม้ในหมู่พระสาวกพระองค์ก็ทรงใช้วิธีนี้ไม่น้อย และทรงส่งเสริมให้สาวกสนทนาธรรมกัน อย่างในมงคลสูตรว่า “กาเล ธมมสากัจฉา เอตมมมงคลมุตตม การสนทนาธรรมตามกาลเป็นมงคลอันอุดม”

๒) แบบบรรยาย

วิธีสอนแบบนี้ น่าจะทรงใช้ในที่ประชุมใหญ่ในการแสดงธรรมประจำวัน ซึ่งมีประชาชนหรือพระสงฆ์จำนวนมากและส่วนมากเป็นผู้ที่มีพื้นฐานความรู้ความเข้าใจกับมีความเลื่อมใสศรัทธาอยู่แล้ว มาฟังเพื่อหาความรู้ความเข้าใจเพิ่มเติม และหาความสงบสุขทางจิตใจ

นับได้ว่าเป็นคนประเภทและระดับใกล้เคียงกันพอจะใช้วิธีบรรยายอันเป็นแบบกว้างๆ ได้ลักษณะพิเศษของพุทธวิธีสอนแบบนี้ที่พบในคัมภีร์บอกว่า ทุกคนที่ฟังพระองค์แสดงธรรมอยู่ในที่ประชมนั้น แต่ละคนรู้สึกว่าพระพุทธเจ้าตรัสอยู่กับตัวเองโดยเฉพาะ ซึ่งนับว่าเป็นความสามารถอัศจรรย์อีกอย่างหนึ่งของพระพุทธเจ้า

๓) แบบตอบปัญหา

ผู้ที่มาถามปัญหานั้น นอกจากผู้ที่มีความสงสัยข้องใจในข้อธรรมต่างๆ แล้ว โดยมากเป็นผู้ นับถือลัทธิศาสนาอื่น บ้างก็มาถามเพื่อต้องการรู้คำสอนทางฝ่ายพระพุทธศาสนาหรือเทียบเคียงกับคำสอนในลัทธิของตน บ้างก็มาถามเพื่อลองภูมิ บ้างก็เตรียมมาถามเพื่อข่มปราบให้จน หรือให้ได้รับความอับอาย ในการตอบพระองค์ทรงสอนให้พิจารณาคุณลักษณะของปัญหาและใช้วิธีตอบให้เหมาะสม ในสังคีติสูตร ท่านแยกประเภทปัญหาไว้ตามลักษณะวิธีตอบเป็น ๔ อย่างคือ^๙

๑) เอกังสพยากรณียปัญหา ปัญหาที่ฟังตอบตรงไปตรงมาตายตัว พระอรธรรกถาจารย์ยกตัวอย่างเช่น ถามว่า จักขุเป็นอนิจจังหรือ ฟังตอบตรงไปได้ทีเดียวว่า ถูกแล้ว ความดีมีผลเป็นสุข ความชั่วมีผลเป็นทุกข์ หรือกุศลเป็นสังขารควรบำเพ็ญ อุกุศลเป็นสังขารควรละ

๒) ปฏิปุจฉาพยากรณียปัญหา ปัญหาที่ฟังย้อนถามแล้วจึงแก้ ท่านยกตัวอย่างเช่น เขาถามว่า โสตะก็เหมือนจักขุหรือ ฟังย้อนถามก่อนว่า ที่ถามนั้นหมายถึงแง่ใด ถ้าเขาว่า ในแง่เป็นเครื่องมองเห็น ฟังตอบว่า ไม่เหมือน ถ้าเขาว่า ในแง่เป็นอนิจจัง จึงควรตอบรับว่า เหมือน

๓) วิภังชพยากรณียปัญหา ปัญหาที่จะต้องแยกความตอบ เช่น เมื่อเขาถามว่า สิ่งที่เป็นอนิจจัง ได้แก่ จักขุใช้ไหม ฟังแยกความออกตอบว่า ไม่เฉพาะจักขุเท่านั้น ถึงโสตะ ฆานะ ก็เป็นอนิจจัง

๔) รูปนียปัญหา ปัญหาที่ฟังยับยั้งเสีย ได้แก่ ปัญหาที่ถามนอกเรื่อง ไร้ประโยชน์ อันจักเป็นเหตุให้เขา ยึดเยื้อ สิ้นเปลืองเวลาเปล่า ฟังยับยั้งเสีย แล้วชักนำผู้ถามเข้าสู่แนวเรื่องที่ประสงค์ต่อไป ตัวอย่างเรื่องพระมาลากยะมาทูลถาม เรื่อง โลกเที่ยงหรือไม่เที่ยง ชีพกับสรีระเป็นอัน

เดียวกันหรือคนละอย่าง เป็นต้น ทรงเห็นว่าไม่จำเป็นที่พระมาลากยะจะรู้เรื่องนี้ จึงทรงนิ่งเฉยไม่ตอบ แต่ทรงชี้แจงให้พระมาลากยะเข้าใจว่า ปัญหานี้ไม่มีประโยชน์ ไม่เป็นเบื้องต้นแห่ง

^๙ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธวิธีในการสอน, [ออนไลน์], แหล่งที่มา <http://www.google.co.th/th, ๑๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๐>.

พรหมจรรย์ ไม่เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายความกำหนัด เพื่อความดับ เพื่อความสงบระงับ เพื่อรู้ยิ่งเพื่อตรัสรู้ และเพื่อนิพพาน^{๑๐}

๔) แบบวางกฎข้อบังคับ

เมื่อเกิดเรื่องมีภิกษุกระทำความผิดอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นครั้งแรก พระสงฆ์หรือประชาชน เล่าลือโพนทะนาตีเตียนกันอยู่ มีผู้นำความมากราบทูลพระพุทธเจ้าพระองค์ก็จะทรงเรียกประชุมสงฆ์ สอบถามพระภิกษุผู้กระทำความผิดเมื่อเจ้าตัวรับได้ความเป็นสัตย์จริงแล้วก็จะทรงดำหนิ ชี้แจงผลเสียหายที่เกิดแก่ส่วนรวม พรรณนาผลร้ายของความประพฤตินี้ไม่ดี และคุณประโยชน์ของความประพฤติที่ดีงาม แล้วทรงแสดงธรรมกถาที่สมควรเหมาะสมกับ เรื่องนั้น จากนั้นจะตรัสให้สงฆ์ทราบว่าจะทรงบัญญัติสิกขาบท โดยทรงแถลงวัตถุประสงค์ในการบัญญัติให้ทราบ แล้วทรงบัญญัติสิกขาบทข้อนั้นๆไว้ โดยความเห็นชอบพร้อมกันของสงฆ์ ในท่ามกลางสงฆ์ และโดยความรับทราบร่วมกันของสงฆ์ ในการสอนแบบนี้ ฟังสังเกตว่าพระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทโดยความเห็นชอบของสงฆ์ ซึ่งบาลีใช้คำว่า “สงฆสมุจฺจตฺตํ” แปลว่า เพื่อความรับว่าดีแห่งสงฆ์ ท่านอธิบายความหมายว่าทรงบัญญัติโดยชี้แจงให้เห็นแล้วว่าถ้าไม่รับจะเกิดผลเสียอย่างไร เมื่อรับจะมีผลดีอย่างไร จนสงฆ์รับคำของพระองค์ว่า ดีแล้ว ไม่ทรงบังคับเอาโดยพลการ

๒.๑.๕ กลวิธีและอุปายประกอบการสอน

๑) การยกอุทาหรณ์

และการเล่านิทานประกอบ การยกตัวอย่างประกอบคำอธิบาย และการเล่านิทานประกอบ ช่วยให้เข้าใจความได้ง่ายและชัดเจน ช่วยให้จำแม่นยำ เห็นจริง และเกิดความเพลิดเพลิน ทำให้การเรียนการสอนมีรสยิ่งขึ้น เช่น เมื่อจะอธิบายให้เห็นว่า คนมีความปรารถนาดี อยากช่วยทำประโยชน์ แต่หากขาดปัญญา อาจกลับทำลายประโยชน์เสียก็ได้ ก็เล่านิทานชาดกเรื่อง ลิงเผ่าสวน หรือ คนขายเหล้า เป็นต้น พระพุทธเจ้าทรงใช้อุทาหรณ์และนิทานประกอบการสอนมากมายเพียงใด จะเห็นได้จากการที่ในคัมภีร์ต่างๆมีอุทาหรณ์และนิทานปรากฏอยู่ทั่วไป เฉพาะคัมภีร์ชาดกอย่างเดียวก็มีนิทานถึง ๕๔๗ เรื่อง

๒) การเปรียบเทียบด้วยข้ออุปมา

คำอุปมาช่วยให้เรื่องที่ลึกซึ้งเข้าใจยาก ปรากฏความหมายเด่นชัดออกมา และเข้าใจง่ายขึ้น โดยเฉพาะมักใช้ในการอธิบายสิ่งที่เป็นนามธรรมเปรียบให้เห็นชัดด้วยสิ่งที่เป็นรูปธรรม หรือแม้เปรียบเรื่องที่เป็นรูปธรรมด้วยข้ออุปมาแบบรูปธรรม ก็ช่วยให้ความหนักแน่นเข้า เช่น พระพุทธองค์ทรงเตือนภิกษุทั้งหลายว่า ให้ทำตนเช่นผ้ากาสี อย่าทำตนเป็นเช่นผ้าเปลือกไม้ ผ้าเปลือกไม้มีลักษณะ ๓ อย่าง คือ สีไม่สวย สัมผัสหยาบ ราคาถูก ทำนองเดียวกับภิกษุบางรูปซึ่งเป็นผู้ทาศิล มีธรรมเลวให้ทุกข์ให้โทษแก่ผู้คบหาสมาคม ทำปัจจัยที่หายกลายให้มีค่าน้อย หรือมีอานิสงส์น้อย^{๑๑}

^{๑๐} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๒๘/๑๔๑

^{๑๑} กรมการศาสนา, **ระเบียบกองงานพระธรรมทูต**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักเลขานุการ วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ, ๒๕๓๔), หน้า ๒๕ - ๒๘

๓) การใช้อุปกรณ์การสอนในสมัยพุทธกาล

ย่อมไม่มีอุปกรณ์ชนิดต่างๆ ที่จัดทำขึ้นไว้เพื่อการสอนโดยเฉพาะเหมือนสมัยปัจจุบัน เพราะยังไม่มีการจัดการศึกษาเป็นระบบขึ้นมาอย่างกว้างขวาง หากจะใช้อุปกรณ์บ้าง ก็คงต้องอาศัยวัสดุสิ่งของที่มีในธรรมชาติ หรือเครื่องใช้ต่างๆ ที่ผู้คนใช้กันอยู่

๔) การทำเป็นตัวอย่าง

วิธีสอนที่ดีที่สุดอย่างหนึ่ง โดยเฉพาะในทางจริยธรรม คือการทำเป็นตัวอย่าง ซึ่งเป็นการสอนแบบไม่ต้องกล่าวสอน เป็นทำนองการสาธิตให้ดู แต่ที่พระพุทธเจ้าทรงกระทำนั้นเป็นไปในรูปทรงเป็นผู้นำที่ดี การสอนโดยทำเป็นตัวอย่างก็คือพระจริยาวัตรอันดีงามที่เป็นอยู่โดยปกตินั่นเอง พระพุทธองค์จึงทรงวางเป็นหลักการไว้ในพระธรรมบท^{๑๒}

สรุปได้ว่า รูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าที่ทรงใช้ พบว่ามี ๔ ประเภท คือ แบบสาธกัณหาหรือสนทนา เป็นการสอนโดยใช้วิธีการถามคู่สนทนา เช่น ปุจฉา วิสัชนา เพื่อทำให้เกิดความเข้าใจและให้หายสงสัยจนเกิดความเข้าใจในศรัทธา จนนำเอาหลักธรรมเพื่อนำไปปฏิบัติสืบต่อไป, แบบบรรยาย พระพุทธเจ้าทรงใช้ในที่ประชุม ในการแสดงธรรม ซึ่งมีพุทธบริษัท ๔ มีภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา เป็นจำนวนมากมาฟังธรรม, แบบตอบปัญหา พระพุทธเจ้าทรงพิจารณาคุณลักษณะโดยแสดงธรรมตามบุคคลที่เข้ามาถามถึงปัญหาธรรมนั้นๆ และตอบปัญหาตามความเหมาะสมตามลำดับแห่งภูมิปัญญาของผู้ถามเป็นสำคัญ และแบบวางกฎข้อบังคับ ใช้วิธีกำหนดหลักเกณฑ์ กฎ และข้อบังคับให้สาวกหรือสงฆ์ปฏิบัติ หรือยึดถือปฏิบัติด้วยความเห็นชอบพร้อมกัน โดยจะเห็นได้จากรูปแบบการเผยแผ่ทั้ง ๔ ประการที่กล่าวมานั้น พระพุทธองค์ทรงเลือกใช้ โดยการพิจารณาจากความเหมาะสมกับบุคคลแม้กระทั่งเทวดา

๒.๑.๖ จุดมุ่งหมายการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

จากการศึกษารวบรวมเอกสารต่างๆ สามารถสรุปจุดมุ่งหมายในกาสรสอนของพระพุทธเจ้าได้ ๓ ประการ

๑) เพื่อให้ผู้ฟังได้รู้แจ้งเห็นจริงในสิ่งที่ควรรู้ควรเห็นจริง จุดมุ่งหมายหมายความว่าทรงสอนให้รู้แจ้งเห็นจริง เฉพาะเท่าที่จำเป็นสำหรับสาวกนั้นๆ สิ่งใดที่ทรงรู้แล้ว แต่เห็นว่าไม่จำเป็นสำหรับผู้ฟังหรือผู้รับการสอน ก็ไม่สอนสิ่งนั้น ทรงสอนให้รู้แจ้งเห็นจริง เฉพาะเท่าที่ควรรู้และจำเป็นเท่านั้น ธรรมะที่พระพุทธองค์นำมาสั่งสอนก็นำมาจากธรรมชาติที่มีอยู่ในร่างกายของเรา ตลอดจนรอบๆตัวของเราเอง ตัวอย่างพระพุทธองค์ก็ทรงสอนเอาหลักของธรรมชาติรอบๆ ตัวเรามาสอน และในส่วนที่พระพุทธองค์นำมาจากในร่างกายของเรา เช่น “พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ สีสพาวน เขตโกสัมพี ครั้งหนึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงหยิบใบประดู่ลาย ๒-๓ ใบขึ้นมากำมือแล้วตรัสถามภิกษุว่า “ใบไม้ในกำมือของเราตลาคค กับใบไม้ทั้งหมดในป่าประดู่ลายนี้ อย่างไหนมีมากกว่ากับเหล่าภิกษุทั้งหลายตอบว่า “ใบไม้ในป่าประดู่ลายทั้งหมดนี้ย่อมมีมากกว่า ใบไม้ในกำมือพระองค์พระเจ้าข้า

^{๑๒} ชีร์วิส บำเพ็ญบุญบารมี, วิธีการสอนของพระพุทธเจ้า, [ออนไลน์], แหล่งที่มา <http://tvb9874.blogspot.com> ๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

พระพุทธองค์ทรงตรัสว่า “เรื่องที่เรารู้จะเท่ากับใบไม้ทั้งป่าประดู่แห่งนี้ แต่แทนที่เราตลาคจะนำเอามาสอนเธอ เท่ากับใบไม้ในกำมือเดียวคือเราสอนแต่เรื่องทุกข์กับเรื่องดับทุกข์เท่านั้น เพราะสิ่งที่ไม่เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย ไม่เป็นไปเพื่อความคลายกำหนด ไม่เป็นไปเพื่อความความดับทุกข์ ไม่เป็นไปเพื่อความสงบระงับ ไม่เป็นไปเพื่อความรู้อย่างยิ่ง ไม่เป็นไปเพื่อตรัสรู้ ไม่เป็นไปเพื่อนิพพาน พระองค์จะไม่นำมากล่าวให้ฟัง ส่วนเรื่องอื่นๆ นั้น ปรากฏว่ามีผู้คนสอนกันมากมาย ฉะนั้นพระองค์จึงมุ่งไปสอนแต่เรื่องทุกข์ กับเรื่องดับทุกข์ร่างกายที่ห่อหุ้มแล้ว เป็นผู้เช่นกับใบไม้เหลืองเธอ “ชีวิตคนเราเปรียบเหมือนใบไม้ ที่หลุดหล่นจากคั้วอ่อนแก่ไม่แน่นอน”

วันหนึ่งพระบรมศาสดาเสด็จมาสู่กรุงสาวัตถีพร้อมด้วยพระสงฆ์สาวกวิกิตติมาณพครันได้เห็นพระพุทธเจ้าก็ความหลงในพระรูปไม่ถอยจากการดู เพราะพระพุทธองค์ มีรูปพรรณหน้าตาที่งดงามมาก ต้องการจะดูตลอดเวลา คิดว่า ถ้าหากได้ออกบวชก็จักได้เห็นพระพุทธองค์ในทุก ๆ วัน จึงทูลขออุปสมบทในพระพุทธศาสนาและนับตั้งแต่อุปสมบทไม่ขยับในการบำเพ็ญสมณธรรม คอยดูแต่รูปโฉมของพระศาสดาอยู่เสมอ

พระวิกิตติเถระ ฟังธรรมะของพระพุทธเจ้าเป็นประจำแต่ไม่เคยนำไปปฏิบัติ เอาแต่มองพระพักตร์ของพระองค์หลงในรูปโฉมของพระองค์จึงเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนานี้เพื่อจะมาคอยเฝ้าดูรูปโฉมอย่างเดียว พระพุทธองค์เทศนาที่ไหนก็ไปเฝ้าตามดูที่นั่น และเข้าไปนั่นดูใกล้ ๆ แต่ไม่ยอมปฏิบัติที่พระองค์ทรงแนะนำสั่งสอน แม้กระทั่งพระองค์ทรงบอกให้วิกิตติปฏิบัติ แต่ก็ไม่ปฏิบัติ จนเข้าพรรษาพระองค์ทรงเห็นว่าวิกิตติไม่ยอมปฏิบัติพระองค์ตรัสถามว่าวิกิตติ เธอมาดูรูปกายนี้ทำไม ร่างกายนี้อันเปื่อยเน่าที่เธอเห็นนี้จะมีประโยชน์อะไร ? “ดูก่อนวิกิตติ ผู้ใดแลเห็นธรรม ผู้นั้นชื่อว่าเห็นเรา ผู้ใดเห็นเราผู้นั้นชื่อว่าเห็นธรรม”

พ. วิกิตติเธอสำคัญว่า รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง ?

ว. ไม่เที่ยงพระเจ้าข้า

พ. ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขละ ?

ว. เป็นทุกข์พระเจ้าข้า

พ. ก็สิ่งใดไม่เที่ยงเป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือหนอที่จะตามเห็นสิ่งนั้น นั่นของเรา นั่นเป็นของเรา นั่นเป็นตัวตนของเรา

ว. ไม่ควรเห็นอย่างนั้นพระเจ้าข้า

พ. เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ว. ไม่เที่ยงพระเจ้าข้า

พ. เพราะเหตุนั้นแล อริยสาวกเห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมทราบชัดว่า กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มี

พ. วิกิตติเธอจงมีสติพิจารณา “กายนี้สักแต่ว่ากาย มีความเกิดขึ้นในเบื้องต้น

มีความแปรปรวนไปเป็นธรรมดา มีแตกสลายไปในที่สุด” ให้วิกิตติ เจริญมรณสติ “พระพุทธองค์ให้พิจารณาตัวเองว่า ชีวิตเรามีความตายเป็นที่สุด ชีวิตของเราไม่เที่ยง ความตายเที่ยง” ไม่มีใครหนีความตายไปได้ แต่วิกิตติก็ไม่ปฏิบัติ

เข้าวันหนึ่งพระองค์ทรงส่งชายพระภิกษุว่าวันนี้จะไปโปรดใครวิกิตติก็เข้ามาในข่ายพระภิกษุ ของพระองค์ เนื่องจากวิกิตติได้เคยบำเพ็ญบารมีมาหลายหมื่นชาติแล้ว เมื่อพระองค์เทศนา

เสร็จจึงให้วักกลีไปปฏิบัติ แต่วักกลีก็ไม่ไป พระองค์จึงว่า “อัปเปหิ วักกลี” หมายความว่า “วักกลี เธอจงอยู่ให้ห่างเรา เธอจงหนีไปเสีย” พอถูกพระศาสดาขับไล่แล้ว วักกลีก็กลัวไม่อาจจะอยู่ต่อพระพักตร์ พระศาสดาได้มีความน้อยใจเสียใจอย่างรุนแรง คิดว่า “จะมีประโยชน์อะไร ที่จะมีชีวิตอยู่ห่างไกลโดยไม่ได้พบเห็นพระศาสดา” เมื่อพระองค์ขับไล่อย่างนี้แล้ววักกลี เดินร้องไห้เสียใจไปยังเขาคิชฌกูฏ เพื่อจะไปกระโดดหน้าผาฆ่าตัวตาย ขณะที่ยืนอยู่บนหน้าผานั้นเอง พระพุทธองค์ทรงแสดงอภินิหารปรากฏพระองค์ต่อหน้า และแสดงธรรมแก่วักกลีด้วยประการต่างๆ ทำให้วักกลีได้สติกลับมาเฝ้าพระพุทธเจ้าโดยทางอากาศ ในขณะที่อยู่ในอากาศนั้น ท่านสามารถข่มปิดได้ และยังได้พิจารณาถึงคำสอนของพระพุทธเจ้า ในที่สุดก็ได้บรรลุพระอรหัตผล พร้อมด้วยปฏิสัมภิทาบนอากาศนั่นเองแล้ว จึงลงมาราบถวายบังคมพระพุทธรูปที่จริงแล้วพระพุทธรูปทรงเตือนกับวักกลี ให้วักกลีมีสติคอยดูจิตของตัวเองบ้าง

จากการที่พระพุทธองค์ได้นำเอาหลักธรรมที่พระองค์ได้ตรัสรู้มาสอนให้เวไนยสัตว์ได้เข้าใจในความเป็นจริงของชีวิต ทำให้เข้าใจในสัทธิธรรมคือธรรมที่แน่นอนเป็นธรรมะที่เสมอกันที่เกิดขึ้นในทุกๆ คน เป็นหลักของธรรมชาติที่แน่นอนถาวร ที่จะต้องเกิดขึ้นกับทุกๆ คน หลักธรรมนั้นก็คือไตรลักษณ์ ๓ ได้แก่อนิจจัง ทุกขัง อนัตตาหมายถึง มีความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตาเป็นความความจริงที่มีการเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นมีความดับไปสิ้น เราอาจจะยืนยันคำว่า “มีความเกิดในเบื้องต้น มีความแปรปรวนไปเป็นธรรมดา มีความแตกสลายไปในที่สุด”

๒) เพื่อให้ผู้ฟังไตร่ตรองตามเห็นได้จริงพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมอย่างมีเหตุผลที่ผู้ฟังไตร่ตรองตามเห็นด้วยตนเอง เช่น พระองค์ตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย แม้ว่าภิกษุจะพึงจับชายสังฆาฏิของเรา ติดตามรอยเท้าเรา ติดตามไปข้างหลัง แต่ภิกษุนั้นมีความละโมภ กำหนดยินดีอย่างแรงกล้าในกาม มีจิตพยาบาท คิดประทุษร้าย หลงลืมสติไม่รู้ตัว มีจิตไม่ตั้งมั่น กระสับกระส่าย ไม่สำรวมอินทรีย์ แท้จริงแล้ว ภิกษุนั้นก็ยังชื่อว่าอยู่ห่างไกลเรา เราก็ไกลภิกษุนั้น นั้นเป็นเหตุเพราะเหตุไร เพราะภิกษุนั้นยังไม่เห็นธรรม เมื่อไม่เห็นธรรม ชื่อว่าไม่เห็นเรา”^{๑๓}

๓) เพื่อให้ผู้ฟังได้รับผลแห่งการปฏิบัติตามสมควรพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมมีคุณเป็นมหัตตจริย สามารถยังผู้ปฏิบัติ ตามให้ได้รับผลตามสมควรแก่กำลังการปฏิบัติของตน เช่น ในมหาปรินิพพานสูตร เมื่อพระองค์ใกล้ จะปรินิพพานทอดพระเนตรเห็นมหาชน นำเครื่องสักการะเป็นอันมากมาบูชา พระองค์จึงตรัสกับ พระอานนท์ว่า การทำการบูชาอย่างนั้นไม่ชื่อว่าบูชาพระองค์ด้วยการบูชาอย่างยิ่ง แต่ผู้ใด จะเป็นภิกษุ หรือภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ก็ตาม ปฏิบัติสมควร ปฏิบัติชอบ ผู้นั้นแหละชื่อว่าบูชาด้วยการบูชาอย่างยิ่งเมื่อพระตถาคตเจ้าทรงปลงพระชนมายุสังขาร ว่าอีก ๔ เดือนข้างหน้า จะปรินิพพาน ดังนี้ภิกษุทั้งหลาย เทียวแวดล้อมพระองค์อยู่ปรึกษากันว่า “พวกเราจะทำอย่างไรหนอ”? ภิกษุรูปหนึ่งชื่อธรรมมารามไม่ยอมร่วมกลุ่ม กับภิกษุทั้งหลาย ถ้ามถึงความรู้สึกเกี่ยวกับปรินิพพานของศาสดา ท่านมิได้ให้คำตอบว่าประการใด แต่คิดว่า “อีก ๔ เดือนข้างหน้า พระศาสดาจะปรินิพพานแล้วเราเป็นผู้ที่มีราคาอยู่เราจะพยายามเพื่อบรรลุอรหัตผล ในช่วงเวลาที่พระศาสดายังคงมีพระชนม์อยู่นั่นเอง เพื่อเป็นการบูชาพระองค์”^{๑๔}

^{๑๓} ขุ.อิติ.(ไทย) ๒๕/๙๒๑/๔๖๕.

^{๑๔} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๗๘/๑๒๖.

การสอนของพระพุทธองค์นั้นสอนอย่างเข้าใจง่ายดังคำที่ว่า “อัสจรรยัจริงแจ่มแจ้งเสีย เหลือเกิน เหมือนหงายของที่คว่ำ เหมือนเปิดของที่ปิด เหมือนบอกทางแก่ผู้หลงทาง เหมือนตามปทิป ไว้ในที่มืด เพื่อให้คนเห็นทางที่สว่าง” จากคำสอนนี้ ทำให้บุคคลทุกชั้นทุกระดับก็ฟังเข้าใจได้ง่ายยิ่ง

สรุปได้ว่า จุดมุ่งหมายในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ตามที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงกระทำ มี ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อให้ผู้ฟังได้รู้แจ้งเห็นจริงในสิ่งที่ควรรู้ควรเห็นจริง ๒) เพื่อให้ผู้ฟังได้ตรงต่อตาม เห็นได้จริง ๓) เพื่อให้ผู้ฟังได้รับผลแห่งการปฏิบัติตามสมควร พระธรรมทูตผู้ทำหน้าที่เผยแผ่ พระพุทธศาสนา ฟังระลึกถึงจุดประสงค์ทั้ง ๓ ประการดังกล่าวข้างต้นนี้ เพื่อให้การเผยแผ่ พระพุทธศาสนาบรรลุผลสำเร็จ ใช้แต่สัจจะทำตามบาทบาทแค่แต่หน้าที่ก็เพียงพอเท่านั้น

การสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ในพระธรรมเทศนาที่ทรงแสดง เป็นครั้งแรก คือ "พระธัมม จักรกัปวัตตนาสูตร" พระสูตรว่าด้วยการหมุนวงล้อ คือ พระธรรม พระพุทธเจ้าทรงชี้ว่า "ทางสาย กลาง" ซึ่งทำให้เกิดดวงตา ทำให้เกิดปัญญา เป็นไป เพื่อความสงบระงับ เพื่อความรู้ยิ่งเพื่อการตรัสรู้ (คือรู้อย่างแจ่มแจ้ง) และเพื่อนิพพาน (สภาพที่ดับกิเลสและทุกข์ทั้งปวง) จุดมุ่งหมายแห่งการสอน จึงอยู่ที่ “ความสงบระงับ ความรู้ยิ่ง การตรัสรู้ และนิพพาน” ในธรรมเทศนาเรื่องหนึ่ง พระพุทธเจ้า ทรงสรุปคำสั่งสอนของพระองค์ด้วยคำว่า "วิมุตติ คือ ความหลุดพ้นทางจิตจากกิเลสและทุกข์ทั้งปวง อันไม่กลับมากำเริบอีก เป็นจุดหมายปลายทาง"เมื่อทรงส่งพระสาวกรุ่นแรก ๖๐ รูปไปประกาศ พระศาสนา พระพุทธเจ้าตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย! บัดนี้ เราพ้นแล้วจากบ่วง ทั้งที่เป็นของทิพย์และของ มนุษย์ แม้ท่านทั้งหลายก็พ้นแล้ว จากบ่วงที่เป็นของทิพย์และของมนุษย์ ท่านทั้งหลายจงจาริกไป เพื่อ เกื้อกูลแก่คนเป็นอันมาก เพื่อความสุขแก่คนเป็นอันมาก เพื่ออนุเคราะห์โลกเพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล และเพื่อความสุขแก่เทพและมนุษย์ทั้งหลาย"

จากพระพุทธวจนะข้างต้น อาจกล่าวได้ว่า "นิพพาน หรือวิมุตติ" เป็นจุดมุ่งหมายสำคัญ แห่งการสั่งสอนของพระพุทธเจ้า พระองค์ทรงส่งเสริมพระสาวกให้ปฏิบัติทางสายกลางหรือ มัชฌิมาปฏิปทา เพื่อขจัดกิเลส และกองทุกข์ทั้งปวง แล้วให้ช่วยเหลือผู้อื่นด้วยความกรุณา

กล่าวว่า การประกาศธรรมเป็นการเผยแผ่พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเป็นการ ช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ด้วยอาศัยความเมตตาและความกรุณาของพระสงฆ์ งานเผยแผ่ที่ พระสงฆ์ทำกันอยู่ทั่วไปในปัจจุบันมีดังนี้

๑) งานพระธรรมทูต ดำเนินงานโดยใช้มติมหาเถรสมาคม ว่าด้วยการแต่งตั้ง คณะกรรมการดำเนินงานพระธรรมทูตภายในประเทศ พ.ศ. ๒๕๐๘ โดยจัดพระสงฆ์ผู้สมัครบำเพ็ญ ประโยชน์แก่พระศาสนา ออกไปจาริกเผยแผ่หลักธรรมแก่ประชาชนทั่วประเทศ เป็นงานที่พุทธบริษัท และประชาชนทั่วไปให้เกิดความคิดถึงคุณค่าของธรรมะและความจำเป็นที่จะต้องปฏิบัติธรรมะ สามารถนำธรรมะไปใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างถูกวิธีและถูกต้อง รวมทั้งสามารถใช้ธรรมะแก้ปัญหา ต่างๆ ในด้านเศรษฐกิจ สังคม การปกครองและสิ่งแวดล้อมงานพระธรรมทูต เป็นงานพัฒนา ทรัพยากรบุคคลและงานที่เป็นรากฐานแห่งความมั่นคงของประเทศชาติ แนวการปฏิบัติงานของ พระธรรมทูต ได้แก่ การเทศน์ การบรรยาย การสนทนาธรรมมีกถา นำฝึกสมาธิ นำเป็นพุทธมามกะ เยี่ยมเยียน นำพัฒนาท้องถิ่น สาธิตและจัดกิจกรรม

๒) หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) เป็นกิจกรรมของคณะสงฆ์ไทยตาม ระเบียบมหาเถรสมาคม ว่าด้วยการตั้งหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล พ.ศ. ๒๕๑๘ มีความมุ่ง

หมายที่จะพัฒนาท้องถิ่นระดับตำบลลงสู่หมู่บ้าน โดยให้พระสงฆ์ในชนบทมีบทบาทและเป็นแกนนำในการส่งเสริมวัดให้เป็นศูนย์กลางการพัฒนาท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนนั้น

๓) งานอบรมจริยธรรมนักเรียน ข้าราชการและประชาชนเพื่อให้ผู้เข้ารับการอบรมมีทัศนคติที่ดีต่อสถาบันพระพุทธศาสนา สามารถปฏิบัติตามหน้าที่ของชาวพุทธได้อย่างถูกต้อง และน้อมนำพระพุทธศาสนาไปปฏิบัติในการดำเนินชีวิตประจำวัน เพื่อพัฒนาตนเองและสังคม

๔) งานบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน เป็นการจัดบรรพชาเยาวชนอายุตั้งแต่ ๑๐ ปี เพื่อใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ในการศึกษาธรรมในช่วงปิดฤดูร้อนประมาณเดือนเมษายน

๕) การส่งเสริมหน่วยสงเคราะห์พุทธมามกะผู้เยาว์ เป็นหน่วยสงเคราะห์ที่วัดและประชาชนจัดให้มีขึ้นในวัด ในหมู่บ้านเพื่อฝึกอบรมด้านความรู้ ความประพฤติและจิตใจโดยมีพระสงฆ์ทำหน้าที่ฝึกอบรมสั่งสอนและบริหารงานทั่วไปของหน่วยสงเคราะห์พุทธมามกะผู้เยาว์เรียกพุทธมามกาจารย์ แบ่งเป็น ๓ คณะ คือ คณะประณมพุทธมามกะ ได้แก่ เด็กอายุ ๗-๑๐ ขวบ คณะมัธยมพุทธมามกะ ได้แก่ เด็กอายุ ๑๑ - ๑๕ ขวบ คณะอุดมพุทธมามกะ ได้แก่ เด็กอายุ ๑๖-๑๘ ปี

๖) การเผยแพร่ทางสื่อสารมวลชน เป็นการดำเนินการโดยเผยแพร่ทางวิทยุโทรทัศน์ วารสาร นิตยสารเผยแพร่ธรรมและการเผยแพร่ในต่างประเทศ อาจมีการตั้งวัดในต่างประเทศ

๗) การเผยแพร่ตามศักยภาพของวัด เป็นโครงการที่จัดขึ้นเพื่อพัฒนาคุณภาพชุมชนตามศักยภาพของวัด ได้แก่ โครงการอุทยานการศึกษา การจัดสวนสมุนไพรในวัด โครงการลานวัดลานใจ กีฬา เป็นต้น^{๑๕}

จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการเผยแพร่พระพุทธศาสนา สรุปได้ว่า การเผยแพร่พระพุทธศาสนา เป็นการทำให้พระพุทธศาสนาขยายวงกว้างออกไป โดยการนำเอาหลักธรรมคำสอนไปทำให้แพร่หลาย ให้ประชาชนได้นำไปเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตอย่างมีความสุข และหลักธรรมคำสอนในทางพระพุทธศาสนานี้เป็นความจริงตามธรรมชาติ ดังนั้น จึงใช้คำว่า เผยแผ่ ไม่ใช่คำว่า เผยแพร่ ที่อาจมีความหมายไปในทางโฆษณาหรือชักชวนให้หลงเชื่อ และการเผยแพร่พระพุทธศาสนานี้ พระสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้าถือว่าเป็นผู้ต้องรับบทบาทและหน้าที่โดยตรง ดังนี้

๑. เป้าหมายหรือกรอบในการเผยแพร่

พระธรรมทูต นักเผยแพร่พระพุทธศาสนาต้องยึดหลักการ ๓ ประการ ดังนี้

- ๑) การไม่ทำความชั่วทั้งปวง การละความชั่วทั้งปวง
- ๒) การทำความดีให้เพียบพร้อม การทำความดีให้สมบูรณ์
- ๓) การทำจิตของตนให้บริสุทธิ์ให้ผ่องแผ้วให้ผ่องใส

๒. หลักการในการสร้างสัมพันธ์กับสังคม

พระธรรมทูต นักเผยแพร่พระพุทธศาสนา ต้องประพฤติปฏิบัติตนดำรงมั่นอยู่ในวิธีการประกาศศาสนาของพระสาวก ๖ ประการ คือ

- ๑) ไม่ตำหนิ ไม่ติเตียนใคร
- ๒) ไม่เบียดเบียนใคร
- ๓) สำรวมระวัง เคร่งครัดต่อพระวินัยพุทธบัญญัติแต่ไม่ใช่เคร่งเครียด

^{๑๕} สุรพล สุยะพรหม และสุทธธวัช ศรีจันทร์เพ็ญ, ระเบียบวิธีวิจัยทางการจัดการ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๔๔.

- ๔) ไม่เป็นคนเห็นแก่ปากแก่ท้อง ไม่เป็นคนเห็นแก่กิน ยึดถือคำพังเพยว่า
“กินเพื่ออยู่ ไม่ใช่อยู่เพื่อกิน”
- ๕) ยินดีพอใจ ณ สถานที่สงบสงัด
- ๖) มีความขยันหมั่นเพียรในการเจริญสมาธิภาวนา^{๑๖}

โอวาทปาฏิโมกข์นี้ ถือเป็นคุณสมบัติเป้าหมาย หลักการและวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธองค์ที่ได้วางรากฐาน ไว้เพื่องานพระศาสนาอย่างแท้จริง วิธีการเผยแผ่โอวาทปาฏิโมกข์ที่พระพุทธองค์ทรงใช้เป็นผลสำเร็จโดยเฉพาะส่วนสุดท้าย คือ อนุปวาโท อนุปมาโต ไม่ว่าร้ายใคร ไม่กระทบกระทั่งใคร พระธรรมทูตต้องเป็นมิตรกับทุกฝ่าย จึงเป็นคนปากช้า แต่หูตาไว พูดน้อยแต่ทำให้มาก นิ่งให้มาก ปาฏิโมกข์ จ สัโร สำรวมรักษาพระวินัยให้มากที่สุด มตตณฺญา จ ภตตสมิ รู้ประมาณในการับการบริโภคอาหาร ปนตยจ สยนาสนํ อยู่ง่าย และสุดท้ายสำคัญที่สุด คือ อธิจิตเต จ อาโยโค เป็นการทำความเพียรทางจิต อยู่ด้วยอารมณ์กรรมฐานอย่างเอาจริงเอาจังฝึกความอดทนให้มาก เพราะนั่นเป็นหนทางให้บรรลุเป้าหมาย หรืออุดมการณ์อันสูงสุดของพระธรรมทูตสายต่างประเทศของคณะสงฆ์ไทยทั้งประเทศ^{๑๗}

กล่าวโดยสรุป โอวาทปาฏิโมกข์สามารถจัดเข้าในด้านต่างๆ ได้ ๓ ด้าน ดังนี้

ด้านคุณธรรม พระธรรมทูตจะต้องเป็นผู้อดทนไม่แสดงกิริยาท่าที อันจะทำให้เสียบุคลิกภาพ “ความอดทนคือความอดกลั้นเป็นตบะอย่างยิ่ง” เป็นผู้รู้จักข่มจิตใจการปฏิบัติหน้าที่ไม่เห็นแก่ความยากลำบาก ยอมตรากตรำทำงานเพื่อพระพุทธศาสนา

ด้านคุณธรรม พระธรรมทูตจะต้องเป็นผู้มีคุณธรรม เป็นอุดมคติประจำตัวซึ่งคุณธรรมลักษณะพื้นฐานของพระธรรมทูตในโอวาทปาฏิโมกข์ “การไม่ทำบาปทั้งปวง การทำกุศลให้ถึงพร้อม การทำจิตของตนให้ผ่องแผ้ว” ถือเป็นคติประจำตัวที่พระธรรมทูตไม่ทำบาปทั้งทางกาย วาจาและใจ เป็นผู้ทำแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ตนและผู้อื่น เป็นผู้มีจิตใจเบิกบาน มีความเมตตาปราณีต่อทุกคน มีความปรารถนาให้ผู้อื่นพ้นจากความทุกข์

ด้านการดำเนินชีวิต พระธรรมทูตต้องดำเนินชีวิตเป็นแบบอย่างแก่ประชาชนมีชีวิตแบบเรียบง่ายไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เป็นผู้สำรวมระวังในการบริโภคใช้สอยเสนาสนะยกตัวอย่างเช่น พระขทิรวินยเรวตะ เป็นผู้ดำเนินชีวิตอยู่ด้วยความสัจไม่เบียดเบียนใครมีแต่แผ่เมตตาธรรมให้แก่ผู้อื่น^{๑๘}

^{๑๖} พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตโต), อุดมการณ์และบทบาทของพระธรรมทูตสายต่างประเทศในยุคโลกาภิวัตน์, ใน *อนุสรณ์พระธรรมทูตสายต่างประเทศ รุ่นที่ ๕*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๓๑ - ๓๓.

^{๑๗} พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตโต), อุดมการณ์และบทบาทของพระธรรมทูตสายต่างประเทศในยุคโลกาภิวัตน์, ใน *อนุสรณ์พระธรรมทูตสายต่างประเทศ รุ่นที่ ๑*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๕๐ - ๕๓.

^{๑๘} บรรจบ บรรณรุจิ, *อัสติมหาสาวก*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๑๔๙.

คุณสมบัติพื้นฐาน

พระธรรมทูตโดยมีพระพุทธเจ้าเป็นแบบอย่างทีพระสาวกควรนำมาเป็นแบบอย่างในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา พระพุทธองค์มีคุณสมบัติภายนอกประกอบด้วยมหาบุริสลักษณะ ๓๒ อนุพยัญชนะ ๘๐ เป็นคุณสมบัติที่เนื่องอยู่ในตัวพระองค์ทรงมีกำลังกายและกำลังปราสาทดี ทรงมีพระพักตร์ที่อัมเอบอยู่เสมอ ทรงมีพระสุรเสียงไพเราะชัดเจน กังวาน และนุ่มนวลทรงมีลีลาในการเผยแผ่ที่ชัดเจน แจ่มแจ้ง ชักจูงให้เห็นจริงเร้าใจให้แก้สงสัย บังเกิดกำลังใจ ปลุกให้อุสาหะแข็งขัน มั่นใจว่าจะทำให้สำเร็จได้ ไม่หวั่นระย่อต่อความเหนื่อยยาก ซโลมจิตใจให้เข้มแข็ง ร่าเริงเบิกบาน ฟังไม่เบื่อ และเปี่ยมด้วยความหวัง เพราะมองเห็นคุณประโยชน์ ที่ตนจะพึงได้รับจากการปฏิบัติและทรงสร้างบรรยากาศในการสนทนาธรรม และการฟังธรรม โดยผู้ฟังไม่รู้จักเบื่อหน่าย นอกจากนั้นพระสาวกที่ได้รับการยกย่องว่ามีคุณสมบัติควรเป็นพระธรรมทูต ยกตัวอย่างเช่นพระลูกคุณทกภททิยะ เป็นผู้มียะเสียงไพเราะคนฟังเกิดความหลงใหลอยากฟังอีกถือเป็นประโยชน์ต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา กล่าวโดยสรุป พระธรรมทูตควรมีคุณสมบัติ ดังนี้

๑. สัมปยุตธรรม หมายถึง ธรรมของสัตบุรุษ ธรรมของคนดี คุณสมบัติของคนดีธรรมของท่านผู้รู้พระสาวกผู้มีคุณธรรมเหล่านี้ ทำให้ทำงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ดังนี้

๑.๑ อัมมัญญตา รู้หลักและรู้จักเหตุ ความรู้จักธรรม หรือ รู้จักเหตุ คือ รู้หลักความจริง รู้หลักการ รู้หลักเกณฑ์ รู้กฎแห่งธรรมดา รู้กฎเกณฑ์แห่งเหตุผล รู้จักวิเคราะห์สาเหตุของสถานการณ์และรู้หลักการที่จะทำให้เกิดผล อาทิ นักเรียนรู้ว่าเรียนอย่างไร ต้องปฏิบัติอย่างไร ฝึกซ้อมว่าหลักธรรมข้อนั้นๆ คืออะไร มีอะไรบ้าง พระมหากษัตริย์ทรงทราบว่าการปกครองตามราชประเพณีเป็นอย่างไร มีอะไรบ้าง รู้ว่าจะต้องกระทำเหตุอันนี้ หรือกระทำตามหลักการข้อนี้ จึงจะให้เกิดผลที่ต้องการอันนั้น เป็นต้น

๑.๒ อตถัญญตา รู้ความมุ่งหมายรู้จักผล ความรู้จักอรรถ รู้ความมุ่งหมายหรือรู้จักผล คือ รู้ความหมาย รู้ความมุ่งหมาย รู้ประโยชน์ที่ประสงค์ รู้จักผลที่จะเกิดขึ้นสืบเนื่องจากการกระทำหรือความเป็นไปตามหลัก เช่น รู้ว่าหลักธรรมหรือภาษิตข้อนั้นๆ มีความหมายว่าอย่างไร หลักนั้นๆ มีความมุ่งหมายอย่างไร กำหนดไว้หรือพึงปฏิบัติเพื่อประสงค์ประโยชน์อะไร การที่ตนกระทำอยู่มีความมุ่งหมายอย่างไร เมื่อทำไปแล้วจะบังเกิดผลอะไรบ้างดังนี้ เป็นต้น

๑.๓ อตตัญญตา ความรู้จักตน คือรู้ฐานะ ภาวะ เพศ กำลัง ความรู้ ความสามารถ ความถนัดและความมุ่งหมายของหลักธรรมหรือหลักการ คุณธรรม เป็นต้น ว่าขณะนี้ เเท่าไร อย่างไร แล้วประพฤติให้เหมาะสม และรู้ที่จะแก้ไขปรับปรุงต่อไป

๑.๔ มัตตัญญตา รู้จักประมาณ ความรู้จักประมาณ คือ ความพอดี เช่น ฝึกซ้อมรู้จักประมาณในการรับและบริโภคปัจจัยสี่ คุฤหัสถ์รู้จักประมาณในการใช้จ่ายโภคทรัพย์ นักเรียนรู้จักประมาณ กำลังของตนเองในการทำงาน รัฐบาลรู้จักประมาณการเก็บภาษี และการใช้งบประมาณในการบริหารประเทศ เป็นต้น

๑.๕ กาลัญญตา รู้จักกาลความรู้จักกาล คือ รู้กาลเวลาอันเหมาะสม และระยะเวลาที่จะต้องใช้ในการประกอบกิจ กระทำหน้าที่การงาน เช่น ให้ตรงเวลา ให้เป็นเวลาให้ทันเวลา ให้พอเวลา ให้เหมาะสมเวลา เป็นต้น

๑.๖ ปริสัญญูตา รู้จักชุมชนความรู้จักบริษัท คือ รู้จักกลุ่มบุคคล รู้จักหมู่คณะ รู้จักชุมชน และรู้จักที่ประชุม รู้จักิริยาที่จะประพฤติต่อชุมชนนั้นๆ ว่า ชุมชนนี้เมื่อเข้าไปหาต้องทำ กิริยาหรือปฏิบัติแบบนี้ จะต้องพูดอย่างไร ชุมชนนี้ควรสงเคราะห์อย่างไร เป็นต้น

๑.๗ บุคคลโปรปริญญตา รู้จักบุคคล ความรู้จักบุคคล คือ รู้ความแตกต่างแห่ง บุคคลว่า มีอธยาศัย มีความสามารถ มีคุณธรรม เป็นต้น ผู้ใดหยิ่งหรือหย่อนอย่างไร และรู้ที่จะปฏิบัติ ต่อบุคคลนั้นๆ ด้วยดี ว่าควรจะคบหรือไม่ จะใช้ จะตำหนิ หรือยกย่อง และแนะนำสั่งสอนอย่างไร เป็นต้น เมื่อกล่าวโดยสรุป คือ รู้เหตุ ผล ตน ประมาณ กาล ชุมชน และบุคคล^{๑๙}

หลักกัลยาณมิตร

ความเป็นกัลยาณมิตร เป็นผู้แนะนำแนวทางดำเนินชีวิตแก่ประชาชน เป็นหน้าที่ของพระ ธรรมทูต จะต้องนำหลักธรรมมาเป็นแบบอย่าง ในการดำเนินงาน พระธรรมทูตเป็นผู้นำแสงสว่างมาสู่ ประชาชนในถิ่นต่างๆ ดังพระพุทธเจ้าที่ว่า “เมื่อดวงอาทิตย์กำลังจะอุทัย ย่อมมีแสงอรุณขึ้นมาก่อน เป็นบุพนิมิต ฉะนั้น ความเป็นผู้มีกัลยาณมิตรก็เป็นตัวนำเป็นบุพนิมิต เพื่อความเกิดขึ้นแห่งอริยมรรค มืองค์ ๘ ฉะนั้น เมื่อพระธรรมทูตในสถานที่ใดจะต้องมีหลักธรรมแห่งกัลยาณมิตรเพื่อจะไปแนะนำ ประชาชนได้ทุกชนชั้น ทำหน้าที่เป็นพระสาวกเผยแผ่หลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งองค์ประกอบหลักกัลยาณมิตรมี ๗ ประการ ดังนี้

๑. ปิโย เป็นผู้ที่น่ารัก สร้างความคุ้นเคย สนทนากับประชาชนทุกหมู่เหล่าให้คำปรึกษา ในเรื่องราวต่างๆ ได้

๒. ครุ เป็นผู้นำเคารพเลื่อมใส ประพฤติเป็นแบบอย่างประชาชนมีความหนักแน่น ในเรื่องราวต่างๆ เป็นผู้รับฟังและแนะนำได้

๓. ภาวะนีโย เป็นผู้น่ายกย่อง มีความประพฤติเรียบร้อยเป็นที่รักของชุมชนเป็นผู้มีภูมิ ธรรมทั้งทางโลกและทางธรรม

๔. วัตตา จะ เป็นผู้ที่มีเหตุผล สามารถแนะนำเหตุผล แก่ประชาชนได้ทุกโอกาส เมื่อประชาชนสงสัยอะไร พระธรรมทูตสามารถนำเหตุผลมาชี้แจงได้ชัดเจน

๕. วะจะนิกะโม เป็นผู้ทนต่อคำวิพากษ์วิจารณ์ต่างๆ ได้พร้อมจะรับฟังคำแนะนำมา ปรับปรุงให้เข้ากับชุมชนท้องถิ่นคัมภีร์จะ กะถัง กัตตา เป็นผู้มีความรู้แจ้ง สามารถตอบข้อสงสัย ให้แก่ประชาชนได้

๖. โน จัญฐาเน นีโยชะเย พระธรรมทูตไม่เป็นผู้แนะนำไปในทางเสียหายอันเป็นหนทาง แห่งความเสื่อม^{๒๐}

หลักพรหมวิหาร

ธรรมประจำใจของผู้ประเสริฐหรือผู้มีจิตใจยิ่งใหญ่กว้างขวางดุจพระพรหม เป็นหลัก ความประพฤติของพระธรรมทูต ที่จะต้องมีอยู่ในใจตลอดเวลา มืองค์ประกอบ ๔ ประการ^{๒๑} ดังนี้

๑. เมตตา ความรัก คือมีความปรารถนาดี มีไมตรีต้องการช่วยเหลือให้ประชาชนทุกหมู่ เหล่าประสบประโยชน์และความสุข

^{๑๙} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๓๑/๒๖๔, อัง.สตุตทก. (ไทย) ๒๓/๖๕/๑๑๔.

^{๒๐} อัง.สตุตทก. (ไทย) ๒๓/๓๔/๓๓.

^{๒๑} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๘๔/๒๒๕.

๒. กรุณา ความสงสาร คือ อยากช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากทุกข์ ใฝ่ใจที่ปลดปล่อยบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของประชาชน

๓. มุทิตา ความเบิกบานพลอยยินดี เมื่อเห็นประชาชนอยู่ดีมีสุข ก็มีใจแช่มชื่นเบิกบาน เมื่อเห็นเขาทำความดีงานประสบความสำเร็จก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป ก็พลอยยินดีด้วย พร้อมส่งเสริมสนับสนุน

๔. อุเบกขา ความมีใจเป็นกลางคือ มองความเป็นจริง โดยวางจิตเรียบสม่ำเสมอมั่นคงเที่ยงตรง มองเห็นการที่จะได้รับผลดีหรือชั่ว สมควรแก่ที่ตนประกอบพร้อมที่จะวินิจฉัยวางตนและปฏิบัติไปตามหลักการ เหตุผล และความเที่ยงธรรมยกตัวอย่าง เช่น พระกุมารกัสสปะเป็นผู้มีธรรมภายในสามารถนำหลักธรรมมาแสดงชี้แนะให้ประชาชนฟังได้งดงาม ยกอุปมาเรื่องมาประกอบให้ผู้ฟังเข้าใจง่ายขึ้นเป็นผู้ประกอบด้วยความเมตตาธรรม

หลักธรรมสำหรับการใช้ในการพัฒนาท้องถิ่นให้เจริญรุ่งเรืองที่กล่าวไว้ ในระเบียบพระสมามคม ว่าด้วยการตั้งหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล พ.ศ.๒๕๔๖ มีทั้งหมด ๘ ประการ ได้แก่^{๒๒}

๑) ศีลธรรมและวัฒนธรรม

๒) สุขภาพอนามัย

๓) สัมมาชีพ

๔) สันติสุข

๕) ศึกษาสงเคราะห์

๖) สาธารณสงเคราะห์

๗) กตัญญูกตเวทิตาธรรม

๘) สามัคคีธรรม

หลักพุทธวิธีการสอน

วิธีการเผยแผ่พุทธธรรมในครั้งพุทธกาล พระพุทธเจ้าทรงใช้วิธีการเผยแผ่แบบประยุกต์เข้ากับสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ จารีต ประเพณีท้องถิ่นที่มีความแตกต่างกันมากมาย ไม่ว่าจะทรงใช้วิธีไหนก็ตาม เช่น ใช้อุปายในการเลือกบุคคล รोजังหะ หรือโอกาส เป็นต้น ก็มักจะประสบผลสำเร็จเสมอ นั้นเพราะความสำเร็จเช่นว่านี้ ไม่ใช่เป็นเหตุผล เฉพาะยุคสมัยเท่านั้น แต่ยังมีอภัยบารมีธรรมที่ทรงสร้างเพื่อทำหน้าที่ของพระศาสดาโดยเฉพาะ ตามที่ท่านแสดงไว้ในที่ต่างๆ ความว่า “พระผู้เป็นที่พึ่งของโลกทรงบำเพ็ญบารมีให้บริบูรณ์ เพื่อประโยชน์เกื้อกูลเพื่อความสุขแก่สิ่งมีชีวิตทั้งหลาย พระองค์ได้ตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว เอกบุคคคลเมื่อบังเกิดขึ้นในโลก ย่อมบังเกิดขึ้นเพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขแก่คนเป็นอันมาก เพื่ออนุเคราะห์ต่อชาวโลก เอกบุคคคลนั้นคือพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า”^{๒๓}

^{๒๒} หน่วยอบรมประจำอำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่, คู่มือการปฏิบัติงานหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล : ฝ่ายการศึกษาสงเคราะห์ กองพุทธศาสนศึกษาสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, (เชียงใหม่ : สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๔๖), หน้า ๔-๕.

^{๒๓} พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ ฐิตญาโณ), พุทธวิธีเผยแผ่พระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาหมกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๑๕.

ตั้งการเผยแผ่ของพระพุทธสุวรรณโมลี (สะอั้ง สิรินนโท) ที่ใช้รูปแบบการนำเสนอ แบบ ๔ ส. คือ ส. ๑ คือ สันต์สสนา (แจ่มแจ้ง) ส. ๒ คือ สมาทปนา (จงใจ) ส. ๓ คือ สมุตเตชนา (หาญกล้า) ส. ๔ คือ มปาหังสนา (ร่าเริง) โดยมีการยกอุทาหรณ์และเล่านิทานประกอบ การเปรียบเทียบกับข้ออุปมา อุปมัย ใช้วิธีการแทรกเรื่องทำให้อารมณ์ขึ้น ใช้ภาษาง่าย เหมาะสมกับผู้ฟัง และในส่วนของความสอดคล้องกับหลักนิเทศศาสตร์ คือ มีความกระชับชัดของภาษา การใช้ภาษาที่ทำให้ผู้ฟังเกิดจินตนาการ มีความเหมาะสมตามกาล ความเหมาะสมการใช้ภาษา มีความบริสุทธิ์ด้วยเหตุและผลมีความแจ่มแจ้งและชัดเจนไม่มีอคติ เป็นประโยชน์สูงสุด^{๒๔} ซึ่งตรงกับคุณสมบัติที่ดีของนักเผยแผ่ตามหลักคำสอนของพระพุทธองค์ ดังนี้

หลักการสอนทั่วไป

เมื่อพูดถึงหลักการสอน มักจะหมายถึงหลักการใหญ่ๆ ไม่ว่าจะสอนเรื่องอะไรก็มีหลักการสอนอยู่ ๓ ประการ ดังนี้

๑. หลักการของครู ผู้สอนที่ดีทั่วไปต้องมีลักษณะ ๔ ประการ คือ

- ๑) มีความรู้ดี
- ๒) มีการสอนดี
- ๓) มีการปกครองดี
- ๔) มีความประพฤติดี

๒. ครูที่มีความรู้ดีต้องประกอบด้วยความรู้ ๕ ประการ คือ

- ๑) ความรู้ธรรม คือมีความรู้ถึงความหมายของธรรมะแต่ละหมวดแต่ละข้อโดยละเอียด ทั้งอรรถและพยัญชนะ สามารถวินิจฉัยได้ว่า อะไรถูกอะไรผิด โดยปราศจากความสงสัย
- ๒) ความรู้ธรรมดา คือ มีความรู้ถึงสภาพธรรมดาโลก รู้ถึงความเปลี่ยนแปลงของชาวโลก ตลอดถึงรู้คตินิยมของมนุษย์ คือ เกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นต้น
- ๓) ความรู้ภาษา คือรู้ภาษาธรรมะในทางพระพุทธศาสนา ได้แก่รู้ความมุ่งหมายของพระธรรมคำสั่งสอน
- ๔) ความรู้เหตุการณ์ คือรู้เรื่องราวต่างๆ ของชาวโลก เป็นคนทันต่อเหตุการณ์ของบ้านเมืองของโลก
- ๕) ความรู้คติ คือ ความรู้ความนิยมของชาวโลก เป็นคนทันต่อเหตุการณ์บ้านเมืองของโลก คตินิยมของนักปราชญ์ นักประพันธ์ ทัศนคติต่าง ๆ ของโลก เพื่อนำมาเปรียบเทียบกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา

๓. ครูผู้สอนที่มีการสอนดีต้องประกอบด้วยลักษณะ ๗ ประการเหล่านี้ คือ

- ๑) ต้องเตรียมการสอนมาดี
- ๒) ต้องเตรียมกระบวนการต่างๆ ของการเรียนการสอนมาเรียบร้อย
- ๓) ต้องมีการเข้าใจเพื่อให้ผู้เรียนเกิดความสนใจในการเรียน
- ๔) ต้องให้ผู้เรียนได้แสดงออกให้มากที่สุด
- ๕) ต้องให้ผู้เรียนมีโอกาสใช้ประสาทสัมผัสทั้ง ๖ ให้มากที่สุด
- ๖) ต้องใช้ปฏิภาณไหวพริบอยู่ตลอดเวลาที่ทำการสอน

^{๒๔} พระครูปลัดชโล เตชพล (ปันวิเศษ), “บทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธสุวรรณโมลี (สะอั้ง สิรินนโท)”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕).

๗) ผู้สอนต้องยึดหลักการสอนที่ดี คือ

หลักการสอนที่ดีควรประกอบด้วยลักษณะเหล่านี้ คือ

- ๑) สอนจากเรื่องง่ายๆ ไปหาเรื่องยาก ๆ
- ๒) สอนจากสิ่งที่นักเรียนรู้อยู่แล้ว ไปหาสิ่งที่ยังไม่รู้
- ๓) สอนจาก(รูป)สิ่งที่มีตัวตน ไปหา(อรูป)สิ่งที่ไม่มีความตัวตน
- ๔) สอนให้นักเรียนแสดงออกด้วยตัวเอง
- ๕) สอนจากส่วนปลีกย่อยไปหาส่วนรวม
- ๖) สอนโดยวิธีครูบอกให้น้อยที่สุด
- ๗) สอนให้ผู้เรียนค้นคิดพิจารณาหาเหตุผลได้ด้วยตนเอง

ครู/ผู้สอนต้องมีการปกครองดี ควรประกอบด้วยลักษณะเหล่านี้ คือ

- (๑) ไม่ตกอยู่ในอำนาจคติ ๔ ประการ
- (๒) ให้ความสนใจแก่นักเรียนทุกรูปเสมอกัน
- (๓) ใช้หลักปกครองแบบ สรรพน้ำ ตันยอ กอไผ่
- (๔) ใช้หลักการปกครองแบบยุทธวิธี คือ

นิคฺคณฺเห นิคฺคการฺหิ กำหราบคนทีควรกำหราบ

ปคฺคณฺเห ปคฺคการฺหิ ยกย่องคนทีควรยกย่อง

(๕) หมั่นเอาใจใส่ดูแลนักเรียนทั้งในเวลาเรียนและนอกเวลาเรียน ครู/ผู้สอนที่มีความประพฤติดี ควรประกอบด้วยลักษณะเหล่านี้ คือ

- ๑) สีสสมปนฺโน อาจารย์สมปนฺโน คือ สมบูรณ์ด้วยศีลและอาจารย์
- ๒) เครื่องนุ่งห่มสะอาด สีผ้ากลมกลืนกัน ไม่มีกลิ่นเหม็น และนุ่งห่มเป็นปริมนทล
- ๓) หนวด เครา เล็บมือ เล็บเท้า โกนและตัดเรียบร้อย
- ๔) มีความเสียสละ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ไม่ตระหนี่ถี่เหนียว
- ๕.) วางตัวได้เหมาะสมแก่กาละ เทศะและบุคคลในทุทุกสถานกาล^{๒๕}

๔) หลักเกี่ยวกับเนื้อหาที่สอน

๑) สอนจากสิ่งที่รู้เห็นเข้าใจง่ายหรือรู้เห็นเข้าใจอยู่แล้ว ไปหาสิ่งที่เห็นเข้าใจยากหรือยังไม่รู้ไม่เห็นไม่เข้าใจดังตัวอย่าง คืออริยสัจ ซึ่งทรงเริ่มสอนจากความทุกข์ความเดือดร้อนปัญหาชีวิตที่คนมองเห็นหรือประสบอยู่โดยธรรมดา รู้เห็นประจักษ์กันอยู่ทุกคนแล้ว ต่อจากนั้นจึงสาวหาเหตุที่ยากลึกซึ้งและหาทางแก้ไขต่อไป

๒) สอนเนื้อเรื่องที่ลุ่มลึกยากลงไปตามลำดับขั้น และความต่อเนื่องกันเป็นสายลงไปอย่าง ที่เรียกว่า สอนเป็นอนุพัทฺธิกา ตัวอย่างก็คือ อนุพัทฺธิกา ไตรสิกขา พุทฺโธวาท ๓ เป็นต้น

๓) ถ้าสิ่งที่สอนเป็นสิ่งที่แสดงได้ก็สอนด้วยของจริง ให้ผู้เรียนได้ดู ได้เห็น ได้ฟังเองอย่าง ที่เรียกว่าประสบการณ์ตรง เช่น ทรงสอนพระนันทะที่คิดถึงคู่รักคนงาม ด้วยการทรงพาไปชมนางฟ้า นางอัปสรเทพธิดา ให้เห็นกับตา เป็นต้น

^{๒๕} พระธรรมวโรดม (บุญมา คุณสมปนฺโน), ผู้สอนที่ดีทั่วไปต้องมีลักษณะ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๙๑.

๔) สอนตรงเนื้อหา ตรงเรื่อง คมอยู่ในเรื่อง มีจุด ไม่กววน ไม่ไขว้เขว ไม่ออกนอกเรื่อง โดยไม่มีอะไรเกี่ยวข้องในเนื้อหาเลย

๕) สอนมีเหตุผล ตรงตามเห็นจริงได้ อย่างที่เรียกว่า สนิทาน

๖) สอนเท่าที่จำเป็นพอดีให้เกิดความเข้าใจ ให้การเรียนรู้ได้ผล ไม่ใช่สอนเท่าที่ตนรู้หรือ สอนแสดงภูมิว่า ผู้สอนมีความรู้มาก เหมือนอย่างที่พระพุทธเจ้า เมื่อประทับอยู่ในป่าประดู่ลายใกล้ เมืองโกสัมพี ได้ทรงหยิบใบไม้ประดู่ลายเล็กน้อยใส่กำพระหัตถ์ แล้วตรัสถามภิกษุทั้งหลายว่า “ใบไม้ในกำมือของเราตลาค กับใบไม้ทั้งหมดในป่าประดู่ นี้ อย่างไหนมีมากกว่ากัน ” เหล่าภิกษุทั้งหลายตอบว่า “ใบไม้ในป่าประดู่ทั้งหมดนี้ย่อมมีมากกว่าใบไม้ในกำมือพระองค์พระเจ้าข้า พระพุทธองค์ทรงตรัสว่า “เรื่องที่เรารู้แน่เท่ากับใบไม้ทั้งป่าประดู่แห่งนี้ แต่ที่เรตลาคนำเอามาสอน เธอ เท่ากับใบไม้ในกำมือเดียว คือเราสอนแต่เรื่องทุกขกับเรื่องดับทุกข์เท่านั้น เพราะสิ่งที่ไม่เป็นไป เพื่อความดับทุกข์พระองค์จะไม่นำมากล่าวให้ฟังส่วนเรื่องอื่นๆ นั้น ปรากฏว่ามีผู้คนสอนกันมากมาย ฉะนั้นพระองค์จึงมุ่งไปสอนแต่เรื่องทุกข กับเรื่องดับทุกข์ ส่วนที่ทรงสั่งสอนน้อยเหมือนใบไม้ประดู่ ลายในพระหัตถ์ และตรัสแสดงเหตุผลในการที่มีได้ทรงสอนทั้งหมดเท่าที่ตรัสรู้ ว่า เพราะสิ่งเหล่านั้นไม่เป็นประโยชน์มิใช่หลักการดำเนินชีวิตอันประเสริฐ ไม่ช่วยให้เกิดความรู้ถูกต้องนำสู่จุดหมายคือ นิพพานได้

๗) สอนในสิ่งที่มีความหมาย ควรที่เขาคจะเรียนรู้และเข้าใจเป็นประโยชน์แก่ตัวเองอย่าง พระพุทธพจน์ที่ว่าพระองค์สอนมีเมตตาหวังประโยชน์แก่สัตว์ทั้งหลาย จึงตรัสพระวาจาตามหลัก ๖ ประการดังนี้

๗.๑ คำพูดที่ไม่จริง ไม่ถูกต้อง, ไม่เป็นประโยชน์, ไม่เป็นที่รัก, ไม่เป็นที่ชอบใจของผู้อื่นไม่ตรัส

๗.๒ คำพูดที่จริง ถูกต้อง, แต่ไม่เป็นประโยชน์,ไม่เป็นที่รัก, ไม่เป็นที่ชอบใจของผู้อื่นไม่ตรัส

๗.๓ คำพูดที่จริง ถูกต้อง, เป็นประโยชน์, ไม่เป็นที่รัก, ไม่เป็นที่ชอบใจของผู้อื่นไม่ตรัส

๗.๔ คำพูดที่ไม่จริง ไม่ถูกต้อง, ไม่เป็นประโยชน์, ถึงเป็นที่รัก, เป็นที่ชอบใจของผู้อื่นไม่ตรัส

๗.๕ คำพูดที่จริง ถูกต้อง, แต่ไม่เป็นประโยชน์, ถึงเป็นที่รัก,เป็นที่ชอบใจของผู้อื่นไม่ตรัส

๗.๖ คำพูดที่จริง ถูกต้อง, เป็นประโยชน์, ถึงเป็นที่รัก, เป็นที่ชอบใจของผู้อื่นเลือกกาลตรัส

ลักษณะของพระพุทธเจ้าในเรื่องนี้ คือทรงเป็นกาลวที สัจจวาทิ ภูตวาทิ อุตถวาทิ ธรรม วาทิ และวินยวาทิ

๕) หลักเกี่ยวกับตัวผู้เรียน

ผู้เรียนหรือผู้ฟังนั้น มีความสำคัญไม่แตกต่างไปกับเนื้อหาที่จะเรียน กล่าวคือผู้สอนต้อง รู้จักแยกแยะผู้เรียนให้ออกว่า ในแต่ละคนนั้นมีลักษณะแตกต่างกันอย่างไรบ้าง ในด้านใดบ้าง ทั้งนี้ เพื่อเป็นข้อมูลในการเตรียมตัวของผู้สอนนั่นเอง ดังนั้นผู้สอนควรคำนึงถึงลักษณะต่างๆ ดังต่อไปนี้ คำนึงถึง และสอนให้เหมาะสมตามความแตกต่างของบุคคล ดังเช่นคำนึงถึงจริต ๖ อันได้แก่ รากจริต โทสจริต โมหะจริต ศรัทธาจริต พุทธิจริต และวิตกจริต และรู้ระดับความสามารถของบุคคลอย่าง ที่ พระพุทธเจ้าทรงพิจารณาว่าสัตว์ทั้งหลายมีสติในตาน้อย มีสติในตามาก มีอินทรีย์แก่กล้า มีอินทรีย์อ่อน มีอาการดี มีอาการทราม สอนให้รู้ได้ง่าย สอนให้รู้ได้ยาก บางพวกมักเห็นปรโลก และโทษว่าน่ากลัวก็มี บางพวกมักไม่เห็นปรโลกและโทษว่าน่ากลัวก็มี มีอุปมาเหมือนในกอบุช

ในกอปทุม หรือ ในกอบุญทริก บางดอกก็เกิดในน้ำ เจริญในน้ำ ยังไม่พ้นน้ำ จมอยู่ในน้ำ เจริญในน้ำ อยู่เสมอน้ำ เจริญในน้ำ ขึ้นพ้นน้ำไม่แต่น้ำ^{๒๖}

พระพุทธองค์ ได้ตรัสถึงบุคคลที่มีลักษณะต่างกันไป แล้วเปรียบเทียบกับ ดอกบัว ๔ ประเภท^{๒๗} ดังนี้

๑) อุกมฏัตถุญญ (ผู้เข้าใจได้ฉับพลัน) หมายถึงผู้ที่เข้าใจได้ฉับพลัน แต่พอยกหัวข้อขึ้นแสดงเท่านั้น เทียบกับบัวพ้นน้ำ แต่พอรับสัมผัสสระมีตะวันก็บาน ณ วันนี้

๒) วิปจิตถุญญ (ผู้เข้าใจต่อเมื่อขยายความ) หมายถึง บุคคลที่สามารถรู้เข้าใจได้ต่อเมื่ออธิบายความพิสดารออกไป เทียบกับบัวปริมน้ำ จักบานในวันรุ่งขึ้น

๓) เนยยะ (ผู้ที่พอจะแนะนำได้) หมายถึง บุคคลผู้พอจะหาทางค่อยชี้แจงแนะนำใช้วิธีการยกย่องให้เข้าใจได้ต่อไป เทียบกับบัวใต้พื้นน้ำ จักบานในวันต่อๆ ไป

๔) ปทปรมะ (ผู้ที่สอนให้รู้ได้แค่เพียงตัวบทคือพยัญชนะ) หมายถึงบุคคลผู้แก้ปัญหา มีดวงตามืดมิด ยังไม่อาจบรรลุคุณวิเศษในชาตินี้ได้ เทียบกับบัวจมใต้น้ำ นำจักเป็นรักษาแห่งปลาและเต่า

ในพระสูตรต้นตปิฎก บุคคลบัญญัติ ได้กล่าวถึงบุคคล ๔ จำพวกไว้ว่า บุคคลเป็นผู้ อุกมฏัตถุญญ เป็นไฉนบุคคลใดบรรลุธรรมพร้อมกับเวลาที่ท่านยกหัวข้อขึ้นแสดงบุคคลนี้เรียกว่าผู้เป็น อุกมฏัตถุญญ บุคคลผู้เป็นวิปจิตถุญญเป็นไฉนบุคคลใดเมื่อเขาอธิบายเนื้อความแห่งภาสิตโดยย่อให้พิสดารจึงบรรลุธรรม บุคคลนี้เรียกว่าผู้เป็นวิปจิตถุญญ บุคคลผู้เป็นเนยยะเป็นไฉน บุคคลใดบรรลุธรรมโดยลำดับอย่างนี้ คือ โดยการแสดง การถาม การมนสิการโดยแยบคาย การเสพ การคบ การเข้าไปนั่งใกล้ กัลยาณมิตร บุคคลนี้เรียกว่าผู้เป็นเนยยะ บุคคลผู้เป็นปทปรมะเป็นไฉนบุคคลใดฟังก็มากกล่าวมาก ทรงจำก็มาก บอกสอนก็มาก แต่ไม่บรรลุในชาตินั้นบุคคลนี้เรียกว่าผู้เป็นปทปรมะ^{๒๘}

๑. ปรับวิธีสอนผ่อนให้เหมาะกับบุคคล แม้สอนเรื่องเดียวกัน แต่ต่างบุคคลกันก็อาจจะใช้ต่างวิธีกัน

๒. นอกจากคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลแล้ว ผู้สอนยังต้องคำนึงถึงความพร้อม ความสุกอม ความแสรบแห่งอินทรีย์หรือญาณที่เรียกว่า ปริปากะ

๓. สอนโดยให้ผู้เรียนลงมือทำด้วยตนเอง ซึ่งจะช่วยให้เกิดความรู้ความเข้าใจชัดเจน แม่นยำและได้ผลจริง เช่น ทรงสอนพระเจ้าปณณิกผู้โง่เขลา

๔. การสอนดำเนินไปในรูปที่ให้ความรู้สึกว่าผู้เรียนกับผู้สอนมีบทบาทร่วมกันในการแสวงหาความจริง ให้มีการแสดงความคิดเห็นโต้ตอบเสรี หลักนี้เป็นข้อสำคัญในวิธีการแก้ปัญหา ซึ่งต้องการอิสรภาพในทางความคิด และโดยวิธีนี้เมื่อเข้าถึงความจริง ผู้เรียนก็จะรู้สึกว่าคุณได้มองเห็นความจริงด้วยตนเอง และมีความชัดเจนมั่นใจ

๕. สอนโดยคำนึงถึงความสนใจเป็นรายบุคคล โดยให้ผู้เรียนแต่ละคนนั้นจะมีความสนใจในแต่ละอย่างที่ไม่เหมือนกัน ผู้สอนต้องพึงสังเกตและปรับวิธีการสอนให้เหมาะสมกับบุคลิกลักษณะของแต่ละบุคคลด้วย

^{๒๖} วิ.ม. (ไทย) ๔/๗๑๑๔.

^{๒๗} อง.จตุกก (ไทย) ๒๑/๑๓๓/๒๐๒.

^{๒๘} อภิ.ป. (ไทย) ๓๖/๑๔๔-๑๔๕/๑๘๖-๑๘๗.

๖) หลักเกี่ยวกับตัวการสอน

ตัวการสอน หมายถึงวิธีหรือกลอุบายประกอบการสอน ผู้สอนต้องรู้จักและปรับใช้ให้ถูกต้องเหมาะสมกับกาลเทศะ เช่น

๑. สร้างจุดสนใจในการสอนให้ผู้เรียนรู้สึกน่าสนใจ อย่างน้อยการเริ่มต้นดึงดูดความสนใจของผู้เรียนตั้งแต่เริ่มต้น ก็เป็นความสำเร็จอีกระดับหนึ่งได้

๒. สร้างบรรยากาศในการเรียนให้ปลอดโปร่ง แจ่มใส เพลิดเพลิน ไม่ตึงเครียด ไม่ให้เกิดความอึดอัดในการเรียน ให้เกียรติผู้เรียน

๓. สอนมุ่งเนื้อหาโดยมุ่งให้เกิดความเข้าใจในเรื่องที่สอนเป็นสำคัญไม่กระทบตนและผู้อื่น ไม่มุ่งยกตนข่มผู้อื่น

๔. สอนโดยเคารพ คือตั้งใจสอน ทำจริงด้วยความรู้สึกรู้ว่าเป็นสิ่งมีคุณค่า มองเห็นความสำคัญของผู้เรียนและงานสั่งสอนนั้นไม่ใช่สักว่าทำ หรือเห็นผู้เรียนนั้นโง่เขลา หรือเป็นคนชั้นต่ำ ใช้วาจาที่สุภาพ นุ่มนวล ไพเราะน่าฟัง สละสลวย เข้าใจง่าย ไม่หยาบคาย ไม่หยาบกระด้าง จนผู้ฟังไม่สนใจที่จะเรียนรู้

๗) ลีลาการสอน

การสอนของพระพุทธเจ้าในแต่ละครั้ง จะมีคุณลักษณะซึ่งเรียกได้ว่าเป็นลีลาการสอน ๔ รูปแบบ^{๒๙} ดังนี้ คือ

๑. สันติสนา อธิบายให้เห็นชัดเจนแจ่มแจ้ง เหมือนงูมือไปดูให้เห็นแก่ตา

๒. สมาทปนา ชักจูงให้เห็นจริงด้วย ขวนให้ค่อยตามยอมรับนำไปปฏิบัติ

๓. สมุตเตชนา ระวังให้กลัวกลัว บังเกิดกำลังใจ ปลุกให้มีอุตสาหะแข็งขันมั่นใจว่าจะทำให้สำเร็จได้ ไม่หวั่นระย่อต่อความเหนื่อยยาก

๔. สัมปหังสนา ซื่อโลมใจให้เข้มข้น ร่าเริง เบิกบาน ฟังไม่เบื่อและเปี่ยมด้วยความหวัง เพราะมองเห็นคุณประโยชน์ที่ตนจะพึงได้รับจากการปฏิบัติ

๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูต

จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูต ผู้วิจัยจึงขอประมวลเนื้อหาโดยมีรายละเอียด ดังนี้

การเผยแผ่พระพุทธศาสนา คือการหิยธรรมะซึ่งมีมากมายหลายหัวข้อไปขยายเป็นหน้าที่ของพระสงฆ์ที่จะต้องเผยแผ่พระพุทธศาสนา^{๓๐}

คำว่า“เผยแผ่”ว่าเป็นการประกาศให้ทราบ หากทราบแล้วสนใจ จะเป็นพุทธศาสนิกชน ก็ไม่เป็นที่รังเกียจ การเผยแผ่เป็นศัพท์ที่มีลักษณะอะลุ่มอล่วยและแสดงถึงความมีใจกว้าง ไม่ผูกมัดผู้อื่นด้วยความคิดของตนเองหรือศาสนาของตน ส่วนคำว่า “เผยแผร์” คือ โฆษณาให้แพร่หลาย ถ้าคิดอย่างคนธรรมดาความหมายก็คล้ายคลึงกัน ถ้าคิดให้ลึกและละเอียดลงไปจะเห็นว่า คำว่าเผยแผ่

^{๒๙} พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต), **พุทธวิธีในการสอน**, (กรุงเทพมหานคร : โอเอ็นจีการพิมพ์, ๒๕๕๑), หน้า ๔๕.

^{๓๐} พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **พระธรรมทูตสายต่างประเทศ รุ่นที่ ๙**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๕๓.

จะมีความหมายที่ชัดลึกลงไป เป็นการเผยแผ่ให้บรรลุจุดหมายที่นำไปไม่ใช่โฆษณาชวนเชื่อให้ทราบ และเห็นด้วยเพียงอย่างเดียว ดังนั้น คณะสงฆ์จึงมักใช้คำนี้ในการเขียนในพระพุทธานุญาตว่าเป็นการเผยแผ่พระพุทธานุญาต^{๓๑}

พระธรรมทูตคือใครทำไมต้องไปเผยแผ่พระพุทธานุญาตในต่างประเทศ บางประเทศแทบจะไม่เคยรู้จักพระพุทธานุญาตมาก่อนเลย บางประเทศเคยได้ยิน แต่ไม่รู้จักขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวพุทธ บางประเทศเคยนับถือพระพุทธานุญาตมาก่อนแต่ภายหลังได้ถูกกลืนเลือนไปจนถึงอนุชนคนรุ่นหลังรู้จักเพียงว่าบรรพบุรุษเคยเป็นชาวพุทธ แต่ปฏิบัติตนอย่างไรนั้นตอบไม่ได้ พระธรรมทูตในความหมายภาพกว้าง ได้แก่ผู้นำธรรมของพระผู้มีพระภาคเจ้าไปสู่ประชาชน ทั้งใกล้และไกล ทั้งในประเทศและต่างประเทศ อาจเป็นบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ก็ได้ นอกจากนี้ยังมีคำว่า “พระธรรมกลัฏฐิ” “พระธรรมจาริก” ที่สามารถใช้ในความหมายทำนองเดียวกันกับ “พระศาสนทูต” “พระสมณทูต” หรือ “พระธรรมทูต”^{๓๒}

๒.๒.๑ การเผยแผ่พระธรรมทูต

ในสมัยพุทธกาล กล่าวว่า เมื่อพระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว ทรงพิจารณาธรรมที่ตรัสรู้หาผู้ที่รู้ตามได้ยาก ทำให้พระองค์ทรงท้อพระทัย แต่เมื่อพิจารณาเห็นความจำเป็นที่จะต้องแสดงธรรมแก่มหาชน โดยเปรียบเทียบกับบัว ๔ เหล่า คือ อุคฆฏิตัญญู ผู้สามารถรู้ได้ฉับพลัน เพียงแต่ยกหัวขึ้นแสดงก็อาจรู้ได้ทันที วิปจิตัญญู ผู้สามารถรู้ได้เมื่ออธิบายความอย่างละเอียดแล้วซักถามทบทวน เนยยะ ผู้สามารถเข้าใจได้ เมื่ออธิบายความอย่างละเอียดแล้วซักถามทบทวน ปทปรมะ ผู้ไม่สามารถเข้าใจอะไรที่ลึกซึ้งได้และมีความเห็นผิดอย่างแรง^{๓๓} จากพระดำรินี้เอง ทำให้พระองค์นำหลักธรรมที่ทรงตรัสรู้มาแสดง ทรงได้พระสาวกชุดแรก จำนวน ๖๐ รูป เมื่อพระสาวกชุดแรกบรรลุธรรมทั้งหมด พระองค์จึงทรงอนุญาตให้ออกไปประกาศพระศาสนา ซึ่งถือว่าเป็นพระธรรมทูตชุดแรกของพระศาสนาตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา ต่อมาเมื่อพุทธศตวรรษที่ ๓ พระพุทธศาสนาได้เจริญรุ่งเรืองด้วยความอุปถัมภ์ของพระเจ้าอโศกมหาราช มีการจัดสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งที่ ๓ ตลอดทั้งให้การอุปสมบทพระราชโอรสพระราชธิดา เพื่อสืบทอดพระพุทธศาสนา ทรงมีพระราชดำริที่จะเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปยังประเทศต่างๆ ด้วยการจัดส่งพระธรรมทูต ๙ สาย พร้อมทั้งอันเชิญกัณฐะพระศรีมหาโพธิ์ เป็นเครื่องบรรณาการพุทธบูชาทำให้สมณทูตมีความสะดวกสบายในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ซึ่งมีต้นพระศรีมหาโพธิ์เป็นสัญลักษณ์ของพระพุทธศาสนา นอกจากนั้นพระองค์ยังทรงโปรดให้มีการบูรณปฏิสังขรณ์สถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนาขึ้นใหม่ พร้อมทั้งเสาศิลาและการจาริกหลักฐาน ทางพระพุทธศาสนาไว้ในสังเวชนีย

^{๓๑} กรมการศาสนา, **คู่มือพระสังฆาธิการ**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมศาสนา, ๒๕๒๔), หน้า ๓๔.

^{๓๒} กรมการศาสนา, **ระเบียบกองงานพระธรรมทูต**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักเลขานุการ วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ, ๒๕๓๔), หน้า ๔๖.

^{๓๓} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **บุญเป็นที่สุดแห่งการสร้างสรรค์ชีวิต**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภาและบันลือธรรม, ๒๕๕๒), หน้า ๘๐.

สถาน ๔ ตำบล และอื่นๆ เพื่อเป็นการฟื้นฟูพระพุทธศาสนาให้มั่นคง จากหลักศิลาของพระเจ้าอโศกมหาราชนี้เอง ทำให้พระธรรมทูตนำมาเป็นแนวทางในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในปัจจุบัน^{๓๔}

สรุปได้ว่า พระธรรมทูตในงานวิจัยนี้ หมายถึงพระสงฆ์ผู้ทำหน้าที่การเผยแผ่ในหลักธรรมนั้นๆ ซึ่งถือว่าเป็นหัวใจของการสืบอายุพระพุทธศาสนาและเป็นการแสดงเจตนาต่อพุทธประสงค์อย่างแท้จริง เป็นผู้ดำเนินการฟื้นฟูพระพุทธศาสนา พร้อมทั้งเป็นผู้ส่งเสริมการเรียนรู้และสร้างสรรค์ให้เกิดความศรัทธาความรักความสามัคคีให้เกิดขึ้นในหมู่คณะในชุมชนของตน ด้วยการนำเอาหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางในการใช้ชีวิตประจำวันให้ถูกต้องให้เกิดความผาสุกในหมู่คณะนั้นๆ

๒.๒.๒ คุณสมบัติของพระธรรมทูตในสมัยพุทธกาล

พระสาวกถือเป็นกำลังสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เพื่อนำหลักธรรมคำสอนของพระพุทธองค์ให้เข้าถึงประชาชน โดยพระสาวกแต่ละท่านมีเทคนิควิธีการสร้างศรัทธาให้ประชาชนโดยใช้วิธีการแตกต่างกันออกไป เช่นพระอัสสชิ สำรวมอินทรีย์เดินบิณฑบาตอยู่นอกเมืองราชคฤห์ วันหนึ่งอุปติสสะ (พระสารีบุตร) บริพาชกเดินไปพบท่านในระหว่างทางได้เห็นอาการสำรวมระวัง ก็เกิดความเลื่อมใสในจริยาวัตรของท่าน จึงถามไปเพื่อสอบถามธรรมว่า “ท่านบวชเพราะธรรมของใคร ใครเป็นศาสดาของท่าน” พระอัสสชิตอบว่า “ธรรมเหล่าใดเกิดขึ้นแต่เหตุ พระตถาคตเจ้าตรัสเหตุแห่งธรรมเหล่านั้น และตรัสความดับแห่งธรรมเหล่านั้น พระมหาสมณะมีปกติตรัสอย่างนี้” พระอัสสชิลักษณะบุคลิกภาพเรียบร้อยสร้างศรัทธาเป็นผู้พูดน้อยตรงประเด็น ทำให้อุปติสสะชื่นชมและเกิดความเลื่อมใส^{๓๕} ในสมัยต่อมาท่านนิโครธสามเณร ผู้มีอินทรีย์สงบทอดสายตาต่ำเดินผ่านหน้าพระลานพระเจ้าอโศกมหาราชเกิดความเลื่อมใส ได้ฟังธรรมโดยพิสดาร เมื่อคลายข้อสงสัยของพระเจ้าอโศกมหาราช ทำให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคนี้เจริญรุ่งเรืองที่สุด นี่เป็นเทคนิควิธีการเผยแผ่ด้านบุคลิกภาพ และการกล่าวธรรมโดยพิสดารของสามเณร

คุณสมบัติตามแนวโอวาทปาติโมกข์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาถือเป็นหัวใจสำคัญที่พระสาวกจะต้องปฏิบัติตาม ซึ่งพระพุทธองค์ได้ตรัสโอวาทปาติโมกข์แก่ภิกษุ ในวันมาฆบูชา ณ วัดเวฬุวันมหาวิหาร ในแคว้นมคธ โดยมีหลักการสำคัญ ๓ ประการ ดังนี้

คุณสมบัติเฉพาะตัว

พระธรรมทูต นักเผยแผ่พระพุทธศาสนาต้องยึดมั่นอยู่ในอุดมการณ์ ๔ ประการ ดังนี้

๑. มีขันติธรรม มีความอดทนต่อความลำบากความตรากตรำ ไม่บ่นจู้จี้จุกจิก มีความอดกลั้นต่อกิเลส ไม่แสดงกิเลสอวดชาวบ้าน เป็นคนใจเย็นสุขุมรอบคอบ เก็บอารมณ์เก่ง ดังคำพังเพยว่า “น้ำใจชุ่มเก็บไว้ข้างใน น้ำใจใส่นำออกมาใช้ข้างนอก”

๒. ไม่นินทาใคร ถ้ามีความจำเป็นจะต้องพูดถึงความไม่ดีคนอื่น ก็พูดหาทางแก้ไข

๓. ไม่เบียดเบียนใคร ไม่กระทบกระทั่งใคร บำเพ็ญตนเป็น “อรรถจริยบุคคล” ดังคำพังเพยว่า “เมื่อยามอยู่ เขาก็เข้าใจ เมื่อยามจากไป เขาก็คิดถึง”

^{๓๔} วิ.ม. (ไทย), ๔/๖๐/๕๒.

^{๓๕} มหาหมกุฏราชวิทยาลัย, ปฐมสมันตปาสาทิกาแปล ภาค ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาหมกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๑๘.

๔. มัสมณสัญญา คือ ความสำนึกรู้สึกตัวอยู่เสมอว่า “เราเป็นสมณะ เป็นผู้สงบระจับ เราเป็นพระเป็นผู้ประเสริฐ เราเป็นชนียบุคคล เป็นผู้ที่คฤหัสถ์เคารพนับถือบูชา”

คุณสมบัติจำเพาะ ๘ ประการดังนี้^{๓๖} พระธรรมทูตนั้น เป็นงานเผยแผ่พระพุทธศาสนา ที่จะต้องช่วยกันทำให้สำเร็จโดยพระพุทธรองค์ได้กำหนดคุณสมบัติจำเพาะของพระธรรมทูต ไว้เพื่อให้สาวกใช้เทียบเคียงเป็นแนวทางในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ดังพระพุทธรดำรัสว่า “ภิกษุทั้งหลายภิกษุประกอบด้วยธรรม ๘ ประการ ควรทำหน้าที่ทูตได้ ดังนี้

๑. รู้จักฟัง เป็นผู้รู้จักฟังความคิดของผู้อื่น เพื่อนำมาเป็นแนวทางปฏิบัติ
๒. สามารถพูดให้ผู้อื่นฟังได้ เป็นผู้รู้สามารถพูดธรรมให้ผู้อื่นฟังได้ ด้วยวิธีการแนะนำ
๓. ใฝ่ศึกษา เป็นผู้แสวงหาความรู้ด้านการศึกษายู่ตลอดเวลา
๔. ทรงจำได้ดี เป็นผู้จดจำเรื่องราวต่างๆ ได้อย่างแม่นยำและถูกต้องตามความเป็นจริง
๕. เป็นผู้รู้ได้เข้าใจชัด เป็นผู้รู้ความหมายของสิ่งที่ประโยชน์และไม่เป็นประโยชน์
๖. สามารถพูดให้ผู้อื่นเข้าใจเป็นผู้รู้สามารถใช้ทักษะวิธีการให้ผู้อื่นฟังได้เข้าใจอย่างชัดเจน
๗. ฉลาดในสิ่งที่ประโยชน์และไม่เป็นประโยชน์ มีความฉลาดในการทำงาน นำแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์มาสู่ประชาชน

๘. ไม่ก่อความทะเลาะวิวาท เป็นผู้รู้หลักการสร้างความสัมพันธ์ให้แก่ชุมชนกับสังคม ได้อย่างผสมกลมกลืน”

“ภิกษุทั้งหลายสารีบุตรประกอบด้วยธรรม ๘ ประการนี้แล ควรทำหน้าที่ได้ ภิกษุผู้เข้าสู่ชุมชนที่โต้เถียงกันอย่างรุนแรง ก็ไม่สะทกสะท้านไม่ทำคำพูดให้เสียหาย ไม่ปกปิดข่าวสาสน์ ชี้แจงอย่างไม่มีข้อสงสัย ถูกย่อนถามก็ไม่โกรธ ภิกษุผู้มีลักษณะเช่นนั้นแลควรทำหน้าที่ทูตได้^{๓๗}

๒.๒.๓ ความเป็นมาของงานพระธรรมทูตในสมัยปัจจุบัน

การประกาศพระพุทธศาสนาปัจจุบันนี้ ไม่ควรใช้วิธีเทศน์อย่างเดียว ควรเปิดโอกาสให้ผู้ที่สงสัยได้ซักถาม และอธิบายให้ผู้ฟังคลายความสงสัยและได้ทราบข้อเท็จจริงอย่างแจ่มแจ้งเป็นการประเมิณผลไปในตัวตามความก้าวหน้าทางวิทยาการสมัยใหม่ ซึ่งประกาศพระศาสนาให้ชาวต่างประเทศฟังจะต้องมีการศึกษาเรียนรู้ด้านภาษา มีปฏิภาณปฏิสัมภิทาปัญญาอันแตกฉานในปฏิภาณ คือ ไหวพริบในการที่จะโต้ตอบ แต่ต้องโต้ตอบโดยฉับพลันและความรู้ต้องแน่นอนต้องพร้อมธรรมะที่เรียนไปแล้วตั้งแต่นักธรรมตรี นักธรรมโท และนักธรรมเอก มีประโยชน์มากที่สุด ในปัจจุบันความรู้เรื่องการเจริญกรรมฐาน เป็นที่สนใจของชาวไทย และชาวต่างประเทศมาก เพราะฉะนั้น การมีความรู้พร้อมทั้งทางด้านปริยัติ และปฏิบัติเป็นสิ่งที่ดีที่จะได้รับความสนใจมากเป็นพิเศษ หากมีความรู้ด้านปริยัติเพียงอย่างเดียว จะได้รับความสนใจจากคนบางกลุ่มเท่านั้นคนที่ปฏิบัติได้แต่อธิบาย ไม่ได้เป็นเรื่องที่ยากต่อการเผยแผ่ให้คนอื่น ได้รู้วิธีการและผลแห่งการปฏิบัติ พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาเดียวเท่านั้น ที่สอนให้คนใช้เหตุผล โดยยึดหลักศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญา ศรัทธานั้นบางครั้งอาจเกิดวิกฤตศรัทธาได้ ถ้าไม่ใช่ปัญญาประกอบพิจารณาซึ่งหลักศรัทธาเลื่อมใสนั้นแบ่งออกเป็น ๔ กลุ่ม ดังนี้

^{๓๖} องค์กรก.อ. (ไทย) ๓/๑๖/๒๓๙.

^{๓๗} องค์กรก.อ. (ไทย) ๒๓/๑๖/๒๔๒ - ๒๔๓.

กลุ่มรูปปมาณิกา ถือเอารูปเป็นประมาณ คือถ้าพระรูปใดรูปงาม รูปสวยมักจะเป็นที่ชื่นชอบเป็นที่ศรัทธาเลื่อมใส เช่น พระวักกโลกิกลงในพระวรกายของพระพุทธเจ้า ดังพระดำรัสว่า “ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเราตถาคต”

กลุ่มโฆสัปปมาณิกา ถือเอาเสียงเป็นประมาณ คือพระรูปใดมีเสียงไพเราะเสียงกังวานน่าฟัง ฟังแล้ว เป็นที่เกิดความศรัทธาเลื่อมใส คนที่เลื่อมใสในเสียงนี้มาก อยากฟังเสียงนั้นเช่น พระกุมารกัสสปะ

กลุ่มลูขัปปมาณิกา ถือเอาความเศร้าหมอง พระบางรูปห่มจีวรเศร้าหมองเห็นแล้ว เป็นที่เลื่อมใส เช่น พระโมฆราช

กลุ่มธัมมปมาณิกา ถือเอาข้อวัตรปฏิบัติ จำพวกที่เลื่อมใสในข้อวัตรปฏิบัติในหลักธรรมคำสอน เช่น พระปุนณมันตานีบุตรดั่งนั้น คุณสมบัติเป็นที่เจริญศรัทธาทั้ง ๔ ประการนี้คือรูปงาม เสียงไพเราะ นุ่งห่มจีวรเศร้าหมอง และแสดงธรรมได้อรรถรสอันลึกซึ้งไพเราะจับใจ ย่อมทำให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนาสำเร็จได้ทั้งในและต่างประเทศ แต่ถ้าไม่ครบได้อย่างใดอย่างหนึ่งถือว่ายังดี แต่ที่ถูกต้องนั้น ธัมมปมาณิกา คือ ศรัทธาที่เกิดจากข้อวัตรปฏิบัติในหลักธรรม^{๓๘}

พระธรรมทูต ในปัจจุบันจะต้องพยายามสร้างความสัมพันธ์กับทุกศาสนาในประเทศนั้นๆ ถือเป็นคุณสมบัติสำคัญของพระธรรมทูต ที่จะต้องมีความมั่นใจในคุณค่าความดีงามรู้เข้าใจปัญหาและความต้องการของถิ่นฐานที่จะไป มีวิธีการที่จะสื่อสารกับเขาอย่างได้ผล และมุ่งมั่นต่ออุดมการณ์ของพระพุทธศาสนา จึงจะทำให้เกิดการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลตลอดทั้งการฝึกอบรมพระธรรมทูต เพื่อเพิ่มพูนความรู้ ทักษะ ประสบการณ์ และทัศนคติในด้านการประกาศและเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วยแล้ว จึงเป็นสิ่งจำเป็นที่จะช่วยให้พระธรรมทูตสามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากยิ่งขึ้น นอกจากนั้นได้กล่าวถึงพระธรรมทูตไทยในประเทศอินเดีย ที่เข้าไปเป็นตัวแทนของคนชาวพุทธเพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนา มีอยู่ ๔ ประการ ดังนี้

๑. พระธรรมทูต บุคคลที่ได้รับมอบหมายงานจากสายงานพระธรรมทูตสายต่างประเทศ และได้รับการแต่งตั้งจากคณะสงฆ์

๒. พระนักศึกษาไทยที่ท่านมาเรียนหนังสือที่ประเทศอินเดีย โดยพระเหล่านี้ปฏิบัติหน้าที่งานอาสาเผยแผ่พุทธธรรม

๓. พระบัณฑิตปฏิบัติงานจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยมาปฏิบัติงานในประเทศอินเดีย

๔. พระผู้มาปฏิบัติธรรม ๔ เดือน ๕ เดือน ๖ เดือน เพื่อประกาศพระพุทธศาสนาและบิณฑบาต เดินทางไปให้เขาเห็นบ้าง มาสวดมนต์บ้าง^{๓๙}

^{๓๘} องค์กรทุก (ไทย) ๒๑/๖๕/๙๓.

^{๓๙} มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, รายงานสัมมนาโครงการฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในประเทศอินเดีย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๒๘.

๒.๒.๔ พระธรรมทูตในประเทศไทย

พระธรรมทูตไทยเกิดจาก “โครงการพระธรรมจาริก” ซึ่งเป็นโครงการเผยแผ่ศาสนาธรรมควบคู่กับการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนชาวไทยภูเขา โดยเกิดจากหัวหน้ากองสงเคราะห์ชาวเขากรมประชาสงเคราะห์ ศึกษาหลักการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เห็นคุณค่าของพระพุทธศาสนาที่สามารถนำไปสู่การพัฒนาชุมชนชาวเขาทางด้านจิตใจ เป็นประโยชน์ต่อการปกครองและการพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาฯ สมกับประเทศไทยมีพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ อันเป็นศูนย์รวมน้ำใจของชนเผ่าไทย ไม่ว่าจะอาศัยอยู่ในถิ่นใดของประเทศไทยอีกประการหนึ่งรัฐได้จัดตั้งนิคมสร้างตนเองสงเคราะห์ชาวเขา มีดังนี้^{๔๐}

- ๑) นิคมสร้างตนเองสงเคราะห์ชาวเขาดอยมูเซอ อำเภอเมือง จังหวัดตาก
- ๒) นิคมสร้างตนเองสงเคราะห์ชาวเขาดอยเชียงดาว อำเภอเชียงดาว จังหวัด

เชียงใหม่

- ๓) นิคมสร้างตนเองสงเคราะห์ชาวเขาม่อนแสนใจ ม่อนแสนเจริญ จังหวัดเชียงราย
- ๔) นิคมสร้างตนเองสงเคราะห์ชาวเขาภูมโล เขตติดต่อจังหวัดเพชรบูรณ์

จังหวัดพิษณุโลก และจังหวัดเลย ตั้งอยู่บ้านแม่หัวบึก (ภูแบ่งม้า) อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ เมื่อพระประสิทธิ์ลาสิกขา จึงได้นำความคิดกราบเรียนปรึกษาหารือกับพระธรรมกิตติโสภณ (สุวรรณ สุวณฺโณโต) เจ้าอาวาสวัดเบญจมบพิตร ซึ่งขณะนั้น ได้รับหน้าที่จากศูนย์ชุมชนส่งเสริมวัฒนธรรมไทยเป็นประธานอนุกรรมการสาขาวัฒนธรรมทางจิตใจ ทั้งสองฝ่ายเล็งเห็นประโยชน์ร่วมกันจึงได้ร่างโครงการเสนอกรมประชาสงเคราะห์ ได้รับการอนุมัติให้ดำเนินการว่า “พระธรรมจาริก” ในปี ๒๕๐๘ ท่านได้เป็นประธานคณะพระธรรมจาริก ทั้งได้รับทุนสนับสนุนจากมูลนิธิเอเชีย มีพระธรรมจาริกรุ่นแรกออกปฏิบัติศาสนกิจ จำนวน ๕๐ รูป แบ่งเป็น ๑๐ สายๆ ละ ๕ รูป เป็นการปฏิบัติงานร่วมกับเจ้าหน้าที่สงเคราะห์ชาวเขา ในพื้นที่ ๕ จังหวัด คือ ตาก เชียงใหม่ เชียงราย แม่ฮ่องสอน และเพชรบูรณ์ มีวัตถุประสงค์เพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่ชาวเขา ๑๐ หมู่บ้าน จำนวน ๖ เผ่า คือ แม่ว เย้า มูเซอ ลีซอ อีเก้อ และกระเหรี่ยง ผลของการดำเนินงานครั้งแรก ประสบความสำเร็จชาวเขา ๑๐ หมู่บ้าน ที่มีประชากรประมาณ ๕,๐๐๐ คน ได้รู้จักการกราบไหว้พระ การทำบุญตักบาตร การปฏิบัติตนเป็นพุทธมามกะ จำนวน ๘๐๐ คน สมัครเข้าบรรพชาเป็นสามเณร จำนวน ๑๒ คน นับได้ว่าการเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยโครงการพระธรรมจาริกประสบผลสำเร็จในปี พ.ศ.๒๕๑๓ ได้ก่อตั้งศูนย์อบรมพระพุทธศาสนาแก่พระภิกษุสามเณรชาวเขา ที่วัดศรีโสดา ในปีพ.ศ.๒๕๓๐ พระพุทธวิงศมุนี (สุวณฺโณโชตมหาเถร) ได้นิมนต์พระครูปลัดสุวัฒนพุทธธาดา เป็นเจ้าอาวาสวัดศรีโสดาและอำนวยการสำนักงานโครงการพระธรรมจาริกส่วนภูมิภาค เมื่อโครงการพระธรรมจาริกประสบผลสำเร็จ มหาเถรสมาคม จึงได้จัดตั้งหน่วยงานพระธรรมทูต เพื่อการเผยแผ่ในพื้นที่ราบเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๘ โดยอาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๑๕ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ.๒๕๓๕ ดำเนินงานโดยใช้ระเบียบของพระมหาเถรสมาคมว่าด้วยการตั้งหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล พ.ศ.๒๕๑๘ มีวัตถุประสงค์เพื่อให้วัดทำหน้าที่อบรม แนะนำสั่งสอน ศีลธรรมวัฒนธรรม สุขภาพอนามัยประกอบสัมมาชีพ สันติสุข ศึกษาสงเคราะห์

^{๔๐} กรมการศาสนา, ระเบียบกองงานพระธรรมทูต, (กรุงเทพมหานคร : สำนักเลขาธิการ วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ, ๒๕๓๔), หน้า ๕๐.

สาธารณสงเคราะห์ กตัญญูทศเวทิตาธรรม และสามัคคีธรรม อันจะเป็นประโยชน์แก่การดำรงชีพของประชาชน โดยได้รับงบประมาณดำเนินงานจาก กรมศาสนาและวัดที่ตั้งเป็นศูนย์ อ.ป.ต.^{๔๑} ในปี พ.ศ.๒๕๓๖ ประเทศไทยได้จัดแบ่งพระธรรมทูตที่ปฏิบัติงานอยู่ในประเทศออกเป็น ๙ สาย ดังนี้^{๔๒}

สายที่ ๑ ปฏิบัติงานในพื้นที่ ๗ จังหวัด คือสมุทรปราการ นนทบุรี ปทุมธานี สมุทรสาคร นครปฐม กาญจนบุรี และสุพรรณบุรี โดยมีพระธรรมธีรราชมหามุนี วัดยานนาวา กรุงเทพมหานคร เป็นหัวหน้าสาย

สายที่ ๒ ปฏิบัติงานในพื้นที่ ๗ จังหวัด คือพระนครศรีอยุธยา อ่างทอง สระบุรี ลพบุรี สิงห์บุรี ชัยนาท และอุทัยธานี โดยมีพระธรรมราชาวัตร วัดเชตุพนวิมลมังคลาราม กรุงเทพมหานคร เป็นหัวหน้าสาย

สายที่ ๓ ปฏิบัติงานในพื้นที่ ๘ จังหวัด คือ นครสวรรค์ กำแพงเพชร พิจิตร เพชรบูรณ์ พิษณุโลก สุโขทัย ตาก และอุตรดิตถ์ โดยมี พระพรหมจริยาจารย์ วัดเบญจมบพิตร กรุงเทพมหานคร เป็นหัวหน้าสาย

สายที่ ๔ ปฏิบัติงานในพื้นที่ ๘ จังหวัด คือเชียงใหม่ แม่ฮ่องสอน ลำพูน ลำปาง แพร่ น่าน พะเยา และเชียงราย โดยมีพระเทพสุธี วัดปากน้ำ กรุงเทพมหานคร เป็นหัวหน้า

สายที่ ๕ ปฏิบัติงานในพื้นที่ ๘ จังหวัด คือ เลย อุดร หนองคาย สกลนคร กาฬสินธุ์ ร้อยเอ็ด มหาสารคาม และขอนแก่น โดยมี พระอุดมญาณโมลี วัดสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร เป็นหัวหน้าสาย

สายที่ ๖ ปฏิบัติงานในพื้นที่ ๙ จังหวัด คือ นครพนม มุกดาหาร ยโสธร อุบลราชธานี ศรีสะเกษ สุรินทร์ บุรีรัมย์ นครราชสีมา และชัยภูมิ โดยมีพระราชเมธี วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎ์ กรุงเทพมหานคร เป็นหัวหน้าสาย

สายที่ ๗ ปฏิบัติงานในพื้นที่ ๗ จังหวัด คือ นครนายก ปราจีนบุรี ฉะเชิงเทรา ชลบุรี ระยอง จันทบุรี และตราด โดยมีพระญาณวโรดม วัดเทพศิรินทราวาส กรุงเทพมหานคร เป็นหัวหน้าสาย

สายที่ ๘ ปฏิบัติงานในพื้นที่ ๗ จังหวัด คือ สมุทรสงคราม เพชรบุรี ราชบุรี ประจวบคีรีขันธ์ ชุมพร สุราษฎร์ธานี และนครศรีธรรมราช โดยมี พระธรรมกิตติวงศ์ วัดราชโอรสาราม กรุงเทพมหานคร เป็นหัวหน้า

สายที่ ๙ ปฏิบัติงานในพื้นที่ ๑๑ จังหวัด คือระนอง พังงา ภูเก็ต กระบี่ ตรัง พัทลุง สตูล สงขลา ปัตตานี ยะลา และนราธิวาส โดยมีพระเทพเวที วัดชลประทานรังสฤษฎ์ เป็นหัวหน้าสาย

โดยมีศูนย์งานพระธรรมทูตประจำจังหวัด ๗๒ จังหวัด คอยควบคุมดูแลการปฏิบัติงานในส่วนภูมิภาค มีหน่วยงานกำกับดูแลงานพระธรรมทูตอำเภอ ประมาณ ๗๔๐ หน่วย คอยควบคุมดูแลงานพระธรรมทูตในพื้นที่ประมาณ ๓,๕๐๐ รูป ให้เป็นไปตามนโยบายและแผนการ ที่ดำเนินงานที่คณะกรรมการกองอำนวยการงานพระธรรมทูตร่วมกับกรมการศาสนากำหนดขึ้น

^{๔๑} พระวิสุทธิกัทรธาดา (ประสิทธิ์ พุทธิมรสี), พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ และกฎหมายเถรสมาคม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๗๙.

^{๔๒} กรมศาสนา, รายงานการศาสนา ประจำปี ๒๕๔๖, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๔๕), หน้า ๑๔๕ – ๑๔๖.

สรุปได้ว่า พระธรรมทูตในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เป็นหน้าที่โดยตรงของพระสงฆ์มาตั้งแต่พุทธกาล พระสงฆ์เป็นศาสนทายาท โดยสืบเชื้อมาจากพระพุทธเจ้า กล่าวคือเป็นผู้ปฏิบัติตามและดำรงไว้ซึ่งหลักคำสอน ตลอดถึงการไปเผยแผ่ให้ประชาชนได้รับประโยชน์สุขครบวงจรทั้งตนเอง สังคม และประเทศชาติ นั่นคือการศึกษาและปฏิบัติตามหลักคำสอนนั้นๆ อย่างเคร่งครัด งานเผยแผ่พระพุทธศาสนาถือเป็นภาระสำคัญยิ่งของคณะสงฆ์ ซึ่งปัจจุบันได้ขยายกว้างขวางทั้งในประเทศและต่างประเทศ พุทธศาสนามีความเจริญก้าวหน้ามาโดยลำดับ เพราะพระสงฆ์ได้ทำหน้าที่นั้นอย่างต่อเนื่องเต็มที่เต็มกำลังความสามารถ

จากเอกสารที่เกี่ยวข้องกับพระธรรมทูต อันที่จริงแล้วโครงการบัณฑิตศึกษาทั้งของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย (มมร.) และมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (มจร.) ที่เปิดโอกาสให้พระภิกษุ เข้ามาศึกษาในระดับปริญญาโท ตั้งแต่ปีการศึกษา ๒๕๓๑ นั้นก็คืองานสืบสาน โครงการฝึกอบรมพระธรรมทูตไปต่างประเทศของคณะสงฆ์ไทยนั่นเองแต่เป็นการศึกษาในรูปแบบหลักสูตรศาสนศาสตรมหาบัณฑิต (ศน.ม.) และหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พธ.ม.) โดยเฉพาะหลักสูตร ศาสนศาสตรมหาบัณฑิตของ มมร. มีสาขาวิชา พุทธศาสนนิเทศ (BUDDHIST MISSION PROCESS) ปัจจุบันเปลี่ยนชื่อใหม่ว่า BUDDHISH STUDIES (พุทธศาสนศึกษา) มีจุดประสงค์ให้ผู้สำเร็จการศึกษาไปเป็นพระธรรมทูตในต่างประเทศ แต่ทว่ามิได้มีการส่งผู้สำเร็จการศึกษาออกไปเพราะขาดการประสานงานระหว่างมหาวิทยาลัยกับองค์กรปกครองคณะสงฆ์ไทย ทำให้ไม่มีการพัฒนารูปแบบการฝึกอบรมและการส่งพระธรรมทูตอย่างเป็นรูปธรรมจนเป็นเหตุให้มหาเถรสมาคมมีมติให้ดำเนินการฝึกอบรมพระธรรมทูตอีกวาระหนึ่ง นับแต่ปีพุทธศักราช ๒๕๓๘ เป็นต้นมา^{๔๓}

พระธรรมทูตดำเนินวิถีชีวิตเช่นเดียวกับพระสงฆ์ แต่มีความเฉพาะกิจในบางเรื่อง เช่น สภากา สักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ วัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น อาจทำให้สภาพความเป็นอยู่แตกต่างจากพระสงฆ์ที่อยู่เมืองไทยไปบ้าง แต่นั่นไม่ใช่เป็นเรื่องหนักหนาสาหัสประการใด อย่างไรก็ตาม ลองดูภาพกิจกรรมของวัดไทยในต่างแดนโดยศึกษาจากงานการปกครอง การศึกษาการเผยแผ่สาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์^{๔๔}

๑) ด้านการปกครอง: อาศัยพระธรรมวินัยเป็นหลักในการประพฤติปฏิบัติ ตามด้วยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ กฎระเบียบของมหาเถรสมาคมที่พระสงฆ์ไทยแม้จะอยู่ในหรือนอกประเทศต้องปฏิบัติตาม และยังต้องปฏิบัติตามกฎหมายของประเทศนั้น ๆ อันไม่ขัดต่อพระธรรมวินัยอีกด้วย

๒) ด้านการศึกษา: พระธรรมทูตสามารถศึกษาในท้องถิ่นนั้น ๆ ให้เป็นประโยชน์และสำคัญยิ่งในการเผยแผ่หลักธรรมได้อย่างกว้างขวาง แต่ละวัดมีการจัดการศึกษาพระพุทธศาสนาสำหรับประชาชนทั่วไป ในรูปแบบธรรมศึกษาชั้นตรี - โท - เอกบ้าง หลักสูตรพระพุทธศาสนาเฉพาะ

^{๔๓} กรมการศาสนา, **ระเบียบกองงานพระธรรมทูต**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักเลขานุการ วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ, ๒๕๓๔), หน้า ๑๓.

^{๔๔} พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมมจิตโต), **อุดมการณ์และบทบาทของพระธรรมทูตสายต่างประเทศ ในยุคโลกาภิวัตน์, ในอนุสรณ์พระธรรมทูตสายต่างประเทศ รุ่นที่ ๕**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๒๖๐.

กิจบ้าง รวมถึงการสอนดนตรีไทย และภาษาไทย เป็นการอนุเคราะห์และส่งเสริมให้เยาวชนให้มีความรู้ความเข้าใจถิ่นกำเนิดและวัฒนธรรมของบรรพบุรุษ

๓) ด้านการเผยแผ่: พระธรรมทูตดำเนินกิจวัตรประจำวัน เช่น ทำวัตรเช้า - เย็น นั่งสมาธิ บิณฑบาต (ในบริเวณวัด) ฉันทัดอาหาร กรณียกิจอย่างนี้เป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยนำวิถีชีวิตที่เรียบง่าย มีความสงบเป็นตัวอย่างให้เห็น และยังมีการเผยแผ่ที่เป็นรูปธรรมอย่างอื่น เช่น ๓.๑) จัดให้มีการอบรมสมาธิภาวนา บวชนกขัมมะ ทำบุญรักษาศีล เป็นกรณีพิเศษในวันสำคัญ ๆ เช่นวันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา วันเฉลิมพระชนมพรรษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และวันเฉลิมพระชนมพรรษาสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ

๓.๒) แจกหรือให้ยืมเทปธรรมะ หนังสือธรรมะหรือจุลสารประจำวัดแต่ผู้สนใจ เพื่อเป็นธรรมทาน

๓.๓) นิมนต์พระสงฆ์ผู้ทรงความรู้ด้านปริยัติหรือปฏิบัติมาบรรยายธรรม และอบรมกรรมฐาน

๓.๔) สนทนาธรรมและอธิบายเรื่องพระพุทธศาสนาแก่ศาสนิกชน ผู้สนใจทั้งในและนอกวัด

๓.๕) จัดห้องสมุดพระพุทธศาสนาเพื่อผู้สนใจมาศึกษาและค้นคว้าภายในวัด

๓.๖) มีการเผยแผ่พุทธธรรมผ่านทางเว็บไซต์ (website) และเป็นที่น่ายินดีว่า คณะสงฆ์กำลังศึกษาระดมผู้มีความรู้ความสามารถหลาย ๆ ด้าน เตรียมการทำระบบเครือข่าย (home page) ใน การเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นของส่วนกลาง มีคณะกรรมการบริหาร เพื่อให้การเผยแผ่มีประสิทธิภาพและเอกภาพยิ่งขึ้น

๓.๗) มีการตอบปัญหาธรรมทางอีเมล (E-mail)

๔) ด้านสาธารณูปการ : มีการก่อสร้างอุโบสถ อาคารอเนกประสงค์ ศาลาปฏิบัติ และพัฒนาบริเวณวัดให้สะอาดร่มรื่น เอื้อประโยชน์แก่ชาวพุทธศาสนิกชนและผู้สนใจเข้ามาศึกษา และปฏิบัติธรรมหาความสงบทางกายและใจ อีกทั้งเป็นสถานที่ทำพิธีกรรมทางศาสนา ตามขนบธรรมเนียมประเพณี

๕) ด้านสาธารณสงเคราะห์ : ให้การช่วยเหลือสิ่งของจำเป็นแก่ครอบครัวคนไทย ผู้ประสบภัยและความลำบาก ให้เป็นที่พำนักอาศัยชั่วคราวแก่คนไร้บ้านครอบครัวผู้ประสบเคราะห์กรรมของวัดทั่วไปแล้ว ต้องเตรียมตัวและเตรียมใจให้พร้อมสรรพ กล่าวคือ

เตรียมตัว : พระธรรมทูตปฏิบัติศาสนกิจ ต้องสนองความต้องการเป็นที่พึ่งยึดเหนี่ยว อีกทั้งเพื่อสนองความต้องการของชุมชนหรือสังคมท้องถิ่น เพื่อนำพุทธธรรมไปเปิดเผยให้เขาได้สัมผัส ให้เป็นปกติสุข

เตรียมใจ : พระธรรมทูตต้องมีคุณสมบัติ เพื่อความเป็นพระธรรมทูตที่ดีที่ประเสริฐ คือ

๑) มั่นใจในคุณค่า ความดีงาม ความประเสริฐของพระพุทธศาสนาในฐานะที่เป็นพระธรรมทูตไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศนั้น จะต้องมีความมั่นใจว่า เรามีสิ่งที่ดีแท้ เป็นสิ่งที่ดีแท้ เป็นสิ่งที่ประเสริฐและเป็นประโยชน์ที่จะมอบให้เขา

๒) รู้เข้าใจปัญหา และความต้องการของถิ่นฐานที่ไป ต้องรู้ภูมิหลังของเขาว่า เขามีวิธีคิด และวิถีชีวิตอย่างไร เช่นอเมริกา เป็นประเทศที่เจริญ ถ้าเราไม่รู้เท่าทัน ก็จะหัวงอ ต้องทราบว่

เขาเจริญทางด้านวัตถุมาก แต่ในขณะเดียวกันดูเหมือนว่า อยู่ในภาวะเสื่อมโทรมอย่างยิ่งทางด้านจิตใจของคนในสังคม มีปัญหาเกิดจากความเจริญทางวัตถุที่ปรากฏตัวเป็นระลอก ๆ นับแต่ปี พ.ศ.๒๕๐๓

๓) มีวิธีสื่อสารให้ได้ผล เนื่องจากงานพระธรรมทูต คืองานนำพุทธธรรมไปให้เขา ซึ่งต้องสื่อให้เข้าใจ ทั้งหลักธรรมที่เหมาะสมกับบุคคลและเวลา และใช้สื่อภาษากับอุปกรณ์ต่าง ๆ

๔) มุ่งมั่นแน่วแน่ต่ออุดมการณ์ของพระพุทธศาสนา จุดหมายในการปฏิบัติหน้าที่ของพระธรรมทูตในพุทธศาสนาต้องแน่วแน่ด้วยอุดมการณ์ที่ว่า “จรถ ภิกขเว จาริกัม พุพฺพชนิตาย พุพฺพชนสุขาย โลกานุกมปาย...”

พระพุทธศาสนาคือพรหมจริยธรรม ที่พุทธสาวกช่วยกันดำรงรักษาศีลต่อให้ดำรงอยู่ยืนนาน เพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุขแก่คนจำนวนมาก และเพื่ออนุเคราะห์แก่ชาวโลก บางศาสนา นักบวชของตนให้ไปทำหน้าที่เผยแผ่ศาสนา โดยเปลี่ยนใจคนมานับถือพระเจ้า แต่ในพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าไม่ได้ตรัสอย่างนั้น พระองค์ตรัสให้ไปทำประโยชน์แก่เขา ไปช่วยให้เขาพ้นทุกข์ ประสบความสุข

ในขณะเดียวกัน พระธรรมทูตเองต้องพัฒนาตนเอง ควบคู่กับการทำงานเพื่อสังคมไปด้วย โดยการปฏิบัติตามไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา ถ้าเราพัฒนาตนเองได้มากเท่าไร เราก็จักทำประโยชน์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเพื่อประโยชน์แก่มหาชนมากเท่านั้น^{๔๕}

สรุปได้ว่า คือ ผลจากการได้เผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตที่ประชาชนโดยทั่วไป ที่ได้ศึกษาในหลักธรรมคำสอนในทางพระพุทธศาสนา ที่ได้เห็นได้ฟังธรรมะต่าง ๆ ผ่านรูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาใน ๔ ด้าน ประกอบด้วย ๑) การเทศนาธรรม ๒) การสนทนาธรรม ๓) แนวคิดที่เกี่ยวกับการสอนกรรมฐาน ๔) การใช้สื่ออุปกรณ์ประกอบการสอนธรรมะ โดยที่จำเนื้อหาใจความและทำความเข้าใจได้ นำความรู้ในหลักธรรมที่ได้ไปปฏิบัติจริงในชีวิตประจำวันก่อให้เกิดผลดีต่อตนเองในการปฏิบัติ ให้ปฏิบัติอยู่ในศีล ๕ ได้อย่างดี โดยการศึกษาหลักธรรมคำสอนแล้วน้อมนำมาปฏิบัติให้ถูกต้องและเหมาะสมและปฏิบัติตามหลักธรรมะไปใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างปกติสุขตลอดไป ด้วยความไม่ประมาท ขาดสติ

๒.๓ แนวคิดที่เกี่ยวกับการเทศนาธรรม

การเทศนาธรรม คือการแสดงธรรมคำสั่งสอนตามหลักในทางพระพุทธศาสนาเพื่อให้ผู้ฟังสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ ซึ่งวิธีนี้พระภิกษุสงฆ์ใช้ในการเผยแผ่เป็นประจำ การเทศนาการแสดงทุกรูปแบบ พระพุทธเจ้าทรงมีวิธีในการแสดงตอบคำถามดังนี้^{๔๖}

๑. เอกิงสพยากรณ์ ทรงชี้แจงแสดงไปแนวเดียว ไม่มีการเปลี่ยนแปลง ไม่ว่าในกาลใดก็ตามเช่น เป็นไปไม่ได้ที่คนซึ่งทำความชั่วจะได้รับความสุขความเจริญเพราะการทำชั่วของตนสังขารทั้งหลายไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา เป็นต้น

^{๔๕} กรมการศาสนา, **ระเบียบกองงานพระธรรมทูต**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักเลขานุการ วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ, ๒๕๓๔), หน้า ๗.

^{๔๖} อด.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๔๒/๗๐

๒. ปฏิปจฉาพยากรณ์ ย้อนถามก่อนแล้วจึงตอบ คำถามแนวนี้นักใช้ในกรณีของคน ที่ค่อนข้างอวดดี ที่หากจะอธิบายให้ฟัง นั่นคือการให้ข้อมูลใหม่แก่เขา เขาจะเถียงได้ตลอดเวลา แต่เมื่อถามให้เขาแสดงความรู้ ความเข้าใจของเขาออกมา โดยไม่ได้รับข้อมูลเพิ่มเติม แต่กลับถูก ซักถามซ้ำแล้วซ้ำอีก เขาต้องยอมจำนน ทำให้ใจพร้อมที่จะฟังเหตุผลที่ต้องการชี้แจงในโอกาสต่อไป วิธีการเหล่านี้ท่านใช้สำนวนว่า “เอาผลไม้ไปผลไม้ให้ตก” คติไทยเราบอกว่า “อัฐยายซื้อขนมยาย” และคำ “ไม้ค้อนจันทน์หัวจันทน์” เป็นต้น การเทศนาการแสดงแนวนี้นี้มีปรากฏมากในพระไตรปิฎก

๓. วิภังชพยากรณ์ คือการเอาเรื่องที่เขากล่าว หรือต้องการจะแสดงมาจำแนกแยกออก ให้ชัดเจน แล้วให้orroอธิบายในเรื่องนั้น ๆ เช่น ถามว่า คนเราตายแล้วเกิดอีกหรือไม่ ? คนเห็นรูป แล้วจะมีความรู้สึกอย่างไร? ก่อนจะตอบคำถามจะต้องจำแนกออกมาก่อนว่า ใครตาย คนตายเป็น บุญชน หรือพระอริยบุคคล ถ้าเป็นพระอริยบุคคล เป็นพระอริยบุคคลชั้นไหน จากนั้นจึงตอบไป ตามประเด็นที่จำแนกไว้ก่อนแล้ว

ทรงมีวิธีการในการเผยแผ่ สอนอย่างไร

ข้อนี้จะพบว่าการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าไม่มีรูปแบบชัดเจน เช่นการที่ ทรงสามารถสร้างความสนใจความศรัทธาให้เกิดแก่อุปกาธิวกที่เดินสวนทางกันระหว่างทางเสด็จไป อสิปัตตมฤคทายวัน เป็นเพียงการเสด็จพุทธดำเนินไปตามปกติ ที่เรียกว่าพุทธลีลาเท่านั้น แต่กลับ เป็นอิริยาบถที่แปลกน่าสนใจ น่าประทับใจแก่คนได้พบเห็นเท่านั้น ก็เป็นการเผยแผ่ธรรมแล้ว วิธีการในการเผยแผ่ของพระพุทธเจ้าสรุปเป็นรูปแบบหลากหลาย เช่น

๑. อุปสนนกลา เป็นการนั่งสนทนากัน ทำนองที่คติไทยพูดว่า จับเข้าคุยกัน ท่ามกลาง บรรยายากศกันเองค่อยๆ เสริมสร้างแนวความคิด ความเห็นไปตามลำดับ อาจจะใช้เวลามากบ้าง น้อยบ้าง ตามสมควรแก่ฐานะของผู้ฟังในขณะนั้นๆ

๒. ธรรมกลา เป็นพระพุทธดำรัสสั้นๆ ง่ายต่อการทำความเข้าใจ ในกรณีที่ผู้ฟังมีความ พร้อมที่จะฟัง คิด พิจารณา เช่นพระพุทธดำรัสประเภทคาถาทั้งหลาย เช่น “ร่างกายนี้ไม่นานหนอ จักล้มลงเหนือแผ่นดิน พอวิญญานออกจากร่างแล้วจะเป็นเหมือนท่อนไม้ที่หาสาระแก่นสารไม่ได้” คนฟังติดตามพิจารณาตามที่ทรงแสดงสั้นๆ เพียงเท่านี้ ก็สามารถบรรลุผลได้แล้ว

๓. โอวาท ทรงประทานเป็นรูปโอวาทสั้นๆ ตามปกติแล้วจะทรงประทานแก่พุทธบริษัท ในการประกาศธรรม เช่น พระโอวาทปาติโมกข์ ที่แสดงถึงอุดมการณ์ หลักการ วิธีการ ด้วยข้อความเพียง ๓ คาถากึ่งเท่านั้น หรือแม้ก่อนจะเสด็จดับขันธปรินิพพาน ที่จัดเป็นปัจฉิมวาจาของ พระพุทธเจ้าที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราขอเตือนเธอทั้งหลายให้ทราบไว้ สังขารทั้งหลายที่ความเสื่อม สลายไปเป็นธรรมดา เธอทั้งหลายจงทำประโยชน์ตนและประโยชน์บุคคลอื่น ให้สมบูรณ์ด้วยความไม่ ประมาทเถิด” ก็เป็นพระโอวาท

๔. อนุศาสนี เป็นคำสอนในลักษณะซ้ำๆ ครั้งแล้ว ครั้งเล่า ย้ำเตือนอย่างต่อเนื่อง มักจะ ทรงสอนแก่พระภิกษุ สามเณร ภิกษุณี สามเณรี นางสิกขมานา อันเป็นพุทธบริษัทประเภทนักบวช ที่อยู่ใกล้ชิด เช่นที่รับสั่งแก่พระอานนท์ ความว่า “อานนท์ เราจักกระหนาบแล้วกระหนาบอีก ใครมีสาระก็ตั้งอยู่ได้ ใครไม่มีสสารก็ต้องออกไป” คำสอนประเภทความไม่ประมาท ความสามัคคี ความเพียรพยายาม สติสัมปชัญญะ อดทน เป็นต้น จะทรงย้ำเตือนอยู่เสมอ

๕. ธรรมสากัจฉา คือการสนทนาธรรม บางครั้งเป็นทำนองแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันบางครั้งมาในรูปของคำถามดังกล่าว ปล่อยให้ผู้ฟังแสดงความคิดเห็นบ้างทรงรับรองความเห็นเขาบ้างเพิ่มเติมบ้าง ปรับปรุงบ้าง ปฏิเสธบ้าง ตามสมควรแก่กรณี

๖. ธรรมเทศนา คือการเทศน์หรือแสดงเป็นลักษณะการชี้บอกเหตุผลในเรื่องนั้นๆ ข้อความส่วนมากจะค่อนข้างยาว เช่นพระสูตรในพระสูตรตันตปิฎก แต่จะทรงแสดงแนวใดก็ตามสามารถแบ่งเป็นช่วงใหญ่ ๆ ได้ ๓ ช่วง เช่น โครงสร้างในอนัตตลักขณสูตร^{๔๗}

๑. อุเทศ บทตั้ง คือหัวข้อที่ยกขึ้นมาปรารภ แสดงเป็นหัวข้อสั้นๆ เช่น “รูปิ ภิกขเว อนตตา ดูก่อนภิกษุทั้งหลายรูปเป็นอนัตตา”

๒. นิเทศ บทขยายความไปตามลำดับ เช่นรูปคืออะไร ? รูปเป็นอนัตตาอย่างไร ? การทำไยมารับความจริงว่า รูปเป็นอนัตตามีผลอย่างไร ?

๓. ปฏินิเทศ บทสรุปข้อความสำคัญอันเป็นผลที่ต้องการในเรื่องนั้น ๆ “ดูก่อนภิกษุทั้งหลายอริยสาวกเมื่อพิจารณาเห็นอยู่อย่างนี้ย่อมเบื่อหน่ายในรูป เมื่อเบื่อหน่ายย่อมคลายกำหนัด เพราะคลายกำหนัดจิตจึงหลุดพ้น เมื่อจิตหลุดพ้นแล้วก็เกิดญาณรู้ว่า เราหลุดพ้นแล้วดังนี้ ขาดสิ้นแล้วพรมจรรย์ได้อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้ไม่ได้มี บางครั้งข้อความเหล่านั้นจะสั้นๆ แต่สามารถแยกเป็นบทอุเทศ นิเทศ ปฏินิเทศได้ เช่นเมตตาคือธรรมคำจุนโลกสามารถแยกออกเป็นเมตตาคืออะไร ? เมตตามีลักษณะหน้าที่อย่างไร ? หากโลกขาดเมตตาแล้วจะเป็นอย่างไร ? เมตตาคำจุนโลกได้อย่างไร ? “ผลดีงามที่โลกและประชาชนจะได้จากการมีเมตตาต่อกันคืออะไรบ้าง? เป็นต้น

ปรับตัวเพื่อเป็นนักเผยแผ่

ข้อนี้จะสังเกตพบว่า พระพุทธเจ้าทรงแสดงคุณสมบัติของนักเผยแผ่ที่พึงประสงค์ไว้ในโอวาทปาติโมกข์ถึงหลักการรักษาสถานะของไว้ ๔ ข้อ คือ

๑. สारวณระวังตามบทบัญญัติของพระวินัย อันเป็นประจักษ์ขุมในการต่อสู้กับกิเลสภายในใจของตน หรือมีแรงกระแทกจากข้างนอก

๒. มตตณฺญา จ ภตฺตสมิ รู้จักประมาณในการแสวงหา ในการรับ บริโภคอาหาร

๓. ปณตฺยจ สยนาสนํ พอใจยินดีที่จะอยู่ในสถานที่สงบ สดจากเสียงรบกวน

๔. อธิจิตฺเต จ อาโยโค มีความพยายามอย่างต่อเนื่องในการบำเพ็ญเพียรทางจิต

จากที่ได้กล่าวไว้ในตอนต้นว่า การสอน การแสดง การเทศน์เป็นต้น ประเด็นที่ควรมองคือจะแสดงอะไร? แสดงแก่ใคร? แสดงอย่างไร? แสดงไปแล้วคนฟังจะได้รับประโยชน์อะไร ประโยชน์ที่คนฟังจะได้จึงเป็นเป้าหมายสูงสุด คนที่ทำหน้าที่แสดงธรรม สอนธรรม จึงจำต้องอาศัยคุณสมบัติ๕ประการที่ทรงแสดงว่าเป็นคุณสมบัติของคนผู้กล่าวธรรม คือ

๑. แสดงธรรมไปตามลำดับ ไม่ตัดลัดให้ขาดความ การแสดงธรรมเป็นต้น จึงเป็นวิธีการตามธรรมชาติ เช่น การเดินลงสู่ที่ต่ำ ขึ้นสู่ที่สูง เดินตามพื้นราบ จำเป็นจะต้องเดินไปตามลำดับของพื้นที่ต่ำสูงและราบ ความเจริญเติบโตของร่างกายความรู้ ความสามารถ จนกลายเป็นความชำนาญเป็นสิ่งที่ต้องทำไปตามลำดับก่อนหลังทั้งนั้นหลักการทรงนี้ทรงแสดงไว้เป็นอันมาก เช่น

^{๔๗} พระโสภณธรรมวาที (บุญมา อาคมบุญโญ), **วิชาการเทศนา**, (กรุงเทพมหานคร : เอมีเทรตติ้ง ๒๕๔๔), หน้า ๓๑ – ๓๓.

“ในธรรมวินัยนี้มีการศึกษาตามลำดับ มีการปฏิบัติตามลำดับมีการบรรลุตามลำดับ เหมือนมหาสมุทรที่ลาดลุ่มลึกลงไปตามลำดับ”

๒. การแสดงธรรมไปตามลำดับนั้น เช่น “แสดงจากเรื่องที่เป็นรูปธรรม ไปหาเรื่องที่เป็นนามธรรม จากเรื่องที่คุณฟังแล้ว ไปหาเรื่องที่คุณยังไม่รู้ จากเรื่องที่ใกล้ตัว ไปหาเรื่องที่ไกลตัว จากสิ่งที่ยากต่อการทำความเข้าใจ ไปหาเรื่องที่ยากต่อการทำความเข้าใจ จากสิ่งที่คุ้นเคย ไปหาสิ่งที่ต้องวิเคราะห์หาเหตุผล จากสิ่งที่มีขอบเขต ไปหาสิ่งที่ไร้ขอบเขต เป็นต้น

๓. พยายามอ้างเหตุผล ชี้แจงแนะนำให้ผู้ฟังเกิดความเข้าใจ บนเส้นทางของการแสดงตามลำดับนั้นเอง บางตอนมีปัญหาในเรื่องที่กำลังพูดบ้าง มีปัญหาในตัวผู้ฟังบ้าง จำเป็นต้องมีตัวอย่างนิทาน อุปมา อุปกรณในการสื่อสารติดต่อกับคนฟังในขณะนั้นๆ การจะใช้อะไร อย่างไร โดยสรุปหรือพิสดาร ย่อมอาศัยการสังเกตตัวคนฟังในขณะนั้นๆ เป็นประการสำคัญ จากหลักการวิธีการเหล่านี้ แม้พระสูตรที่ทรงแสดงในตอนต้นๆ สามารถสะท้อนถึงพื้นฐานของผู้ฟังว่า มีจิต อธิยาศิวาสนา บารมีเป็นอย่างไร เช่น ทรงแสดงอริยสัจแต่ละข้อแก่ท่านปัญจวัคคีย์ ไม่ได้ทรงขยายความหมายของหัวข้อแต่ละข้อเช่นชาติเป็นทุกข์ เป็นทุกข์อย่างไร? ชาติ คืออะไร? แต่พอทรงแสดงมหาสติปัฏฐานสูตรในตอนหลัง ทรงขยายออกไปโดยพิสดาร เช่น ชาติ คือความเกิด การเกิดพร้อม การได้อายตนะ การปรากฏแห่งขันธ์ ของสัตว์นั้นๆ อันใด ภิกษุทั้งหลายนี้เรียกว่าความเกิด แสดงว่าท่านปัญจวัคคีย์มีพื้นฐานทางธรรมสูงกว่าภิกษุที่ฟังมหาสติปัฏฐานสูตร หรือว่าทรงแสดงทาน ศีล สวรรค์ไปตามลำดับ แก่ท่านยสะบิดา พระเจ้าพิมพิสาร และบริวาร ในกรณีของสวรรค์ไม่ขยายความสุขของคนที่ยังเกิดในสวรรค์ ในบางกรณีหากคนฟังยังไม่ค่อยมีความรอบรู้ในเรื่องสวรรค์ จะทรงแสดงสภาพเหตุให้เกิดในสวรรค์ไปตามสมควร แต่บางครั้งก็แสดงไปเลย เพราะคนฟังเข้าใจดีอยู่แล้ว เป็นต้น

คุณสมบัติข้อนี้ เป็นการเน้นให้เห็นถึงปัญญา^{๔๔} กรณที่ผู้แสดงมีต่อผู้ฟัง และนั่นคือเจตจำนงหรืออุดมการณ์ในการประดิษฐานพระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้า และพระพุทธประสงค์ที่จะให้พุทธบริษัทได้ทำการเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วยจิตสำนึกที่ทรงแสดงว่า “จงเที่ยวจาริกไป เพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่คนเป็นอันมาก เพื่อความสุขแก่คนเป็นอันมาก เพื่อเป็นการอนุเคราะห์ต่อชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย”

หลักการข้อนี้หาได้เจาะจงเฉพาะท่านที่เป็นนักบวชไม่ แม้ท่านที่ครองเรือนก็ทรงสอนแนวเดียวกัน หากใครพัฒนาปัญญาขึ้นมาได้ตามสมควร การครองเรือนของเขาก็จะออกมาในรูปที่แสดงไว้ว่า “ผู้มีปัญญายู่ครอบครองเรือน ย่อมครองเรือนเพื่อประโยชน์แก่คนเป็นอันมาก”

๔. ตั้งจิตปรารถนาที่จะให้เป็นประโยชน์แก่ผู้ฟัง เป้าหมายในการสอนธรรมของพระพุทธเจ้าคือการทำหน้าที่ของพี่ชายคนโตของชาวโลก เป็นที่พึ่งของชาวโลก และเป็นผู้นำของชาวโลก การใดก็ตามที่สามารถอำนวยประโยชน์แก่ผู้ฟังได้ จะทรงกระทำการนั้น เช่นกรณีที่พระบางรูปมีปัญหาแตกต่างกัน แต่มีความต้องการลาสิกขาด้วยกัน พระพุทธเจ้าทรงกรุณาต่อคนเหล่านั้น ไม่ต้องการให้ท่านลาสิกขาทรงมีวิธีการหลากหลายแต่มีเป้าหมายอย่างเดียวกันคือจบลงด้วยท่านเหล่านั้นกลับใจไม่ลาสิกขา ส่วนมากจะบรรลุมรรคผลชั้นต่าง ๆ เช่น พระนันทพุทธอนุชา

^{๔๔} พระโสภณธรรมวาที (บุญมา อาคมปณฺโญ), วิชาการเทศนา, (กรุงเทพมหานคร : เอมีเทรดดิ้ง ๒๕๔๔), หน้า ๓๑ - ๓๓.

ไม่มีพระประสงค์จะบวช แต่ต้องบวชเพราะเคารพพระพุทธเจ้า บวชแล้วใจกลับครุ่นคิดถึงคำสั่งเสียของเจ้าสาว ที่แต่งงานกันใหม่ ๆ ยังไม่ทันได้ส่งตัว พระพุทธเจ้ากลับให้ท่านตามส่งเสด็จถึงนิโครธาราม เสียงนั้นคือคำสั่งที่ว่า “ขอพระลูกเจ้าเสด็จกลับมาด้วย” ทรงหาวิธีนำท่านไปพบสาวสวยๆ ยิ่งขึ้น โดยทรงรับประกันว่า ถ้าพระนันทะตั้งใจประพฤติปฏิบัติสมณธรรม จะทรงเป็นประกันให้นางอัปสรเป็นภรรยา เมื่อตกลงกันแล้วทรงนำเรื่องนั้นมาเล่าให้เพื่อนๆ พระนันทะฟังเพื่อนๆ พวกเขาล้อเลียนว่า พระนันทะเป็นลูกจ้างของพระพุทธเจ้าทำให้พระนันทะเกิดขัดตียามะพยายามปฏิบัติอย่างจริงจัง ไม่กี่วันท่านก็บรรลุผลเป็นพระอรหันต์ พระรูปหนึ่งไม่เห็นผลจากการปฏิบัติธรรม แม้จะบวชมานานแล้วทรงปลุกเร้าให้มองเพื่อน ๆ ที่บวชมาด้วยกันสามารถให้คนอื่นเรียกว่าเป็นพระอริยบุคคลในระดับต่างๆ ได้ แต่ท่านรูปนั้นทำไมปล่อยให้อื่นเขาเรียกว่าพระผู้กระสันจะสึกไม่อายเพื่อนๆ เขาหรือท่านรูปนั้นเกิดทรงงงงชีวิตขึ้นมาบำเพ็ญเพียร จนบรรลุผลในที่สุด มีพระหลายรูปที่พอใจ คิดใจในเพศตรงกันข้ามอยากสึกไปอยู่ร่วมกัน ทรงมีวิธีให้สติแก่ท่านเหล่านั้น ด้วยการเน้นให้เห็นคุณค่าของการบวช โทษของการครองเรือนบ้าง เล่าให้ท่านเรื่องที่ท่านเหล่านั้นเคยตกอยู่ภายใต้อำนาจผู้หญิงคนนั้นมาในภพชาติก่อนบ้าง แสดงให้เห็นโทษของการครองเรือนของคนบางคนที่สามารถชี้ให้ดูในขณะนั้นๆ บ้าง นำไปดูฉากศพเพื่อเจริญสุกกรรมฐานบ้าง จบลงที่ทุกท่านยุติความคิดที่จะลาสิกขา หันมาบำเพ็ญเพียรเจริญสมณธรรม จนกลายเป็นพระอริยบุคคลในที่สุด^{๔๙}

จากหลักการตรงนี้จะพบว่า เมื่อทรงแสดงหน้าที่ของพระภิกษุสามเณรที่จะต้องปฏิบัติต่อชาวบ้าน จึงทรงเน้นไปที่การทำสิ่งที่ประโยชน์แก่ชาวบ้านเป็นหลัก ภารกิจที่ทรงวางไว้จึงมีทั้งสงเคราะห์ด้วยธรรมและวัตถุสิ่งของ ที่สรุปว่าการกระทำอะไรก็ตามที่สามารถเป็นประโยชน์แก่คนอื่นได้ทรงสอนให้ทำสิ่งนั้น หน้าที่ที่ทรงวางไว้จึงเป็นเรื่องของการทำประโยชน์แก่ชาวบ้านตามสมควรแก่กรณี คือ เจตจำนงในการทำงานเผยแผ่ข้อนี้ สอดรับกับพระพุทธานุญาตที่ตรัสแก่พระอรหันต์ ๖๐ รูป ที่ทรงส่งไปประกาศพระพุทธศาสนาในคราวแรก ซึ่งมีลักษณะเหมือนธรรมนูญของพระพุทธศาสนาเป็นหลักใจที่ศาสนิกทุกฝ่ายควรตระหนักถึงภารกิจของตนและภารกิจที่จะต้องทำต่อเพื่อนร่วมโลก เมื่อแยกพระพุทธานุญาตออกเป็นกลุ่มจะพบว่า ภารกิจร่วมของพุทธบริษัท คือ “บัดนี้ เราพ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ แม้เธอทั้งหลายก็พ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวงทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์”

พระพุทธานุญาตช่วงนี้ เป็นการชี้ถึงภารกิจร่วมกันที่อาจเรียกว่าฐานะ ๒ ประการ หรือพระสัทธรรม ๓ ประการก็ตามเพราะนั่นคือทุกคนทุกฝ่ายจะต้องทำหน้าที่ศึกษา เล่าเรียน พระปริยัติสัทธรรม และนำเอาหลักธรรมที่ศึกษามานั้น มาประพฤติปฏิบัติตามสมควรแก่กรณีของธรรมเหล่านั้นอันเป็นส่วนของพระปฏิบัติสัทธรรม เมื่อปฏิบัติไปแล้วผลจะออกมาในรูปของการหลุดพ้นจากอำนาจของบ่วงมาร ตามลำดับของไตรสิกขาที่ท่านเหล่านั้นสามารถปฏิบัติได้ ผลเหล่านั้นคือ ปฏิเวธสัทธรรมทั้งโดยตรงและโดยอ้อม และนั่นคือ อัตตประโยชน์ ได้แก่ประโยชน์ส่วนตนที่ทุกคนจะต้องศึกษาปฏิบัติ และสัมผัสมวลของการปฏิบัตินั้นด้วยตนเอง อุตมการณ์เพื่อมนุษยชาติ “เธอทั้งหลายจงเที่ยวจาริกไป เพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่คนเป็นอันมาก เพื่อความสุขแก่คนเป็นอันมาก

^{๔๙} พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **หลักการและวิธีการเทศน์**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : หจก. สามลดาการพิมพ์, ๒๕๕๕), หน้า ๑.

เพื่อเป็นการอนุเคราะห์ต่อชาวโลกเพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูลเพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย”

โลกทรรศน์ทางพระพุทธศาสนานั้น เป็นการมองสรรพชีวิตด้วยพื้นฐาน ของการมีลมหายใจคือข้อแรกจึงกำหนดให้พยายามงดเว้นจากการทำลายสัตว์ สิ่งที่มีลมหายใจเข้าออกและแผ่เมตตาจิตเป็นสากลว่า สัพเพ สัตตา คือสัตว์ทั้งหลายทั้งปวง เป็นเพื่อนร่วมทุกข์ เกิดแก่เจ็บตายด้วยกัน ชาวพุทธที่แท้จริงเมื่อปฏิบัติตามที่ทรงแสดงไว้อย่างถูกต้อง จะมีโลกทรรศน์ในลักษณะดังกล่าว เมื่อตนได้สัมผัสสักระยะธรรม อันเป็นปัญญา ความบริสุทธิ์ จากอำนาจของกิเลสระดับทาน ศีลเป็นต้นไป จิตจะเกิดเมตตา กรุณาต่อคนอื่น สัตว์อื่นตามธรรมชาติของจิตที่มีความเป็นพุทธในระดับนั้นๆ ทำให้เกิดความมุ่งมั่นที่จะช่วยให้คนอื่นได้ อย่างที่ตนได้ มีอย่างที่ตนมี ข้อความข้างต้นจึงเป็นภารกิจเพื่อคนอื่น สัตว์อื่น รวมถึงสิ่งอื่นโดยพื้นฐานของปัญญา บริสุทธิ์ กรุณา ที่ตนสามารถสัมผัสได้เนื่องจากพระพุทธเจ้าทรงมีพระฐานะเป็น

“โลกเชษฐ์ คือพี่ชายคนโตของชาวโลก โลกนาถ ทรงเป็นที่พึ่งของชาวโลก โลกนายก ทรงเป็นผู้นำของชาวโลก จนผลดีงามกระจายออกไปสู่กลุ่มเป้าหมายต่าง ๆ อันเป็นที่มาของพระพุทธคุณบทว่า อนุตตโร ปุริสทมมสารถิ ทรงเป็นสารถิผู้ฝึกคนได้อย่างยอดเยี่ยม ไม่มีสารถิอื่นจะยิ่งไปกว่าทรงฝึกทุกคน สัตว์ เทวดา พรหม พระอริยะ จึงได้เฉลิมพระนามว่า สตถา เทวมนุสสานิ ทรงเป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย การทำหน้าที่สั่งสอน เผยแผ่พระพุทธศาสนา จึงเป็นภารกิจโดยเสด็จตามรอยพระยุคลบาทของพระพุทธองค์ หมายความว่า ทรงทำอะไร นักเผยแผ่จะต้องทำงานลักษณะเดียวกัน ภายใต้เงื่อนไขโครงสร้างเดียวกัน นั่นคือการทำสิ่งที่เป็ประโยชน์อันมีลักษณะเกื้อกูลและอำนวยความสะดวกให้แก่คนที่ตนเผยแผ่สนทนา เทศน์ก็ตาม การทำงานจึงวางอยู่บนพื้นฐานของความมุ่งมั่นว่า “เราจะแสดงอะไร ? แสดงแก่ใคร ? แสดงอย่างไร ? แสดงไปแล้วคนฟังจะได้รับประโยชน์อะไร ? อย่างไร ? โดยไม่ต้องไปคิดว่าตนจะได้อะไร? อันเป็นเงื่อนไขของนักเผยแผ่ข้อต่อไป คือ ๔. ไม่แสดงธรรมเพราะเห็นแก่ลาภ คำว่า ลาภ คือผลประโยชน์ที่เป็นรูปธรรมต่างๆ ที่จะย้อนกลับมาสู่ตน ด้วยความมุ่งมาดปรารถนา ทำนองแลกเปลี่ยนผลประโยชน์กัน เหมือนเอาธรรมะของพระพุทธเจ้ามาขายกิน ในขณะเดียวกัน ก็ไม่ถึงกับห้ามกุศลเจตนาที่จะทำการบูชาธรรมของผู้ฟังแม้ในกรณีนี้ก็ตาม ยังทรงเน้นให้มีการบูชาด้วยการศึกษา ปฏิบัติตามธรรมที่ทรงแสดงเป็นสำคัญทรงสรรเสริญการบูชาด้วยการปฏิบัติตาม ว่าเป็นการบูชาอย่างสูงสุด ดังนั้น ในทศ ๖ เมื่อทรงแสดงถึงหน้าที่ของพระภิกษุสามเณรจะต้องทำต่อชาวบ้าน จึงเน้นไปที่การสงเคราะห์ด้วย

๑. ห้ามปราม ชี้แนะ บอกกล่าว ไม่ให้เขาทำความชั่ว ความผิด

๒. ส่งเสริม สนับสนุน สั่งสอน แนะนำ ให้เขาทำความดี

๓. สงเคราะห์ชาวบ้านด้วยน้ำใจอันงดงาม

นั่นคือนำเจตจำนงในการทำงานเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วยพื้นฐานของความเป็นพุทธที่อาศัยปัญญาความบริสุทธิ์ใจและความเมตตากรุณาต่อคนฟัง นั่นคือความกรุณาที่นำไปด้วยความบริสุทธิ์ใจอย่างแท้จริง ไม่มีเล่ห์เหลี่ยม มายาสาโย

๔. ให้เขาได้ฟังสิ่งที่เขายังไม่เคยฟัง ตามสมควรแก่ฐานะของเขา

๕. พยายามอธิบายขยายความสิ่งที่เขาเคยได้ยินได้ฟังมาแล้ว ให้เขามีความแจ่มแจ้งชัดเจนมากยิ่งขึ้น

๖. บอกทางสวรรค์ให้ทางสวรรค์ โดยรวมก็คือ การละความชั่ว ประพฤติความดี ที่ทรงแสดงทางดำเนินของคนในสังสารวัฏไว้เป็น ๒ กลุ่มใหญ่ๆ คือ

สุคติ คือทางสวรรค์ ทางเจริญ เรียกท่านผู้ดำเนินไปว่า สุคติ คือผู้ไปดี

ทุคติ คือทางอบาย ทางเสื่อม ทางแห่งความทุกข์ ความเดือดร้อน เรียกผู้ดำเนินชีวิตไปในลักษณะนี้ว่า ทุคติ คือ ผู้ดำเนินไปชั่วไม่ดีหากนักเผยแผ่ เทศน์ แสดง สอน แนะนำตามหลักการดังกล่าวจะทำให้คนฟังได้รับผลอันสงส์ตามที่ทรงแสดงไว้ ๕ ประการ ดังนี้^{๕๐}

๑. ผู้ฟังจะได้ฟังสิ่งที่เขายังไม่เคยฟัง

๒. สิ่งใดที่ได้ฟังมาแล้ว แต่ยังไม่เข้าใจชัด จะเข้าใจสิ่งนั้นชัดเจน

๓. สามารถลด ละ บรรเทาความสงสัยลงไปตาม

๔. สามารถทำความคิดเห็นของคนให้ถูกต้องตามหลักธรรม

๕. ไม่แสดงธรรมกระทบตนและคนอื่น

ดังได้กล่าวมาแล้วว่า การสอนธรรมนั้นเป็นการทำงานเพื่อคนอื่น อันเป็นส่วนแห่ง ประโยชน์ คือประโยชน์อันมีลักษณะเกื้อกูลต่อคนอื่น หลักการแสดงธรรมข้อนี้จึงมีความสำคัญมาก ดังในโอวาทปาฏิโมกข์ใช้คำสรุปว่า

อนุภาวโท อย่างกล่าวร้าย หมายถึงเรื่องที่น่ามาพุดมาแสดง ต้องเป็นเรื่องจริง ส่งเสริมให้เกิดสามัคคีธรรม ความไพเราะอ่อนหวาน มีสารัตถประโยชน์เป็นสำคัญ

อนุภาวโธ ไม่ทำลายชีวิต ทรัพย์สิน คู่ครอง อาชีพของใคร แต่ข้อที่ต้องตระหนัก คือวิธีการแสดงธรรมตามปกติแล้ว จะพุดถึงหลักธรรม การประพฤติดของคน ผลดีงาม หรือไม่ดีงาม ผลที่คนเหล่านั้นสัมผัสในรูปของลาภ ยศ สรรเสริญ สุข หรือเสื่อมลาภ เสื่อมยศ ถูกนินทา ประสบความทุกข์ และการบังเกิดในสวรรค์ ตกนรก การบรรลุมรรคผลนิพพาน เช่นอันสงส์ทั้งหลาย ที่ทรงแสดงไว้จะพบว่าผลเหล่านั้นมีทุกระดับดังกล่าว

ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับการเทศน์^{๕๑}

การเทศนามีหลักการที่สำคัญจะต้องจำหลักการวิธีการให้ได้ก่อน เพราะไม่ได้สักแต่ารู้ไว้ ใช่ว่าใส่บาตแบกหาม การศึกษาเรียนรู้หลักการเทศนาต้องเดินตามหลักที่บูรพาจารย์ได้วางไว้เป็นแบบอย่าง “ศิษย์มีครูเหมือนงูมีพิษ ศิษย์ไม่มีครูเหมือนงูไม่มีพิษ” สมดังภาษิตที่ว่า “จะปลูกพืชต้องเตรียมดิน จะกินต้องเตรียมอาหาร จะเทศนาว่าการก็ต้องเตรียมตัว” ขงจื้อสอนว่า “อย่าหวังว่าคนไม่รู้ว่าท่านเก่งหรือมีความสามารถหรือไม่ ห่วงแต่ว่าสักวันหนึ่ง เมื่อคนเขายกย่องท่าน ให้โอกาสท่าน ท่านมีความเก่งและความสามารถสมกับที่เขายกย่องท่านหรือเปล่า” นี่คือการเตรียมตัวให้พร้อม

อุเทศ

อุเทศประกอบด้วยองค์ ๓ ส่วน คือ

๑) ตั้งนะโม ๕ ชั้น

๒) เติมนบาลีนิกเขปบท

^{๕๐} พระโสภณธรรมวาที (บุญมา อาคมปัญโญ), **วิชาการเทศนา**, (กรุงเทพมหานคร : เอมีเทรดดิ้ง ๒๕๔๔), หน้า ๓๑ – ๓๓.

^{๕๑} พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมมจิตโต), **หลักการและวิธีการเทศน์**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : หจก. สามลดาการพิมพ์, ๒๕๕๕), หน้า ๑.

๓) อารัมภกถาหรืออารัมภบท

นิเทศ

นิเทศต้องมี ๔ ส. จะต่างจากปาฐกถาตรงที่ว่าจะต้องพูดซ้ำกว่าปกติหนึ่งเน้นมากกว่าปกติหนึ่ง เพราะเป็นความหลังเป็นความศักดิ์สิทธิ์อยู่ในการเทศน์ และเพราะเป็นเรื่องของธรรมะ ที่ท่านจะต้องใส่ความรู้สึกในการเทศน์ ในขั้นตอนนิเทศคืออธิบายขยายความนั้น มีหลักอยู่ว่า เทศน์ต้องมี ๔ ส. ดังนี้

- ๑) สันทสสนา แจ่มแจ้งเหมือนด้วยตา
- ๒) สมาทปนา จูงใจให้เกิดศรัทธานำไปปฏิบัติ
- ๓) สมุตเตชนา แก่ล้าคิดว่าเราก็ทำได้ไม่ยากและน่าทำ
- ๔) สัมปหังสนา ร่าเริงและบันเทิงในธรรม เกิดธรรมะปิติ ปิติในการฟังธรรม ฟังแล้วเกิดเบาสบายมีความสุขไม่เครียด

ในการเทศน์ ๑ ชั่วโมง หรือ ๓๐ นาที ต้องพยายามให้ได้ครบทั้ง ๖ อย่าง

- ๑) อรรถาธิบาย
- ๒) อธิบายและขยายจำแนก จะช่วยให้แจ่มแจ้ง
- ๓) สอดแทรกภาชิต จะช่วยให้จูงใจ
- ๔) ข้อคิดอุปมา จะได้จูงใจและแจ่มแจ้ง
- ๕) นิทานสาธก จะได้แจ่มแจ้งและร่าเริง
- ๖) ยกสื่ออุปกรณ์จะทำให้แจ่มแจ้ง

ปฏินิเทศ

ปฏินิเทศคือสรุปจบประทับใจ นิเทศคืออธิบายขยายความมาพอสมควรแล้วเวลาก็ถึงขั้นสุดท้ายคือ ปฏินิเทศ หมายถึงสรุปจบให้ประทับใจ จะต้องพยายามโยงธรรมเข้าหาผู้ฟัง เมื่อจะสรุปจบจะต้องสอนให้น้อมนำเอาธรรมะที่เราได้เทศน์นี้ไปปฏิบัติ เขาเรียกว่าประยุกต์ใช้ธรรมะ หรือถ้าเราเทศน์งานศพก็บอกว่า “ธรรมะที่พรรณนามาทำให้อายุยืนมี ๔ ประการ คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา ผู้ที่นอนนิ่งอยู่ในโลงได้ถือปฏิบัติ ตามนี้จึงมีอายุยืน ใครอยากมีอายุยืนก็จงรับเอาไปปฏิบัติ”^{๕๒} จากนั้น ลงท้ายด้วยการให้พรแก่ผู้ฟัง บทให้พรนี้ควรจะต้องให้ขึ้นใน

ตัวอย่างเช่น ตั้งบาลีเรื่องบัณฑิตกถา จะต้องนิยามคำว่าบัณฑิตคืออะไร อธิบายคำนิยาม อ่านมงคลสูตรที่ว่า **อเสวนาส จ พาลานํ ปณฺธิตานญจ เสวนา** ไม่คบคนพาล แต่คบบัณฑิต คำว่าบัณฑิตแปลว่าผู้มีปัญญา ปัญญาในที่นี้หมายถึง ปัญญาในทางโลกและปัญญาในทางธรรม

ขยายจำแนกอย่างนี้ว่า บัณฑิตทางโลกรู้ปัญญาในทางโลก เช่นเขาจบปริญญาตรี, ปริญญาโทและปริญญาเอกเรียกว่าบัณฑิต, มหาบัณฑิต, ดุษฎีบัณฑิต, บัณฑิตในทางโลกรู้วิชาในทางโลก บัณฑิตในทางธรรมรู้สองอย่างทั้งทางโลกและทางธรรม ดังบาลีที่ได้ยกเป็นนิกเขบบทเบื้องต้นว่า **ทิฏฺฐเฐ ธมฺเม จ โย อตฺถโถ โย จตฺถโถ สมปรายิกโ** อตฺถาภิสมยา **ธโร ปณฺธิโตติ ปวฺจจตีติ** แปลความว่า ผู้มีปัญญาท่านเรียกว่าบัณฑิต เพราะถือเอาอรรถประโยชน์ ๒ ประการ คือ ๑. ทิฏฐธัมมิกัตถะ

^{๕๒} พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **หลักการและวิธีการเทศน์**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : หจก. สามลดาการพิมพ์, ๒๕๕๕), หน้า ๑๔.

๒. สัมปรายิกัตถะ เราขยายจำแนกต่อไปว่า ทิฏฐธัมมิกัตถะ และสัมปรายิกัตถะ มีความหมายอย่างไร ต้องตีความอย่างไรไปแปลตรงตัว

ทิฏฐธัมมิกัตถะ หมายถึงประโยชน์ปัจจุบันเฉพาะหน้า

สัมปรายิกัตถะ หมายถึงประโยชน์ระยะยาวหรือประโยชน์ชั้นสูง

คำว่าประโยชน์ปัจจุบันเฉพาะหน้าหมายความว่าอย่างไร จะต้องตีความ ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข เงินทอง เป็นของเฉพาะหน้า เป็นประโยชน์เฉพาะหน้าทันตาเห็น

สัมปรายิกัตถะ หมายถึงประโยชน์ระยะยาวหรือประโยชน์ชั้นสูง ได้แก่สัมปทาซึ่งแปลว่า สมบัติ มี ๔ อย่าง คือ ศรัทธา ศีล จาคะ ปัญญา นี่เป็นสมบัติภายใน เพราะฉะนั้น บัณฑิตต้องมีทั้ง ทรัพย์ภายนอกและทรัพย์ภายใน ทรัพย์ภายนอก เช่น มีบ้านอยู่ มีคูครอง มีของกิน มีสินใช้ บัณฑิตทางธรรมต้องมีประโยชน์ทั้งสองประการนี้ รู้จักคำว่าพอเพียง ดังที่ในหลวงรัชกาลที่ ๙ พระองค์ทรงสอนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เมื่อระดับหนึ่งท่านได้ทรัพย์ภายนอกแล้ว ท่านต้องนำเอาทรัพย์ภายนอกนี้ไปเจือจานแบ่งปันให้ผู้อื่นด้วยทรัพย์ภายใน คือศรัทธา มีศีล มีจาคะ มีปัญญา นี่คือขยายจำแนก

สอตแทรกภาษิต

สอตแทรกภาษิต ในการอธิบายเรื่องศรัทธา บทกลอนต่อไปนี้บางคนอาจจะนึกเป็นเรื่องปกติ

คนจะงามงามน้ำใจไซ้ไบหน้า

คนจะสวยสวยจรรยาไซ้ตาหวาน

คนจะแก้แก้ความรู้ไซ้อยู่นาน

คนจะรวยรวยสินทานไซ้บ้านโต

ประยุกต์เกี่ยวกับเรื่องที่เทศน์อย่างไร

คนจะงาม งามน้ำใจ ไซ้ไบหน้า

คือมีศรัทธา

คนจะสวย สวยจรรยา ไซ้ตาหวาน

คือมีศีล

คนจะแก้ แก้ความรู้ ไซ้อยู่นาน

คือมีปัญญา

คนจะรวย รวยสินทาน ไซ้บ้านโต

มีจาคะ

สรุปแล้วสมบัติ ๔ เราเทศน์สนับสนุนไปในทางเดียวกัน สอตแทรกภาษิตคนจะสวยสวย จรรยาซาตาหวาน คือศีลเป็นเครื่องประดับประเสริฐสุดดีกว่าอาภรณ์ทั้งหลาย ตัวอย่างมีเรื่องเล่าว่า มีเทพเจ้าพยากรณ์ผ่านคนทรงว่าโสคราติสเป็นคนฉลาดที่สุด โสคราติสบอกว่า ผมไม่ได้ฉลาดที่สุด เทพเจ้าไม่ว่าผมฉลาด ผมจะลองไปโต้ว่าทักกับคนฉลาด ถ้าผมแพ้เมื่อไหร่ แสดงว่าเทพเจ้าพยากรณ์ผิด โสคราติสไปโต้ว่าทักกับคนฉลาดทั่วประเทศกรีก เขาชนะตลอดคนไปถามโสคราติส ทำไมท่านชนะตลอด โสคราติสตอบว่า หนึ่งเดียวที่ข้าพเจ้ารู้คือ รู้ว่าข้าพเจ้าไม่รู้อะไร เมื่อรู้ตัวเองโง่เรื่องไหน ก็ไปเพิ่มความรู้ในเรื่องนั้น ๆ ท่านจะฉลาดขึ้น พระพุทธเจ้าตรัสว่า โย พาโล มณฺญตี พาลญฺ โปณฺธิโต วาปี เตน โส พาโล จ ปณฺธิตมานิ ส เว พาโลติ วุจฺจติ แปลความว่าคนโง่ที่รู้ตัวเองว่าโง่ ยังเป็นบัณฑิตได้บ้าง แต่คนโง่ที่คิดว่าตัวเองฉลาดแล้ว โง่แท้ๆ ใครเทศน์ไม่เป็นแล้วรู้ตัวเองว่า เทศน์ไม่ได้เรื่อง จึงตั้งใจฝึกเทศน์ยังมีโอกาสเป็นนักเทศน์ได้ ส่วนผู้ที่เทศน์ไม่ได้เรื่องแล้ว ไม่สนใจใฝ่ในการเรียนรู้ทักษะ ให้เพิ่มเติมขึ้น ไม่สนใจที่จะปรับปรุงตัวเอง ก็นับว่าโง่แท้ๆ ทุกวันนี้เรามีปัญหาตรงที่เราเทศน์อัตโนมัติ คืออธิบายธรรมเอง โดยไม่อ้างพระพุทธเจ้า เรารู้เรื่องทางโลกทุกเรื่อง แต่ไม่รู้เรื่องที่พระควรจะรู้

คือพระไตรปิฎก เมื่อไม่รู้ก็ควรยอมรับความโง่ของเราแล้วศึกษาพระไตรปิฎกเพิ่มขึ้น
ดังที่สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (ติสสะ) แต่งเป็นกลอนว่า

โง่ไม่เป็น เป็นใหญ่ ยากฝากให้คิด ทางชีวิต จะรุ่งโรจน์ โสติดิลล

ต้องรู้โง่ รู้ฉลาด ปราดเปรื่องตน โง่สิบหน ดีกว่าเบ่ง เก่งเดียวเดียว

สรุปความว่า การฝึกการพัฒนาตนเองเพื่อจะเป็นบัณฑิตต้องรู้ว่าตนเองโง่ในเรื่องไหนแล้ว
ไฝหาความรู้ในเรื่องนั้นๆ เราก็เป็นบัณฑิตได้บ้าง

ข้อคิดอุปมา

ข้อคิดอุปมา ประเด็นต่อมาคือข้อคิดอุปมา เปรียบเทียบให้เห็นภาพว่า บัณฑิตจะต้องรู้
ทั้งทางโลกและทางธรรม ไม่ใช่รู้ธรรมแล้วเฉย ไม่มีศักดิ์ศรี พึ่งตัวเองไม่ได้ เทศน์สอนชาวบ้าน
แต่ตัวเองเอาตัวไม่รอด ทั้งประโยชน์ทางโลกหาไม่ได้ ประโยชน์ทางธรรมก็หาไม่ได้ ดังที่พระพุทธเจ้า
เปรียบเทียบว่าคนในโลกนี้มี ๓ ประการ

๑) อันธจักขุ คนตาบอด

๒) เอกจักขุ คนตาเดียว

๓) ทวิจักขุ คนสองตา

มีเรื่องเล่าว่า พระที่วัดเซนแห่งหนึ่งตั้งกฎว่า พระอาคันตุกะที่จะมาค้างที่วัดต้องได้วาทีกับ
เจ้าอาวาส ถ้าได้ขณะเจ้าอาวาสจึงจะได้พัก ถ้าแพ้ก็ไม่ได้พัก วันหนึ่งมีพระอาคันตุกะรูปหนึ่งมาขอพักที่
วัด จึงได้มีคนมาตามเจ้าอาวาสไปไต่วาที่ บังเอิญเจ้าอาวาสไม่ว่าง จึงส่งพระน้องชายไปไต่วาที่แทน
พระน้องชายจึงไปที่โบสถ์ไต่วาที่กับพระอาคันตุกะ สักพักหนึ่งพระอาคันตุกะกระหืดกระหอบมาบอก
ลาเจ้าอาวาส “ผลมาลาครับ ผมแพ้ครับ ไต่วาที่สู้พระที่ท่านส่งไปไม่ได้” สักพักหนึ่งพระน้องชายเดิน
กระหืดกระหอบมาหาเจ้าอาวาสผู้เป็นพระพี่ชายแล้วถามพระพี่ชายว่า “พระบ้านนั้นอยู่ที่ไหน”
เจ้าอาวาสตอบกลับไปว่า “เขาไปแล้ว ไต่วาที่ชนะเขาแล้วทำไมเรียกเขาว่าพระบ้า” พระน้องชายตอบ
ว่า “ชนะที่ไหนเล่า พอเจอหน้ากัน มันยกนิ้วหนึ่งนิ้ว หว่าผมมีตาข้างเดียว ผมอุตส่าห์สะกดอารมณ์
พยายามยกสองนิ้ว หมายความว่า ถึงผมมีตาข้างเดียว ท่านก็มีสองตา มันชู ๓ นิ้ว หมายความว่า เรา
สองคนมีตารวมกันเป็น ๓ ตา ผมโกรธจึงยกกำปั้นใส่หน้ามัน พระบ้าจึงวิ่งหนีมาทางนี้” ผมกำลังพูด
เรื่องคน ๓ ประเภท คือ คนตาบอด คนตาเดียว และคนสองตาคนตาบอด คือคนที่ไม่มีความรู้ในทาง
โลกและทางธรรม ไม่ประสบความสำเร็จ ในการประกอบอาชีพ ประโยชน์ปัจจุบันก็ไม่ได้ ประโยชน์
ทางธรรมก็ไม่ได้ เรียกว่าคนตาบอดสองข้างคนตาเดียว คือคนที่มีความรู้ทางโลก จึงหาประโยชน์
ปัจจุบันได้ แต่ไม่รู้ธรรม^{๕๓}

นี่คือข้อคิดอุปมา ท่านพุทธทาสเปรียบเทียบว่า ชีวิตที่ดีเหมือนการไถนาด้วยควายสองตัว
คนสมัยโบราณไถนาด้วยควาย ๒ ตัว ควายตัวหนึ่งเป็นตัวรู้ เพราะรู้ภาษาชาวนา สั่งให้เดินมันก็เดิน
สั่งให้หยุดมันก็หยุด แต่มันไม่มีแรงลากไถเพราะมันเป็นความแก่ ชาวนาเอาไปเทียมคู่กับความหนุ่มมี
แรงลากไถได้ แต่ไม่รู้ภาษาของชาวนา จะสั่งให้หยุดมันก็ไม่หยุด ชาวนาจึงเอาควายแก่ที่รู้ภาษาชาวนา
เทียมคู่กับควายหนุ่มที่แรงดี พอชาวนาออกคำสั่ง ควายแก่ที่ไม่ค่อยมีแรงก็ออกเดิน มันกระทบตัว
หนุ่มให้เดินตาม พอชาวนาสั่งให้หยุด ตัวแก่ก็หยุดและตัวหนุ่มก็หยุดด้วย ควายหนุ่มเป็นตัวลากไถ

^{๕๓} พระโสภณธรรมวาที (บุญมา อาคมบุญโญ), วิชาการเทศนา, (กรุงเทพมหานคร : เอมีเทรตติ้ง
๒๕๔๔), หน้า ๓๖ – ๓๗.

ตามแต่ควายแก่จะพาไป ชีวิตเหมือนการไถนาด้วยควายสองตัวคือตัวรู้กับตัวแรง ตัวรู้หมายถึงความรู้ในธรรม คอยกำกับตัวแรงคือความรู้ในทางโลก เช่นวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี ถ้ามีความรู้ในทางโลกแต่ไม่มีธรรมะ คนอาจจะโกงได้พิสดารยิ่งขึ้น ต้องเอาธรรมะคือตัวรู้ไปกำกับตัวแรง จึงจะเป็นบัณฑิตที่สมบูรณ์ บัณฑิตจึงต้องรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม เหมือนการไถนาด้วยควายสองตัว นี่คืออุปมาเปรียบเทียบ

นิทานสาธก

เทศน์ดีต้องมีนิทานสาธก นิทานคือเรื่องที่เล่ากันมา อาจจะเป็นนิทานอีสปก็ได้ สาธกคือยกเหตุการณ์ เช่นข่าวในหน้าหนังสือพิมพ์มาประกอบการเทศน์ ก่อนที่จะเล่าเรื่อง เราจะต้องอธิบายธรรมก่อน เช่น คนเรามักจะหาประโยชน์ปัจจุบัน ไม่สนใจประโยชน์ระยะยาวคือสมบัติภายใน ผู้ที่รู้จักเศรษฐกิจพอเพียง มีสมบัติภายใน คือศรัทธา ศีล จาคะ ปัญญา จะมีความสุขตามอัตภาพคนอย่างนี้น่าสรรเสริญเป็นบัณฑิตที่แท้จริงเหมือนเรื่องต่อไปนี้

เจ้าแก่จากกรุงเทพฯ นำภรรยาไปทอดยังต่างจังหวัด พอไปถึงวัดเจ้าแก่เดินลงไปศาลาทำน้ำซึ่งเป็นศาลาออกตาก เพื่อดูว่าจะพัฒนาอะไรได้บ้าง เห็นลุงคนหนึ่งนั่งกางเกงตัวเดียวไม่ใส่เสื้อ นั่งพิงเสาศาลาอยู่ ไม่ทำอะไร งานทอดกฐินไม่ไปช่วย นั่งเหม่อลอยดูกระแสน้ำ เสียพลังงานไม่สร้างสรรค์ เจ้าแก่คิดว่าคนขี้เกียจอย่างนี้ไม่น่าจะอยู่ในโลก เรามาช่วยกฐินไม่ไปช่วยจับช่วยทำมานั่งทอดหุ่นอยู่ได้ เจ้าแก่กลับไปทอดกฐินบนศาลา หลังจากทำพิธีเสร็จก็เดินกลับมาที่ศาลาทำน้ำอีก พบว่าลุงยังคงนั่งอยู่อย่างนั้นแหละ ไม่รู้ร้อนรู้หนาว เจ้าแก่ทนไม่ได้ก็ถามว่า “ลุงมานั่งทำอะไร” แทนที่จะสนใจสนทนา ลุงกับยอมน่า “ดูเองไม่เป็นหรือ” “แล้วมานั่งทำอะไร งานการไม่รู้จักทำ” ลุงยอมน่าว่า “แล้วงานนะ ทำไปทำไม” “ทำงานก็จะได้มีเงินนะสิ” เจ้าแก่ตอบ “มีเงินแล้วเป็นอย่างไร” “มีเงินแล้วจะได้มีความสุขนะสิ” เจ้าแก่ตอบ “สุขมันเป็นอย่างไรละ” ลุงถาม “สุขก็คือสบายๆ ไม่ต้องทำอะไร” เจ้าแก่ตอบ “นี่สุขแล้ว อยู่สบายๆ ไม่ต้องทำอะไร” ลุงสรุปลุงมีสมบัติภายใน เราไปหาว่าเขาขาดโน้นขาดนี่ บางทีเราเข้าใจผิด เห็นนักปราชญ์นั่งอยู่เฉยๆ ก็ว่าพวกนี้ขี้เกียจ เห็นพระนั่งก็มีภูฐานก็ว่าเป็นกาฝากสังคม สมัยหนึ่งคอมมิวนิสต์กล่าวหาพระสงฆ์เป็นกาฝากสังคมไม่ผิดอะไรหาว่าไม่รู้ไม่ว่าพระสงฆ์ผลิตอริยทรัพย์คือทรัพย์ภายใน^{๕๔}

ความทั่วไป

กิจกรรมทางศาสนาที่สำคัญมาก และนิยมแพร่หลายที่สุด คือ “การเทศน์” เพราะการเทศน์ เป็นวิธีถ่ายทอดคุณธรรมของศาสนาเข้าสู่ตัวบุคคล และนำคนเข้ามาเป็นสมาชิกของศาสนา กิจกรรมที่ว่าเป็นกิจกรรมชั้นสูง ที่พระองค์ทรงริเริ่มขึ้นด้วยพระองค์เอง และมีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องพันอยู่กับความมั่นคงของพระศาสนาอย่างยิ่ง ต่อมาทุกวันนี้คนส่วนมากมักจะเห็นเป็นเรื่องธรรมดา แม้แต่คำว่า “เทศน์” ซึ่งเป็นศัพท์หมายถึงการแสดงธรรม ก็ยังมีคนเอาไปใช้ในความหมายว่า “ดูดำ” เช่นเด็กที่ถูกพ่อแม่ดุก็พูดกันว่า “โดนเทศน์” กิจกรรมคือการเทศน์ย่อมมีองค์ประกอบหลายประการ เช่นคุณสมบัติของผู้เทศน์ วิธีเทศน์ เรื่องที่เทศน์ เหล่านี้เป็นต้น แต่ในหลักตามความเป็นจริง ท่านเน้นไว้ ๒ ประการ คือ การเทศน์กับการฟังเทศน์ ความสำคัญของการเทศน์

^{๕๔} พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), พระธรรมเทศนา ๖๑ กัณฑ์ “อรรถาธิบายขยายจำแนก”, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : หจก.สามลดาการพิมพ์, ๒๕๕๘), หน้า ๒๐-๒๖.

ความสำคัญของกิจกรรมคือการเทศน์ การเทศน์เป็นกิจกรรมเอกชิ้นเดียวที่จะดำรงไว้ซึ่งพระพุทธศาสนา เพราะพระพุทธศาสนาเป็นศาสตร์ คือเป็นหลักวิชาการคนทั้งหลายจะได้รับประโยชน์ จากศาสนานี้โดยทางเดียว คือด้วยเกิดความเลื่อมใส แล้วปฏิบัติตาม เพราะศาสนาไม่มีการบังคับหรือผูกมัดคนให้นับถือด้วยการจำ หรือการขู่เข็ญ ที่นี้การที่คนทั้งหลายจะรู้จักศาสนา และปฏิบัติตามให้ถูกต้อง ก็ต้องอาศัยการแสดงคำสอนของผู้ที่ได้เรียนรู้มาก่อน ซึ่งร้องเรียกวิธีการนี้ว่า เทศน์ หรือเทศนา ศาสนาให้ประโยชน์แก่ศาสนิกชนคือคนที่เข้ามานับถือศาสนา โดยทางเทศนา ถัดการเทศนาทั้งไปเสียอย่างเดียว ความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับศาสนิกชนก็ขาดลอย ถึงแม้จะมีวัด มีโบสถ์ก็ตาม หมดสภาพของศาสนา

ด้วยเหตุนี้เองพระพุทธเจ้าจึงทรงจัดการเทศน์ไว้เป็นกิจกรรมพิเศษเป็นกิจกรรมชั้นสูง อาจเรียกว่าสูงที่สุดในบรรดากิจกรรมประเภทพุทธบริษัททุกเหล่าาร่วมกันจัดพระประสงค์นั้น จะเห็นได้เช่นทรงกำหนดประชุมฟังเทศน์ไว้ประจำสัปดาห์ คือวันธรรมสวนะโปรดประทานเกียรติแก่ผู้เทศน์ ให้นั่งบนที่สูงที่เราเรียกว่า “ธรรมาสน์” ทุกคนที่ฟังเทศน์ต้องฟังด้วยความเคารพ สงบเงียบในพระธรรมวินัย เฉพาะที่มาในพระปาฏิโมกข์ หมวดเสขยวัตรมี ๗๕ ข้อ แบ่งเป็น ๓ หมวด ใน ๓ หมวดนี้มีอยู่ ๑ หมวดที่ว่าด้วย “มรรยาทของ พระผู้เทศน์โดยเฉพาะ” สำหรับพระองค์เอง ทรงแสดงธรรมเป็นประจำวัน และบางโอกาส ก็โปรดให้สาวกแสดงแก่พระองค์การแสดงธรรมได้ไพเราะ เป็นความชอบอย่างหนึ่งที่ทรงแต่งตั้งเอตทัคคะ(สาวกผู้ยอดเยี่ยมเฉพาะทาง)ในมจจล ๓๘ ข้อ การฟังธรรมตามกาล ก็นับเป็นจุดมงคลข้อหนึ่งในบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ คือวิธีทำบุญ ๑๐ วิธี การแสดงธรรม และการฟังธรรมก็เป็นบุญกิริยาวัตถุในจำนวนนั้นด้วย

เท่านี้ก็จะเห็นได้แล้วว่า การเทศน์เป็นกิจกรรมสำคัญที่สุดอย่างหนึ่ง ซึ่งเราเป็นพุทธศาสนิกชนควรสนใจการเทศนานั้น เราจะเห็นศาสนวัตถุเป็นพยานหลายอย่าง แสดงให้เห็นในการเอาจริงของบรรพบุรุษของเรา เช่นในวัดทุกวัดก็มีศาลาการเปรียญ ใช้สำหรับในการฟังเทศน์ แล้วยังมีธรรมาสน์ คือที่สำหรับพระนั่งเทศน์ ประดิษฐ์ตกแต่งอย่างวิจิตรให้สวยงาม สูงตระหง่านกว่าที่นั่งของภิกษุรูปอื่น ๆ เมื่อจะฟังเทศน์ก็นิยมพากันจุดธูปเทียนบูชา คัมภีร์เทศน์ก็ห่อด้วยผ้าที่สวยงาม ผู้อื่นเชิญคัมภีร์ เพื่อนำมาแสดงพระธรรมก็ต้องนำไปด้วยอาการเคารพ ส่วนมากนิยมพาดบ่า (แบกคัมภีร์) สำหรับผู้อัญเชิญขึ้นธรรมาสน์ใช้วิธีประคองไว้ข้างหน้า องค์ธรรมกถึก หรือคุณสมบัติของผู้เทศน์ อันเป็นเนื้อหาของบทเรียนบทนี้ พระพุทธองค์ทรงวางไว้ ๕ อย่างแสดงธรรมไปโดยลำดับ ไม่ตัดลัดให้ขาดความอ้างเหตุผลแนะนำให้ผู้ฟังเข้าใจตั้งจิตเมตตาปรารถนาให้เป็นประโยชน์แก่ผู้ฟังไม่แสดงธรรมเพราะเห็นแก่ลาภไม่แสดงธรรมกระทบตนและผู้อื่น คือไม่ยกตนให้เสียสละผู้อื่นจากองค์ ๕ ประการนี้ ทำให้เรารู้จักความสำคัญของการเทศน์ (ฝ่ายผู้จัดให้มีการเทศน์) รวม ๓ ประการ คือ

๑. เจตนารมณ์ของการเทศน์

๒. เจตนารมณ์ของผู้เทศน์

๓. คุณลักษณะของนักเทศน์ที่ดีเมื่อรู้ว่่านักเทศน์ที่ดีมีคุณสมบัติอย่างไร จะได้ไม่หลงนิยมบูชาคนที่เทศน์ผิดแบบธรรมเนียม อย่างเช่นที่พูดกันว่า ใครปากกล้า - หน้าด้าน - เสียงดังก็เป็นนักเทศน์ได้ หรือไปหลงนิยมคนเทศน์ตลกโปกฮา พูดจาสองง่ามสองแ่ง ว่าเป็นนักเทศน์ที่ดี

การที่คนหมู่มากนิยมนักเทศน์นอกรัตนนอกรอยนั้น ย่อมเป็นการทำลายศาสนาไปในตัว บางครั้งก็มีผู้เทศน์ไปแสดงเพื่อหาเงิน บางครั้งก็มีการเหล่ด่ากันหยาบคายบนธรรมาสน์ก็มี เทียวเทศน์

ในลักษณะแบบขอทาน นั่นเป็นเพราะว่าผู้ฟังไม่ได้เรียนองค์ธรรมกถิกจึงไม่ทราบว่าคุณเทศน์ถูกต้องตามอริยประเพณีเป็นอย่างไร เลยฟังเทศน์แบบบุลลิก ละครกก็เลยเลอะเทอะกันใหญ่ อันที่จริงการเป็นนักเทศน์ไม่ใช่ของง่าย ควรจะทราบที่มาของธรรมะหมวดนี้ไว้บ้าง ครั้งหนึ่งพระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่วัดโฆสิตาราม เมืองโกสัมพี พระอานนท์เห็นพวกชาวบ้านไปนั่งล้อมฟังพระอุทายีแสดงธรรมกันมาก จึงนำมาเล่าความนั้นถวายพระพุทธเจ้า พระองค์จึงตรัสว่า “**นโฆ อานนท สุกฺรํ ปเรสํ ธมฺมํ เทเสตุํ**” ใจความว่า “อานนท์” การแสดงธรรมให้คนอื่นฟังนั้นไม่ใช่สิ่งที่ทำได้ง่ายนะ” เสร็จแล้วพระองค์ก็ทรงแสดงองค์แห่งธรรมกถิก ๕ อย่าง ดังนี้

องค์ที่ ๑ “แสดงธรรมไปโดยลำดับ ไม่ตัดลัดให้ขาดความ” ในข้อนี้มีความมุ่งหมายสำคัญ ๒ ประการ คือ

๑. ให้ผู้แสดงธรรมมีการแสดงตัวเป็นอย่างดี นอกจากจะหาความรู้ในเนื้อหาของธรรมะให้เพียงพอแล้ว ยังวิเคราะห์โดยแยบคายว่า ควรจะแสดงตอนใดก่อนหรือหลังการถ่ายทอดความรู้ไปยังผู้ฟัง จึงจะได้ผล ไม่ใช่ทำเป็นอวดรู้ หรือนึกอุปโลกน์ตัวเองว่าเป็นนักเทศน์แล้ว อยากพูดอะไรก็พูดไปหลงพอใจกับเสียงหัวเราะของคนฟัง ถ้าแสดงธรรมได้ดี เป็นที่ไพเราะจับใจครบทั้งสามท่อน ท่านเรียกว่าแสดงธรรมดี ดังที่กล่าวว่าไพเราะในเบื้องต้น ไพเราะในท่ามกลาง ไพเราะในที่สุด (**อาทิกัลยาณัง มัชฌกัลยาณัง ปริโยสานกัลยาณัง**) เวลาฟังเทศน์ เราต้องรู้ว่าขณะนั้นผู้เทศน์กำลังเดินเรื่องอยู่ในท่อนใด จึงจะฟังเข้าใจง่าย

๒. มิให้ผู้แสดงธรรมอ้างเลศใต ใดๆ แล้วแสดงธรรมอย่างรวบรัด อันเป็นการไม่เคารพในธรรม และไม่เคารพธรรมสันนิบาต (ที่ประชุมฟังธรรม) ส่วนมากมักจะเกิดแก่ผู้แสดงที่มีคนนิมนต์บ่น ถูมาก ที่เรียกกันว่า มีคนขึ้นมาก อ้างว่าจะต้องรีบไปสวดมนต์ที่โน่น จะต้องรีบไปเทศน์ที่นั่น แล้วก็แสดงธรรมอย่างเสียไม่ได้ รวบรัดตัดความ ใครจะเข้าใจก็ช่างไม่เข้าใจก็ช่าง อย่างนี้ผิดองค์ธรรมกถิกข้อที่ ๑ นี้

องค์ที่ ๒ “อ้างเหตุผลแนะนำให้ผู้ฟังเข้าใจ” ความมุ่งหมายของข้อนี้อยู่ที่ว่าต้องทำให้ผู้ฟังเข้าใจ การเทศน์ไม่ใช่เพื่ออวดตนฟังว่าตนมีความรู้มาก แต่ดูผลกันตรงที่ว่า ได้ทำให้ผู้ฟังมีความรู้ความเข้าใจมากขึ้นต่างหาก การที่จะทำได้ต้องใช้เหตุผล ชักเหตุผลอุปมาอุปไมยมาสร้าง ความเข้าใจแก่คนฟังให้พอ แม้จะต้องเสียเวลาเพราะต้องเดินทางอ้อมก็ต้องยอม (องค์แห่งธรรมกถิกข้อนี้ ในบาลีใช้ศัพท์ว่า “ปริยายทสฺสาวี” แปลว่า แสดงแบบปริยาย คืออ้อม)^{๕๕}

องค์แห่งธรรมกถิกข้อนี้ ก็สอดคล้องกับหลักการแสดงธรรม ๓ ประการของพระพุทธเจ้า ที่ได้เคยศึกษากันมาแล้ว คือเรื่องโอวาทของพระพุทธเจ้า ๓ ประการ พระองค์ทรงแสดงธรรมมีเหตุผลที่ผู้ฟังอาจตรงตามความเห็นจริงได้

การแสดงธรรมที่ผิดองค์ธรรมกถิกข้อนี้ ก็คือการแสดงอย่างไม่มีเหตุผลแสดงด้วยความมั่งง่าย พอแสดงไปถึงตอนที่ตัวเองแก้ไม่ได้ ก็โยนให้เป็นเรื่องของอภินิหารบ้าง ให้เป็นเรื่องของเทวดาบ้าง ยกตัวอย่างเช่นแสดงพุทธประวัติ ว่าด้วยการถวายพระเพลิงพระพุทธเจ้า ในตำราบอกว่าเมื่อไฟไหม้หมดแล้วยังปรากฏว่ายังเหลือผ้าห่อพันพระศพบางชิ้นไม่ไหม้ไฟ แทนที่ผู้แสดงจะแสวงหาเหตุผลให้ได้ว่าทำไมไฟถึงไม่ไหม้ ? ก็เหวี่ยงไปให้เทวดาว่าเป็นอนุภาพของเทวดา

^{๕๕} พระโสภณธรรมวาที (บุญมา อาคมบุญโญ), **วิชาการเทศนา**, (กรุงเทพมหานคร : เอมีเทรตติ้ง ๒๕๔๔), หน้า ๖๗ - ๗๐.

(ซึ่งความจริงในสมัยนั้นมีผ้าชนิดหนึ่งที่ชักด้วยไฟ เรียกว่า อัคคีโธวณะ ไฟไหม้ไหม้จริง ๆ และมีผู้ถวายผ้าชนิดนี้แก่พระพุทธเจ้าก่อนปรินิพพานไม่นาน) อย่างนี้เป็นตัวอย่างการแสดงธรรมผิวดองค์ธรรมกถึก

องค์ที่ ๓ “ตั้งจิตเมตตาปรารถนาให้เป็นประโยชน์แก่ผู้ฟัง” หมายความว่าผู้แสดงธรรมแสดงด้วยความหวังดี ที่จะให้ผู้ได้รับประโยชน์จากการฟังจริง ๆ ไม่ใช่แสดงแต่พอให้เสร็จธุระขึ้นนะโมลงด้วยเอวังก็พอ ธรรมกถึกที่ประกอบด้วยองค์ข้อนี้ ย่อมต้องเป็นห่วงคนฟังเป็นประการแรก เช่นต้องศึกษาดูว่า คนที่จะประชุมกันฟังธรรมนั้นเป็นคนประเภทใด วัยใด มีแนวโน้มทางนิสัยใจคออย่างไร มีพื้นความรู้แค่ไหน แล้วก็วางแผนสอนธรรมะ ให้พอเหมาะกับพื้นฐานของคนเหล่านั้นให้เขารู้สึกว่าตนได้ประโยชน์จากการฟังไม่มากนักน้อย

ความผิดพลาดของผู้แสดงธรรมในข้อนี้ อยู่ที่ตรงความมั่งง่ายและถูกผู้ฟัง ความมั่งง่ายทำให้เขาขาดความเตรียมตัว ไม่รู้จักแสวงหาข้อมูลต่าง ๆ (ข้อมูลคือภาวะที่แท้จริง) ของสังคัม ส่วนการถูกผู้ฟังนั้น คือถ้าผู้ฟังบ่นว่าเขาไม่เข้าใจ ก็เหมาเอาเป็นความโง่ของเขาเอง แก่เป็นคนบาปหนาปัญญาทึบ นั่นเป็นความผิดของคนฟังเอง คิดอย่างนี้ก็ผิวดองค์ธรรมกถึก ที่ถูกแล้วเมื่อรู้ว่าเขาไม่เข้าใจปัญญาทึบก็แสดงธรรมง่าย ๆ ให้เข้าใจ

องค์ที่ ๔ “ไม่แสดงธรรมเพราะเห็นแก่ลาภ” เรื่องนี้ทุกฝ่ายต้องทำความเข้าใจให้ดี ไม่เช่นนั้นก็จะล่มกันทั้งลำ คือตามข้อเท็จจริงนั้น การเทศน์ต้องถือว่าเป็นการให้ธรรมทาน ที่เรียกว่าธรรมทาน บาลีว่า “สพฺพทานํ ธมฺมทานํ ชินาติ” การให้ธรรมเป็นทานย่อมชนะการให้ทั้งปวง ผู้แสดงเป็นไฟให้ แต่ตามประเพณีชาวพุทธ นิยมจัดเครื่องบูชาธรรม ถวายแก่พระผู้เทศน์ซึ่งเขาเรียกว่า “กัณฑ์เทศน์” การจัดกัณฑ์เทศน์ถวายพระผู้แสดงธรรมนั้น เป็นกิจของทายาททายิกาเขาจะจัดมากจัดน้อยหรือไม่จัดเลยก็แล้วแต่เขา ฝ่ายพระที่เป็นผู้แสดงธรรม ต้องกระทำโดยเจตนาจะเผยแพร่พระธรรมเท่านั้น เขาจะมีกัณฑ์เทศน์หรือไม่มี ก็ต้องเทศน์อย่างดีที่สุดทุกครั้ง และการเห็นแก่ลาภสักการะในที่นี้นอกจากหมายถึงเห็นแก่เครื่องกัณฑ์เทศน์แล้ว ยังกินความไปถึงการเห็นแก่ยศถาบรรดาศักดิ์ชื่อเสียงด้วย บางวัดมีการออกฎีกากำหนดวันเทศน์ ระบุว่า “เทศน์เพื่อหาเงินบำรุงวัดบ้าง เพื่อซ่อมแซมเสนาสนะบ้าง” การจัดอย่างนี้ก็เป็นเรื่องของมรรคทายก (หัวหน้าอุบาสกผู้พาทำบุญ) คล้ายกับว่า เขาเชิญคนมาทำบุญ ส่วนการแสดงธรรมเป็นเรื่องของพระ ไม่ใช่เทศน์เอาเงิน ไม่ใช่รับจ้างเทศน์ หากแต่ได้เทศน์ด้วยเจตนาอันเป็นเมตตา อย่างนี้ไม่ผิวดองค์ธรรมกถึก จะอย่างไรก็ตามเรื่องนี้เป็นเรื่องควรระวังเจตนาให้ดี เมื่อมีผู้มานิมนต์ไปเทศน์พร้อมกัน เหตุผลเหมือนๆ กันถ้าพระธรรมกถึกเลือกรับรายได้เห็นว่าจะได้กัณฑ์เทศน์มากกว่า คือเอาเรื่องสิ่งตอบแทนมาเป็นอารมณ์ก็ผิวดองค์ธรรมกถึกข้อนี้

องค์ที่ ๕ “ไม่แสดงธรรมกระทบตนและผู้อื่น คือไม่ยกตนให้เสียชื่อเสียงผู้อื่น” ข้อนี้เมื่อขยายความจะเห็นได้ว่า “ไม่ยกตนเสียชื่อเสียงผู้อื่น” แจ่มแจ้งพอควรแล้วคือผู้แสดงธรรม เมื่อตนขึ้นนั่งบนธรรมาสน์แล้ว ต้องตั้งใจว่าเราแสดงธรรมะของพระพุทธศาสนา ความโกรธเกลียด ความอวดดี และอารมณ์ค้างใจเมื่อก่อนขึ้นธรรมาสน์ก็ต้องตัดทิ้งหมดเลย จะฉวยโอกาสพูดว่าเปรียบเปรยคนโน้นคนนี้ได้ ไม่ได้ แม้แต่จะอวดว่าตนเข้าใจเรื่องที่เทศน์นั้นดีกว่าคนอื่นก็ได้ ผิวดองค์ธรรมกถึกความผิดพลาด

ในข้อนี้ มักจะมีแก่นักเทศน์ที่มีอารมณ์รุนแรงเป็นคนเจ้าอารมณ์ชอบเก็บข้อบกพร่องของสังคมขึ้นไปว่าเสียดสีบนธรรมาสน์ บางทีก็โจมตีลัทธิศาสนาอื่นเลยชอบเขมรยาทอันดีงาม^{๕๖}

สรุป จุดอ่อนของพระนักเทศน์ ไม่สนใจในค้นหาข้อมูลให้เพิ่มพูนยิ่งๆ ขึ้น เข้าใจว่าตนเองมีความรู้มากแล้ว มีความสามารถมีประสบการณ์มามาก ทุกคนต้องยอมรับชอบใจที่ตนได้แสดงพระธรรมเทศนา เรียกว่าประมาทนั่นเอง พระนักเทศน์บางรูปอ่านคัมภีร์ ไม่มีเทคนิคเพื่อจูงใจ บางครั้งอาจต้องเน้นนำเสียงหนักเบาบ้าง หรือทำให้ผู้ฟังมีอารมณ์คล้อยตามในเนื้อหา อ่อนไหวไปตามคำบรรยายหรือการเทศน์นั้นๆ จากการพบเห็นในปัจจุบันทุกวันนี้คนส่วนมากไม่นิยมฟังเทศน์ แม้ที่ทนฟังอยู่ก็มักจะบ่นว่าฟังไม่เข้าใจ เมื่อฟังไม่เข้าใจก็คิดว่าเสียเวลา ถ้าเราจะพิจารณาองค์แห่งธรรมกถึกทั้ง ๕ ข้อ ที่พระพุทธรองค์ทรงแสดงไว้ ย่อมแสดงว่าพระองค์ทรงหยั่งรู้ล่วงหน้ากว่าสองพันปีแล้วว่าภาวการณ์จะเป็นอย่างนี้ จึงได้ทรงป้องกันไว้ก่อนด้วยการทรงแสดงองค์แห่งธรรมกถึกไว้

ถ้าพระธรรมกถึกเครื่องครัดอยู่ในองค์ ๕ ประการดังกล่าวแล้ว ก็จะแก้ปัญหาเรื่องคนเบื่อการฟังเทศน์ได้อย่างแน่นอน แล้วจะนำไปสู่คำว่า “มรยาทของ พระผู้เทศน์โดยเฉพาะ”

๒.๔ แนวคิดที่เกี่ยวกับการสนทนาธรรม

การสนทนาธรรม คือการพูดจาหรือในหลักธรรม เพื่อนำไปใช้ในการแก้ปัญหาชีวิตโดยยึดหลักสายกลาง การพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดด้วยจิตเมตตาเป็นที่มาแห่งความเจริญก้าวหน้าของวิชาการทางโลกฉันใดการสนทนาธรรมตามกาลด้วยความเคารพในธรรมก็ย่อมนำมาซึ่งสติปัญญาอันเป็นหนทางเพื่อความพ้นทุกข์ฉันนั้น ทำไมจึงต้องสนทนาธรรมตามกาล “ปัญญา นรานัน รตนํ ปัญญาเป็นรัตนของชน”^{๕๗} นี่คือพุทธวจนะที่แสดงให้เห็นคุณค่าของปัญญาเพราะชีวิตคนนั้นมีปัญหามาก ปัญหาเหล่านั้นล้วนต้องแก้ด้วยปัญญา ใครมีปัญญามากก็เหมือนมีแก้วสารพัดนึกไว้ในตัวย่อมสามารถฝ่าฟันอุปสรรคและปัญหาต่างๆ ได้โดยง่าย ปัญญาเกิดได้จาก ๒ เหตุใหญ่ คือ

๑. จากการฟังธรรมของกัลยาณมิตร ผู้มีปัญญารู้จริง

๒. จากการพิจารณาไตร่ตรองโดยแยกกาย

วิธีลัดที่จะทำให้เกิดปัญญาอย่างรวดเร็ว คือการสนทนาธรรมตามกาล ซึ่งเป็นการบังคับให้ตนเองต้องทั้งฟังทั้งพูด ต้องเป็นนักฟังที่ดี ฟังผู้อื่นพูดด้วยความตั้งใจ ฟังแล้วก็ต้องพิจารณาไตร่ตรองโดยแยกกายตามไปทันที สงสัยอะไรก็สามารถซักถามได้ นอกจากนั้นถ้าตนเองมีความรู้ในธรรมะเรื่องใดก็นำมาพูดเล่าให้ผู้อื่นฟังได้ด้วย แต่ทั้งหมดนี้จะต้องทำอย่างระมัดระวัง มิฉะนั้นจะเกิดโทษมากกว่าคุณ

การสนทนาธรรมตามกาล คือการพูดคุยกะถามธรรมะซึ่งกันและกันระหว่างคน ๒ คนขึ้นไป มีวัตถุประสงค์เพื่อให้เกิดปัญญา โดยรู้จักเลือกและแบ่งเวลาให้เหมาะสม ซึ่งจะทำให้ได้รับความเบิกบานใจ มีความสุขความเจริญและบุญกุศลไปในตัวด้วยในพระพุทธศาสนา คำว่า “ธรรม” มีความหมายกว้างๆ อยู่ ๒ ประการ คือ

^{๕๖} องค์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาสุวรรณวิหาร, วิชาการเทศนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๖), หน้า ๔๙.

^{๕๗} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๕๙/๕๐.

ธรรม หมายถึง ความจริงตามธรรมชาติ เช่น คนเราต้องเกิด ต้องแก่ ต้องเจ็บ ต้องตาย นี่เป็นธรรมะคือความเป็นจริงตามธรรมชาติ

ธรรม หมายถึง ความดีความถูกต้อง เช่น การให้ทานเป็นความดี การรักษาศีลมีเมตตา กรุณา เป็นความดี ความกตัญญูทวดต่อพ่อแม่ เป็นความดี ใครปฏิบัติตามสิ่งเหล่านี้เรียกว่า ปฏิบัติธรรม^{๕๘}

การสนทนาธรรมที่ถูกต้อง จึงหมายถึง การสนทนาให้รู้ว่สิ่งใดเป็นอกุศลธรรมความชั่ว จะได้ละเว้นเสีย สิ่งใดเป็นกุศลธรรมความดี จะได้ตั้งใจทำให้มาก และสิ่งใดเป็นอัพยากรณ์ธรรม คือความจริงตามธรรมชาติ ไม่ดีไม่ชั่ว ก็รู้เท่าทันทุกประการ จะได้ไม่หลงเข้าใจผิดให้เกิดทุกข์ การสนทนาธรรม หรือที่เรียกกันง่ายๆ ว่า คุยธรรมะ นั้นดูเผินๆ ก็ไม่น่ายากก็เหมือนคนมาคุยกันตาม ธรรมดานั้นแหละ เราก็คุยกันออกบ่อยไปเพียงแต่เรื่องที่คุยเป็นเรื่องธรรมะเท่านั้น แต่ตามความเป็นจริงแล้ว ผู้ที่ดูเบาในการสนทนาธรรม พูดคุยธรรมะกันได้ไม่นาน ก็มักมีเรื่องวุ่นวายกันอยู่ บ่อยๆ พอถกกันดีแล้วคุยธรรมะกัน พอบอกกันยาถ่ายพยาธิไม่บาป เพราะไม่เจตนาฆ่า ลูกบอกบาป เพราะรู้ว่ามันจะต้องตายก็ยิงไปกินยาถ่าย เกียวกินไปเกียวกินมาไม่กี่คำ พอคว่ำปิ่นลูกของโล่งเสีย รอบบ้าน อย่างนี้ก็มีนี่ก็เพราะดูเบาในการสนทนาธรรม ความยากในการสนทนาธรรมนั้นเป็นเพราะ คู่สนทนาต้องพูดธรรมะเป็น คือเมื่อเข้าใจอย่างไรแล้วก็สามารถ ถ่ายทอดเป็นคำพูดให้เขาเข้าใจ ตามนั้นได้ด้วย โดยยึดหลักการพูดในมงคลที่ ๑๐ มีวาจาสุภาสิตเป็นบรรทัดฐาน จะได้ไม่เกิดการ แตร้าวเข้าใจผิดแก่ผู้ฟัง คือ^{๕๙}

- ๑.๑ เรื่องที่พูดต้องเป็นเรื่องจริง
- ๑.๒ ต้องพูดด้วยถ้อยคำที่ไพเราะ
- ๑.๓ เรื่องที่พูดนั้นเป็นเรื่องมีประโยชน์
- ๑.๔ ต้องพูดด้วยจิตเมตตา
- ๑.๕ ต้องพูดถูกกาลเทศะ

การพูดธรรมะนั้นจะต้องยึดเอาความถูกต้องเป็นหลัก ไม่ใช่พูดเอาความถูกใจ คนส่วนมาก ในโลกนี้ชอบให้เขาชม แต่ว่าสนทนาธรรมกันแล้วมันไปนั่งชมอยู่อย่างเดียว “คุณก็เก่ง ฉันทก็เก่ง” เตียว ก็ได้บ้างทั้งคู่ แต่ก็ไม่ใช่มานั่งติอย่างเดียว “คุณนิสสัยอันโน้นก็ไม่ดี อันนี้ก็ไม่มีดี” คนเรายังไม่หมดกิเลส เตียวก็ทนกันไม่ได้ ยิ่งถ้าแถมมีการยกตนข่มท่านเข้าไปอีก หรือไม่ก็ยกสำนักมาอวดกัน “ถึงฉันไม่เก่ง อาจารย์ฉันก็เก่งนะ” อะไรทำนองนี้เตียวก็ผูกใจเจ็บกัน สนทนาธรรมไปได้ ๒-๓ คำจะกลายเป็น สนทนากรรมไป จะต้องมีความพอเหมาะพอดี รู้จักใช้วาจาสุภาสิต คู่สนทนาต้องฟังธรรมเป็น การฟัง ธรรมนี้ดูเผินๆ เหมือนจะง่าย ถึงเวลาก็แค่นั่งฟัง ไม่เห็นจะมีอะไร แต่ในความเป็นจริงแล้ว การฟัง ธรรมะที่ถูกต้อง คือฟังด้วยความพิจารณา รู้จักควบคุมใจให้พิจารณาตามธรรม หยิบยกเอาประโยชน์ จากการฟังนั้นยาก ยากกว่าการพูดธรรมะให้คนอื่นฟังหลายเท่า ที่ว่ายากนั้นก็เพราะ

^{๕๘} กรมการศาสนา, ระเบียบกองงานพระธรรมทูต, (กรุงเทพมหานคร : สำนักเลขานุการ วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ, ๒๕๓๔), หน้า ๑๘.

^{๕๙} เสนาะ ผดุงฉัตร, วาทศาสตร์ ศิลปะเพื่อการพูด, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๖๔.

๑. ยากที่จะควบคุมใจให้อยากฟังธรรม เพราะการฟังธรรมนั้นไม่สนุกเหมือนการไปฟังละคร ฟังเพลง ถ้าไม่รู้จักควบคุมตนเอง ฟังไปได้สักนิดหนึ่งตาก็เริ่มหันกपालจะหลับเอา หรือไม่อย่างนั้นก็นั่งใจลอย คิดไปถึงเรื่องอื่น มีผู้เปรียบว่าการควบคุมใจให้อยากฟังธรรมะนั้น ยิ่งยากกว่าคุมลิงให้หนึ่งๆ เสียอีก

๒. ยากที่จะยอมรับธรรมะที่ได้ยินนั้นเข้าไปสู่ใจ ทั้งนี้ก็เพราะกิเลสต่างๆ ในตัวเรา เช่น ความหวัต่อ ความถือตัว ความเห็นผิด ฯลฯ มันคอยต่อต้านธรรมะไว้ พอเรื่องธรรมะที่ได้ฟังขัดกับความเคยชินประจำตัว เช่น ฟังว่าต้องมีวินัยให้ข้ามถนนตรงทางม้าลาย ฟังแล้วก็เริ่มขัดใจ เพราะมันขัดกันกับความเคยชินของตัวเอง ขัดกับกิเลสในตัวเลยไม่ค่อยจะยอมรับ มันนึกค่านในใจ ผู้ที่จะฟังธรรมเป็นนั้น จะต้องหมั่นฟังธรรมบ่อยๆ จนเคยชิน ฝึกเป็นคนมีความเคารพ มองคนอื่นในแง่ดี มีความอ่อนน้อมถ่อมตน ไม่ถือตัว มีความสันโดษ ไม่ฟังเพื่อห่อเหิม รู้จักพอรู้จักประมาณ และมีความกตัญญูรู้อุปการคุณที่ท่านทำแล้วแก่ตนจะทำให้มีอริยาศยไฝธรรมฟังธรรมเป็น สามารถรองรับธรรมะที่ได้ยินได้ฟังนั้นได้ คู่สนทนาต้องสนทนาธรรมเป็น คือต้องทั้งฟังด้วย และพูดด้วยในเวลาเดียวกัน เขาพูดเราฟัง เราพูดเขาฟังบางอย่างเราไม่อยากจะฟัง แต่เมื่อเขาพูดเราก็จำต้องฟัง บางอย่างเราอยากฟังแต่ไม่มีจังหวะที่จะพูดก็ จำต้องระงับใจไว้ไม่พูด เมื่อตอนสอนคนอื่นเขาไม่มีใครค้านสักคำ นี่ฟังยอมเราหมด แต่ตอนสนทนาธรรม เราจะต้องลดตัวลงมาอยู่ในฐานะเป็นทั้งคนพูด ทั้งคนฟัง ถ้าพูดถูกเขาก็ชม พูดผิดเขาก็ค้าน อาจถูกติ ถูกขัด ถูกแหวะ ถูกชม ถูกค้าน ได้ตลอดเวลา ซึ่งตรงนี้แหละที่ยั่วกิเลสหนักหนา ถ้าไม่ควบคุมใจให้ดี กิเลสมันก็ค่อยจะออกมาจูนจ้านให้ได้ ขึ้นต้นคนกับคนคุยธรรมะกัน ไปได้ไม่กี่น้ำ กิเลสกับกิเลสมันออกมาได้กันใหญ่ไปหมด

ผู้ที่สนทนาธรรมได้ จึงต้องฝึกขันธ์จนมีความอดทนต่อการถูกติเป็นเลิศ ทนคำพูดที่ไม่ชอบใจได้ทั้งจากคนที่สูงกว่าและต่ำกว่า มีความว่าง่าย สอนง่ายในตัวเอง และต้องเลือกคู่สนทนาเป็น คือต้องเป็นคนประเภทสมณะไฝสงบด้วยกัน^{๖๐}

มีผู้อุปมาไว้ว่าการพูดธรรมะให้คนอื่นฟังก็เหมือนชกมวย ชกจนหมดแรงเราก็ไม่เจ็บสักนิดลมมันแพ้เราทุกที ที่นี้การฟังธรรมที่คนอื่นพูด เหมือนการชกกระสอบทราย คือชกไปก็รู้สึกเจ็บมือมาบ้าง ฟังเขาพูดก็เหมือนกันใจเราสะเทือนบ้าง แต่การสนทนาธรรมนั้นเหมือนการขึ้นชกบนเวทีจริงๆ เราชกเขาเขาชกเราชกกันไปชกกันมา ถูกล้อถูกหลอก ถูกกวนใจตลอดเวลา ถ้าไม่ระวังให้ดีอาจทนไม่ได้โกรธขึ้นมา ตนเองกลายเป็นคนพาลไป เพราะฉะนั้น การสนทนาธรรมต้องให้ความเคารพในธรรม ผู้พูดในการสนทนาธรรมที่ดี กล่าวคือ ผู้พูดก็ต้อง ๑. ต้องรู้เรื่องที่จะพูดดี ๒. ต้องพูดเรื่องจริง มีประโยชน์ ๓. ต้องเป็นคำพูดที่ไพเราะ ๔. ต้องพูดด้วยความเมตตา ๕. ต้องไม่พูดจาโอ้อวด หรือยกตนข่มท่าน ส่วนผู้ฟังต้องให้เกียรติผู้พูด ด้วยการเป็นผู้ฟังที่ดีไตร่ตรองข้อธรรมนั้นๆ น้อมเข้าไปสู่กระแสธรรมให้เกิดปัญญา เช่น

ในสมัยพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อพระพุทธองค์เสด็จถึงพระเชตวันวิหาร อารามของท่านอนาถปิณฑิกเศรษฐี กรุงสาวัตถี พระปุลณมนตานินบุตรทราบข่าวการเสด็จนั้น จึงเดินทางเข้าไปเฝ้าถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้วนั่งพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมแก่ท่าน ท่านชื่นชมอนโมทนาพุทธภาษิตของพระพุทธเจ้าแล้วลุกจากที่นั่ง ถวายอภิวาท ทำประทักษิณแล้วไปสู่ป่าอันธวันเพื่อพักกลางวัน

^{๖๐} องค์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาสาธาณวิหาร, วิชาการเทศนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๖), หน้า ๔๙.

ภิกษุรูปหนึ่งเห็นพระปุลณมันตานีบุตรมาเข้าเฝ้าแล้วออกไปในป่าอันธวัน จึงเข้าไปเรียนพระสารีบุตร ท่านฟังแล้วรีบถือผ้าสีทนะ (ผ้ารองนั่ง) เดินติดตามท่านปุลณะไป^{๖๑}

สนทนาธรรมว่าด้วยวิสุทธิ ๗^{๖๒}

พระปุลณมันตานีบุตรเข้าไปนั่งพักกลางวันที่โคนต้นไม้ต้นหนึ่ง แม้พระสารีบุตรก็เข้าไปใน ป่านั้นนั่งพักกลางวันที่โคนไม้ต้นหนึ่งเหมือนกันถึงเวลาเย็น พระสารีบุตรออกจากที่พักแล้วเข้าไปหา พระปุลณมันตานีบุตร พุดคุยพอให้คุ้นเคยกัน แล้วนั่งลงที่หนึ่ง จากนั้น ท่านจึงถามพระปุลณะว่า “ผู้มีอายุ ท่านประพาสพิภพจรยในพระผู้มีพระภาคเจ้าของเราหรือ ?” ท่านเริ่มถามนำด้วยคำถาม นี้เพื่อคำถามต่อไป

พระปุลณะ : อย่างนั้นสี ท่านผู้มีอายุ

พระสารีบุตร : ท่านประพาสพิภพจรยในพระผู้มีพระภาคเจ้าเพื่อสละวิสุทธิหรือ?

พระปุลณะ : ไม่ใช่

พระสารีบุตร : ท่านประพาสเพื่อจิตตวิสุทธิหรือ ?

พระปุลณะ : ไม่ใช่

พระสารีบุตร : ถ้าเช่นนั้น ท่านประพาสเพื่อทิสวิสุทธิหรือ ?

พระปุลณะ : ไม่ใช่

พระสารีบุตร : ถ้าเช่นนั้น ท่านประพาสเพื่อกัมมชาตวิสุทธิหรือ ?

พระปุลณะ : ไม่ใช่

พระสารีบุตร : ถ้าเช่นนั้น ท่านประพาสเพื่อมคคคามัคฌญาณทัสสนวิสุทธิหรือ ?

พระปุลณะ : ไม่ใช่

พระสารีบุตร : ถ้าเช่นนั้น ท่านประพาสเพื่อปฏิบัติญาณทัสสนวิสุทธิหรือ ?

พระปุลณะ : ไม่ใช่

พระสารีบุตร : ถ้าเช่นนั้น ท่านประพาสเพื่อญาณทัสสนวิสุทธิหรือ ?

พระปุลณะ : ไม่ใช่

พระสารีบุตรถามว่า “ท่านผู้มีอายุ ผมถามท่านว่า ท่านประพาสพิภพจรยในพระผู้มีพระภาคเจ้า เพื่อสละวิสุทธิหรือ ?..เพื่อญาณทัสสนวิสุทธิหรือ? ท่านตอบว่าไม่ใช่ทั้งหมด เมื่อเป็นเช่นนั้น ท่านประพาสพิภพจรยเพื่ออะไรเล่า ?”

พระปุลณมันตานีบุตรตอบว่า “ผู้มีอายุ ผมประพาสพิภพจรยในพระผู้มีพระภาคเจ้า เพื่ออนุปาทาปรินิพพาน”

พระสารีบุตรถามว่า สละวิสุทธิหรืออนุปาทาปรินิพพาน?... ญาณทัสสนวิสุทธิหรือที่เป็นอนุปาทาปรินิพพาน ? หรือว่า มีธรรมที่นอกจากธรรมเหล่านี้ ? พระปุลณมันตานีบุตรตอบว่าไม่เช่นนั้น

พระสารีบุตรถามว่า ท่านตอบว่าไม่ใช่ทั้งนั้น เมื่อเป็นเช่นนั้น จะพึงเห็นเนื้อความของ ถ้อยคำที่ท่านกล่าวมาอย่างไรเล่า ?

^{๖๑} พระโสภณธรรมวาที, **ความรู้พื้นฐานการเทศน์**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ศิลป์สยามบรรจุกัณฑ์ และการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๑๐.

^{๖๒} พระมหาสหัส ฐิตสาโร, **ธรรมนิเทศ**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ศิลป์สยามบรรจุกัณฑ์และการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๑๐๕.

พระปณณมันตานีบุตรอธิบายว่า ผู้มีอายุ ถ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าจักทรงบัญญัติสฬวิสุทธิว่าเป็นอนุปาทาปรินิพพานแล้ว ก็ชื่อว่า ทรงบัญญัติธรรมที่ยังมีอุปาทานว่าเป็นอนุปาทาปรินิพพาน...ถ้าหากว่ามีธรรมนอกจากธรรมเหล่านี้เป็นอนุปาทาปรินิพพานแล้ว ปุณชนก็จะชื่อว่าปรินิพพาน แต่ปุณชนไม่มีธรรมเหล่านี้

อุปมาวิสุทธิ ๗ เหมือนรถ ๗ ผลัด

ท่านผู้มีอายุ ผมจะอุปมาให้ท่านฟัง เพราะว่าผู้มีวิญญูชนบางพวกในโลกนี้จะรู้เนื้อความแห่งถ้อยคำได้ด้วยข้ออุปมา (การเปรียบเทียบ)

ท่านผู้มีอายุ เปรียบเหมือนพระเจ้าปเสนทิโกศลกำลังประทับอยู่ในสวตถิแต่แล้วพระองค์ก็มีพระราชกรณีกิจเร่งด่วนบางเรื่องเกิดขึ้นในเมืองสาเกต และการเดินทางระหว่างกรุงสวตถิกับเมืองสาเกตนั้น จะต้องใช้รถ ๗ ผลัด

ลำดับนั้น พระราชาเสด็จออกจากกรุงสวตถิ ทรงรถพระที่นั่งผลัดที่ ๑ ที่ประตูพระราชวังเสด็จดำเนินไประยะหนึ่ง แล้วเสด็จลงจากรถพระที่นั่งคันที่ ๑ นั้น เสด็จขึ้นรถพระที่นั่งผลัดที่ ๒, ที่ ๓, ที่ ๔, ที่ ๕, ที่ ๖, ที่ ๗...เสด็จลงรถพระที่นั่งผลัดที่ ๗ เมื่อถึงเมืองสาเกต “ถ้าพวกมิตรอำมาตย์ หรือพระญาติสายโลหิต จึงพึงทูลถามพระราชาว่า ข้าแต่มหाराชาเจ้าพระองค์เสด็จมาจากกรุงสวตถิ ถึงเมืองสาเกตที่ประตูพระราชวัง ด้วยรถพระที่นั่งผลัดนี้ผลัดเดียวหรือ? ท่านผู้มีอายุ พระเจ้าปเสนทิโกศลจะตรัสตอบอย่างไร จึงจะเป็นอันตรัสตอบถูกต้อง?” พระสารีบุตรเถระตอบว่า พระราชาจะตรัสตอบอธิบายตามลำดับของการเสด็จดำเนินจนถึงเมืองสาเกตด้วยรถ ๗ ผลัด จึงจะถือว่าตรัสตอบถูกต้อง พระปณณมันตานีบุตรจึงกล่าวว่า... “เรื่องนี้นักฉันนั้น คือ สฬวิสุทธิเป็นประโยชน์แก่จิตตวิสุทธิ จิตตวิสุทธิเป็นประโยชน์แก่ทวิวิสุทธิ..ปฏิบัติญาณทัสสนวิสุทธิเป็นประโยชน์แก่ญาณทัสสนวิสุทธิ ญาณทัสสนวิสุทธิเป็นประโยชน์แก่อนุปาทาปรินิพพาน (คือถึงพระนิพพานด้วยวิสุทธิ ๗) ท่านผู้มีอายุ ผมประพติพรหมจรรย์ในพระผู้มีพระภาคเจ้าเพื่ออนุปาทาปรินิพพาน” พระสารีบุตรกล่าวชื่นชมยกย่อง แม้พระปณณก็ยกย่องพระสารีบุตร

เมื่อกล่าวจบแล้ว พระสารีบุตรถามว่า “ผู้มีอายุ ท่านชื่ออะไร ? และพระภิกษุเพื่อร่วมพรหมจรรย์รู้จักท่านว่าอย่างไร ?” พระปณณมันตานีบุตรตอบว่า “ผู้มีอายุ (อาวุโส) ผมชื่อปณณะ แต่พระภิกษุผู้ร่วมประพติพรหมจรรย์รู้จักผมว่า มันตานีบุตร” พระสารีบุตรกล่าวว่า “ผู้มีอายุ น้าอัศจรรย์ ไม่เคยมีมาเลยที่ธรรมอันลึกซึ้ง อันท่านพระปณณมันตานีบุตรเลือกเฟ้นมากแล้วแก้ด้วยปัญญาอันลึกซึ้ง เป็นความยอดเยี่ยมของพระสาวก ผู้ได้สดับแล้วรู้ทั่วถึงคำสอนของพระศาสดา โดยถ่องแท้ จะพึงกล่าวแก่นะนั้น

เป็นลาภมากของเพื่อนร่วมพรหมจรรย์ทั้งหลาย ความเป็นมนุษย์อันเพื่อนร่วมพรหมจรรย์ได้มีแล้ว ที่ได้พบเห็น ได้นั่งใกล้พระปณณมันตานีบุตร แม้หากว่าเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายจะเทิดทูนพระปณณมันตานีบุตรไว้บนศิรชะ ด้วยฝ่าโพก(คือก้มศิรชะนิมิตให้แสดงธรรมหรือถามปัญหา) จึงจะได้พบเห็น นั่งใกล้ แม้ข้อนั้นก็นับว่าเป็นลาภมากของเธอเหล่านั้น ความเป็นมนุษย์อันเธอเหล่านั้นได้ดีแล้ว อนึ่ง นับว่าเป็นลาภมากของผมด้วย เป็นการได้ดีของผมด้วย ที่ได้พบเห็น ได้นั่งใกล้ท่านพระปณณมันตานีบุตร”

ข้ออุปมาวิสุทธิ ๗

อรรถกถายกอุปมาให้เห็นกระบวนการเป็นเหตุปัจจัยกันของวิสุทธิ ๗ กับการเสด็จดำเนินด้วยรถ ๗ ผลัด ของพระราชา ดังนี้^{๖๓}

พระโยคาวจรผู้ขลาดต่อชราและมรณะ พึงเห็นเหมือนพระเจ้าปเสนทิโกศล, สักกายนคร (รูปร่างกายนี้) พึงเห็นเหมือนสาวตถินคร, พระนครคือพระนิพพานพึงเห็นเหมือนนครสาเกตเวลาที่พระผู้บำเพ็ญเพียรเกิดขึ้น คือการตรัสรู้ริยสัจ ๔ ที่ยังไม่รู้ พึงเห็นเหมือนเวลาที่พระราชาผู้นำความเจริญ มีกิจรีบด่วนจะต้องรีบไปถึงเมืองสาเกต

วิสุทธิ ๗^{๖๔} พึงเห็นเหมือนรถ ๗ ผลัดที่ส่งต่อกันไป เวลาที่ตั้งอยู่ในสฬวิสุทธิ พึงเห็นเหมือนเวลาขึ้นรถผลัดที่ ๑ เวลาที่ตั้งอยู่ในจิตตวิสุทธิ เป็นต้น โดย(อาศัย) สฬวิสุทธิ เป็นต้น พึงเห็นเหมือนเวลาที่ขึ้นสู่รถผลัดที่ ๒ จากรถผลัดที่ ๑ เป็นต้น

เวลาที่พระโยคาวจรทำกิเลสทั้งปวงให้สิ้นไปด้วยญาณทัสสนวิสุทธิ^{๖๕} แล้วขึ้นไปบนปราสาทคือธรรมอันประเสริฐ ผู้มีกุศลธรรม ๕๐ เป็นเบื้องหน้า เป็นบริวาร เข้าผลสมาบัติอันมีพระนิพพานเป็นอารมณ์ แล้วนั่งในที่นอนคือนิโรธ พึงเห็นเหมือนเวลาที่เสวยโภชนะมีรสดีของพระราชาผู้เสด็จลงในประตูเมืองสาเกตด้วยรถผลัดที่ ๗ แล้วแวดล้อมไปด้วยหมู่ญาติมิตรณ เบื้องบนปราสาท

ข้อควรปฏิบัติในการสนทนาธรรม

๑. ต้องชำระศีลให้บริสุทธิ์ก่อน ถ้าเป็นฆราวาสก็ต้องรักษาศีล ๕ ให้ บริสุทธิ์ หรือถ้ารักษาศีล ๘ มาล่วงหน้าสัก ๗ วัน ก่อนสนทนาได้ยิ่งดี ไม่ใช่เพิ่งสร้างมาแล้วมาคุยธรรมะกัน หรือว่ากินเหล้าไปก็คุยธรรมะไปอย่างนั้นใช้ไม่ได้

๒. ต้องหมั่นเจริญสมาธิภาวนาเป็นประจำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งก่อนสนทนาธรรมถ้าได้ทำสมาธิก่อนจะดีมาก เพราะใจจะผ่องใสดี ทำสมาธิจนรู้สึกเหมือนอย่างกับว่า ทั้งเนื้อทั้งตัวของเราเป็นก้อนธรรมทั้งก้อน ให้ตัวเป็นธรรมใจเป็นธรรมเสียก่อนแล้วจึงมาสนทนาธรรมกัน

๓. แต่งกายสุภาพ ที่แรกที่เราชำระศีลให้บริสุทธิ์นั้น กายกับวาจาเป็นธรรมแล้วพอเราทำสมาธิบ่อยๆ เข้า ใจของเราก็เป็นธรรมด้วย ถึงเวลาจะสนทนาก็ต้องแต่งกายให้สุภาพ สะอาดตา ยิ่งถ้าเป็นชุดขาวได้ยิ่งดีมากไม่ควรใช้เสื้อผ้าสีบาดตา ทั้งนี้เพื่อให้เครื่องประกอบกายของเราก็เป็นธรรมด้วย

๔. กิริยาสุภาพ จะยืนจะเดินจะนั่งให้เรียบร้อย หนักแน่น สงบเสถียร สำรวม มีกิริยาเป็นธรรม ไม่ให้กิริยาของเราทำให้ผู้อื่นขุ่นใจ เช่น เดินลงส้นเท้ามาปั๋งๆ

๕. วาจาสุภาพ คือมีวาจาสุภาสิตดังได้กล่าวมาแล้ว ไม่พูดเสียงดัง ไม่สรวลเสเฮฮา ไม่ยกตนข่มท่าน ไม่รู้บอกว่าไม่รู้ ควรชมก็ชม ควรติก็ติ แต่ไม่ด่า

^{๖๓} องค์การเผยแผ่วัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร, วิชาการเทศนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ การศาสนา, ๒๕๔๖), หน้า ๔๙.

^{๖๔} ธรรมสภา, ๘๐ พระอรหันต์ ฉบับสมบูรณ์ , (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๗), หน้า ๕๙๓.

^{๖๕} ม.อ. (ไทย) ๑/๒/๓๘๖)

๖. ไม่กล่าวคำนพฺพุทพณฺ เพราะพุทฺพณฺคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น โดยเนื้อแท้แล้วย่อมถูกต้องร้อยเปอร์เซ็นต์ อรรถกถาหรือฎีกา เกือบทั้งหมดก็ต้อง ขึ้นอยู่กับว่าสติปัญญาของเรามีพอจะไตร่ตรองตามท่านหรือไม่ ถ้าเราไปกล่าวคำนหรือปฏิเสธโดยเด็ดขาดไปแล้ว ประการแรก ก็ไม่รู้จะใช้อะไรเป็นมาตรฐานประการที่ ๒ หากคู่สนทนาอธิบายหรือชี้แจงถึงเหตุผลให้เราฟัง แม้เราจะเข้าใจก็อาจไม่ยอมรับ เพราะกลัวเสียหน้า มีทิฐิ ทำให้เกิดการวิวาทบาดหมางใจกันได้ ดังนั้นสำหรับอรรถกถาหรือฎีกา เมื่อไม่เห็นด้วยก็ควรแสดงเพียงแต่ว่ารู้สึกสงสัย หรือแสดงความเห็นของตนว่าน่าจะเป็นอย่างนั้นอย่างนี้มากกว่า พร้อมกับขอความเห็นจากคู่สนทนา

๗. ไม่พูดวาจาที่ทำให้เกิดความแตกร้าง ไม่ใช้คำพูดก้าวร้าวรุนแรง แต่ใช้วาจาที่ก่อให้เกิดความสามัคคี ประสานน้ำใจ

๘. ไม่แสดงอาการโกรธเมื่อถูกขัดแย้ง เราพูดอะไรไปถ้าเขาแย้งมาอย่าเพิ่งโกรธให้พิจารณาไตร่ตรองดูโดยแยบคาย เพราะบางทีเราอาจมองข้ามอะไรบางอย่างไป เรื่องบางเรื่องอาจถูกในทีหนึ่ง แต่ผิดในอีกทีหนึ่ง ขึ้นอยู่กับเวลาและสถานที่ ถ้าเราด่วนโกรธเสียก่อน ความคิดที่จะไตร่ตรองตามก็ไม่มี ปัญหาของเราจะถูกความโกรธปิดบังหมด

๙. ไม่ปรารถนาลามก คิดที่จะให้ตนมีชื่อเสียง อยากเด่นอยากดัง ตั้งใจจะฉีกหน้าผู้อื่นเพื่อให้ตนดัง ถ้าวันไหนจะไปสนทนาธรรมแล้วเกิดมีความรู้สึกอยากจะไปฉีกหน้าใคร วันนั้นนอนอยู่บ้านดีกว่า มันไม่เป็นธรรมตั้งแต่ต้นแล้ว อย่าไปสร้างเวรสร้างกรรมเลย

๑๐. ตั้งจิตไว้ว่าจะสนทนาธรรมเพื่อให้เกิดปัญญา จะเอาความรู้ของเราไปต่อเอาความรู้คนอื่นเขามา ไม่ใช่ไปเพื่ออวดรู้ แต่จะไปแลกเปลี่ยนความรู้กัน

๑๑. ไม่พูดออกนอกเรื่องที่ตั้งประเด็นไว้ ไม่อย่างนั้นจะกลายเป็นอวดดีหรือนินทาคนอื่นไป เช่น พูดเรื่องบาป พูดไปพูดมากกลายเป็นว่า “ฉันนะไปทำทานไว้ที่นั่นที่นี้” กลายเป็นอวดว่าฉันใจบุญนะ หรือพูดเรื่องทาน พูดไปพูดมากกลายเป็นว่า “อ้อ!แม่คนนั้นนะขี้เหนียว อีตาเศรษฐีคนนั้นก็ขี้เหนียว” ถามว่าใครดี “ฉัน...ฉัน” อย่างนี้ใช้ไม่ได้

๑๒. ไม่พูดนานไปจนน่าเบื่อ รู้จักกาลเทศะ เรื่องบางเรื่องแม้ว่าฟังแต่ถ้าพูดนานไปมากเกินไป ผลที่ได้กลับจะน้อยกว่าพูดพอดีๆ เหมือนคนรับประทานอาหาร แม้เป็นอาหารดีรสอร่อย ถ้ารับประทานอิมไปจนจุทท้องเพื่อ ที่หลังก็จะพาลขยายไม่อยากจะได้รับประทานอาหารชนิดนั้นๆ^{๖๖}

วิธีการสนทนาธรรม โดยสรุป หลักในการสนทนาธรรมรวมได้เป็น ๓ ประการ คือ

๑. สนทนาในธรรม คือเรื่องที่จะสนทนากันต้องเป็นเรื่องธรรมะ ให้อยู่ในวงธรรมะอย่าออกนอกวง เช่น ถ้าพูดถึงการทำความดีก็ให้สุดแค่ทำดี อย่าให้เลยไปถึงอวดดี ถ้าจะพูดถึงเรื่องการป้องกันไม่ให้ทำความชั่ว ก็ให้สุดแค่ป้องกันการทำความชั่ว อย่าให้เลยไปถึงนินทาคนอื่น

๒. สนทนาด้วยธรรม คือผู้ที่สนทนากันจะต้องไม่แสดงกิริยาวาจาให้ผิดธรรมะ เช่น ทางกายก็มีการเคารพกันโดยฐานานุกรม ควรไหว้ก็ไหว้ ควรกราบก็กราบ อย่าคิดทะนงตัวด้วยเหตุคิดว่ามีความรู้มากกว่าเขา ในทางวาจา ก็ใช้ถ้อยคำสุภาพเรียบร้อย เป็นวาจาสุภาพจิต ถ้าฝ่ายหนึ่งถูกก็ชม ถ้าอีกฝ่ายผิดก็ทักโดยสุภาพ ไม่กล่าววาจาเหน็บแนมล่วงเกินและถ้าพลาดพลั้งก็ขอโทษ ไม่ใช่สนทนากันด้วยกิเลส หรือปล่อยกิเลสออกมาได้กันดังได้กล่าวมาแล้ว

^{๖๖} กรมการศาสนา, **ระเบียบกองงานพระธรรมทูต**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักเลขานุการ วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ, ๒๕๓๔), หน้า ๔๗.

๓. สันทนาเพื่อธรรม คือผู้สันทนาต้องตั้งจุดมุ่งหมายไว้ในใจของตนให้แน่นอนว่าเราจะหาความรู้ความเข้าใจในธรรมะให้ยิ่งๆ ขึ้นไป ไม่ใช่จะ อดรู้หรืออดธรรมะ แม้บางจังหวะเราเป็นผู้แสดงความรู้ออกไป ก็คิดว่าเราจะเอาความรู้ของเราไปต่อเอาความรู้ของผู้อื่นเข้ามา มิใช่จะเพื่อบรรลุ

หลักในการเลือกคู่สันทนาธรรมมีอยู่ ๒ ประการ คือ

๑. คู่สันทนาต้องมีอัธยาศัยไฝธรรมและสงบเสถียรเยี่ยงสมณะ แม้เป็นฆราวาสก็เป็นคนรักสงบ ไม่เป็นคนชอบवादภูมิ ไม่ชอบโม้

๒. เรื่องที่จะสันทนาต้องเหมาะกับบุคคลนั้นๆ เช่น คุณเรื่องพระวินัยกับผู้เชี่ยวชาญพระวินัย คุณเรื่องชาดกกับผู้เชี่ยวชาญชาดก จะสันทนาเรื่องสมาธิก็เลือกสันทนากับผู้ที่เขาฝึกสมาธิมาแล้วอย่างจริงจัง เป็นต้น

การแยกชั้นตอบปัญหาเทวดาของพระพุทธเจ้า

เทวดาที่มามีถามตอบปัญหากับพระพุทธเจ้านั้นมีอยู่ “หลายชั้น” หากเทียบกับมนุษย์ก็คือมีตั้งแต่ระดับชั้นอนุบาลจนถึงปริญญาเอก มากันแบบหลายจุดประสงค์ ทั้งเทวดาชั้นกามาพจร เทวดาชั้นรูปาวจร และเทวดาชั้นอรุพาวจร แต่ละตนแต่ละท่านนั้นก็มาด้วยวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกันไป บางท่านเป็นทุกข์ กลัวจะต้องพลัดพรากจากสมบัติทิพย์ของตนเองจึงมาทูลถามถึงวิธีที่จะทำให้ดำรงอยู่ในสมบัติทิพย์นานๆ บางท่านเกิดความสงสัยในธรรมจึงมาทูลถามเพื่อแก้ข้อสงสัยนั้น บางท่านมาทูลถามเพื่อทดสอบภูมิธรรมของพระพุทธเจ้าก็มี แต่ส่วนใหญ่พวกที่ชอบลองภูมิมักจะจ้อยสนิทกันทุกราย โดยไล่ระดับชั้นของปัญหาไปได้ดังนี้

ปัญหาของพระพรหม

ในพระไตรปิฎกระบุไว้เหมือนกันว่า พระพรหมกับพระพุทธเจ้ามีความสัมพันธ์กันในการถามตอบปัญหาอยู่บ้าง แต่มีปรากฏไม่มากเหมือนเทวดาชั้นล่างๆ อาจเป็นเพราะว่าในระดับชั้นพรหมนั้นท่านก็เหมือนกับนักศึกษาที่เรียนเกือบจบปริญญาแล้ว ปัญหาที่จะถามครูบาอาจารย์จึงไม่มากเท่ากับเหล่าเทวดาชั้นล่างๆ

การตอบปัญหาของพระพุทธเจ้ากับพระพรหมนั้นมีข้อความปรากฏในหลายสูตรด้วยกัน พระสูตรที่สำคัญนั้นชื่อว่า “พกสูตร” ปัญหาในสูตรนี้เป็นไปเพื่อสนองความอยากรู้ของพกพรหม ครั้นหนึ่งพระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ วัดพระเชตะวัน เมืองสาวัตถี พระองค์ได้ทรงทราบความคิดคำนึงของท้าวพกพรหม จึงเสด็จไปปรากฏที่พรหมโลกและในครั้งนั้นพกพรหมได้ทูลถามถึงเรื่องอายุขัยของพรหมคว่ำ ระดับพรหมนั้นมีอายุขัยยาวนานมากเท่าใด พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า อายุของพรหมนั้นสั้นนักไม่ยืนยาวเลย เมื่อสิ้นอายุขัยในพรหมโลกแล้วก็สามารถไปบังเกิดในที่อื่นๆ เช่น สามารถเกิดในอบายภูมิได้เหมือนกัน พกพรหมจึงทูลถามพระพุทธเจ้าต่อไปว่า “พระองค์ตรัสว่า เราเป็นผู้มีปกติเห็นในสิ่งที่ไม่เป็นที่สิ้นสุด ล่วงแล้วซึ่งชาติขราและความเศร้าโศกได้แล้ว อะไรเป็นข้อปฏิบัติในอดีตของข้าพระองค์ที่ทำให้ข้าพระองค์มาบังเกิดที่พรหมโลกนี้พระเจ้าข้า” พระพุทธองค์จึงเฉลยถึงข้อปฏิบัติในการทำให้เกิดมาเป็นพรหมก็คือ การหาหน้ำให้คนหิวน้ำได้ดื่ม การช่วยเหลือชาวบ้านที่ถูกโจรจับไป การช่วยเหลือชาวเรือให้พ้นจากพญานาคร้ายและความเป็นผู้มีปัญญาดีของท่าน จึงส่งผลให้ท่านมาบังเกิดที่พรหมโลกนี้^{๖๗}

^{๖๗} พระมหาสหัส ฐิตสาโร, ธรรมนิเทศ, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ศิลปสยามบรรจภัณฑ์และการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๑๐๘.

ผลจากการฟังคำตอบปัญหาจากพระพุทธเจ้าทำให้พระพรหมเกิดความเห็นชอบขึ้นและทำให้พร้อมจะดำรงไว้ซึ่งธรรมแห่งความเป็นพรหมต่อไป นั่นก็คือ พรหมวิหาร ๔ นั่นเองพระพรหมมาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า บางครั้งก็มีจุดประสงค์อื่นที่ไม่ใช่เพื่อจะฟังธรรมหรือถามปัญหาเท่านั้น บางกรณีพระพรหมเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อกราบทูลให้ทรงแสดงธรรมโปรดสัตว์บ้าง เข้าเฝ้ากราบทูลเพื่อแสดงความรู้ของตนให้พระพุทธเจ้าพอพระทัยบ้าง ยกตัวอย่างเช่น ใน “พรหมายาจนสูตร” ระบุว่า ท้าวสหัมบดีพรหมเข้าเฝ้ากราบทูลให้พระพุทธเจ้าไปแสดงธรรมโปรดสัตว์เพื่อสัตว์ทั้งหลาย เมื่อสัตว์ทั้งหลายได้ฟังแล้วธรรมแล้วก็จะเป็นผู้รู้ธรรมนำมาซึ่งประโยชน์สุขต่อไป ซึ่งนับเป็นความเมตตาแบบหนึ่งของความเป็นพรหม เมื่อตนเองไม่สามารถแสดงธรรมได้จึงขอให้พระพุทธเจ้าช่วย

ปัญหาของพระอินทร์

พระอินทร์นับว่าเป็นเทวดาเจ้าปัญหา อาจเป็นเพราะว่าท่านเป็นนักปกครองที่มีเทวดาพากันมาถามปัญหากับท่านมาก ตัวท่านเองก็มีความสงสัยมากในเรื่องราวต่างๆ ของความเป็นเทวดา ทั้งเรื่องความเป็นอยู่ สาเหตุแห่งผลกรรมดี การได้รับผลกระทบชั่วต่างๆ ของมนุษย์และเทวดา บางทีก็เลยเถิดถามถึงข้อปฏิบัติของความเป็นภิกษุที่ดีว่าภิกษุที่ดีควรปฏิบัติตนอย่างไรบ้าง เป็นต้น

พระพุทธเจ้าทรงตอบปัญหาของพระอินทร์ได้หมดทุกข้อทุกแนวคำถาม ครั้งหนึ่ง พระพุทธองค์ทรงย้อนคำถามกลับไปยังพระอินทร์บ้างว่า “ทรงจำได้หรือไม่ว่าเคยตรัสถามปัญหาเหล่านี้กับเหล่าสมณะพราหมณ์เหล่าอื่นมาแล้ว” พระอินทร์ก็ทูลตอบว่าจำได้ คือ ตัวของพระอินทร์เคยตรัสถามสมณะพราหมณ์ที่ พระอินทร์เคยเข้าใจว่าเป็นผู้บรรลุธรรมแล้วซึ่งความจริงยังไม่ได้บรรลु พอเหล่าพราหมณ์พวกนั้นทราบว่าคุณที่ตนเองกำลังจะตอบคำถามเป็นพระอินทร์ ก็เลยยอมศิโรราบยอมยกตนเองให้เป็นสาวกของพระองค์ แล้วพราหมณ์เหล่านั้นก็ประกาศยืนยันว่าพระอินทร์ได้บรรลุเป็นพระโสดาบันแล้วเพราะได้สดับพระธรรมเทศนาครั้งนี้ไปเสียอย่างนั้น พระพุทธเจ้าจึงได้แสดงธรรมโปรดพระอินทร์ ซึ่งสรุปใจความของพระธรรมได้ว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งปวงก็ย่อมมีความดับเป็นธรรมดา” พระอินทร์ได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าจบแล้วก็ได้ใช้พระหัตถ์ตบแผ่นดิน เปล่งอุทาน ๓ ครั้งเป็นการบูชาสาธุการในพระพุทธเจ้าว่า “นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ” การฟังการพยากรณ์ปัญหาจากพระพุทธเจ้าในครั้งนั้น นับว่าส่งผลอันยิ่งใหญ่ทำให้พระอินทร์และเทวดาอีกประมาณ ๘ หมื่นตน ได้เกิดดวงตาเห็นธรรม เพราะมีความเข้าใจถูกต้องในเรื่องกฎของไตรลักษณ์ขึ้นมาแล้วนั่นเอง บางปัญหาที่พระอินทร์ถามกับพระพุทธเจ้าก็เป็นปัญหาในเรื่องเล็กๆ น้อยๆ ที่ให้แง่คิดโดยจุดมุ่งหมายการถามก็คือ “ถามเพราะอยากรู้” เช่น คำถามใน “รามณียกสูตร” คือพระสูตรที่ว่าด้วยสถานที่อันรื่นรมย์พระสูตรนี้พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่ท้าวสักกะ ขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวันมหาวิหาร ในครั้งนั้นพระอินทร์ได้เสด็จเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าแล้วถามคำถามว่า “สถานที่เช่นไรหนอเป็นสถานที่น่ารื่นรมย์” พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า “อารามอันวิจิตร ป่าอันวิจิตร หรือสระโบกขรณีที่สร้างอย่างดียิ่งไม่ถึงเศษส่วน ๖ แห่งภูมิสถานอันรื่นรมย์ของมนุษย์ พระอรหันต์ทั้งหลายอยู่ในที่ใดเป็นบ้านหรือเป็นป่า เป็นที่ลุ่มหรือที่ดอนก็ตาม ที่นั้นเป็นภูมิสถานที่น่ารื่นรมย์” โดยนัยคำตอบนี้พระพุทธองค์ทรงแสดงให้พระอินทร์เห็นว่า ต่อให้อยู่ในสถานที่ที่สวยงามวิจิตรปานใดก็ตามก็ยังไม่น่าสงบร่มเย็นเท่าการได้อยู่ในที่ที่คนดีเขาอยู่กัน คือการอยู่กับพระอรหันต์ผู้ละกิเลสแล้วนั่นเอง พระอรหันต์นั้นต่อให้ไปอยู่ ณ ที่แห่งใดที่ได้ชื่อว่าสกปรก ไม่น่ารื่นรมย์ อยู่ๆ ไปเดี๋ยวก็สงบร่มเย็น รื่นรมย์ไปเอง บางคำถามของพระอินทร์ก็นำไปสู่จุดมุ่งหมายอื่นๆ นอกเหนือจาก

ความอยากรู้ นั้น ก็คือถามเพื่อให้ถึงความหลุดพ้นได้เหมือนกันดังเช่นที่ปรากฏใน “สักกปัญหสูตร สังกตนิคาย สฬายตนวรรค”

ครั้งหนึ่งพระอินทร์ได้ทูลถามปัญหาว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เหตุปัจจัยใดบ้างที่ทำให้สัตว์บางจำพวกในโลกนี้ยังไม่ปรินิพพานในปัจจุบันและเหตุปัจจัยใดบ้างที่ทำให้สัตว์บางจำพวกในโลกนี้ปรินิพพานในปัจจุบันพระเจ้าข้า”^{๖๘} พระพุทธเจ้าทรงตรัสตอบว่า “เมื่อยังเพิลิตเพลินรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์อันเป็นอายตนะภายนอกที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ชวนให้รัก ชักให้ใคร่ พาใจให้กำหนัด ยังเพิลิตเพลินเชยชม ยึดติดอยู่ในอายตนะภายนอกดังกล่าวนี วิญญาณที่อาศัยตัณหานั้นความยึดมั่นตัณหานี้ก็มีอยู่จึงยังมีอุปาทาน (ความยึดมั่น) ย่อมไม่ปรินิพพานในปัจจุบัน เมื่อไม่เพิลิตเพลินรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะและธรรมารมณ์อันเป็นอายตนะภายนอกที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ชวนให้รัก ชักให้ใคร่ พาใจให้กำหนัด ไม่เพิลิตเพลิน ไม่เชยชม ไม่ยึดติดอยู่ในอายตนะภายนอกดังกล่าวนี วิญญาณที่อาศัยตัณหานี้ก็ไม่มี ความยึดมั่นตัณหาก็ไม่มี จึงไม่มีอุปาทาน (ความยึดมั่น) ย่อมปรินิพพานในปัจจุบัน” สรุปใจความแห่งธรรมง่าย ๆ ก็คือ เมื่อยังยึดติดกับประสาทสัมผัสทั้งหลาย และยังยึดติดในกามคุณอยู่ก็ต้องเวียนว่ายตายเกิดต่อไป แต่เมื่อใดที่ไม่ยึดติดในกามคุณ ในประสาทสัมผัสทั้งหลายก็ไม่มีความยึดมั่นได้แล้วก็ทำให้ถึงนิพพานได้นั่นเอง

การตอบปัญหาในลักษณะนี้ของพระพุทธเจ้าต่อพระอินทร์ ทุกคำถามล้วนเป็นไปเพื่อสนองความอยากรู้เพื่อความหลุดพ้นทั้งสิ้น และในการตอบปัญหานี้มีพระพุทธเจ้าเท่านั้นที่ตอบได้ เพราะเป็นวิสัยของพระพุทธเจ้าไม่ใช่วิสัยของพระอินทร์ หรือเทวดาอื่นๆ ที่จะตอบได้ เรียกได้ว่าเป็นองค์ความรู้ที่สูงเกินกว่าภูมิเทวดาจะเข้าใจได้นั่นเอง

ปัญหาของเทวดาที่ปรากฏชื่อ

ปัญหาของเทวดาที่ปรากฏชื่อนั้น เป็นปัญหาระดับที่มีความลึกน้อยกว่าพระอินทร์ จดมุ่งหมายในการถามก็ต่างกัน ส่วนใหญ่ก็เป็นไปเพื่อสนองความอยากรู้และเพื่อพัฒนาสังคม ปัญหาบางอย่างก็ถามหาในสิ่งที่เป็นที่สุด และถ้าเป็นเทวดาที่มีปัญญาสูงหน่อยก็ถามเพื่อเหตุแห่งความหลุดพ้นเช่นกัน ปัญหาที่เทวดาชื่อดังบางองค์ถามเพื่อจดมุ่งหมายในการพัฒนาสังคม ก็คือปัญหาของ “มาฆเทพบุตร” จนปรากฏชื่อของเทวดาองค์นี้เป็นชื่อพระสูตรเลยว่า “มาฆสูตร” คือตั้งชื่อพระสูตรเอาตามเทวดาที่ถามคำถามนั่นเอง มาฆเทพบุตร ถามพระพุทธเจ้าว่า “บุคคลฆ่าอะไรได้จึงอยู่เป็นสุข ฆ่าอะไรได้จึงไม่เศร้าโศก ข้าแต่พระโคตม พระองค์ทรงพอพระทัยการฆ่าธรรมอย่างหนึ่งคืออะไร” พระพุทธเจ้าตอบว่า “บุคคลฆ่าความโกรธได้จึงอยู่เป็นสุข ฆ่าความโกรธได้จึงไม่เศร้าโศก ท้าววัตรภู(พระอินทร์)และ พระอริยะทั้งหลายสรรเสริญการฆ่าความโกรธได้ซึ่งมีรากเป็นพิษ มียอดหวาน เพราะบุคคลฆ่าความโกรธนั้นได้แล้ว จึงไม่เศร้าโศก”

พระสูตรนี้พระพุทธองค์ทรงชี้ให้เห็นว่า การฆ่าความโกรธได้เป็นประโยชน์ทั้งต่อตนเองและส่วนรวม คือตนเองก็มีจิตที่ผ่องใสไม่เศร้าหมองเพราะความโกรธ และเมื่อฆ่าความโกรธได้ก็ย่อมเป็นประโยชน์ที่จะไม่ใช้ความโกรธนั้นไปทำร้ายคนอื่นหรือส่วนรวมเป็นประโยชน์ในการพัฒนาตนเองและสังคมได้

^{๖๘} ม.อ. (ไทย) ๑/๒/๓๘๖๖)

ปัญหาบางอย่างเทวดาก็ถามพระพุทธเจ้าหาในความเป็นที่สุดก็มี เหมือนที่มนุษย์ชอบถามว่าอะไรๆ บ้างที่เป็นที่สุดในโลก เทวดาก็ถามพระพุทธเจ้าในลักษณะเดียวกัน “มาศเทพบุตร” เป็นเทวดาที่ถามคำถามนี้กับพระพุทธเจ้าเพราะอยากรู้ และพระสูตรนี้ทำให้ทราบว่า “แสงสว่างของพระพุทธเจ้าประเสริฐกว่าแสงสว่างทั้งหลาย” มาศเทพบุตรทูลถามพระพุทธเจ้าว่า “โลกรุ่งเรืองเพราะแสงสว่างเหล่าใด แสงสว่างเหล่านั้นมีอยู่เท่าไรในโลก พวกข้าพระองค์มาเพื่อทูลถามพระผู้มีพระภาคว่าจะรู้แสงสว่างนั้นได้อย่างไร”

พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่าในโลกมีแสงสว่างอยู่ ๔ อย่างในโลกนี้คือ

“แสงของดวงอาทิตย์ที่ส่องสว่างในกลางวัน แสงของดวงจันทร์ส่องสว่างในกลางคืน แสงไฟที่ส่องสว่างทั้งกลางวันและกลางคืนทุกหนทุกแห่ง และแสงแห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าประเสริฐกว่าแสงสว่างทั้งหลาย แสงสว่างนี้ เป็นแสงสว่างอย่างยอดเยี่ยม” พระพุทธเจ้าทรงตอบคำถามนี้มิใช่เพื่อเป็นไปในกรยกย่องตัวพระองค์เอง แต่ทรงต้องการชี้ให้เทวดาทราบว่า แสงสว่างนั้นมีอยู่ตลอดเวลา แต่แสงที่จะสามารถนำพาไปถึงได้ก็คือแสงแห่งพระธรรมของพระพุทธเจ้า เป็นแสงที่ชี้นำทางในการดำเนินชีวิตให้มีความสุขอย่างแท้จริงโดยการนำพระธรรมนั้นไปปฏิบัติ ถือว่าเป็นแสงที่สว่างที่สุดในโลกนี้นั่นเอง สำหรับเทวดาผู้มีปัญญาดีหน่อยก็ถามปัญหาอันเป็นไปเพื่อความหลุดพ้นยกตัวอย่าง เช่น “โรหิตัสสุตฺต” คือพระสูตรถามปัญหาโดย “โรหิตัสสเทพบุตร” เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถีสรุปใจความของพระสูตรนี้ได้ว่า ที่สุดแห่งโลกว่าไม่พึงถึงได้ ด้วยการเดินทางไปให้สุด แต่ได้แสดงไว้เพื่อให้รู้ว่า ผู้รู้ที่สุดแห่งโลกย่อมไม่หวังทั้งโลกนี้และโลกหน้านั้นแหละคือการถึงโลกแล้ว โรหิตัสสเทพบุตรได้กราบทูลถามพระพุทธเจ้าว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระองค์สามารถหรือหนอที่จะทรงรู้ทรงเห็นหรือทรงถึงที่สุดแห่งโลกที่สัตว์ไม่เกิด ไม่แก่ ไม่ตาย ไม่จุติ ไม่อุบัติ ด้วยการไป”

พระพุทธเจ้าตอบว่า “ดูกร เทพบุตรเราไม่กล่าวที่สุดแห่งโลกที่สัตว์ไม่เกิด ไม่แก่ ไม่ตาย ไม่จุติ ไม่อุบัติ ว่าพึงรู้ พึงเห็น พึงถึงได้ ด้วยการไป เราไม่กล่าวว่า การที่บุคคลยังไม่ถึงที่สุดแห่งโลกจะทำที่สุดแห่งทุกขได้ เราบัญญัติโลก ความเกิดแห่งโลก ความดับแห่งโลก และข้อปฏิบัติที่ให้ถึงความดับแห่งโลกในร่างกายที่มีประมาณวาหนึ่ง มีสัญญา มีใจนี้เอง ไม่ว่าเวลาไหนที่สุดแห่งโลกใครก็ถึงไม่ได้ ด้วยการไป และเมื่อยังไม่ถึงที่สุดแห่งโลก ย่อมไม่มีการเบี่ยงตนจากทุกข เพราะเหตุนี้แล ผู้รู้แจ้งโลก มีปัญญาดี ถึงที่สุดแห่งโลก อยู่จบพรหมจรรย์ สงบระงับ รู้ที่สุดแห่งโลก ย่อมไม่หวังทั้งโลกนี้และโลกหน้า”

พระสูตรนี้เป็นคำสอนที่สอนให้ทราบว่า การจะไปให้ถึงที่สุดของโลกไม่สามารถไปได้ด้วยการเดินทาง หรือจะเอาชนะอะไร การจะไปให้ถึงที่สุดแห่งโลกนี้ได้ก็คือ การกระทำตนเองให้สงบจากกิเลสทั้งหลาย รักษาพรหมจรรย์ ไม่หวังอะไรจากโลกและไม่คิดเอาอะไรจากโลกนั้นแหละเป็นการเข้าถึงโลกโดยแท้ปัญหาของเทวดาที่ปรากฏชื่อเป็นพระสูตรที่พบในพระไตรปิฎกนั้นปรากฏอยู่ ๘ พระสูตร คือ พระพุทธเจ้าได้ตอบคำถามเทวดาที่มีชื่อ ๘ ตน ซึ่งเมื่อพระพุทธองค์ได้สาธยายธรรมแล้วก็ล้วนทำให้เหล่าเทวดาทั้ง ๘ ได้ดวงตาเห็นธรรมบรรลุปะเป็นอริยบุคคล ได้แก่ มาศเทพบุตร มาศเทพบุตร นันทเทพบุตร จันทเทพบุตร สุพรมเทพบุตร กกุสเทพบุตร โรหิตัสสเทพบุตร และ นันทวิศาลเทพบุตร แต่ละพระสูตรแม้จะมีความต่างกันในเรื่องข้อปลีกย่อย แต่สรุปใจความแห่ง

ธรรมะ แล้วเหมือนกันก็คือ การละกิเลสกองใหญ่คือ ความโลภ โกรธ หลง ให้ได้ ย่อมทำให้เป็นสุขที่แท้โดยมีพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งอย่าได้หาที่พึ่งอย่างอื่น

ปัญหาของเทวดาที่ไม่ปรากฏนาม

ปัญหาระดับนี้เป็นปัญหาที่ไม่ปรากฏชื่อของเทวดาที่ถามปัญหา แต่ใช้ชื่อของปัญหานี้มาเป็นตัวตั้งชื่อในพระสูตร หรือใช้ชื่อวิธีการแก้ปัญหานี้มาตั้งชื่อ พระพุทธเจ้าแสดงธรรมแก้คำถามในพระสูตรนั้นๆ จนทำให้ทั้งหลายเทวดาได้ดวงตาเห็นธรรม ซึ่งบางทีเทวดาก็ไม่ได้ทูลถามพระพุทธเจ้าโดยตรงแต่ถามกับพระสาวกก็มี โดยมีจุดมุ่งหมายในการถามก็เพราะว่าอยากรู้และต้องการหลุดพ้นมีปรากฏอยู่มากถึง ๕๑ พระสูตร

ตัวอย่างปัญหาหนึ่งที่เทวดาได้ถามแบบง่ายๆ เพื่อความหลุดพ้นแห่งจิตเป็นที่ตั้ง ซึ่งเรียกได้ว่า “สั้นๆ แต่ได้ใจความดี” ก็คือ “กฏีกาสสูตร” หรือพระสูตรที่ว่าด้วย “กระท่อม” คือเอากระท่อมซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยแสนธรรมดาเนืองเอามาถามพระพุทธเจ้าซึ่งเต็มไปด้วยความแยบคาย เป็นการแสดงให้เห็นถึงพระปัญญาของพระพุทธเจ้าอย่างแท้จริง โดยเทวดาตนหนึ่งทูลถามพระพุทธองค์ว่า “ท่านไม่มีกระท่อมหรือ ไม่มีรั้วหรือ ไม่มีผู้สืบสกุลหรือ ท่านเป็นผู้หลุดพ้นจากเครื่องผูกแล้วหรือ” พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า “แน่นอนเราไม่มีกระท่อมแน่นอนเราไม่มีรั้วแน่นอนเราไม่มีผู้สืบสกุลแน่นอนเราเป็นผู้หลุดพ้นจากเครื่องผูกแล้ว” เทวดาทูลถามต่อไปว่า “กระท่อมที่ข้าพเจ้ากล่าวกับท่านคืออะไร รั้วที่ข้าพเจ้ากล่าวกับท่านคืออะไร ผู้สืบสกุลที่ข้าพเจ้ากล่าวกับท่านคืออะไรและเครื่องผูกที่ข้าพเจ้ากล่าวกับท่านคืออะไร” พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า “กระท่อมที่ท่านกล่าวกับเราคือมารดา รั้วที่ท่านกล่าวกับเราคือภรรยา ผู้สืบสกุลที่ท่านกล่าวกับเราคือบุตร เครื่องผูกที่ท่านกล่าวกับเรา คือตัณหา”

ตอนท้ายของพระสูตร เมื่อพระพุทธเจ้าทรงตอบปัญหาเสร็จแล้ว เทวดาองค์นั้นก็ได้กล่าวชื่นชมพระปัญญาคุณของพระพุทธเจ้าว่า “ดีจริง ท่านไม่มีกระท่อม ดีจริง ท่านไม่มีรั้ว ดีจริง ท่านไม่มีผู้สืบสกุลดีจริงท่านเป็นผู้หลุดพ้นจากเครื่องผูกแล้ว” ทั้ง ๕๑ พระสูตรที่ได้แสดงธรรมแก่เทวดานั้น หากจะกล่าวโดยรวมถึงใจความสำคัญทั้งหมดก็สามารถขมวดรวมเป็นธรรมได้ คือ อริยสัจ ๔ ได้แก่ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค นั่นเองเพียงแต่รายละเอียดปลีกย่อยในแต่ละสูตรนั้นมีข้อปลีกย่อยที่มีความแตกต่างกันในเรื่องรายละเอียด^{๖๙} แต่ก็ล้วนแล้วแต่ใช้หลักการพันทุกซ์ด้วย อริยมรรคมีองค์แปดที่ขมวดรวมเป็นไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ด้วยกันทั้งสิ้น

ตั้งแต่ครั้งโบราณกาลมาในครอบครัวไทยก็มีการสนทนาธรรมกันอยู่เป็นประจำแล้ว เช่น กลางวันพ่อแม่ออกไปทำนา ทำสวน ทำงานอื่นๆ ผู้เฒ่า ปู่ย่าตายายที่อยู่บ้านก็ทำงานสานกระบุงสานตะกร้าไปบ้าง ทำงานอื่นๆ บ้าง เด็กๆ ก็วิ่งเล่นกันอยู่ใกล้ๆ สักพักปู่ย่าตายายก็เรียกมาล้อมวงเล่านิทานให้ฟัง ซึ่งก็ไม่พ้นนิทานธรรมะ เรื่องชาดกบ้าง เรื่องอื่นๆ บ้าง เด็กๆ ฟังแล้วสงสัยสิ่งใดก็ซักถามกัน ทำบ่อยๆ เข้า เด็กก็ซึมซาบธรรมะไปในตัว หรือตกเย็นตอนรับประทานอาหารก็อยู่กันพร้อมหน้าพร้อมตา รับประทานอาหารเสร็จแล้วพ่อแม่ก็หยิบยกเรื่องธรรมะมาคุยกันบ้าง เล่าให้ลูกฟังบ้าง เป็นการสนทนาธรรมกันในครอบครัว ขณะเดียวกันก็คอยสังเกตลูกๆ ด้วย เพราะโดยธรรมชาติของตัวเด็กเองก็พอจะทราบอยู่บ้างว่าอะไรถูกอะไรผิด ถ้าในวันนั้นเขาไปทำอะไรผิดมา จะมีพิรุณอยู่ในตัว ถ้าพ่อแม่สังเกตก็จะเห็น แล้วก็จะได้ตักเตือนสั่งสอนกัน แต่ถ้าเด็กทำผิดถึง ๓ ครั้ง แล้วยังจับไม่ได้ ก็จะไม่

^{๖๙} ๑.ธรรมรักษ์, การแยกชั้นตอบปัญหาเทวดาของพระพุทธเจ้า, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์กรมศาสนา, ๒๕๕๖).

พิรุณให้เห็นอีก เพราะเด็กจะเกิดความเคยชิน และถึงจะจับได้ภายหลังก็แก้ยาก เพราะความเคยชิน จนติดเป็นนิสัยแล้ว ปัจจุบันโอกาสที่จะสนทนาธรรมกันในครอบครัวมีน้อยลง ส่วนใหญ่พอตกเย็น หลังจากรับประทานอาหารแล้ว พ่อแม่ลูกก็นั่งล้อมวงดูทีวี ดูวิดีโอ หรือต่างคนต่างทำกิจกรรมของตน ไม่มีโอกาสได้พูดคุยธรรมะกัน ซึ่งอันนี้เป็นข้อบกพร่อง จะทำให้พวกเราพลาดไป ถ้าพ่อแม่คนไหน อยากได้ลูกดี เป็นลูกแก้ว นำชื่อเสียงความเจริญมาสู่ตระกูล อยากให้ครอบครัวร่มเย็น อย่างองข้าม เรื่องนี้ไป ให้รื้อฟื้นการสนทนาธรรมในครอบครัวขึ้นมาให้ได้ ถ้าเป็นประเภทอาหารเย็นพ่อไปงานเลี้ยง ที่หนึ่ง แม่ไปธุระอีกที่หนึ่ง ให้ลูกๆ รับประทานอาหารกันเองหรืออยู่กับพี่เลี้ยง นั้นพลาดแล้ว ควรจัด เวลาให้ทุกคนในครอบครัวได้สวดมนต์นั่งสมาธิ สนทนาธรรมร่วมกันเป็นประจำ พ่อแม่ที่มัวแต่คิดจะ หาเงินให้ลูก แต่ลืมนึกถึงการปลูกฝังธรรมะให้แก่ลูกตั้งแต่ยังเล็ก โอกาสที่ลูกจะเสียคนมีมาก เหลือเกิน

อานิสงส์การสนทนาธรรมตามกาล

๑. ทำให้จิตเป็นกุศล
๒. ทำให้มีไหวพริบปฏิภาณดี
๓. ทำให้มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด
๔. ทำให้ได้ยินได้ฟังธรรมที่ตนยังไม่ได้ฟัง
๕. ธรรมที่ฟังแล้วยังไม่เข้าใจชัด ย่อมเข้าใจชัดขึ้น
๖. ทำให้บรรเทาความสงสัยเสียได้
๗. เป็นการทำความเห็นของตนให้ตรง
๘. เป็นการฝึกฝนอบรมจิตให้บริสุทธิ์ยิ่งขึ้น
๙. เป็นการรักษาประเพณีอันดีงามของพระอริยเจ้าไว้
๑๐. เชื่อว่าได้ดำเนินตามปฏิปทาอันเป็นวงศ์ของนักปราชญ์^{๗๐} ฯลฯ

สรุปได้ว่า การสนทนาธรรมอาจจะเป็นการถามตอบเหมือนกับเป็นการปุจฉา(ผู้ถาม) วิสัชนา (ผู้ตอบ) หรืออาจจะเป็นสนทนาพูดคุยกันให้ข้อคิดข้อธรรมเพื่อให้ทั้งสองฝ่ายเข้าใจ โดยอ้าง เหตุผลแนะนำให้ผู้ฟังเข้าใจเป็นการให้อีกฝ่ายได้หายสงสัย หรือผู้พูดต้อง รู้เรื่องที่จะพูดดีอาจจะมี การอุปมาอุปไมย ต้องพูดเรื่องจริง มีประโยชน์ ต้องเป็นคำพูดที่ไพเราะ ต้องพูดด้วยปรารถนาให้ผู้ฟังได้ เข้าใจเหมือนมองเห็นภาพตามที่ผู้พูดได้อธิบาย ผู้พูดต้องไม่พูดจาโอ้อวด หรือยกตนข่มท่าน

หลักการประยุกต์ใช้อธิปไตย ๔ กับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

อิทธิบาท ๔ หมายถึง หลักธรรม ๔ ประการ สำหรับการทำงานหรือทำสิ่งใดๆ เพื่อให้งาน ประสบความสำเร็จตามที่มุ่งหวังไว้ ซึ่งประกอบด้วย

๑. ฉันทะ (ความรัก และความพอใจ)
๒. วิริยะ (ความเพียร)
๔. จิตตะ (ความเอาใจจดจ่อ ความเอาใจใส่)
๕. วิมังสา (การใช้ปัญญาไตร่ตรอง ตรวจสอบ)

^{๗๐} พระมหาสมชาย ฐานวุฑโฒ , หนังสืออมงคลชีวิต ๓๘ ประการ ฉบับทางก้าวหน้า, (กรุงเทพมหานคร : วัดพระธรรมกาย), (อัคราณา).

๑. ฉันทะ หมายถึง ความรัก และความพอใจในสิ่งนั้นๆ คือ เมื่อทำสิ่งใดก็ทำด้วยความพอใจ ด้วยความรักในสิ่งนั้น ทำสิ่งนั้นด้วยความเต็มใจ ไม่เบื่อบ่นในกิจที่ทำ (การเต็มใจ)

๒. วิริยะ หมายถึง ความเพียรในการกระทำความสิ่งนั้นๆ คือ เมื่อทำสิ่งใดก็ทำด้วยความขยันหมั่นเพียร ด้วยความพยายาม และมีมานะอดสาหัส ไม่ทอดทิ้งกิจที่ทำนั้น (การแข็งใจ)

๓. จิตตะ หมายถึง ความเอาใจใส่ ความเอาใจจดจ่อในสิ่งที่ทำ ไม่วางธุระในสิ่งนั้นๆ คือ เมื่อทำสิ่งใดก็ทำด้วยความรู้จักไตร่ตรอง ทำด้วยปัญญา รู้จักพิจารณาใคร่ครวญ รู้จักวินิจฉัยพิเคราะห์ ทดลอง ทดสอบ ตรวจสอบหาสาเหตุด้วยความรอบคอบ (การเข้าถึง)

๔. วิมังสา หมายถึง การใช้ปัญญาพิจารณาไตร่ตรอง ตรวจสอบในสิ่งนั้นๆ คือ เมื่อทำสิ่งใดก็ทำด้วยความรู้จักไตร่ตรอง ทำด้วยปัญญา รู้จักพิจารณาใคร่ครวญ รู้จักวินิจฉัยพิเคราะห์ ทดลอง ทดสอบ ตรวจสอบหาสาเหตุด้วยความรอบคอบ (การเข้าใจ)^{๗๑}

“อิทธิบาท” มาจากคำว่า

– อิทธิ หมายถึง ความสำเร็จ

– บาท หมายถึง วิธีทางที่จะนำไปสู่

ดังนั้น คำว่า “อิทธิบาท” หากแปลตามคำจึงหมายความว่า วิธีทาง หรือ หลักการที่จะนำไปสู่จุดหมายปลายทางหรือไปสู่ความสำเร็จได้ ซึ่งมี ๔ ประการ หรือเรียกว่า อิทธิบาท ๔

อิทธิบาท ถือเป็นแนวทางปฏิบัติที่จะทำให้ประสบความสำเร็จตามความประสงค์ ๔ อย่าง ซึ่งเป็นหลักใกล้เคียงกับหลักการพึ่งตนเอง แต่แสดงให้เห็นว่าพึ่งตนเองอย่างไร ทำอย่างไรจึงจะสำเร็จ ซึ่งคำว่า อิทธิ นอกจากจะแปลว่า สำเร็จแล้ว ยังแปลว่า ฤทธิ์ของมนุษย์ที่แสดงได้ จะโดยวิธีทางวิทยาศาสตร์หรือจิตศาสตร์ก็ตาม ซึ่งต้องอาศัยหลักอิทธิบาท ๔

พุทธทาสภิกขุ อธิบายว่า การทำงานแบบใดๆ โดยไม่รู้สีกตัว มีระดับมากน้อยแตกต่างกัน คนที่ทำงานด้วยความพอใจ ขยันขันแข็ง เอาใจใส่ใคร่ครวญอยู่เสมอ นั้น เรียกว่า มีอิทธิบาท ๔ ประการ มีการปฏิบัติโดยไม่ได้ตั้งตัว ซึ่งอิทธิบาททั้ง ๔ ประการนี้ ถ้าปฏิบัติได้ครบถ้วนสมบูรณ์ ไม่ว่าจะเด็กหรือผู้ใหญ่ก็ตาม ย่อมที่จะประสบความสำเร็จดังประสงค์^{๗๒}

๑. ฉันทะ (aspiration)

ฉันทะ แห่งอิทธิบาท ๔ คือ ความพอใจ รักใคร่ เต็มใจ และฝักใฝ่ในงานอยู่เสมอ พุ่มเทความสามารถ และปรารถนาเพื่อที่จะทำงานนั้นให้ดีที่สุด ด้วยการรักในงานของตน ชอบในงานของตน งานในที่นี่หมายถึง สิ่งที่เราทำ ผู้ใดมีงานอะไรแล้วมีความรักใคร่พอใจในงานนั้น เรียกว่า มีฉันทะ คนที่ขาดฉันทะ ไม่พอใจในงานของตน มักจะทำงานด้วยความเหน็ดเหนื่อยใจ และชอบทิ้งงานให้จับจดและคั่งค้าง

ความอยากหรือความฝักใฝ่ที่เกิดจากฉันทะนี้ มิได้มีความหมายเหมือนกับความอยากได้ เพื่อให้ได้มาซึ่งการเสพสวาทในสิ่งทุกอย่าง หรือที่เรียกว่า ตัณหา เพราะความอยากที่เกิดจาก

^{๗๑} พระราชวรมณี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), *ทางแห่งความสำเร็จ*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยามบริษัทเคล็ดไทย จำกัด, ๒๕๓๗), หน้า ๑๐ - ๑๑.

^{๗๒} องค์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาสุวรรณวิหาร, *วิชาการเทศนา*, (กรุงเทพมหานคร : หจก เอ็มเฑรด์ดิง, ๒๕๔๔), หน้า ๕๙.

ฉันทะนั้น เป็นความอยากในทางสุจริตที่ต้องมีการทุ่มเทกำลังกาย และกำลังใจเพื่อให้สิ่งนั้นสำเร็จตามความมุ่งหมาย ภายใต้พื้นฐานของคุณธรรม และความดีประกอบของฉันทะ

๑. ความยินดีในสิ่งที่ทำนั้นๆ
๒. ความพอใจในสิ่งที่ทำนั้นๆ
๓. ความเต็มใจในขณะที่กำลังทำนั้นๆ
๔. ความมีใจรักในขณะที่กำลังทำนั้นๆ
๕. ความอยากหรือฝักใฝ่ที่จะทำสิ่งนั้นๆ ให้บรรลุถึงจุดหมาย

ทั้งนี้ ลักษณะของฉันทะที่เกิดขึ้นมิได้เพียงใช้สำหรับการกระทำในการทำงานเพียงอย่างเดียว แต่สามารถนำไปใช้เป็นหลักการดำเนินชีวิตในด้านอื่นๆ ได้ด้วยเช่นกัน ได้แก่

- ความยินดี และพอใจในฐานะทางครอบครัว
- ความยินดี และพอใจในทรัพย์สินที่ตนมี
- ความยินดี และพอใจในความสามารถของตน
- ความยินดี และพอใจในคู่ครองของตน
- ความยินดี และพอใจในตำแหน่ง และหน้าที่ของตนในสังคม
- ความยินดี และพอใจในศาสนาหรือลัทธิที่ตนนับถือ ฯลฯ

ฉันทะ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในจิตภายใต้หลักธรรม คือ โยนิโสมนสิการ คือ การรู้จักคิดวิเคราะห์ หรือคิดในทางที่ถูก และเหมาะสมเพื่อให้เกิดความสำเร็จตามจุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้ภายใต้สภาวะแห่งเหตุ และผล ดังนั้น เมื่อเกิดฉันทะ คือ ความพอใจหรือยินดีในสิ่งนั้นแล้ว ย่อมทำให้เป็นผู้ที่รู้จักใช้โยนิโสมนสิการ คือ การคิดวิเคราะห์หาแนวทางที่จะดำเนินต่อไป ซึ่งจะนำมาสู่การเกิดวิริยะ คือ ความเพียรในแนวทางนั้น ต่อไป

๒. วิริยะ (exertion)

วิริยะ แห่งอิทธิบาท ๔ คือ ความเพียรพยายาม ความอดุสาหะ และมานะบากบั่นที่จะทำงานหรือทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดให้ดีที่สุด ไม่ท้อถอยเมื่อเกิดอุปสรรค และความยากลำบากต่างๆ ด้วยการมองปัญหาหรืออุปสรรคที่ขัดขวางต่อการทำสิ่งนั้นเป็นสิ่งที่ท้าทาย และต้องเอาชนะให้สำเร็จ

วิริยะ เป็นความเพียรที่ประกอบความดี มีความขยันหมั่นเพียร ไม่ทอดธุระ เป็นเครื่องพยุงความพอใจไม่ให้ท้อถอยในการทำงาน เพราะว่างานทุกชนิดมักจะง่ายตอนคิด แต่มักจะติดตอนทำจึงจำเป็นต้องใช้ความพยายามเรื่อยไปจนกว่าจะสำเร็จตามความพอใจที่ปลูกไว้

วิริยะ หรือ ความเพียรนี้ มีความจำเป็นสำหรับการปฏิบัติงานหรือการกระทำต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใดในขณะนั้น เพราะหากต้องการความสำเร็จตามจุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้ก็ต้องจำเป็นต้องมีความพยายามเป็นสำคัญ แต่ความพยายามนี้ มิใช่หมายครอบคลุมถึง การปฏิบัติหรือการกระทำที่ไม่มีวันหยุด หรือไม่รู้ซึ่งพื้นฐานของตนเอง ที่มาจากหลักธรรมแห่งโยนิโสมนสิการ คือ การรู้จักคิดวิเคราะห์อย่างมีเหตุ และผลในคัมภีร์มงคลธรรม เช่นกัน

ประเภทของวิริยะ

๑. สังวรปธาน หมายถึง เพียรระวัง คือ การกระทำสิ่งใดๆจะต้องรู้จักพึงระวังรอบคอบ ด้วยการรู้จักเหตุ และผล ไม่ตั้งอยู่ในความประมาทหรืออุกฤษฏ์กรรมทั้งปวง

๒. ปหานปธาน หมายถึง เพียรละ คือ การรู้จักละ ลด หรือหลีกเลี่ยงจากอกุศลกรรม ทั้งปวงที่จะเป็นเหตุทำให้การกระทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดไม่ประสบความสำเร็จ

๓. ภาวนาปธาน หมายถึง เพียรบำเพ็ญ คือ การรู้จักเพียรตั้งมั่น และอุทิศตนต่อการกระทำในสิ่งหนึ่งสิ่งใดอย่างสม่ำเสมอ

๔. อนรุักษนาปธาน หมายถึง เพียรตามรักษาไว้ คือ รู้จักรักษาหรือทำให้ความเพียรในสิ่งนั้นๆคงอยู่กับตนเป็นนิจ

องค์ประกอบของวิริยะ

๑. ความเพียรในการทำสิ่งนั้นๆในทางที่ถูกตามเหตุ และผล ภายใต้พื้นฐานตามหลักคุณงามความดี

๒. การมีความกล้า และความแน่วแน่ที่จะทำในสิ่งนั้นๆ

๓. การไม่ละทิ้งซึ่งการงานหรือสิ่งที่กำลังทำอยู่

๔. การความอดทน และความยากลำบากอย่างเป็นนิจ

ทั้งนี้ ลักษณะของวิริยะที่เกิดขึ้น มิได้อยู่ในกรอบสำหรับการงานเท่านั้น แต่สามารถนำไปประยุกต์ใช้เป็นหลักการดำเนินชีวิตในด้านอื่นๆ^{๗๓} ได้แก่

– ความเพียรในการเจริญธรรม การเจริญภาวนา หรือการรักษาศีล

– ความเพียรในการศึกษาเล่าเรียน ฯลฯ

ด้วยเหตุนี้ วิริยะจึงเป็นหลักที่มีความสำคัญอันจะนำไปสู่การประพฤติปฏิบัติในการงาน หรือการกระทำต่อสิ่งใดๆ ภายใต้พื้นฐานของหลักการเหตุ และผลที่เกิดจากโยนิโสมนสิการ เพื่อมุ่งให้สิ่งนั้นๆดำเนินไปสู่จุดหมาย และสำเร็จตามที่ได้ตั้งไว้ โดยมีความเพียรที่ดำเนินไปในลักษณะของการปฏิบัติตามหลักปธาน ๔ ในข้างต้น แต่ทั้งนี้ ความเพียรที่มีมากเกินไป มักจะทำให้เกิดความฟุ้งซ่าน ความไม่มีสติ ความเหน็ดเหนื่อย จนนำไปสู่การการเกิดอุปสรรค และปัญหาในสิ่งนั้น ส่งผลต่อความท้อแท้ตามมาได้ นอกจากนี้ หากมุ่งเพียรต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งมากเกินไป มักจะทำให้เกิดการลืมหืมที่จะกระทำต่อสิ่งอื่นได้ง่ายเช่นกัน

๓. จิตตะ (thoughtfulness)

จิตตะ แห่งอิทธิบาท ๔ คือ การเอาใจใส่ และให้ใจจดจ่ออยู่กับอยู่กับสิ่งที่ทำ มีสมาธิ มั่นคงอยู่กับงาน ไม่ปล่อยปละละเลยในงานที่ทำ และทำงานด้วยความตั้งใจที่จะให้งานนั้นสำเร็จ แต่หากใครทำการสิ่งใดด้วยความเป็นคนประมาท ไม่เอาใจใส่กับงานที่ตนทำ ทำอะไรthings ขว้างๆ งานนั้นย่อมไม่สำเร็จตามเป้าประสงค์หรือหากสำเร็จ แต่ก็เป็นความสำเร็จที่ไม่มีประสิทธิผลในงาน

ทั้งนี้ จิตตะ หมายถึง จิตใจ คือ ส่วนที่ทำหน้าที่รู้สำนึก รู้คิด ซึ่งความรู้ที่เกิดมาจากจิตนั้น เป็นความรู้ที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน อดีตกาล หรือกำลังจะเกิดในอนาคต ล้วนเป็นความรู้ที่ฝังอยู่ในจิต หรือที่ผ่านมาแล้วทั้งสิ้น หมายถึง จิตสั่งสมความรู้ให้เกิดขึ้นในกาลทั้ง ๓ นั่นเอง ส่วนจิตตะในที่นี้ หมายถึง สภาวะทางอารมณ์ที่สะท้อนมาจากจิต อาทิ ความเข้มแข็ง ความมั่นคง ความมุ่งมั่น และความจดจ่อ ต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใดที่ทำอยู่นั้น

^{๗๓} องค์การเผยแผ่วัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร, วิชาการเทศนา, (กรุงเทพมหานคร : หจก เอมีเทรดดิ้ง, ๒๕๔๔), หน้า ๖๐.

องค์ประกอบของจิตตะ

๑. มีความสนใจในสิ่งที่ทำนั้นอย่างจริงจัง
๒. การเอาใจใส่ในขณะที่กระทำสิ่งนั้นๆ
๓. การมีใจที่เป็นสมาธิในขณะที่กระทำสิ่งนั้นๆ
๔. การที่มีจิตใจมุ่งมั่น และแน่วแน่ในขณะที่กระทำสิ่งนั้นๆ

ทั้งนี้ ลักษณะของจิตตะที่เกิดขึ้น มิได้อยู่ในกรอบสำหรับการทำงานเท่านั้น แต่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันด้านอื่นๆ ได้แก่

- การเอาใจใส่ และมุ่งมั่นในการเจริญธรรม
- การเอาใจใส่ และมุ่งมั่นในการศึกษาเล่าเรียนฯลฯ

จิตตะ มีความสัมพันธ์กับสมาธิ คือ หมายถึง จิตเป็นเครื่องผลักดัน และควบคุมการเกิดของสมาธิ โดยสมาธิจิตที่มีความแน่วแน่ และจดจ่อต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใด ภาวะที่เกิดขึ้นกับจิตนี้จึงเรียกว่าสมาธิ ซึ่งเป็นเครื่องเสริมประสิทธิภาพในการจะกระทำสิ่งใดๆ ให้ประสบความสำเร็จ เพราะจิตที่เป็นสมาธิแน่วแน่อยู่กับสิ่งที่กำลังทำ อยู่ โดยไม่เกิดความฟุ้งซ่าน ย่อมทำให้งานประสบความสำเร็จได้ดี ไม่ผิดพลาด และมีประสิทธิภาพตามเป้าหมายที่วางไว้^{๗๔}

๔. วิมังสา (investigation)

วิมังสา แห่งอิทธิบาท ๔ คือ การสอบสวน ไตร่ตรอง และพิจารณาตรวจสอบในสิ่งที่กำลังทำนั้นๆ รวมถึงการรู้จักค้นคว้า ทดลอง คิดค้น และรู้จักคิดแก้ไขปรับปรุงงาน ให้ก้าวหน้าอยู่เสมอ ทั้งนี้ ปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการทำสิ่งใดๆ ย่อมเกิดจากปัจจัยจากข้อนี้เป็นสิ่งสำคัญ เพราะการใช้วิมังสา คือ การคิด วิเคราะห์ อย่างมีเหตุ และผล ย่อมทำให้เข้าใจต่อกระบวนการวิธีการ และแนวทางในการดำเนินงานที่ถูกต้อง เหมาะสม รวมถึงย่อมรู้จักแนวทางในการแก้ไขปัญหาที่อาจเกิดขึ้นได้ดี แต่หากไม่มีการใช้ปัญญาก่อนทำหรือขณะทำสิ่งใดๆ แล้ว ย่อมนำมาซึ่งปัญหาและอุปสรรคในสิ่งนั้นๆ ส่งผลต่อการท้อแท้ การทำสิ่งนั้นไม่สำเร็จ หรือหากสำเร็จก็จะไม่เกิดประสิทธิผลอย่างเต็มที่

องค์ประกอบของวิมังสา

๑. การใช้ปัญญาคิด วิเคราะห์ก่อนที่จะลงมือปฏิบัติหรือระหว่างปฏิบัติในสิ่งนั้นๆ
๒. การใช้ปัญญาคิดวิเคราะห์ในสิ่งนั้นๆ ตามคัมภีร์คลองธรรม
๓. การแก้ไข ปรับปรุงข้อบกพร่อง และพัฒนาในสิ่งนั้นๆ ด้วยปัญญา

ทั้งนี้ ลักษณะของวิมังสาที่เกิดขึ้น มิได้เหมาะสำหรับนำไปใช้ในการงานเท่านั้น แต่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันด้านอื่นๆ ได้แก่

- การรู้จักคิด วิเคราะห์ในการเจริญธรรม
- การรู้จักคิด วิเคราะห์ในบทเรียน
- การรู้จักคิด วิเคราะห์ก่อนที่จะพูดหรือทำในสิ่งใดๆ ฯลฯ

^{๗๔} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), การเผยแผ่เชิงรุก, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๕๒ - ๕๔.

วิมังสา คือ การรู้จักคิด วิเคราะห์ ที่มักคู่กับคำว่า ปัญญา คือ ความรู้ หรือ ความรู้แจ้ง เป็นความรู้ ความเข้าใจ ต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งในเหตุ และผล รวมถึงองค์ประกอบ และพื้นฐานของสิ่งๆนั้น สามารถตัดสินใจ และบ่งชี้สิ่งนั้นได้เป็นมาอย่างไร มีลักษณะอย่างไร รวมถึงรู้แยกแยะสิ่งต่างๆว่าถูกผิด ดีชั่ว ดังนั้นแล้ว การมีปัญญาจึงเป็นการรอบรู้ในทุกๆด้าน และพึงใช้ปัญญาก่อนที่จะทำเพื่อให้เกิด ความเข้าใจ และลึกซึ้งก่อน เพื่อให้การนั้นๆดำเนินไปตามเป้าหมายที่วางไว้ และไม่เกิดปัญหาอุปสรรค พร้อมทั้งประสิทธิภาพในสิ่งนั้นให้สำเร็จตามวัตถุประสงค์

ประโยชน์ของอิทธิบาท ๔

๑. ประโยชน์ของฉันทะ คือ ทำให้เป็นผู้มีความพอใจ และมีใจรักต่องาน ทำให้เกิด ความรู้สึกเต็มใจในการทำงาน เกิดการทำงานด้วยความสุข ไม่รู้สึกเบื่อหน่ายง่าย ไม่เกิดอาการท้อแท้ ช่วยให้งานดำเนินต่อไปอย่างต่อเนื่อง และเกิดการสร้างสรรค์ในงาน

๒. ประโยชน์ของวิริยะ คือ ทำให้เป็นคนมีเพียร และขยันในการทำงาน ไม่มีความเกียจ คร้าน มุ่งมั่นที่จะทำงานให้เสร็จ ผู้ที่ขาดความขยัน ย่อมทำงานขาดๆเกินๆหรือมักทำงานนั้นไม่สำเร็จ หรือหากสำเร็จก็สำเร็จล่าช้า และไม่มีประสิทธิภาพ

๓. ประโยชน์ของจิตตะ คือ ทำให้เป็นคนมีความมุ่งมั่น และจดจ่อกับงานที่ทำ จิตมีความ แน่วแน่ และมั่นคงต่อปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้น ช่วยให้งานดำเนินต่อไปอย่างต่อเนื่องตามกระบวนการ ทราบความเป็นไปของงานอยู่เสมอ

๔. ประโยชน์ของวิมังสา คือ ทำให้เป็นผู้ที่รู้จักคิด วิเคราะห์ในงาน ช่วยทำให้ทราบ และ เข้าใจในกระบวนการของงาน และหากเกิดปัญหาก็ย่อมเกิดแนวทางในการแก้ปัญหาได้อย่าง ง่ายดาย งานไม่ผิดพลาด และทำงานตามกรอบที่วางไว้ให้ประสบความสำเร็จ ถ้าขาดวิมังสาจะทำให้ เป็นคนทำงานไม่มีหลักการ ทำงานไม่มีแนวทาง ไม่มีแบบแผน ซึ่งยากที่จะเกิดความสำเร็จได้โดยง่าย

สรุปได้ว่า ฉันทะ และวิริยะ เป็นหลักปฏิบัติที่ช่วยให้บุคคลมีความมั่นใจในการที่จะ เผชิญหน้ากับปัญหา และอุปสรรคในการทำงาน และมีจิตตะ และวิมังสา เป็นหลักปฏิบัติที่ช่วยในการ เอาชนะปัญหา และอุปสรรคในการทำงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นจะเห็นได้ว่า หลักธรรม ที่ใช้ในการทำงานที่กล่าวมา ทั้งอิทธิบาท ๔ เป็นเรื่องที่เรารู้จักกันอยู่แล้วในฐานะปัจเจกชน (Individualism) แต่อาจยังขาดความเข้มข้นเอาจริงเอาจังกันเท่าที่ควร การจัดแบ่งชุดธรรมะสำหรับผู้ บริหาร ผู้ปฏิบัติงาน และการทำงานร่วมกันตามนัยดังกล่าวเป็นจุดเน้นที่ผู้ดำรงตนในตำแหน่งควร จะให้ความสนใจหรือมีการปฏิบัติในชุดธรรมะนั้นให้มากเป็นพิเศษกว่าคนอื่น แต่มีได้หมายความว่า การปฏิบัติตามชุดธรรมะจะเป็นเอกเทศต่อกัน ทุกชุดธรรมะจะเกื้อกูลต่อกัน และหากทุกคนสามารถ ปฏิบัติได้พร้อมกับทำหน้าที่ของตนเต็มกำลังความสามารถอย่างสมบูรณ์ เชื่อเหลือเกินว่าบรรยากาศ ในการทำงาน “งานสัมฤทธิ์ ชีวิตรื่นรมย์” คงเกิดขึ้นได้ไม่ยาก สมดังที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงปรารภว่าที่จะเห็นคนไทยมีความสุขในปีใหม่ พ.ศ. ๒๕๕๔ ด้วยการให้ คือ ให้ความรัก ความเมตตา กัน ให้น้ำใจไมตรีต่อกัน ให้อภัยกัน ให้การสงเคราะห์อนุเคราะห์กัน โดยมุ่งดีมุ่งเจริญต่อกันด้วยความบริสุทธิ์ใจและจริงใจ ดังนั้น จึงขอให้พวกเราตั้งจิตอธิฐานที่จะน้อมนำหลักธรรมและ กระแสพระราชดำรัสดังกล่าวมาใช้ในการดำเนินชีวิตและในการทำงาน โดยเฉพาะการรักงานที่ทำ ขยันทำงาน รับผิดชอบงาน และรู้จักไตร่ตรองให้ถี่ถ้วน รวมถึงการให้ การเกื้อกูลกัน และการปฏิบัติ

ต่อคนอื่นเหมือนกับการปฏิบัติต่อตนเอง(เอาใจเขามาใส่ใจเรา) ซึ่งทุกคนสามารถทำได้ เพราะทุกอย่างอยู่ที่ “ใจ” ใจที่จะเริ่มทำสิ่งใหม่ๆ ให้ชีวิตมีคุณค่าและมีความสุข

๒.๕ แนวคิดที่เกี่ยวกับการสอนกรรมฐาน

การสอนกรรมฐาน หรือวิปัสสนากรรมฐาน คือ การสอนให้นั่งภาวนาเพื่อให้ใจเป็นสมาธิ และเข้าใจสภาวะธรรมตามความเป็นจริงของสังขารตามหลักไตรลักษณ์

ในการพัฒนาเพื่อให้เกิดปัญหาน้อยที่สุดในสังคม จะต้องพัฒนาควบคู่ไปด้วยกันทั้งทางด้านวัตถุและทางด้านจิตใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ทางด้านจิตใจ ในทางพระพุทธศาสนาได้ให้ความสำคัญกับจิตใจเป็นอย่างมาก จิตใจเป็นใหญ่ จิตใจเป็นประธาน ทุกสิ่งทุกอย่างล้วนมาจากจิตใจแห่งตนเอง ดังนั้นจะพัฒนาอะไรก็ติด ถ้าจิตใจของเราไม่พัฒนา หมายความว่า ถ้าจิตของตนเองไม่พัฒนา ไม่รู้ตัวของตัวเอง ไม่รู้แม้กระทั่งตัวเองแล้ว เหนื่อยแรงเปล่า ที่จะไปพัฒนาสิ่งอื่น^{๗๕} ซึ่งในหลักธรรมคำสอนของพระพุทธองค์ ได้ให้หลักธรรมเกี่ยวกับการเรียนรู้ตนเอง พัฒนาตนเอง ดูกายและจิตใจของตนเอง จนสามารถบอกตัวเองได้ ใช้ตัวเองเป็น เห็นตัวเองถูก หลักธรรมนั้นคือ สติปัฏฐานสี่ ซึ่งสามารถที่จะนำมาบูรณาการกับการปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้ทุกที่ ทุกเวลาได้อย่างมีความสุข ซึ่งการปฏิบัติธรรมจะต้องมีอยู่ในวิถีชีวิตของคนเรา ทุกการกระทำ ทุกคำพูด กล่าวคือต้องมีสติกำกับตัวของเรายู่ตลอดเวลา ไม่ปล่อยสติ การปฏิบัติธรรมที่แท้จริงก็คือ การดูแลตัวเอง ใส่ใจและสนใจตัวเอง การที่เราดูแลตัวเราเอง ก็คือดูรูปกับนาม เบื้องแรกสุดที่ดูง่ายสุด ก็คือร่างกาย ร่างกายเป็นของดูง่าย ในวิสุทธิมรรคบรรยายว่า ท่านแสดงไว้ว่า “ยถา ยถา หิสส รูปํ สุวิกขาติตํ โหติ นิชชฏํ สุปริสุทฺธํ ตถา ตถา ตถารมมณา อรูปมมมา สยเมว ปากฺกา โหนติ” ซึ่งปรากฏอยู่ในปัญญานิเทศ^{๗๖}

คติธรรมคำสอน ของ สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) เคล็ดลับสู่ความสำเร็จ

ท่านเจ้าประคุณสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต) กล่าวว่า เคล็ดลับสู่ความสำเร็จสุดยอดในทางธรรม คือ จะต้องมั่งสัจจะอันแน่วแน่ และมีขันติธรรมอันมั่นคง จึงจะฝ่าฟันอุปสรรค บรรลุความสำเร็จได้ อาตมามีกฎอยู่ว่า เข้าตีห้าไม่ว่าฝนจะตก ไฟจะร้อง อากาศจะหนาว ต้องตื่นทันที ไม่มีการผิดเวลา แล้วเข้าสรงน้ำชำระกายให้สะอาด แล้วจึงได้สวดมนต์และปฏิบัติสมณกรรมฐานหนึ่งชั่วโมง พอหกโมงตรงก็ออกบิณฑบาต เพื่อปฏิบัติตามปฏิปทาขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ฝึกจิตให้ได้ผลต้องตรงต่อเวลา

กลับจากบิณฑบาตแล้ว ก็เอาอาหารตั้งไว้ ตักน้ำใส่ตุ่ม เสร็จแล้วฉันอาหารเช้า โดยปกติอาตมาฉันมื้อเดียวเว้นไว้มีกิจนิมนต์ จึงฉันสองมื้อ สี่โมงเช้าถึงเที่ยง ถ้ามีรายการไปเทศน์ ก็ไปเทศน์ตามที่นัดไว้ วันไหนไม่ติดเทศน์ก็จะปิดประตูกุฏิทันที ไม่ให้ใครๆ เข้าไป ในช่วงเวลานั้นเป็นเวลาศึกษาตำราเวลาบ่ายโมงจึงออกมารับแขก บ่ายสามโมงไม่ว่าใครจะมาอาตมาจะให้ออกจากกุฏิไปหมด เพราะถึงเวลาปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ฉะนั้น จุดสำคัญจงจำไว้ เราจะปฏิบัติเพื่อหลุดพ้นต้องมีสัจจะเพื่อตน โดยไม่เห็นแก่หน้าใคร ถึงเวลาทำสมาธิต้องทำ ไม่มีการผิดผ่อนใดๆ ทั้งสิ้น

^{๗๕} กรมการศาสนา, **ระเบียบกองงานพระธรรมทูต**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักเลขานุการ วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ, ๒๕๓๔), หน้า ๔.

^{๗๖} วิสุทธิมรรคบรรยาย ได้กล่าวเรื่องนามรูปปัจจุณญาณมีสภาวะอย่างไร

หลักการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน

๑.จะต้องมีสัจจะต่อตนเอง

๒.จะต้องไม่ปล่อยตามอารมณ์ของมนุษย์

๓.พยายามตัดงานในด้านสังคมออก และไม่นัดหมายใครในเวลาปฏิบัติกรรมฐาน ดังนั้น เมื่อจะเป็นนักปฏิบัติธรรมจำเป็นจะต้องมีกฎเกณฑ์ของเรา เพื่อฝึกจิตให้เข้มแข็ง

ทางแห่งความหลุดพ้น

เจ้าประคุณสมเด็จฯ มักจะกล่าวกับสานุศิษย์ทั้งหลายอยู่เสมอว่า ชีวิตมนุษย์อยู่ได้ไม่ถึงหนึ่งร้อยปีก็ต้องตายและถูกหามเข้าป่าช้า ดังนั้น จึงควรประพฤติปฏิบัติอยู่ใน ศีล สมาธิ และปัญญา เพื่อให้หลุดพ้นจากสังสารวัฏ ท่านเปรียบเทียบว่า มนุษย์อาบน้ำ ชำระกายวันละสองครั้ง เพื่อกำจัดเหงื่อโคลสิ่งโสโครกที่เกาะร่างกาย แต่ไม่เคยคิดจะชำระจิตให้สะอาดแม้เพียงนาที ด้วยเหตุนี้ ทำให้จิตใจของมนุษย์ยุคปัจจุบันเศร้าหมองเคร่งเครียดและดุดัน ก่อให้เกิดปัญหาความพิการในสังคมความแก่งแย่งชิงดีชิงเด่นกัน จนกระทั่งเกิดความขัดแย้ง และกลายเป็นสงครามมนุษย์ฆ่ามนุษย์ด้วยกัน

แต่จงใจ

ขอให้ท่านได้พิจารณาไตร่ตรองให้จงดีเถิดว่า ร่างกายของเรานี้เอนจึงต้องชำระทุกวัน ทั้งเช้าและเย็น จะขาดเสียไม่ได้ทั้งที่หมั่นทำความสะอาดอยู่เป็นนิจ แต่ยังมีกลิ่นไม่นาอริมย์ออกมา แม้จะพยายามหาของหอมมาทาหับ ก็ปกปิดกลิ่นนั้นไม่ได้ ใจของเราละซึ่งเป็นใหญ่กว่าร่างกาย เป็นผู้สั่งบัญชางาน ให้กายแท้ๆ มีใครเอาใจใส่ชำระสิ่งสกปรกออกบ้าง ตั้งแต่เล็กจนเติบโตเป็นผู้ใหญ่มั่นสิ่งสมสิ่งไม่ดีไว้มากเพียงใด หรือว่ามองไม่เห็น จึงไม่มีความจำเป็นที่จะต้องทำความสะอาดหรือ ?

กรรมลิขิต

เราทั้งหลายเกิดมาเป็นมนุษย์แล้ว ล้วนแต่มีกรรมติดตัวมาทั้งสิ้น ผูกพันในความเป็นมิตรบ้าง เป็นศัตรูบ้าง แต่ละชีวิตก็ย่อมจะเดินไปตามกรรมวิบากกรรมของตนที่ได้กระทำไว้ทุกชีวิตล้วนมีกรรมเป็นเครื่องลิขิต

อดีตกรรม ถ้ากรรมดี เสวยอยู่

ปัจจุบันกรรม สร้างกรรมชั่ว ย่อมลบล้าง

อดีตกรรม กรรมแห่งอกุศล วิบากตน

ปัจจุบัน สร้างกรรมดี ย่อมผดุง

เรื่องกฎแห่งกรรม ถ้าเป็นชาวพุทธแล้ว เขาก็ถือว่าเป็นกฎแห่งปัจจุจัง ผู้ที่ต้องการรู้ต้องทำเอง รู้เอง ถึงเอง แล้วจึงจะเข้าใจ

นักบุญ

การทำบุญก็ดี การทำสิ่งใดก็ดี ถ้าเป็นการทำตนให้ละทิฐิมานะ ทำเพื่อให้จิตเบิกบาน ย่อมเสวยบุญนั้นในปรภพ มนุษย์ทุกวันนี้ทำแบบมิกิเลส ดังนั้น บางคนนึกว่าเข้าสร้างโบสถ์เป็นหลังๆ แล้วเขาจะไปสวรรค์หรือเปล่า เขาตายไปอาจจะต้องตกนรก เพราะอะไรเล่า เพราะถ้าเขาสร้างด้วยเจตนาไม่บริสุทธิ์ เป็นการทำเพื่อเอาบุญบังหน้าในการเสวยความสุขส่วนตัวก็มี บางคนอาจเรียกได้ว่าหน้าเนื้อใจเสือ คือข้างหน้าเป็นนักบุญ ข้างหลังเป็นนักปล้น

ละความตระหนี่มีสุข

ดังนั้นบุญที่เขาทำนี้ถือว่า ไม่เป็นสุข หากมาจากการก่อกกรรม บุญนั้น จึงมีกระแสคลื่นน้อยกว่าบาปที่เขาทำเอาไว้หากมีใครเข้าใจคำว่า บุญ นี้ดีแล้ว การทำบุญนี้จุดแรกในการทำก็เพื่อไม่ให้เรานี้เป็นคนตระหนี่ รู้จักเสียสละเพื่อความสุขของผู้อื่น ธรรมดาเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน เมื่อมีทุกข์ก็ควรจะช่วยทุกข์ด้วย เมื่อมีความสุขก็ควรสุขด้วยกัน

อย่าเอาเปรียบเทวดา

ในการทำบุญ สิ่งที่จะได้ก็คือ ระหว่างเราผู้เป็นมนุษย์ เรารู้ว่าสิ่งที่เราทำนี้จะเป็นมงคล ทำให้จิตใจเบิกบานดีนี้คือการเสวยผลแห่งบุญในปัจจุบันที่การทำบุญเพื่อจะเอาผลตอบแทนนั้น มนุษย์นี้ออกจะเอาเปรียบเทวดาทำบุญครั้งใดก็ปรารถนาเอาวิมานหนึ่งหลังสองหลังการทำบุญแบบนี้เรียกว่า ทำเพราะหวังผลตอบแทนด้วยความโลภ บุญนั้นก็ย่อมจะไม่มีผล ท่านอย่าลืมนะว่า ในโลกวิญญานเขามีกระแสทิพย์รับทราบในการทำของมนุษย์แต่ละคนเขามีห้องเก็บบุญและบาปแห่งหนึ่งอันเป็นที่เก็บบุญและบาปของใครต่อใครและของเรื่องราวต่างๆ กรรมของใครก็จะติดตามความเคลื่อนไหวของตัวนั้นไปตลอดระหว่างที่เขายังไม่สิ้นอายุขัย

บุญบริสุทธิ์

การที่สอนให้ทำบุญโดยไม่ปรารถนานั้น ก็เพื่อให้กระแสนั้นบริสุทธิ์เป็นขั้นที่หนึ่งจะได้ตามให้ผลทันในปัจจุบันชาติ แต่ถ้าตามไม่ทันในปัจจุบันชาติ ก็ติดตามไปให้เสวยผลในปรภพ คือ เมื่อสิ้นอายุขัยจากโลกมนุษย์ไปแล้ว ฉะนั้น เขาจึงสอนไม่ให้ทำบุญเอาหน้า ทำบุญอย่าหวังผลตอบแทนสิ่งดีที่ท่านทำไปย่อมได้รับสนองดีแน่นอน

สั่งสมบารมี

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สำหรับนักปฏิบัติธรรมแล้ว การทำบุญทำทานย่อมเป็นการส่งเสริมการปฏิบัติจิตให้บรรลุธรรมได้เร็วขึ้น เป็นบารมีอย่างหนึ่ง ในบารมีสิบทัศที่ต้องสั่งสม เพื่อให้สำเร็จมรรคผลนิพพาน

เมตตาบารมี

การทำบุญให้ทานเพียงแต่เรียกว่า ทานบารมี หากบำเพ็ญสมาธิจิตจนได้ญาณบารมี และโดยเฉพาะการบำเพ็ญทุกอย่างนั้น ถ้าท่านให้โดยไม่มีเจตนาแห่งการให้ ให้สักแต่ว่าให้เขา ท่านก็ย่อมได้กุศลเรียกว่าไม่มาก และทัศนคติของอาตมาว่าการบำเพ็ญเมตตาบารมีในภาวนาบารมีนั้นได้กุศลกรรมกว่าการให้ทาน

แผ่เมตตาจิต

ทุกสิ่งทุกอย่างที่จะสัมฤทธิ์ผลนั้น เกิดจากกรรม ๓ อย่าง คือ มโนกรรม เป็นใหญ่ แล้วค่อยแสดงออกมาทางวจีกรรม หรือกายกรรมที่เป็นรูป การบำเพ็ญสมาธิจิตเป็นกุศลดีกว่า เพราะว่าการแผ่เมตตา ๑ ครั้ง ได้กุศลมากกว่าสร้างโบสถ์ ๑ หลัง ขณะจิตที่แผ่เมตตาานั้น จะเกิดอารมณ์แจ่มใส สรรพสัตว์ไม่มีโทษภัย ตัวท่านก็ไม่มีโทษภัย ฉะนั้น เขาจึงว่านามธรรมมีความสำคัญกว่า

อานิสงส์การแผ่เมตตา

ผู้ปฏิบัติธรรมนั้น ต้องรู้จักคำว่า แผ่เมตตา คือต้องเข้าใจว่า ความวิเวกวิงว่งแห่งการคิดนึกของเราแต่ละบุคคลนั้น มีกระแสแห่งธาตุไฟผสมอยู่ในจิตและวิญญาณกระจายออกไป เมื่อจิตของเรามีเจตนาบริสุทธิ์ เมื่อจิตของเราเป็นมิตรกับทุกคน เมื่อนั้นเขาก็ย่อมเป็นมิตรกับเรา เสมือนหนึ่งเรา

ให้เขากินอาหารคนที่กินอาหารนั้นย่อมคิดถึงคุณของเรา หรืออีกนัยหนึ่งว่าเราผูกมิตรกับเขาก็อ้อมเป็นมิตรกับเรา แม้แต่คนอันธพาล เราแผ่เมตตาจิตให้ทุกๆวัน สักวันหนึ่งเขาก็ต้องเป็นมิตรกับเราจนได้ เมื่อจิตเรามีเจตนาดีต่อดวงวิญญาณทุกๆดวง ดวงวิญญาณทุกๆดวงย่อมรู้กระแสแห่งจิตของเรา เรียกว่ามนุษยเรานี้มีกระแสธาตุไฟออกจากสังขาร เพราะเป็นพลังแห่งการนั่งสมาธิจิต วิญญาณจะสงบ ธาตุทั้ง ๔ นั้น จะเสมอแล้วจะเปล่งเป็นพลังงานออกไป ฉะนั้น ผู้ที่นั่งสมาธิปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ จิตแน่วแน่แล้ว โรคที่เป็นอยู่มันจะหายไป ถ้าสังขารนั้นไม่ใช่จะพังเต็มที่แล้ว คือไม่ถึงวาระสิ้นอายุขัย หรือว่าสังขารนั้นร่วงโรยเกินไปแล้ว ก็จรรักษาให้มันกระชุ่มกระชวยได้หรือจะให้มันสบายหายเป็นปกติดังเดิมได้

ประโยชน์จากการฝึกจิต

ผู้ที่ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน จนมีสมาธิแน่วแน่ เมื่อจิตนิ่งก็รู้ตน เริ่มพิจารณาตน รู้ตนเองได้ ปัญญาก็เกิดขึ้น ปัญญาเรียกว่า ปัญญาภายในจากจิตวิญญาณ ซึ่งเราจะใช้ปัญญานี้ได้แน่นอน เมื่อเกิดมีปัญหาค้นในจิตตลอดระยะเวลาอันยาวนานข้างหน้า นี่คือประโยชน์ของการฝึกจิตแล้ว คุณของสมาธิยังเป็นพลังป้องกันไม่ให้เกิดโรคภัย เจ็บป่วยได้ กล่าวคือ การบำเพ็ญจิต จนจิตสงบนิ่งแล้ว ระบบต่างๆทางประสาทจะได้รับการพักผ่อน เป็นการปรับธาตุในกายให้เกิดพลังจิตเข้มแข็ง กายเนื้อก็จะแข็งแรงกระชุ่มกระชวยด้วย โลหิตในร่างกายจะหมุนเวียนสะดวกขึ้น ความตึงเครียดตามร่างกายและประสาทต่างๆจะผ่อนคลายเป็นปกติ โรคต่างๆจะลดน้อยลงโดยเฉพาะผู้ที่ป่วยเป็นโรคความดันโลหิตสูง หายป่วยได้ด้วยวิธีการฝึกจิตและเดินจงกรม^{๗๗}

๒.๕๑ ความหมายของสมถะและวิปัสสนากรรมฐาน

สมถกัมมัฏฐาน

กัมมัฏฐานเป็นอุบายสงบใจ

วิปัสสนากัมมัฏฐาน

กัมมัฏฐานเป็นอุบายเรื่องปัญญา

อธิบาย : กัมมัฏฐานเนื่องด้วยบริการม ไม่เกี่ยวกับปัญญา จัดเป็นสมถกัมมัฏฐาน กัมมัฏฐานเนื่องด้วยทัศนะทางใจในคติของธรรมดาปรารภสภาวะธรรมและสามัญลักษณะ จัดเป็นวิปัสสนากัมมัฏฐาน ภาวนา ๒ ก็เรียก

ในภาวนาทั้งสองอย่างนั้น บุคคลใดอาศัยความสงบ หรือ สมาธิ คือได้ปฏิบัติสมถะมาก่อนแล้ว จนได้บรรลุฌานสมาบัติ แล้วเอาฌานสมาบัติเป็นบาท (พื้นฐาน) เจริญวิปัสสนาต่ออีกจนได้บรรลุผล นิพพานบุคคลนั้นเรียกว่า สมถยานิกะ และเมื่อสิ้นอาสวะกิเลส สำเร็จเป็นพระอรหันต์มีชื่อเรียกว่า ฌานลาภีบุคคล หรือบางทีเรียกว่า เจโตวิมุตติบุคคล คือบุคคลที่หลุดพ้นด้วยความสามารถแห่งสมาธิ ส่วนบุคคลใดอาศัยความเห็นแจ้งตามความเป็นจริงของรูปนาม ชันธ ๕ โดยที่ยังไม่ได้เจริญสมถะมาก่อน และยังไม่ได้ฌานสมาบัติเริ่มปฏิบัติวิปัสสนาทีเดียวได้สมาธิเพียงระดับฌานสมาธิคือรู้ทันปัจจุบันทุกขณะของรูปนามโดยความเป็นไตรลักษณ์จนได้บรรลุมรรค ผล นิพพาน บุคคลนั้นเรียกว่า วิปัสสนายานิกะ และเมื่อสิ้นอาสวะกิเลส สำเร็จเป็นพระอรหันต์มีชื่อเรียกว่า สุขขวิปัสสกบุคคล หรือ ปัญญาวิมุตติบุคคล คือ บุคคลที่หลุดพ้นด้วยความสามารถแห่งปัญญา

^{๗๗} สมเด็จพระพุทธมหาราช (โต พรหมรังสี) วัดระฆังโฆสิตาราม, เรียบเรียงพระสุปฏิปันโน, (กรุงเทพมหานคร : วัดระฆังโฆสิตาราม, ๒๕๕๔).

สมณยานิกบุคคลนั้น ใช้สมาธิระดับอุปจารสมาธิ และอัปนาสมาธิ ส่วนวิปัสสนายานิกบุคคลใช้สมาธิระดับฌณิกสมาธิ ดังในคัมภีร์มหาภูทิกแสดงไว้ว่า ผู้เจริญสมณะต้องใช้ อุปจารสมาธิ และอัปนาสมาธิ ผู้เจริญวิปัสสนาต้องใช้ฌณิกสมาธิ จึงจะสามารถบรรลุมรรค ผล นิพพานได้ แม้ทั้งสองประเภทนั้น หากเว้นจากพระไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เสียแล้ว ไม่สามารถบรรลุมรรค ผล นิพพาน ได้โดยแท้

ความหมายของภาวนา คำว่า “ภาวนา” แปลว่า การเจริญ การฝึกอบรม การทำให้เกิดขึ้นคือให้เกิดขึ้นบ่อยๆ ในสันดานของตนชื่อว่าภาวนา ดังมีวิเคราะห์ศัพท์ว่าภาเวตพ พาดิ=ภาวนา ธรรมที่บังเกิดขึ้นทั้งหลาย พังทำให้เกิดขึ้นเป็นครั้งแรกและครั้งหลัง ๆ ให้ติดต่อกันเป็นนิตย์ จนถึงเจริญขึ้น ฉะนั้นจึงชื่อว่า ภาวนา

คำว่า กัมมัญฐาน รากศัพท์เป็นภาษาบาลี แยกออกเป็น ๒ ศัพท์ คือ กम्म + ฐาน กम्म = การกระทำ หรือการงาน ฐาน = ที่ตั้ง ดังมีวิเคราะห์ศัพท์ว่า กิริยา = กम्म การกระทำชื่อว่ากรรม หรือ ติฏฐติ เอตถาติ = ฐาน การเจริญสมณะและวิปัสสนา ย่อมตั้งอยู่ในอารมณ์ มีกสิณ เป็นต้น และรูปนาม ฉะนั้น อารมณ์อันมีกสิณ เป็นต้น และรูปนาม จึงชื่อว่า ฐาน ในที่นี้หมายถึงเป็นที่ตั้งแห่งการกระทำหรือการทำงานของจิต จัดเป็นอารมณ์หรือเป็นอุปกรณ์สำหรับฝึกอบรมทางด้านจิตใจ นอกจากนี้ ยังเรียกว่า “ภาวนา”

ในคัมภีร์มูลฎีกา ท่านได้แสดงกัมมัญฐานไว้ดังนี้ กम्मเมว วิเสสาธิคมสสุ ฐานนติ = กम्मัญฐาน (วา) กम्मเม ภาวนารพโพ ฐานนติ = กम्मัญฐาน การเจริญภาวนาทั้ง ๒ อย่าง นี้ เป็นเหตุแห่งการได้บรรลุญาณมรรค ผล นิพพาน ที่เป็นธรรมพิเศษ ฉะนั้นจึงชื่อว่า “กัมมัญฐาน”

นอกจากคำว่า “ภาวนา” และ “กัมมัญฐาน” แล้ว ในที่บางแห่งยังเรียกการปฏิบัติกัมมัญฐานว่า การบริหารจิต การพัฒนาจิต หรือจิตตภาวนา ซึ่งก็มีความหมายให้เรา รู้จักการคุ้มครองรักษาจิต ด้วยวิธีการฝึกอบรมอยู่เนื่อง ๆ เพื่อลดความกระวนกระวายและความเครียด ที่เกิดขึ้นกับร่างกายและจิตใจให้มีความเข้มแข็ง สามารถนำมาใช้ในการปฏิบัติงานต่างๆ และก่อให้เกิดสุขภาพจิตที่ดี มีความมั่นใจในทุกกาลเทศะ เพราะเมื่อจิตฝึกอบรมดีแล้วย่อมนำความสุขมาให้ อันจะเป็นประโยชน์ทั้งแก่ตนเอง และประโยชน์แก่ส่วนรวม

ความหมายของสมถกรรมฐานความหมายของคำว่า สมถะ^{๗๘} ไว้ว่า ความตั้งอยู่แห่งจิต, ความดำรงอยู่แห่งจิต, ความตั้งมั่น, ความไม่ซัดส่าย, ความไม่ฟุ้งซ่าน, ความที่จิตไม่ซัดส่าย, สมถะ, สมาธิทริย, สมาธิพละ, สัมมาสมาธิ ดังนั้น สมถกรรมฐานจึงหมายถึงหลักการหรือวิธีการปฏิบัติ เพื่อให้เกิดความสงบทางจิตหรือเกิดสติมีสมาธิตามมาเป็นลำดับ สมถกรรมฐานจึงมีผลเป็นความสงบ ส่วนผลของสมถกรรมฐานจะมีผลเป็นบวกหรือเป็นลบนั่นก็ต่อเมื่อบุคคลนำผลของสมถกรรมฐานไปใช้ในลักษณะใดถ้าใช้ในทางที่ดี เช่น นำไปใช้ในการเจริญปัญญา สมถกรรมฐานจะมีผลบวกในทางตรงกันข้ามแต่ถ้านำสมถกรรมฐานไปใช้ในทางลบดังพระเวททตจะทำให้ผู้ใช้สมถกรรมฐานได้รับความทุกข์ทรมานในสังสารวัฏ^{๗๙}

^{๗๘} ความหมายของสมถกรรมฐาน : พระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อธิบายความหมายของคำว่า สมถะ

^{๗๙} กรมการศาสนา, **ระเบียบกองงานพระธรรมทูต**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักเลขานุการ วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ, ๒๕๓๔), หน้า ๒๑.

ความหมายของวิปัสสนากรรมฐาน: พระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อธิบายความหมายของคำว่า วิปัสสนา ไว้ว่า ได้แก่ ปัญญา กริยาที่รู้ชัด ความวิจย ความเลือกสรร ความวิจยธรรม ความกำหนดหมาย ความเข้าไปกำหนดเฉพาะ ภาวะที่รู้ ภาวะที่ฉลาด ภาวะที่รู้ละเอียด ความรู้อย่างแจ่มแจ้ง ความค้นคิด ความใคร่ครวญ ปัญญาเหมือนแผ่นดิน ปัญญาเครื่องทำลายกิเลส ปัญญาเครื่องนำทาง ความเห็นแจ้ง ความรู้ดี ปัญญาเหมือนปลูก ปัญญินทรีย์ ปัญญาพละ ปัญญาเหมือนศีลตรา ปัญญาเหมือนปราสาท ความสว่างคือปัญญา แสงสว่างคือปัญญา ปัญญาเหมือนประทีป ปัญญาเหมือนดวงแก้ว ความไม่หลงมกมาย ความเลือกเฟ้นธรรมสัมมาทิฐิ ”

การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานทำให้เกิดปัญญารู้แจ้งเห็นจริงตามความเป็นจริงคือเห็นปัจจุบัน รูปนาม ไตรลักษณ์ มรรค ผล นิพพาน แก่ผู้สนใจปฏิบัติกรรมฐาน การเจริญวิปัสสนากรรมฐานนั้น ผู้เจริญพึงศึกษาให้รู้จักธรรม ๓ ประการ คือ

๑) ธรรมที่เป็นภูมิเป็นอารมณ์ของวิปัสสนากรรมฐาน ได้แก่ ชั้นธ ๕ आयตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ อินทรีย์ ๒๒ อริยสัจ ๔ ปฏิจจสมุปบาท ๑๒

๒) ธรรมที่เป็นรากเหง้า เป็นเหตุเกิดขึ้น ตั้งอยู่ของวิปัสสนากรรมฐาน ได้แก่ สลวิสุทธิต ความหมดจดแห่งศีล และจิตตวิสุทธิต ความหมดจดแห่งจิต

๓) ธรรมคือตัววิปัสสนา ได้แก่

ทิฐิวิสุทธิต	ความหมดจดแห่งทิฐิ คือ ความเห็น
กัณหาวิตรณวิสุทธิต	ความหมดจดแห่งกัณหาเป็นเครื่องข้ามพ้นความสงสัย
มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิต	ความหมดจดแห่งญาณเป็นเครื่องเห็นทางและมีไช้ทาง
ปฏิบัติญาณทัสสนวิสุทธิต	ความหมดจดแห่งญาณเป็นเครื่องเห็นทางปฏิบัติ
ญาณทัสสนวิสุทธิต	ความหมดจดแห่งญาณทัสสนะ (ได้แก่ อริยมรรคทั้ง ๔)

ธรรมคือตัววิปัสสนา อีกนัยหนึ่ง คือ

อนิจจตา	ความเป็นของไม่เที่ยง
ทุกขตา	ความเป็นทุกข์
อนัตตตา	ความเป็นของมิใช่ตัวตน

ผู้เจริญวิปัสสนากรรมฐานพึงปฏิบัติตน ดังนี้

- ๑) พึงปฏิบัติตนให้เป็นผู้มีศีลบริสุทธิ์
- ๒) พึงปฏิบัติตนให้เป็นผู้มีจิตบริสุทธิ์
- ๓) พึงปฏิบัติตนให้เป็นผู้มีอาจารย์บริสุทธิ์

ผู้เจริญวิปัสสนากรรมฐานพึงศึกษาให้รู้จักธรรม ๕ ประการ คือ

๑) ลักษณะของวิปัสสนา ได้แก่ ความรู้ ความเห็นว่า สังขารเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา แจ้งชัดตามที่เป็นจริงอย่างนั้น

๒) กิจของวิปัสสนา ได้แก่ การขจัดความมืด คือโมหะอันปิดบังปัญญาไว้ไม่ให้เห็นตามความเป็นจริงของสังขาร

๓) ผลของวิปัสสนา ได้แก่ ความรู้แจ้งเห็นจริงใน มรรค ผล นิพพาน เห็นทั่วไปในความที่สังขารเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ปรากฏเฉพาะหน้า ดังดวงประทีปส่องแสงสว่าง

๔) เหตุเกิดขึ้นและตั้งอยู่ของวิปัสสนา ได้แก่ จิตตั้งมั่นด้วยสมาธิอันใดอันหนึ่ง

๕) วิภาค ความจำแนกของวิปัสสนา ๖ ประการได้แก่

อนิจจัง	ความไม่เที่ยง
อนิจจะลักษณะัง	เครื่องหมายบอกให้รู้ว่าเป็นของไม่เที่ยง
ทุกขัง	ความเป็นทุกข์
ทุกขะลักษณะัง	เครื่องหมายบอกให้รู้ว่าเป็นทุกข์
อนัตตา	สภาวะมิใช่ตัว มิใช่ตน
อนัตตลักษณะัง	เครื่องหมายที่จะให้กำหนดรู้ว่า มิใช่ตัว มิใช่ตน ^{๘๐}

ธรรมอันเป็นปัจจัยให้เกิดนามรูป คือ

อวิชชา	เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้เกิด	ตัณหา
ตัณหา	เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้เกิด	อุปาทาน
อุปาทาน	เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้เกิด	กรรมคือภาวะ
กรรม	เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้เกิด	ชาติคือนามรูป

เหตุปัจจัยให้เกิดนามรูป คือ เบญจขันธ์

อวิชชา	ตัณหา	อุปาทาน	กรรม	อาหาร	เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้เกิดรูป
อวิชชา	ตัณหา	อุปาทาน	กรรม	ผัสสะ	เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้เกิดเวทนา
อวิชชา	ตัณหา	อุปาทาน	กรรม	ผัสสะ	เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้เกิดสัญญา
อวิชชา	ตัณหา	อุปาทาน	กรรม	ผัสสะ	เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร
อวิชชา	ตัณหา	อุปาทาน	กรรม	นามและรูป	เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้เกิด

วิญญาน

ดังนั้น ผู้ต้องการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานสามารถปฏิบัติได้ทั้ง ๔ อริยาบถ คือ ยืน เดิน นั่ง และนอน ซึ่งเรียกว่า อริยาบถะ ในกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน ซึ่งผู้ศึกษาได้ศึกษามาแล้วในบทที่ ๑ ในบทนี้มีความมุ่งหมายที่จะให้ผู้ศึกษาได้ฝึกปฏิบัติเพื่อให้เกิดปฏิเวธคือผลของการปฏิบัติ จึงขอให้ท่านผู้ศึกษาได้ปฏิบัติตามกรรมฐาน โดยการเดินจงกรม ๒ ระยะเวลา และการนั่งกำหนด ๒ ตามวิธีการดังต่อไปนี้

รูปคือร่างกายของคนแต่ละคน หรือสิ่งที่เราสัมผัสได้ด้วยประสาท ๕ คือการเห็นด้วยตา ได้ยินด้วยหู สูดดมด้วยจมูก ลิ้มด้วยลิ้น ถูกต้องด้วยกาย

รูปเป็นอนัตตาอย่างไรรู้ นั้น ทรงแสดงทั้งในรูปของการปฏิเสธ ความเป็นอนัตตา และทรงชี้แจงให้เห็นของความเป็นอนัตตาของรูปว่า

ถ้ารูปเป็นอนัตตาแล้ว รูปจักไม่เป็นไปเพื่ออาหาร สัตว์ทั้งหลายพึงได้ในรูปตามใจหวังว่า ขอรูปรของเราจะเป็นอย่างนี้เกิด ขอรูปรของเราอย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย

เพราะรูปเป็นอนัตตา รูปจึงเป็นไปเพื่ออาหาร สัตว์ทั้งหลายจึงไม่ได้ในรูปตามใจหวังว่า ขอรูปรของเราจะเป็นอย่างนี้ ขอรูปรของเราอย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย จากนั้นทรงแสดงเชื่อมโยงเข้าหาความจริงตามกฎของไตรลักษณ์อีก ๒ ประการว่า

^{๘๐} ไสว มาลาทอง และคณะ, คู่มือฉันกรรมและธรรมศึกษาชั้นเอก, (กรุงเทพมหานคร : ม.ป.ท.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน ? รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง ? ไม่เที่ยงพระเจ้าข้า รูปใดไม่เที่ยง รูปนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า ? เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า รูปใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไปเป็นธรรมดา เป็นการสมควรไหมที่จะยึดถือว่า รูปนั้นเป็นของเรา รูปนั้นเป็นเรา รูปนั้นเป็นตัวตนของเรา? ไม่สมควรเลย พระเจ้าข้า จากนั้นทรงชี้ผลตามลำดับที่พึงได้จากการเข้าถึงพระไตรลักษณ์ทั้งสามประการว่า

เพราะเหตุนั้นแลภิกษุทั้งหลาย รูปอย่างใดอย่างหนึ่งที่เป็นอดีตก็ดี อนาคตก็ดี ปัจจุบันก็ดี หยาบก็ดี เล็กก็ดี เสวยก็ดี เสวยก็ดี อันใด มิในที่ไกลก็ดี ในที่ใกล้ก็ดี รูปนั้นก็สักแต่ว่ารูป ไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่เรา ไม่ใช่ตัวใช้ตนของเรา ข้อนี้ อันเธอทั้งหลายพึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงแล้ว^{๘๑} ดังนี้

ผลของการปฏิบัติสมถกัมมัฏฐาน

ทำให้จิตสงบ เช่น สงบจากนิรณ ๕ เป็นต้น

๑. ทำให้ได้สมาธิในระดับต่าง ๆ

๒. ขณิกสมาธิ (สมาธิชั่วขณะ) เป็นประโยชน์ในการปฏิบัติหน้าที่ประจำวันให้ได้ผลดี

๓. อุปจารสมาธิ (สมาธิใกล้ความแน่วแน่) อยู่ในขณะชั่วขณะสงบระงับนิรณ ๕

๔. อัปปนาสมาธิ (สมาธิแน่วแน่) ขึ้นณานสมาบัติ หูทิพย์ ตาทิพย์ หายใจคนอื่นได้ระลึกชาติได้ เป็นต้น

๕. บรรลุอภิญญา แสดงอิทธิปาฏิหาริย์ ได้ เช่น หูทิพย์ ตาทิพย์ หายใจคนอื่นได้ระลึกชาติได้ เป็นต้น

๔. สมาธิทั้ง ๓ ระดับ ที่ได้จากสมถกรรมฐานสามารถเอาไปเป็นบทบาท หรือเป็นเครื่องมือ สำคัญในการพัฒนาวิปัสสนาปัญญาต่อไปอันจะทำให้หลุดพ้นจากอำนาจของกิเลสอาสวะทั้งหลาย คือ กามาสวะ ภวาสวะ อวิชชาสวะ และบรรลุมรรค ผล นิพพาน

สรุปการปฏิบัติวิปัสสนา ก็คือการปฏิบัติสติปัฏฐาน ๔ นั่นเอง เพราะต่างก็มีรูปนาม ๕ เป็นอารมณ์ ดังที่ท่านกล่าวไว้ในคัมภีร์สัมโมหวิโนทนี ว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงการกำหนดรู้รูปชั้นด้วยกายานุปัสสนา ทรงแสดงการกำหนดรู้เวทนาชั้นด้วยเวทนานุปัสสนา ทรงแสดงการกำหนดรู้สัญญาชั้นและสังขารชั้นด้วยธัมมานุปัสสนา ทรงแสดงการกำหนดรู้วิญญาณชั้นด้วยจิตตานุปัสสนา ทรงแสดงการกำหนดรู้รูปล้วนๆ ด้วยกายานุปัสสนา ทรงแสดงการกำหนดรู้นามล้วนๆ ด้วยเวทนานุปัสสนาและจิตตานุปัสสนา ทรงแสดงการกำหนดรู้ทั้งรูปและนามปะปนกันด้วย ธัมมานุปัสสนา การปฏิบัติกัมมัฏฐานว่าด้วย การบริหารจัดการ การพัฒนาจิต หรือจิตตภาวนา ซึ่งก็มีความหมายให้เรารู้จักการคุ้มครองรักษาจิต ด้วยวิธีการฝึกอบรมอยู่เนื่อง ๆ เพื่อลดความกระวนกระวายและความเครียด ที่เกิดขึ้นกับร่างกายและจิตใจให้มีความเข้มแข็ง สามารถนำมาใช้ในการปฏิบัติงานต่างๆ ในชีวิตประจำวันได้ และก่อให้เกิดสุขภาพจิตที่ดี มีความมั่นใจในทุกกาลเทศะ เพราะเมื่อจิตฝึกอบรมดีแล้วย่อมนำความสุขมาให้ อันจะเป็นประโยชน์ทั้งแก่ตนเอง และประโยชน์แก่ส่วนรวม

^{๘๑} พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ ฐิตญาโณ), พุทธวิธีเผยแผ่พระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐). หน้า ๑๕.

๒.๖ แนวคิดเกี่ยวกับการใช้สื่ออุปกรณ์ประกอบการสอนธรรมะ

คำว่า สื่อ หมายถึงเครื่องช่วยให้เกิดความเข้าใจ ถ้าท่านอธิบายธรรมล้วนๆ อย่างเดียว ย่อมเป็นที่เข้าใจได้ยาก เพราะฉะนั้นท่านต้องหาอะไร มาเป็นสื่อให้คนเข้าถึงธรรม บางท่านไม่เข้าใจว่าเวลานั่งบนธรรมาสน์จะใช้สื่อได้อย่างไร เมื่อมีต้องประกอบคัมภีร์เทศน์ การใช้สื่อบนธรรมาสน์เป็นไปได้หรือ

มีสำนวนนิยายกำลังภายในอยู่ประโยคหนึ่งว่า “กระป๋องที่ใจ” หมายความว่ายอดฝีมือสามารถใช้สิ่งของทุกสิ่งทุกอย่างเป็นกระบี่ได้ แม้แต่กิ่งไม้ก็กลายเป็นกระบี่ฆ่าคนได้ในท่านองเดียวกันสำหรับสุดยอดนักเทศน์ ไม่มีอะไรที่ใช้เป็นอุปกรณ์สอนธรรมไม่ได้ เวลาไปเทศน์งานศพ อุปกรณ์ในการเทศน์คือโลงศพที่ตั้งอยู่บนศาลา เราสามารถเทศน์ถึงผู้วายชนม์ ที่นอนอยู่ภายในโลงได้ว่า “ญาติโยมมาวันนี้เพื่อส่งท่านนี้ที่ล่วงลับในโลงนั้นเป็นครั้งสุดท้าย ก่อนนี้ท่านเคยทำความดีจนคนทั่วไปให้ความเคารพนับถือ มาถึงวันนี้ท่านนอนนิ่งอยู่ในโลง ตอนนี้อย่างยังทำความดี โดยการสอนเราอยู่ในโลงโดยไม่ต้องพูด ฟังให้ดีเถอะร่างอันไร้วิญญาณของท่านสอนธรรมะโดยไม่ต้องพูดว่าในที่สุด ชีวิตคนเราก็มารั้งจุดนี้กันทุกคน”^{๘๒}

ร่างที่นอนในโลงอยู่ตรงหน้า แต่ก่อนมาท่านเป็นเหมือนเช่นฉัน

อย่างที่ท่านนอนอยู่ไซ้ในโลงนั้น ไม่ช้าพลันฉันก็เป็นเช่นท่านเอย

เราสอนธรรมคือมรณสติแก่ผู้ฟังโดยใช้โลงที่ตั้งอยู่ตรงหน้าเป็นสื่อการสอน ยกตัวอย่างให้เห็นต่อไปว่า เทียนที่จุดอยู่เบื้องหน้าอาตมภาพนี้เรียกว่าเทียนส่องธรรม เวลาพระจะ ขึ้นธรรมาสน์ เขาจะจุดเทียนส่องธรรมก่อน มีหลักจรรยานักเทศน์อยู่ว่า ถ้ายังไม่จุดเทียนส่องธรรมห้ามพระเทศน์ ขึ้นธรรมาสน์ บางทีโฆษกไม่รู้เรื่อง นิมนต์พระเทศน์ขึ้นธรรมาสน์ก่อนจุดเทียนส่องธรรม อย่างนี้ใช้ไม่ได้ ประธานหรือเจ้าภาพจุดเทียนส่องธรรมเมื่อไร นักเทศน์กราบพระประธาน ไหว้เจ้าอาวาส แล้วขึ้นธรรมาสน์ทันที เทียนส่องธรรมเป็นอุปกรณ์ส่องธรรมสอนธรรมที่ตั้งอยู่ติดธรรมาสน์ เราสามารถเทศน์โดยอ้างถึงเทียนส่องธรรมว่า “ญาติโยมทั้งหลาย ชีวิตคนเราเกิดมาก่อนจะจากโลกนี้ไป ต้องฝากความดีไว้กับโลกนี้บ้าง เทียนที่จุดอยู่เบื้องหน้าท่านทั้งหลายนี้เป็นเทียนส่องธรรม จุดแล้วทำให้พระได้เทศน์ โยมได้ฟังธรรม แต่เทียนบางเล่มจุดแล้วดับไปอย่างไรคุณค่าชีวิตคนเราก็เหมือนเทียนส่องธรรม คือดับไปอย่างมีคุณค่าฝากไว้ในโลกนี้ ดังคำประพันธ์ที่ว่า”^{๘๓}

เปลวเทียนละลายแท่ง เพื่อส่งแสงอันอำไพ

ชีวิตมลายไป เพื่ออะไรทิ้งไว้แทน

การใช้สื่ออุปกรณ์ประกอบการสอนธรรมะ เช่น การใช้หนังสือธรรมะการใช้วีดิทัศน์ คอมพิวเตอร์ อินเทอร์เน็ต ม้วนเทป เป็นอุปกรณ์ในการเผยแผ่ศาสนาธรรม โดยอาจจำหน่าย จ่ายแจกไปในกลุ่มที่ไม่มีเวลาจะได้ศึกษาธรรมะด้วยตนเอง ตัวอย่างที่ผมเพิ่งค้นพบ เมื่อเทอมที่แล้วนะครับ ตอนที่สอนวิชาคอมพิวเตอร์พื้นฐานที่มีเนื้อหา เกี่ยวกับไมโครซอฟออฟฟิศนั้น ผมทำวิดีโอสั้นๆ ให้ผู้เรียนดูตาม (เสียเวลาตัดต่อหลายวัน) ถ้าไม่เข้าใจก็กลับมาดูใหม่ได้ แล้วก็ให้แบบฝึกหัดเขาทำ

^{๘๒} กรมการศาสนา, **ระเบียบกองงานพระธรรมทูต**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักเลขาธิการ วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ, ๒๕๓๔), หน้า ๗.

^{๘๓} พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตโต), **พระธรรมเทศนา ๖๑ กัณฑ์, เรื่องการใช้สื่อ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : หจก.สามลดาการพิมพ์, ๒๕๕๘), หน้า ๒๖.

หลังจากดูวิดีโอจบ ซึ่งแบบฝึกหัดก็เป็นการต่อยอดจากวิดีโอ มีพลิกแพลงบ้างเล็กน้อย (เสียเวลาคิดแบบฝึกหัด และคิดเรื่องราวประกอบอีกหลายชั่วโมง) ลองคิดว่าถ้าผมแค่สอน มันจะง่ายกว่าเยอะ แค่เข้ามาฟังๆ แล้วก็จบ จริงไหมครับ? บางคนอาจสงสัยว่าทำไมไม่ให้ดูวิดีโอจากยูทูปเพราะในนั้นมีวิดีโอสอน ไม่ใครขอฟอโฟฟิตตั้งเยอะ คือส่วนใหญ่วิดีโอดีๆ จะเป็นภาษาฝรั่งเศสครับ เด็กเพิ่งเข้ามาเรียนมหาวิทยาลัยนานาชาติ ส่วนใหญ่ยังฟังฝรั่งเศสไม่ทันหรอกครับ ผมก็เลยต้องทำวิดีโอเองแบบช้าๆ ชัดๆ แล้วใส่ caption ภาษาอังกฤษให้เด็กอ่านไปด้วย ทำทีละหัวข้อ เขาจะได้ไม่งงด้วย แล้วทำไมถึงให้เด็กไปหาในอินเทอร์เน็ตเองไม่ได้? ก็เพราะผู้เรียนระดับพื้นฐาน ทักษะการค้นหาก็คงจะน้อย การย่อยข้อมูลมหาศาลบนอินเทอร์เน็ตนั้นสับสนไม่ใช่เล่นนะครับ การให้เด็กไปหาในอินเทอร์เน็ตนั้น น่าจะเริ่มโดยการที่ผู้สอนให้ลิงค์ไปยังเว็บที่มีคำตอบอยู่แล้วก่อน หรือใช้ ZPD โดยผู้สอนแนะนำ (นี่ก็เสียเวลาหาข้อมูลในอินเทอร์เน็ต เลือกดูว่าเว็บไหนจะเหมาะสมกับผู้เรียน ก็เสียไปเป็นชั่วโมงเหมือนกันครับ) แล้วค่อยๆ เพิ่มเว็บให้มากขึ้น สักสองสามตัวเลือกให้เด็กลองวิเคราะห์ ว่าแบบไหนมีข้อมูลดีกว่ากัน แบบไหนง่ายกว่ากัน อย่างที่ผมสอนนี้หลายคนอาจจะคิดว่าเว็บอย่างเป็นทางการของไมโครซอฟท์เขาก็มีข้อมูลครบถ้วนดี ทำไมถึงไม่ให้เด็กไปดูในนั้น เว็บนี้ถึงแม้ว่าจะข้อมูลดีแต่มันละเอียดมากครับ บางทีข้อมูลก็เกินความจำเป็นของผู้เรียนในระดับพื้นฐาน^{๘๔}

จากที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ในเรื่องจุดมุ่งหมายที่พระพุทธองค์ทรงสอนทั้ง ๓ ประการสามารถสรุปได้สั้น ๆ คือ (๑) สอนเท่าที่จำเป็น (๒) สอนให้ทำหาย (แต่ไม่ยากเกินไป) และ (๓) สอนโดยมุ่งประโยชน์ของผู้เรียนเป็นสำคัญนั่นเองครับ ไว้เดี๋ยวจะเพิ่มเติมในเรื่องของวิธีที่พระพุทธองค์ทรงสอน และเทียบเคียงกับแนวคิด^{๘๕} ทฤษฎีฝรั่งให้ฟังกันต่อครับ

๒.๖.๑ แนวคิดเกี่ยวกับสื่อ

จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับด้านสื่อ โดยมีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายไว้จำนวนมาก ผู้วิจัยจึงขอประมวลเนื้อหาโดยมีรายละเอียด ดังนี้

เอกสารประกอบการบรรยายวิชานิตยศาสตร์ในพระไตรปิฎก ไว้ว่า สื่อในพุทธวิธีมี ๒ ประเภท โดยแยกตามหน้าที่ที่สัมพันธ์กับโลกภายนอก ได้แก่ สื่อธรรมชาติ และสื่อสัมผัสสื่อธรรมชาติ ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ เรียกทางธรรมว่า “ทวาร” เป็นช่องทางที่ทำให้ชีวิตสามารถติดต่อเชื่อมโยงเกี่ยวข้องกับโลก ภายนอกเรียกว่า “สื่อใน” มีหน้าที่รับรู้โลกภายนอกสื่อภายในนี้ เมื่อเปิดไว้จะเป็นบ่อเกิดแห่งการสัมพันธ์กับโลกภายนอกและก้าวไปสู่กระบวนการรับรู้ เพราะเหตุที่เป็นบ่อเกิดหรือเป็นแดน แห่งการรับรู้เรื่อง ท่านจึงเรียกชื่อตามหน้าที่ของมันว่า “อายตนะ” ซึ่งแปลว่าเชื่อมต่อ หรือบ่อเกิด สิ่งที่ถูกเชื่อมต่อที่เรียกว่า “โลก” นั้น ก็คือ “อารมณ์” แปลว่าสิ่งอันเป็นที่ห่วงจิตหรือ สิ่งสำหรับยึดห่วงจิต แปลง่ายๆ ว่าสิ่งที่ถูกรับรู้ หรือสิ่งที่ถูกรู้นั่นเอง หมายถึงสภาพแวดล้อมภายนอกมี ๖ อย่าง คือ รูป เสียง กลิ่น รส ผัสสะ(สิ่งต้องกาย) และธรรมารมณ์

^{๘๔} กรมการศาสนา, **ระเบียบกองงานพระธรรมทูต**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักเลขานุการ วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ, ๒๕๓๔), หน้า ๖.

^{๘๕} วศิน อินทสระ, **พุทธวิธีในการสอน**, (กรุงเทพมหานคร : สภาการศึกษาพุทธศาสนิกชนมหาวิทยาลัยพุทธศาสนา, ๒๕๓๘).

(สิ่งที่เจนิค) สิ่งที่ถูกรับรู้อารมณ์เหล่านี้ เรียกชื่อว่า “อายตนะ” เหมือนกัน เพราะเป็นสิ่งที่เชื่อมต่อให้เกิดความรู้^{๘๖} แต่เป็นฝ่ายภายนอก

การสื่อสาร หมายถึงการติดต่อกันระหว่างมนุษย์ด้วยวิธีการต่างๆ ซึ่งจะทำให้ฝ่ายหนึ่งรับรู้ความหมายของอีกฝ่ายหนึ่งแล้วเกิดผลตอบสนอง การสื่อสารเป็นสิ่งสำคัญต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ เพราะมนุษย์จะอยู่คนเดียวตามลำพังไม่ได้ ต้องอยู่ร่วมกันกับผู้อื่นในชุมชนในสังคมด้วยเหตุนี้^{๘๗} จึงมีการติดต่อสื่อสารซึ่งกันและกัน

“สื่อ” ใ้ว่าคำว่า “สื่อ” มาจากภาษาอังกฤษว่า “medium” (เอกพจน์) “media” (พหูพจน์) หรือ “channel” ซึ่งหมายถึง “ช่องทางการสื่อสาร” ทั้งหมดนี้มีความหมายเดียวกัน ซึ่งจะขอรียกในที่นี้ว่า “สื่อ”

สื่อ คือ ช่องทางหรือพาหะที่จะนำข่าวสารไปสู่ผู้รับ คำว่า “สื่อ” นั้นได้นำมาใช้กันในความหมายที่ค่อนข้างกว้าง เช่น อาจหมายรวมถึงตัวสารเข้าไปได้ด้วยก็ได้ เดวิด เค เบอร์โล และนักทฤษฎีทางการสื่อสารที่มีชื่อเสียงได้แยกความหมายของสื่อออกเป็น ๓ ประการ คือ

๑) วิธีการเข้ารหัสและถอดรหัสสาร (Mode of encoding and decoding) ได้แก่ กิริยาของการสร้างสาร เช่น การพูด หรือการเขียน ถือเป็นการเข้ารหัส และการตีความสาร ซึ่งได้แก่การตีคำพูดหรือภาษามาสู่ความคิด ถือได้ว่าเป็นการถอดรหัสสาร

๒) ตัวนำสาร ได้แก่ วิทยุ โทรทัศน์ โทรศัพท์ คลื่นเสียง ภาพถ่าย เป็นต้น หรืออีกนัยหนึ่งคือ พาหะที่นำข่าวสารไปสู่ผู้รับนั่นเอง

๓) ตัวนำพาหะ ได้แก่ ตัวนำซึ่งทำหน้าที่นำพาหะที่นำข่าวสาร เช่น สายเคเบิล ที่ใช้ส่งสัญญาณเคเบิลทีวีหรือโทรทัศน์ตามสายไปยังบ้านสมาชิก หรืออากาศ ซึ่งเป็นตัวนำคลื่นเสียงวิทยุหรือสัญญาณภาพโทรทัศน์ หรือดาวเทียม ซึ่งเป็นตัวกลางรับสัญญาณวิทยุกระจายเสียงหรือวิทยุโทรทัศน์จากสถานีหนึ่งส่งต่อไปยังอีกสถานีหนึ่งที่อยู่ห่างไกล เพื่อก่ออากาศในท้องถิ่นนั้นๆ

การแบ่งประเภทสื่อก็ได้มีนักวิชาการได้แบ่งไว้หลายรูปแบบ และเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปมีอยู่ ๓ แบบ ดังนี้

๑. แบ่งประเภทของสื่อออกเป็นสื่อสิ่งพิมพ์ (Print Media) และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ (Electronics Media) โดยจัดสื่อสิ่งพิมพ์ ได้แก่ หนังสือพิมพ์ นิตยสาร หนังสือ ภาพถ่าย ภาพยนตร์ และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ ได้แก่ วิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์

๒. แบ่งประเภทของสื่อออกเป็นสื่อที่รับรู้โดยการฟัง (Audio Media) ซึ่งได้แก่ วิทยุกระจายเสียง เทป สื่อที่รับรู้ได้โดยการมองเห็น ได้แก่ หนังสือพิมพ์ นิตยสาร หนังสือ ภาพถ่าย และสื่อที่รับรู้ได้ทั้งการฟังและการมองเห็น (audiovisual media) ได้แก่ วิทยุโทรทัศน์ ภาพยนตร์ เป็นต้น

๓. แบ่งประเภทของสื่อออกเป็นสื่อร้อนและสื่อเย็น (Hot Media and Cool Media) สื่อร้อน คือ สื่อที่นำข่าวสารส่งไปยังผู้รับได้ โดยผู้รับสารไม่ต้องมีส่วนร่วมในการส่งสารเลย เช่น

^{๘๖} สมชัย ศรีนอก, เอกสารประกอบการบรรยายวิชานิตยศาสตร์ในพระไตรปิฎก, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๔๘.

^{๘๗} คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ภาษากับการสื่อสาร, (กรุงเทพมหานคร : หจก. นวสาส์นการพิมพ์, ๒๕๕๑), หน้า ๒๑.

ภาพยนตร์ ผู้ชมสามารถภาพยนตร์ได้ตลอดเรื่องและรับรู้เรื่องราวได้ทั้งหมดโดยไม่ต้องมีส่วนร่วมในการปรับภาพที่อาจขาดหายไป เพราะทางโรงภาพยนตร์จะมีช่างเทคนิคคอยดูแลอยู่ ผู้รับสารจึงไม่ต้องใช้ความพยายามอื่น ๆ เพื่อให้ได้สารที่สมบูรณ์ ขณะที่สื่อเย็น คือ สื่อที่นำข่าวสารไปยังผู้รับโดยบางครั้งผู้รับสารจะเป็นต้องมีส่วนร่วมในการพยายามให้ได้ข่าวสารที่สมบูรณ์ที่สุด เช่น โทรทัศน์ ซึ่งบางครั้งเกิดการภาพลั้ม เสียงเบาเกินไป ผู้ชมต้องลุกขึ้นปรับภาพ และหมุนให้เสียงดังขึ้นด้วยตนเอง จึงจะได้เนื้อหาข่าวสารที่สมบูรณ์ เป็นต้น^{๘๘}

สื่อการสอนทางพระพุทธศาสนา มีดังนี้ สื่อเสมือน คือ แสดงปาฏิหาริย์ สื่อธรรมชาติ คือ ของจริง Text คือ พระไตรปิฎก, หนังสือ, ตำรา Graphics คือ รูปภาพ, หุ่นจำลอง Sound คือ เสียงเทศน์, เสียงบรรยายธรรม Animation คือ ภาพเคลื่อนไหว, หนังสักร์ตูน, Video คือ วิดีโอ ต่างๆ, คลิป Multimedia คือ สื่อมัลติมีเดีย Electronics คือ อิเล็กทรอนิกส์, Office, Online

ประเภทของสื่อตามแนวพุทธศาสนา ผัสสะ (การสัมผัส) เป็นสื่อระหว่างอายตนะภายในกับอายตนะภายนอก จึงสามารถแบ่งสื่อได้ตามผัสสะ ๖ สรุปได้ ๗ อย่าง ดังนี้

- ๑) สื่อที่สัมผัสด้วย ตา (จักขุผัสสะ) เช่น คน สัตว์ วัตถุ สิ่งของ รูปภาพ หนังสือ
- ๒) สื่อที่สัมผัสด้วย หู (โสตผัสสะ) เช่น เสียงบรรยาย อภิปราย เพลง ดนตรี
- ๓) สื่อที่สัมผัสด้วย จมูก (ฆานผัสสะ) เช่น กลิ่นหอม เหม็น คาว ฉุน มลภาวะ
- ๔) สื่อสัมผัสด้วย ลิ้น (ชีวาหผัสสะ) เช่น รสเปรี้ยว หวาน มัน เค็ม ขม
- ๕) สื่อที่สัมผัสด้วย กาย (กายผัสสะ) เช่น เย็น ร้อน อ่อน แข็ง แสบ คัน
- ๖) สื่อสัมผัสด้วย ใจ (มโนผัสสะ) เช่น กายหายใจ ตาทิพย์ หูทิพย์ ทำให้เกิดผลทางใจกับผู้ได้รับสัมผัส เช่น ทำให้เกรงกลัว สงบ ไม่ต่อต้าน

๗) สื่อผสมที่สัมผัสได้มากกว่าหนึ่งสัมผัส อาจจะเป็นตา-หู, ตา-จมูก, ตา-ลิ้น, ตา-หู-จมูก, เป็นต้น เช่น โทรทัศน์, วิดีโอ, สื่อวัสดุของจริง เช่น สาร แร่ธาตุ

วิธีการใช้สื่อตามแนวพุทธศาสนา ใช้สื่อตามความเหมาะสมกับสถานการณ์ ตามหลักปาฏิหาริย์ คือ การกระทำที่กำจัดหรือทำให้ปฏิบัติยากยอมได้, การกระทำที่เป็นอัศจรรย์, การกระทำที่บังเกิดผลเป็นอัศจรรย์ ๓ อย่าง คือ^{๘๙}

- ๑) อิทธิปาฏิหาริย์ คือ แสดงฤทธิ์ได้เป็นอัศจรรย์ (Marvel of psychic power)
- ๒) อาเทศนาปาฏิหาริย์ คือ การทายใจ, รอบรู้กระบวนการของจิต บอกสภาพของจิต ความคิด อุปนิสัยได้ถูกต้อง เป็นอัศจรรย์ (marvel of mind-reading)
- ๓) อนุสาสนีปาฏิหาริย์ คือ คำสอนเป็นจริง สอนให้เห็นจริง นำไปปฏิบัติได้ผลสมจริงเป็นอัศจรรย์ (marvel of teaching)

จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับสื่อ สรุปได้ว่า สื่อ คือ ช่องทางหรือพาหะ ที่จะนำข่าวสารไปสู่ผู้รับ ผลของการใช้สื่อจะได้ผลมากน้อยแค่ไหนขึ้นอยู่กับสื่อที่ใช้ ทักษะในการสื่อสาร ที่มีความรู้ความสามารถในการใช้สื่อแต่ละประเภท ตามความเหมาะสม เพื่อที่จะกระตุ้นให้ผู้รับสาร

^{๘๘} นภาพรณ อัจฉริยะกุล และรุ่งนภา พิตรปรีชา, **หลักและทฤษฎีการสื่อสาร**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (นนทบุรี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๔๑), หน้า ๘๗.

^{๘๙} เกษม แสงนนท์, **สื่อวัฒนธรรมและเทคโนโลยีสารสนเทศทางการศึกษาและการสอนศีลธรรม**, (ราชบุรี : วัดหลวงพ่อสตรธรรมกายาราม, ๒๕๕๔), หน้า ๖๕.

เกิดความสนใจ และเกิดความเข้าใจ สื่อที่ใช้นั้นต้องจัดให้เหมาะสมกับวัยและวุฒิภาวะของประชาชน ที่ต้องการให้รับสารนั้นด้วย เพื่อจะได้เกิดความรู้ความเข้าใจในสื่อนั้นอย่างเข้าใจได้ง่ายและชัดเจน เป็นการพัฒนาและขยายความคิดของตนเองจากความรู้ที่ได้ศึกษาผ่านสื่อต่างๆ อย่างเหมาะสม

๒.๖.๒ พุทธวิธีในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้า

พระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นในชมพูทวีป หรือประเทศอินเดียในสมัยพุทธกาลเป็นดินแดนที่มีความเจริญในด้านศาสนาและปรัชญาเป็นอย่างมาก เป็นยุคที่ชมพูทวีปเต็มไปด้วยนักปราชญ์ ศาสตราจารย์ลัทธิต่างๆ เป็นอันมาก แต่ละท่านล้วนมีชื่อเสียงมีความสามารถ ผู้ที่มาเผชิญกับพระองค์นั้น มีทั้งมาดีและมาร้าย^{๙๐} มีทั้งที่แสวงหาความรู้มาลองภูมิและต้องการมาข่ม มาปราบ

พระพุทธศาสนาในท่ามกลางแห่งเจ้าลัทธิเหล่านั้น ด้วยการตรัสรู้้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณของพระพุทธเจ้า ดุจพระองค์ได้จุดประทีปดวงใหญ่ให้สว่างไสวขึ้นในระหว่างท่ามกลางแห่งดวงไฟเล็กๆ อีกมากมายหลังจากพระพุทธองค์ได้ตรัสรู้เป็นพระอรหันตรสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงพิจารณาถึงธรรมที่พระองค์ได้ตรัสรู้ขึ้นเห็นว่าเป็นธรรมอันละเอียดลึกซึ้งยากที่สัตว์ผู้ยินดีในอาลัยมีกิเลสดังธูลีมีรากจะเป็นต้นจะรู้ตามได้ จึงท้อพระทัย ความชวนขวายน้อยเสีย ท้าวสหัมบดีพรหมทราบพุทธอัธยาศัยแล้วลงจากพรหมโลก กราบพูลอาราธนาเพื่อทรงแสดงธรรม อ้างว่าสัตว์ผู้มีกิเลสเบาบางอาจรู้ได้ก็มีอยู่ “ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้สุดตพระศาสดาจงแสดงธรรมเถิด สัตว์มีธูลีในดวงตาน้อยที่มีอยู่ เมื่อไม่ได้ฟังธรรมย่อมเสื่อม แต่เมื่อได้ฟังธรรมจักเจริญ” พระองค์จึงได้ทรงพิจารณาเห็นสัตว์เปรียบเหมือนดอกบัว ๓ ประเภท คือบัวใต้น้ำ บัวเสมอน้ำ และบัวเหนือน้ำที่มีความแตกต่างกัน ดังนี้

มีธูลีน้อย	มีธูลีมาก
มีอินทรีย์กล้า	มีอินทรีย์อ่อน
มีอาการดี	มีอาการเลว
รู้ง่าย	รู้ยาก

บางพวกเห็นโทษภัยในปรโลก บางพวกไม่เห็นโทษภัยในปรโลก จึงตรัสว่า “ประตู่แห่งพระนิพพานได้เปิดแล้วสำหรับผู้ใคร่สดับ จึงปล่อยศรัทธาเถิด”^{๙๑}

พระพุทธองค์ทรงมีพระหฤทัยทรงตระหนักในหลักความจริงว่า มนุษย์แตกต่างจากสัตว์ทั้งปวง มนุษย์เป็นเวไนยสัตว์ คือ เป็นสัตว์ที่แนะนำสั่งสอนได้ แต่ถึงกระนั้นมนุษย์ก็ยังมีระดับของความแตกต่าง ในความพร้อมทางด้านสติ ปัญญา ความรู้ ความสามารถ มีอินทรีย์ต่างๆ กันพอจะรู้ได้ก็มี พอจะอบรมให้ค่อยรู้ไปก็มี ธรรมที่พระองค์ ทรงแสดงเป็นอนุบุพปฏิปทา คือปฏิบัติโดยลำดับ คงจัก สำเร็จประโยชน์ร่วมกัน พระองค์จึงทรงรับอาราธนาของท้าวสหัมบดีพรหม เพื่อจะทรงโปรดสัตว์ต่อไป

พระพุทธองค์ทรงปรารภถึงอาฬารดาบสและอุทกดาบสก่อน ที่พระองค์เคยอยู่ศึกษาลัทธิในกาลก่อน ว่าอาจารย์ทั้งสองมีกิเลสเบาบางสามารถจะรู้ธรรมนี้ได้ฉับพลัน แต่ท่านทั้งสองก็สิ้นชีพไปเสียแล้ว จึงทรงเทศนาสั่งสอนโปรดปัญจวัคคีย์เป็นที่แรก พระอัญญาโกณฑัญญะได้ดวงตาเห็นธรรม

^{๙๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ประยุตฺโต), *พุทธวิธีในการสอน*, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๑), หน้า ๒.

^{๙๑} วิ. มหา. (ไทย) ๔ / ๘ / ๑๒ - ๑๔.

เป็นบุคคลแรกว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดล้วนมีความดับเป็นธรรมดา” และเทศนานั้นเรียกว่า “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” พระพุทธเจ้าทรงมีหลักการและวิธีการในการสื่อสารเพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นอย่างดี คือ ก่อนที่พระองค์จะทำการเผยแผ่หลักธรรมคำสอนนั้น ได้เตรียมการถึง ๒ ครั้ง ครั้งแรกส่งพระอรหันต์สาวก ๖๐ รูป ไปช่วยประกาศเผยแผ่พระพุทธศาสนา ครั้งที่ ๒ เมื่อวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๓ หรือวันจาตุรงคสันนิบาต ซึ่งมีพระอรหันต์สาวก ๑,๒๕๐ รูป มาประชุมพร้อมกันที่เวฬุวันมหาวิหาร แคว้นมคธ ในครั้งนั้นพระองค์ทรงประธานหลักการอันเป็นหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาที่เรียกว่า “วาทปาติโมกข์” เพื่อให้พระสงฆ์สาวกนำไปเผยแผ่แก่ประชาชน

ในโอวาทปาติโมกข์นั้นพระองค์ทรงใช้สื่อแก่บุคคลในการส่งสาร และทรงเน้นคุณสมบัติของผู้ส่งสารโดยประกาศหลักการว่า “ขันติคือความอดกลั้นเป็นตบอย่างยิ่ง พระพุทธเจ้าทั้งหลายตรัสพระนิพพานว่าเป็นยอด ผู้ทำร้ายผู้อื่นไม่จัดว่าเป็นบรรพชิต ผู้เบียดเบียนสัตว์อื่นไม่ชื่อว่าสมณะ ผู้เป็นสมณะไม่กล่าวร้ายผู้อื่น ไม่ทำร้ายผู้อื่น พึงสำรวมในปาติโมกข์ รู้จักประมาณในการบริโภคอาหาร และที่นั่งที่นอนอันเป็นที่สงัด ไม่พลุกพล่าน พึงละความชั่วประกอบความดี^{๙๒} หมั่นประกอบความเพียรเพื่อชำระจิต”

จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับสื่อ สรุปได้ว่า สื่อ คือ เป็นช่องทางหรือพาหนะที่จะนำตัวสารไปสู่ผู้รับหรือการติดต่อชักนำให้ถึงกัน ผลของการใช้สื่อจะได้ผลมากน้อยแค่ไหนก็ขึ้นอยู่กับสื่อที่ใช้ ทักษะในการสื่อสาร ที่มีความรู้ความสามารถในการใช้สื่อแต่ละประเภท ตามความเหมาะสม เพื่อที่จะกระตุ้นให้ผู้รับสารเกิดความสนใจ และเกิดความเข้าใจ สื่อที่ใช้นั้นต้องจัดให้เหมาะสมกับวัย และวุฒิภาวะของประชาชนที่จะต้องการให้รับสารนั้นด้วย เพื่อจะได้เกิดความรู้ความเข้าใจในสื่อ นั้นอย่างเข้าใจได้ง่ายและชัดเจน เป็นการพัฒนาและขยายความคิดของตนเองจากความรู้ที่ได้ศึกษาผ่านสื่อต่างๆ อย่างเหมาะสม

๒.๗ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษา รูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยอาศัยแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ ซึ่งมีนักวิชาการหลายท่านได้ให้คำจำกัดความของบทบาทพระสงฆ์ไว้ โดยได้ศึกษาตามลำดับดังนี้

๒.๗.๑ งานวิจัยเกี่ยวข้องกับพระธรรมทูต

จากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องปรากฏว่า ได้มีผู้กล่าวถึงการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ของพระธรรมทูต ไว้ดังนี้

พระครูใบฎีกาจิตวัตร ราชชโย (ทนนาน) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ประสิทธิภาพการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูต ในสถานศึกษาอำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม” ผลการวิจัยพบว่าประสิทธิภาพการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในสถานศึกษาอำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้านแล้ว พบว่า ด้านเนื้อหา

^{๙๒} สุริย์ มีกิจผล, **พุทธประวัติ**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท คอมฟอร์ม จำกัด , ๒๕๔๑), หน้า ๑๐๘.

การเผยแพร่ของพระธรรมทูต ด้านเทคนิคการเผยแพร่ของพระธรรมทูต และด้านสื่อสารการเผยแพร่ของพระธรรมทูต ก็อยู่ในระดับมาก การเปรียบเทียบประสิทธิภาพการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในสถานศึกษาอำเภอ นครชัยศรี จังหวัดนครปฐม จำแนกตามเพศ ระดับการศึกษา และโรงเรียนที่สังกัด พบว่า ด้านเนื้อหาการเผยแพร่ของพระธรรมทูต ด้านเทคนิคการเผยแพร่ของพระธรรมทูต และด้านสื่อสารการเผยแพร่ของพระธรรมทูต ผู้ตอบแบบสอบถาม มีความคิดเห็นอยู่ในระดับมากทุกข้อ ซึ่งสอดคล้องกับความเป็นจริง ปัญหาอุปสรรคและข้อเสนอแนะจากการวิจัยพบว่า พระธรรมทูตฝ่ายปฏิบัติควรมีการวางแผนงานวางนโยบายให้ชัดเจน ทั้งทางด้านเนื้อหาและเวลาที่ใช้ในการบรรยายให้เหมาะสมกับช่วงชั้นของนักเรียน ควรมีการประสานความร่วมมือกับหน่วยงานราชการให้ชัดเจนถึงวันเวลา^{๙๓} และสถานที่ ๆ พระธรรมทูตจะลงปฏิบัติหน้าที่ เพื่อป้องกันความคลาดเคลื่อน ควรมีการพัฒนาส่งเสริมบุคลากรภายในอำเภอให้มีส่วนร่วมในงานเผยแพร่พระพุทธศาสนาให้มากขึ้น และส่งเสริมให้มีการพัฒนาเทคนิควิธีการนำเสนอธรรมะในรูปแบบใหม่ ๆ เพื่อให้งานเผยแพร่พุทธศาสนาเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

พระครูวิโรจน์คุณากร (จรัส อดิสโย/พลศิลา) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ศึกษาการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูต ประจำอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด” ผลการวิจัยพบว่า การเผยแพร่พระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาลนั้น พระพุทธองค์ทรงเป็นพระธรรมทูตด้วยพระองค์เอง ในฐานะธรรมราชา ทรงมีรูปแบบและวิธีเผยแพร่ที่หลากหลาย และทรงประกอบด้วยคุณสมบัติของนักเผยแผ่ที่ยอดเยี่ยม โดยการคำนึงถึงประโยชน์สุขอย่างยั่งยืนของผู้ฟังเป็นสำคัญ ต่อมาจึงทรงมอบให้พระสาวกได้ช่วยกันเผยแผ่พระศาสนาให้กว้างไกล แม้ในสมัยหลังพุทธกาลพระธรรมทูตก็ยังคงปฏิบัติตามหลักการเป็นนักเผยแผ่ที่ดีของพระองค์ ใช้สื่อการสอนและกิจกรรมให้สอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง และได้รับการทะนุบำรุงจากฝ่ายราชอาณาจักรทั้งในรูปของกฎหมายและปัจจัย ๔ จึงเจริญรุ่งเรืองจนถึงปัจจุบัน ส่วนงานพระธรรมทูตในประเทศไทย ได้มีการฟื้นฟูและดำเนินการ โดยกรมศาสนา จนได้ผลเป็นที่น่าพอใจ จึงมอบให้มหาเถรสมาคมรับไว้เป็นงานด้านการเผยแผ่ของคณะสงฆ์ เมื่อพ.ศ.๒๕๐๗ และในอีกสองปีต่อมา มหาเถรสมาคมมีมติให้รับงานนั้นไว้ในรูปแบบของพระธรรมทูตด้วยการจัดตั้งเป็นกองงานพระธรรมทูตขึ้นเป็นกิจกรรมถาวร งานเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูต อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด เป็นงานที่ดำเนินตามกฎระเบียบและคำสั่งของเถรสมาคม มีรูปแบบและวิธีการการเผยแพร่ที่หลากหลาย แต่ละรูปแบบก็มีวิธีการแตกต่างกันออกไป ตามคตินิยม ความเชื่อ สภาพแวดล้อมทางสังคม เศรษฐกิจและการเมืองส่วนเนื้อหาหลักธรรมที่ใช้ ในการเผยแผ่นั้นไม่มีรูปแบบที่ตายตัว ซึ่งพระธรรมทูตสามารถประยุกต์หลักธรรมมาใช้ในการเผยแผ่ได้ด้วยตนเอง ส่วนเรื่องเทคนิคและวิธีการเผยแผ่ เป็นความสามารถเฉพาะบุคคล และการหมั่นพัฒนาความสามารถในการเผยแผ่ของตนเอง^{๙๔}

^{๙๓} พระครูใบฎีกาจิตวัตร ฐวชโย (ทนนาน), “ประสิทธิภาพการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูต ในสถานศึกษาอำเภอ นครชัยศรี จังหวัดนครปฐม”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา, ๒๕๕๕).

^{๙๔} พระครูวิโรจน์คุณากร (จรัส อดิสโย/พลศิลา), “ศึกษาการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูต ประจำอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา, ๒๕๕๖).

พระมหาโชคดี เพชรมาก ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การประเมินผลโครงการฝึกอบรมพระธรรมทูตรุ่นที่ ๔๕/๒๕๕๒ ของสำนักอบรมพระธรรมทูต วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร” ผลการวิจัยพบว่า ๑. การประเมินโครงการฝึกอบรมพระธรรมทูต รุ่นที่ ๔๕/๒๕๕๒ ของสำนักฝึกอบรมพระธรรมทูตมีแนวโน้มไปในทางที่ดี ๒. ผู้เข้ารับการฝึกอบรมที่มีปัจจัยส่วนบุคคลด้านอายุและตำแหน่งต่างกัน^{๙๕} มีความคิดเห็นต่อการประเมินการเรียนรู้ แตกต่างกัน

สรุปได้ว่า พระสงฆ์ผู้ทำหน้าที่พระธรรมทูตเผยแผ่หลักพุทธธรรมทั้งในประเทศและต่างประเทศ ต้องมีคุณสมบัติเบื้องต้น คือ เชื่อมมั่นในพระรัตนตรัย แดกฉานในพระไตรปิฎก มีขันติความอดทน มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีที่สามารถสื่อสาร ให้ผู้อื่นเข้าใจได้ชัดเจนทั้งภาษาไทยและภาษาต่างประเทศได้ ติดตามเหตุการณ์ของโลกปัจจุบันอยู่เสมอ สามารถใช้เทคนิควิธีการ และสื่อสมัยใหม่เป็นอุปกรณ์ในการสอน ทั้งยังต้องให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมประเพณีในพื้นที่นั้น ๆ ดังคุณสมบัติของพระธรรมทูตที่มีปรากฏในพระไตรปิฎก สรุปได้ย่อๆ ว่า พระธรรมทูตมีคุณสมบัติคือเป็นผู้รู้จักฟัง, สามารถให้ผู้อื่นฟัง(คำของตน), หมั่นศึกษาด้วยตนเอง, ทรงจำดี, เข้าใจเรื่องแจ่มแจ้ง อธิบายให้ผู้อื่นเข้าใจได้อย่างแจ่มแจ้ง, ฉลาดเลือกถ้อยคำที่เข้าประเด็นและไม่เข้าประเด็น, และไม่ชวนทะเลาะ เช่นนี้แล้วงานพระธรรมทูตคงจะสัมฤทธิ์ผลได้อย่างแน่นอน

พระมหาสัญญา ปณญาวิจิตโต (โปรงใจ) ได้วิจัยเรื่อง “ศึกษารูปแบบและแนวทางการเผยแผ่พุทธธรรมของพระครูพิศาลธรรมโกศล (สุพจน์ กณฺณนิโก “หลวงตา”-“แพรเยื่อไม้”) ในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยได้สรุปว่า งานวิจัยนี้ มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษารูปแบบและแนวทางการเผยแผ่พุทธธรรมของพระครูพิศาลธรรมโกศล (สุพจน์ กณฺณนิโก, “หลวงตา”-“แพรเยื่อไม้”) ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการเผยแผ่พุทธธรรมและสื่อสารตามหลักนิเทศศาสตร์วรรณกรรม และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง การศึกษารูปแบบและแนวทางการเผยแผ่พุทธธรรมของพระครูพิศาลธรรมโกศล (สุพจน์ กณฺณนิโก, “หลวงตา”-“แพรเยื่อไม้”) ทั้ง ๓ ประเภทคือ ๑. การเทศนา (เทศน์มหาชาติ เทศน์ธรรมวัตร) ๒. การปาฐกถา-บรรยายธรรม อภิปราย สนทนา และได้ว่าที่ ๓. เขียนหนังสือ บทความวรรณกรรมเรื่องสั้นต่างๆ ซึ่งรูปแบบดังกล่าวมีวิธีการนำเสนอ ๔ วิธี คือ ๑. การนำเสนอโดยตรง ๒. การนำเสนอโดยเปรียบเทียบ ๓. การนำเสนอโดยใช้การเชื่อมโยง ๔. การนำเสนอโดยใช้ตัวอย่าง และจากการศึกษาแนวทางการใช้สำนวนภาษาของท่านซึ่งปรากฏอยู่ในรูปแบบดังกล่าวมานั้น ผู้วิจัยพบว่า มีลักษณะเด่น ๓ ประการ คือ ๑. การใช้ถ้อยคำ มีการใช้คำง่าย และการใช้คำเชิงสัพยอก ๒. การใช้ภาพพจน์ มีการใช้ภาพพจน์อุปมา ภาพพจน์บุคลาธิษฐาน และภาพพจน์การเลียนเสียงธรรมชาติ ๓. การใช้สำนวนพุทธศาสนสุภาษิต สุภาษิต คำพังเพย คำคม คำกลอน และแหล่มาประกอบการเปรียบเทียบความสอดคล้องระหว่างการเผยแผ่พุทธธรรมของพระครูพิศาลธรรมโกศล (สุพจน์ กณฺณนิโก, “หลวงตา”-“แพรเยื่อไม้”) กับวิธีการสอนของพระพุทธเจ้า และสื่อสารตามหลักนิเทศศาสตร์ ผู้วิจัยพบว่า มีความสอดคล้องกันทั้ง ๒ วิธีการ

ผลการวิจัยพบว่า ท่านได้ปรับเปลี่ยนรูปแบบการเทศน์มหาชาติและการเทศน์ธรรมวัตรตามแบบประเพณีโบราณดังกล่าวมาเป็นการเทศน์มหาชาติแบบประยุกต์และนำเข้ามาสู่การ

^{๙๕} พระมหาโชคดี เพชรมาก, “การประเมินผลโครงการฝึกอบรมพระธรรมทูต รุ่นที่ ๔๕/๒๕๕๒ ของสำนักอบรมพระธรรมทูต วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร”, สารนิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๕).

ปาฐกถาธรรม – บรรยายธรรม อภิปราย โต้ว่าที่ และการสนทนาธรรมแบบร้อยแก้ว เป็นต้น นอกจากนี้ยังใช้การเผยแผ่พุทธธรรมผ่านสื่อมวลชนแขนงต่างๆ เช่น วิทยุกระจายเสียง โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ นิตยสาร วารสาร แลกบันทึกลงเสียง และจัดพิมพ์หนังสือธรรมะออกเผยแผ่เป็นต้น โดยมีจุดมุ่งหมายคือ มุ่งที่จะให้ผู้ฟังที่มีโลภะ โทสะ โมหะ ก็ให้หายจากโลภะ โทสะ โมหะ ลงบ้าง ผู้ฟังที่มีความทุกข์ก็ให้คลายจากความทุกข์ลงบ้าง ผู้ฟังที่มีความประพฤติน่าเกลียดอย่างใดอย่างหนึ่ง ก็ให้เลิกกลดละได้ หรือผ่อนให้คลายลงได้ โดยเฉพาะวรรณกรรมเรื่องสั้นได้สะท้อนให้เห็นค่านิยมและปัญหาต่างๆ ที่ปรากฏอยู่ในสังคมไทยในสมัยนั้น ท่านได้ให้คำแนะนำและเสนอความคิดเห็นเชิงแก้ไขปรับปรุงในเรื่องต่างๆ ชักจูงโน้มน้าวจิตใจบุคคลให้ประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ถูกต้องตามหลักพุทธธรรม และส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาตนเอง เพื่อให้เกิดความสงบสุขในครอบครัว ส่งเสริมให้เกิดความสงบสุขในสังคม และส่งเสริมให้เกิดจิตสำนึกในเรื่องต่างๆ ที่สังคมไทยยังบกพร่อง รวมความว่า ท่านมีทั้ง “ศาสตร์” และ “ศิลป์” ในการนำเสนอหรือเผยแผ่พุทธธรรม(ศาสตร์ คือ ความรู้ ส่วนศิลป์ คือ เทคนิคหรือวิธีการ) ซึ่งท่านนำมาใช้จนเป็นเอกลักษณ์ของท่านและได้เป็นรูปแบบหนึ่งที่เป็นแนวทางขององค์การเผยแผ่วัดประยุรวงศาวาส โดยนำมาประยุกต์ใช้ในปัจจุบัน ดังนั้น รูปแบบและแนวทางการเผยแผ่พุทธธรรมของ พระครูพิศาลธรรมโกศล (สุพจน์ กณฺจนิกโก, “หลวงตา”-“แพรวเอี่ยม”) จึงอาจเป็นแบบอย่าง เป็นบรรทัดฐานแห่งการ เผยแผ่พุทธธรรมที่วัดต่างๆ สามารถนำไปศึกษาเพื่อเผยแผ่พุทธธรรมอย่างมีประสิทธิภาพได้^{๘๖}

พระสมุห์ศิริชัย ฐานุตตโร (เพ็ชรรัตน์) ที่ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ความคาดหวังของครูและผู้ปกครองต่อบทบาทด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ในโรงเรียนสังกัดเขตพื้นที่การศึกษาเพชรบุรี เขต ๑” ผลการวิจัยพบว่า ครูและผู้ปกครอง มีความคาดหวังว่า พระสอนศีลธรรมในโรงเรียนควรแสดงบทบาทในภาพรวมอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๓๔ และมีความคิดเห็นต่อบทบาทที่เป็นจริงว่า พระสอนศีลธรรมในโรงเรียนได้แสดงบทบาทโดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๗๔ ผลการเปรียบเทียบความคิดเห็นของครู ผู้ปกครอง ที่มีต่อบทบาทที่คาดหวังในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในโรงเรียนสังกัดเขตพื้นที่การศึกษาเพชรบุรี เขต ๑ จำแนกตามคุณลักษณะส่วนบุคคล พบว่า สถานะ เพศ อายุ วุฒิการศึกษา และรายได้ มีผลทำให้ความคิดเห็นของครู ผู้ปกครอง ที่มีต่อบทบาทที่คาดหวังในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในโรงเรียนสังกัดเขตพื้นที่การศึกษาเพชรบุรี เขต ๑ ไม่แตกต่างกัน จึงเป็นการปฏิเสธสมมติฐานการวิจัยที่ตั้งไว้^{๘๗}

^{๘๖} พระมหาสัญญา ปณฺณวชิโร (โปรงใจ), “ศึกษารูปแบบและแนวทางการเผยแผ่พุทธธรรมของพระครูพิศาลธรรมโกศล (สุพจน์ กณฺจนิกโก, “หลวงตา”-“แพรวเอี่ยม”)”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓).

^{๘๗} พระสมุห์ศิริชัย ฐานุตตโร (เพ็ชรรัตน์), “ความคาดหวังของครูและผู้ปกครองต่อบทบาทด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ในโรงเรียนสังกัดเขตพื้นที่การศึกษาเพชรบุรี เขต ๑”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

๒.๗.๒ งานวิจัยเกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

จากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องปรากฏว่า ได้มีผู้กล่าวถึงการเผยแผ่พระพุทธศาสนาไว้
ดังนี้

บุญศรี พานะจิตต์ และคณะ ได้จำแนกรูปแบบในการเผยแผ่ของพระสงฆ์ในปัจจุบันไว้
ดังนี้

๑. การเทศนาธรรม คือ การแสดงธรรมคำสั่งสอนตามหลักในทางพระพุทธศาสนาเพื่อให้
ผู้ฟังสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ ซึ่งวิธีนี้พระภิกษุสงฆ์ใช้ในการเผยแผ่เป็นประจำ

๒. การสนทนาธรรม คือ การพูดจาหารือในหลักธรรม เพื่อนำไปใช้ในการแก้ไขปัญหาชีวิต
โดยยึดหลักทางสายกลาง

๓. การสอนกรรมฐาน หรือวิปัสสนากรรมฐาน คือ การสอนให้นั่งภาวนา เพื่อให้ใจเป็น
สมาธิและเข้าใจในสภาวะธรรมตามความเป็นจริงของสังขารในไตรลักษณ์

๔. การใช้สื่ออุปกรณ์ประกอบการสอนธรรม เช่น การใช้หนังสือธรรมะการใช้วีดิทัศน์
คอมพิวเตอร์ อินเทอร์เน็ต ม้วนเทป เป็นอุปกรณ์ในการเผยแผ่ศาสนาธรรม โดยอาจจำหน่ายแจก
ไปในกลุ่มที่ไม่มีเวลาจะได้ศึกษาธรรมะด้วยตนเอง^{๙๘}

พระครูโสภาสธรรมพิทักษ์ (เสียม เตชธมโม/เงางาม) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ศึกษาหลัก
และวิธีการเผยแผ่ธรรมของพระธรรมโมลี (ทองอยู่ ญาณวิสุทฺโธ)” ผลจากการศึกษาวิจัยพบว่าวิธีเผย
แผ่พุทธธรรมในสมัยครั้งพุทธกาล พระพุทธเจ้าทรงใช้วิธีเผยแผ่แบบประยุกต์เข้ากับสภาพแวดล้อม
ทางภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ทางสังคม จารีต ประเพณีในแต่ละท้องถิ่นที่มีความแตกต่างกันมากมาย
เช่น ทรงใช้อุปายในการเลือกบุคคล รोजงหะถือโอกาสเป็นต้น เพื่อความสุขแก่สิ่งมีชีวิตทั้งหลาย
เพื่อความสุขแก่บุคคลเป็นอันมาก เพื่ออนุเคราะห์ต่อชาวโลก พระพุทธเจ้าทรงมีพระสงฆ์สาวก
เป็นกำลังหลักในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา พระสงฆ์ส่วนใหญ่เป็นผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติสมควร และยึด
มั่นในคุณธรรมของผู้แสดงธรรม จึงสามารถเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทำให้
พระพุทธศาสนาได้อย่างแพร่หลายจนถึงยุคสมัยปัจจุบัน หลักและวิธีการเผยแผ่ธรรมะของพระธรรม
โมลี (ทองอยู่ ญาณวิสุทฺโธ) ท่านเป็นพระเถรอาจารย์ที่เป็นปูชนียสงฆ์แห่งคณะสงฆ์และประชาชนชาว
จังหวัดสุรินทร์ มีคุณสมบัติครบถ้วนของความเป็นนักเผยแผ่พุทธธรรม มีความรู้ลึกซึ้งในสิ่งที่สอน ใช้
รูปแบบและแนวทางการสอนให้ประจักษ์ ปฏิบัติตนเป็นอย่างดี แนะนำสั่งสอนให้ผู้อื่นมีความรู้คู่
คุณธรรม ปฏิบัติหน้าที่ของพระสงฆ์ในการอนุเคราะห์ประชาชนไม่ให้ความชั่ว ให้ตั้งอยู่ในความดี
อนุเคราะห์ด้วยน้ำใจอันดีงาม ได้สนองบทบาทกิจการคณะสงฆ์ทั้งการปกครอง การศาสนศึกษา
การสาธารณูปการ การศึกษาสงเคราะห์ การสาธารณสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาใน
ลักษณะของการประยุกต์ให้สอดคล้องในวิทยาการสมัยใหม่ นำเสนอแบบวิเคราะห์ในประเด็นต่าง ๆ
เพื่อให้ผู้อ่านหรือผู้ฟังได้รู้ถึงหลักคำสอนที่ทางพระพุทธศาสนาummองที่แตกต่าง ผ่านออกมาใน
ลักษณะการแสดงพระธรรมเทศนาและการกล่าวสัมโมทนียกถา ในลักษณะที่จะฉลองศรัทธาเจ้าภาพ
และให้กำลังใจต่อผู้ได้บังคับบัญชาให้มีความตั้งใจในการประกอบศาสนกิจที่สมบูรณ์ต่อไป การวิเคราะห์
หลักและวิธีการเผยแผ่ธรรมของพระธรรมโมลี (ทองอยู่ ญาณวิสุทฺโธ) พบว่าท่านมีรูปแบบ

^{๙๘} บุญศรี พานะจิตต์ และคณะ, **ความสำเร็จในการปฏิบัติการกิจของวัด**, (กรุงเทพมหานคร :
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕).

และแนวทางในการนำเสนอพุทธธรรมที่ทำให้ผู้ฟังมีความรู้ความเข้าใจ มีมุมมองในแง่คิด สามารถไปประยุกต์ ใช้ในชีวิตประจำวันได้ โดยการยกอุทาหรณ์การเล่านิทานประกอบ การเปรียบเทียบกับข้ออุปมาอุปไมย การใช้วิธีการยกตัวอย่างบุคคล การใช้วิธีแทรกเรื่องทำให้มีอารมณ์ขัน และการใช้ภาษาง่าย ๆ เหมาะสมกับผู้ฟังมานำเสนอ ซึ่งเป็นรูปแบบและแนวทางที่ใช้จนกลายเป็นเอกลักษณ์ของท่าน จึงเป็นการเผยแผ่พุทธธรรมที่สอดคล้องกับพุทธวิธีในการสอนอย่างแท้จริง^{๙๙}

พระปลัดสุชาติ สุวฑฒโก (ชีหมื่นแปร) ได้วิจัยเรื่อง “ศึกษาผลสัมฤทธิ์ของการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ในกลุ่มชาติพันธุ์กระเหรี่ยงในอำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่” ผลการวิจัยพบว่า จากการศึกษาในครั้งนี้ พบว่าการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ของพระบัณฑิตอาสาและพระธรรมจาริก ในกลุ่มชาติพันธุ์กระเหรี่ยงที่ผ่านมา มีรูปแบบวิธีที่หลากหลาย สิ่งที่ค้นพบใหม่จากการได้ศึกษาวิจัย คือชาวบ้านมีความรักและหวงแหน ในหน้าที่ในการพิทักษ์พระพุทธศาสนามากขึ้น จากเดิมงานวิจัยที่ผ่านมา ชาวบ้านชุมชนบนพื้นที่สูง ถือหน้าที่ของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและการดูแลศาสนสถาน เป็นหน้าที่ของพระสงฆ์เป็นส่วนมาก ชาวบ้านเพียงแต่การร่วมมือในการกิจกรรมทางศาสนาเท่านั้น ต่อมา มีการพัฒนาวิธีการเผยแผ่มากขึ้น โดยสนับสนุนให้ชุมชนแต่ละชุมชนเลือกคนที่มีศักยภาพเป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้านให้เป็นแกนนำชาวพุทธ นอกจากนั้นมีการจัดตั้งเครือข่ายยุวชนธรรมจาริก ที่ทำหน้าที่ช่วยเหลืองานศาสนา ขบวนการเรียนรู้พระพุทธศาสนาในรูปแบบที่หลากหลาย มีการประชุมระดมความคิดเห็นถึงสภาพปัญหาของแต่ละชุมชน พร้อมทั้งสาเหตุแนวทางการจัดการปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน โดยใช้หลักพุทธธรรมเป็นแกนกลางกิจกรรมที่ปรากฏเด่นชัด คือ การจัดกิจกรรมบุญสัจจกร การทำวัตรสัจจกร การจัดรายการผ่านวิทยุชุมชน การเยี่ยมผู้ป่วยและผู้สูงอายุการเป็นที่ปรึกษาปัญหาในการดำเนินชีวิต การรื้อฟื้นวัฒนธรรมประเพณี ด้านการแต่งกาย ภาษาเขียน การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างเครือข่าย และต่างชุมชนกระบวนการทำงานเน้นเชิงรุกมากกว่าเชิงรับ ออกเยี่ยมเยียนชาวบ้าน สามารถที่เข้าถึงกลุ่มเป้าหมายทุกเพศทุกวัยจากการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ของพระบัณฑิตอาสาและพระธรรมจาริกที่มีกระบวนกรรูปแบบที่หลากหลายดังกล่าว พบว่า ได้สร้างความสนใจทั้งเด็กและผู้ใหญ่ ในการเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนาที่จัดขึ้นของแต่ละอาศรม ข้อบ่งชี้ถึงผลสัมฤทธิ์ของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่เห็นได้เด่นชัดหลายประการ เช่น ชุมชนได้เข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างสม่ำเสมอ มีความเข้าใจถึงหลักธรรม และพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา สามารถที่จะนำไปใช้ในการดำเนินชีวิตได้อย่างเหมาะสม มีความรักและความรู้สึกเป็นเจ้าของในศาสนสถาน และมีแกนนำชาวพุทธที่เป็นตัวแทนจากแต่ละชุมชนเข้ามามีบทบาทในการสนับสนุนในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา รวมทั้งรู้จักปกป้องพระพุทธศาสนาด้วย โดยในพื้นที่เป้าหมาย ๗ หมู่บ้าน มีจำนวนประชากรทั้งสิ้น ๖๐๖ ครอบครัว จำนวน ๔๒๖ ครอบครัวคิดเป็นร้อยละ

^{๙๙} พระครูโสภาธรรมพิทักษ์ (เสียม เตชธมโม/เงางาม), “ศึกษาหลักและวิธีการเผยแผ่ธรรมของพระธรรมโมลี (ทองอยู่ ญาณวิสุทโธ)”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕).

ละ ๗๑ เข้าพิธีกรรมแสดงตนเป็นพุทธมามกะ ยึดมั่นพระรัตนตรัยมีพระพุทธรูป พระธรรม และพระสงฆ์ เป็นสรณะตลอดชีวิต^{๑๐๐}

พระครูปลัดชะลอ เตชพล (เป็นวิเศษ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระเทพสุวรรณโมลี (สะอั้ง สิรินันท)” จากผลการวิจัยพบว่าบทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระเทพสุวรรณโมลี (สะอั้ง สิรินันท) พระเดชพระคุณมีความโดดเด่น ด้านกาพย์กลอน โคลง ฉันท์ และทำนองสวดสรภัญญะ เพื่อเป็นสิ่งจูงใจในการเผยแผ่หลักธรรมคำสอน และเป็นพระเถระที่มีความเมตตาสูงเป็นกันเอง ความเป็นอยู่อย่างเรียบง่าย เป็นที่เคารพนับถือของศาสนิกชนในท้องถิ่นเป็นอย่างดี เป็นพระนักเทศน์เผยแผ่ทางรุกพันเหตุการณ์และมองการณ์ไกล ตลอดถึงเป็นพระนักอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและตระหนักถึงธรรมชาติ และปฏิบัติหน้าที่ในตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดป่าเลไลยก์วรวิหาร และเจ้าคณะจังหวัดสุพรรณบุรี ตามมติเถระสมาคมทั้ง ๖ ด้าน คือด้านการปกครอง ด้านการศึกษา ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการเผยแผ่ ด้านการสาธารณูปการ และด้านการสาธารณสงเคราะห์ ด้วยปรัชญาชีวิตที่ว่า “อยู่เพื่อตัว อยู่แค่สันลม อยู่เพื่อสังคม อยู่คู่ฟ้าดิน”^{๑๐๑}

พระมหาเป้า เตชปญฺญ (คำสบาย) ได้วิจัยเรื่อง “นโยบายการเผยแผ่พระพุทธศาสนา” ผลของการวิจัยพบว่านโยบายการเผยแผ่ของมหาเถรสมาคม การเผยแผ่พระพุทธศาสนาภายในประเทศ โดยภาพรวมถือว่าเป็นที่น่าพอใจ เพราะยังมีพุทธศาสนิกชนให้ความเคารพนับถือให้การสนับสนุนอุปถัมภ์กิจกรรมคณะสงฆ์เป็นอย่างดี แม้จะมีพวกที่นอกกริตนอกรอยอยู่บ้าง ก็เพียงเล็กน้อย การเผยแผ่ส่วนใหญ่อยู่ในระดับสร้างศรัทธา ยังไกล ต่อเป้าหมายอันสูงสุดของพระพุทธองค์ ยิ่งในต่างแดน ถือว่ายังไม่ประสบความสำเร็จยังไม่อาจสร้างความเชื่อความเลื่อมใสให้เกิดขึ้นแก่คนต่างชาติต่างภาษาได้เท่าที่ควร แม้จะมีวัดในต่างแดนมากมายแต่ก็ได้เพียงรักษาศรัทธาของคนไทยในต่างแดนเท่านั้น มรรคผลจึงเป็นเรื่องยาก ที่จะเผยแผ่ในต่างแดนต่างชาติต่างภาษา, ส่วนนโยบายการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติเป็นหน่วยงานของรัฐ รับนโยบายจากรัฐไปดำเนินงานด้านพระพุทธศาสนา เพื่อสนองงานคณะสงฆ์ในการบริหารงานกิจการคณะสงฆ์ วางแผนงานจัดสรรงบประมาณคณะสงฆ์ ประสานงานการบริหารคณะสงฆ์ ให้เป็นไปตามแนวนโยบายของรัฐบาลการบริหารจัดการต่างๆ ขึ้นต่อสำนักนายกรัฐมนตรี ไม่มีอำนาจในการกำหนดนโยบายเองได้^{๑๐๒}

^{๑๐๐} พระปลัดสุชาติ สุวฑฺฒโก (ขิหมื่นแปร), “ศึกษาผลสัมฤทธิ์ของการ เผยแผ่พระพุทธศาสนา ในกลุ่มชาติพันธุ์กระเหรี่ยงในอำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓).

^{๑๐๑} พระครูปลัดชะลอ เตชพล (เป็นวิเศษ), “บทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระเทพสุวรรณโมลี (สะอั้ง สิรินันท)”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕).

^{๑๐๒} พระมหาเป้า เตชปญฺญ (คำสบาย), “นโยบายการเผยแผ่พระพุทธศาสนา”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒).

พระมหาสุณันท์ สุนนฺโท (รุจิเวทย์) ได้ทำการวิจัย “ความคิดเห็นของพระสงฆ์ ต่อบทบาทด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของคณะสงฆ์อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา” พบว่า ๑. พระสงฆ์มีความคิดเห็นต่อบทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้านแล้วพบว่าด้านการจัดบุคลากรเพื่อดำเนินการเผยแผ่ ปัญหาและอุปสรรคในวิธีการดำเนินการเผยแผ่ อยู่ในระดับมากสำหรับด้านกลุ่มบุคคลเป้าหมาย ในการเผยแผ่และสื่อในการเผยแผ่ อยู่ในระดับปานกลาง ๒. ผลการเปรียบเทียบระดับความคิดเห็นของพระสงฆ์ต่อบทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของคณะสงฆ์อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำแนกตามสถานภาพส่วนบุคคล พบว่าคณะสงฆ์ที่มีตำแหน่ง อายุ พรรษา วุฒิทางการศึกษาสามัญ วุฒิการศึกษานักธรรมและวุฒิการศึกษาเปรียญธรรมต่างกัน มีความคิดเห็นต่อบทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ของคณะสงฆ์อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ไม่แตกต่างกัน ดังนั้นจึงปฏิเสธสมมุติฐานการวิจัยที่ตั้งไว้ทุกข้อ^{๑๐๓}

สรุปได้ว่า การเผยแผ่ธรรมะในปัจจุบันมีหลายวิธี การเทศน์การปาฐกถาธรรม อภิปรายธรรม สนทนาธรรม การสอนวิปัสสนากรรมฐาน การใช้สื่อประกอบ การสอนธรรมะ เลือกใช้วิธีใดก็ขึ้นอยู่กับลักษณะของผู้รับ การเทศนาสั่งสอนประชาชนเป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่พระสงฆ์และคณะสงฆ์ถือเป็นกิจที่สำคัญ พระภิกษุผู้ทำหน้าที่เผยแผ่ต้องมีปฏิปทาน่าเลื่อมใส มีอภัยาศัยไมตรีงดงาม “มีความรู้ดี มีความสามารถดี และปฏิบัติดี” พร้อมมีเทคนิค วิธีการแนะนำนอกเหนือจากความรู้ด้านหลักพุทธธรรม ต้องมีวาทีศิลป์ในการถ่ายทอดพุทธธรรมอย่างมีประสิทธิภาพ มีทักษะในการประยุกต์ใช้ความรู้ต่างๆ เพื่อนำพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไปสู่ประชาชน การเผยแผ่พระพุทธศาสนา ก็จะได้ผลดีและมีประสิทธิภาพ

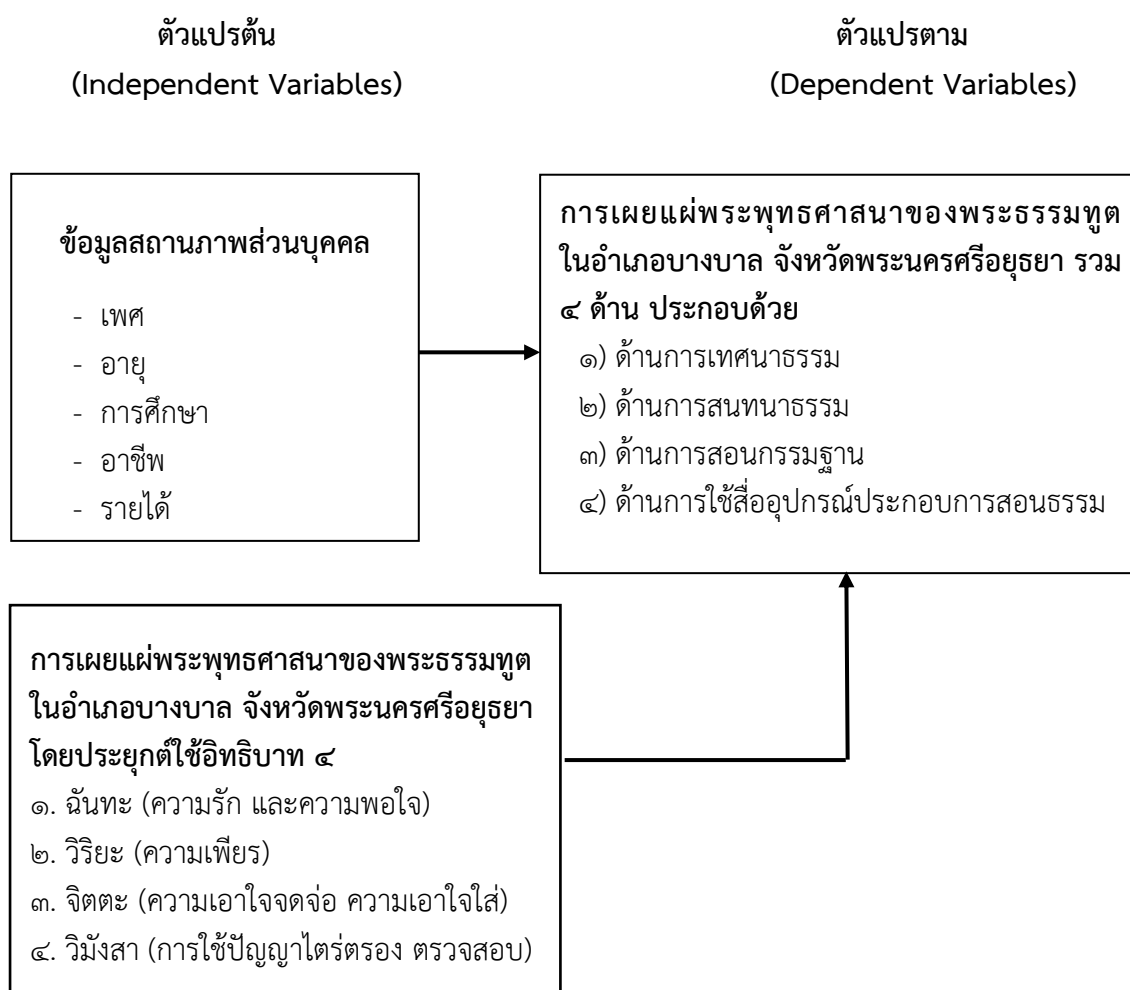
^{๑๐๓} พระมหาสุณันท์ สุนนฺโท (รุจิเวทย์), “ความคิดเห็นของพระสงฆ์ต่อบทบาทด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของคณะสงฆ์อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕).

๒.๘ กรอบแนวคิดการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูต ในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา” ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูต โดยกำหนดกรอบแนวคิดการวิจัยแล้วจึงนำมาประกอบด้วยตัวแปรต้น (Independent Variables) และตัวแปรตาม (Dependent Variables) ดังนี้

ตัวแปรต้น (Independent Variables) คือ ข้อมูลสถานภาพส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ เพศ อายุ การศึกษา อาชีพ และรายได้

ตัวแปรตาม (Dependent Variables) คือ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูต ในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา รวม ๔ ด้าน ประกอบด้วย ๑) ด้านการเทศนาธรรม ๒) ด้านการสนทนาธรรม ๓) ด้านการสอนกรรมฐาน ๔) ด้านการใช้สื่ออุปกรณ์ประกอบการสอนธรรมะ ดังแสดงในแผนภูมิที่ ๒.๑ ดังนี้

แผนภูมิที่ ๒.๑ กรอบแนวคิดการวิจัย

บทที่ ๓

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูต ในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา” มีวิธีในการดำเนินการวิจัย ดังต่อไปนี้

- ๓.๑ รูปแบบการวิจัย
- ๓.๒ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง
- ๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
- ๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล
- ๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการศึกษาแบบผสมวิธี (Mixed Method Research) โดยการใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) การศึกษาเชิงสำรวจ (Survey Research) ผสมกับการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) การศึกษาเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In depth interview)

๓.๒ ประชากรกลุ่มตัวอย่าง และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ก. เชิงปริมาณ

ประชากรในการศึกษาครั้งนี้ ประชากรในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำนวนประชากรทั้งหมด ๑๒,๙๘๙ คน จากจำนวน ๔ ตำบล

๑) ประชากร (Population) ได้แก่ ประชาชนในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยมีกลุ่มเป้าหมาย/กลุ่มตัวอย่าง/ประชากร จำนวนประชากรทั้งหมด ๑๒,๙๘๙ คน จากจำนวน ๔ ตำบล

๒) กลุ่มตัวอย่าง (Sample) ผู้วิจัยกำหนดขนาดของกลุ่มตัวอย่าง (Sample size) และวิธีการสุ่มกลุ่มตัวอย่าง (Sampling) ดังนี้

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย ผู้วิจัยได้ทำการสุ่มตัวอย่างมาจากประชากร โดยหาขนาดของกลุ่มตัวอย่างจากการใช้สูตรคำนวณของทาโร ยามาเน่ (Taro Yamane)^๑ ที่ระดับความเชื่อมั่น ๐.๐๕ หรือ ร้อยละ ๙๕ ดังนี้

^๑ ข้อมูลสถิติจากสำนักงานเจ้าคณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา, สิงหาคม ๒๕๖๐.

$$n = \frac{N}{1 + N(e)^2}$$

โดย N = จำนวนประชากรทั้งหมด
 e = ความคลาดเคลื่อนที่ยอมรับได้
 n = จำนวนกลุ่มตัวอย่าง
 ประชากรทั้งหมด 12,989 รูป เมื่อแทนค่าในสูตรจะได้ดังนี้

$$n = \frac{12,989}{1 + 12,989(0.05)^2}$$

$$n = \frac{12,989}{1 + 32.47}$$

$$n = \frac{12,989}{33.47}$$

$$n = 388.07$$

ดังนั้นกลุ่มตัวอย่างเท่ากับ n = 388 คน

วิธีการสุ่มกลุ่มตัวอย่าง (Sampling) การสุ่มกลุ่มตัวอย่างใช้หลักการสุ่มแบบแบ่งตาม
 ตำบล ประกอบด้วยขั้นตอนดังนี้

กำหนดขนาดของกลุ่มตัวอย่างเป็นสัดส่วน โดยพิจารณาจากจำนวนประชากร เพื่อให้ได้
 ข้อมูลมีลักษณะกระจาย ให้สัมพันธ์กับสัดส่วนของประชากร โดยทำการสุ่มแบบแบ่งตามตำบล
 (Stratified Random Sampling) โดยใช้ประชากรในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
 เป็นระดับในการสุ่มกลุ่มตัวอย่างอย่างเป็นสัดส่วนโดยใช้สูตร ดังนี้

$$\text{จำนวนตัวอย่างในแต่ละชั้น} = \frac{\text{จำนวนตัวอย่างทั้งหมด} \times \text{จำนวนประชากรในแต่ละชั้น}}{\text{จำนวนประชากรทั้งหมด}}$$

จากสูตรจะได้ประชากรที่เป็นกลุ่มตัวอย่างในแต่ละชั้นของประชากรในอำเภอบางบาล
 จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำนวน ๓๘๘ รูป โดยผู้วิจัยใช้วิธีการสุ่มแบบแบ่งกลุ่ม (Cluster
 Sampling) โดยการแบ่งกลุ่มตัวอย่างออกตามตำบล ๔ ตำบล ตามสัดส่วนของประชากรรายละเอียด
 ดังตารางที่ ๓.๑ ดังนี้

ตารางที่ ๓.๑ จำนวนประชากรและกลุ่มตัวอย่างผู้ตอบแบบสอบถาม

ระดับชั้น	ประชากร/คน	กลุ่มตัวอย่าง/คน
ตำบลน้ำเต้า	๒,๕๓๔	๗๖
ตำบลมหาพราหมณ์	๔,๘๕๒	๑๔๕
ตำบลบ้านกุ่ม	๓,๗๑๑	๑๑๐
ตำบลบางชะนี	๑,๘๙๒	๕๗
รวม	๑๒,๙๘๙	๓๘๘

ข. เชิงคุณภาพ

การเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์นั้น ผู้วิจัยใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) ซึ่งบันทึกการสัมภาษณ์โดยการจดบันทึกและบันทึกเทป มีข้อมูลดังนี้

ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ

การวิจัยเรื่อง “การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา” ผู้วิจัยกำหนดเรื่องผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญต่อไปนี้ (Key Formants) ซึ่งมีคุณสมบัติที่สอดคล้องกับประเด็นการวิจัย จำนวน ๑๐ รูป/คน มีรายนามดังนี้

๑. พระครูชินธรรมาภรณ์ เจ้าคณะอำเภอบางบาล เจ้าอาวาสวัดสี่กุก ตำบลน้ำเต้า อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๒. พระครูวิบูลจริยากร รองเจ้าคณะอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เจ้าอาวาสวัดเสาชิง

๓. พระครูปัญญานุหารักษ์ เจ้าอาวาสวัดจุฬามณี ตำบลบ้านกุ่ม อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๔. พระมหาเฉลิมพล อชิโต เลขาธิการเจ้าคณะอำเภอบางบาล เจ้าคณะตำบลบ้านกุ่ม เจ้าอาวาสโคกทิดัญ ตำบลบางชะนี อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๕. นางโกสุม สอนดี เจ้าพนักงานธุรการชำนาญงานพระพุทธศาสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๖. นางสุวิภา ปุณณะเวส ผู้อำนวยการกลุ่มยุทธศาสตร์และเฝ้าระวังทางวัฒนธรรม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๗. นายภาณุวัฒน์ สุพิมพานนท์ นายอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๘. ดร. สันต์ อินชรัญ ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดจุฬามณี ตำบลบ้านกุ่ม อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๙. นายชาติชาย แสงจักร กำนันตำบลบ้านกุ่ม อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๑๐. นางสาวอรุณทัย พารอด ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๖ ตำบลบ้านกุ่ม อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสอบถาม (Questionnaire) และแบบสัมภาษณ์ (Interview) ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นจากแนวคิดเกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๓.๓.๑ การสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

๑. ศึกษาหลักการและแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูต จากเอกสารและผลงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒. กำหนดกรอบแนวคิด ในการสร้างเครื่องมือการวิจัย

๓. กำหนดวัตถุประสงค์ในการสร้างเครื่องมือการวิจัยโดยขอคำปรึกษาจากอาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์

๔. สร้างเครื่องมือการวิจัย

๕. นำเสนอร่างเครื่องมือการวิจัยต่ออาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์และผู้เชี่ยวชาญเพื่อตรวจสอบและปรับปรุงแก้ไข

๖. นำเครื่องมือการวิจัยไปทดลองใช้กับประชากรเพื่อหาสัมประสิทธิ์ความเที่ยงตรงของเครื่องมือ

๗. ปรับปรุงแก้ไข

๘. จัดพิมพ์แบบสอบถามฉบับสมบูรณ์และนำไปใช้จริงเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล

๓.๓.๒ ลักษณะของเครื่องมือ

๑) แบบสอบถาม (Questionnaire)

ลักษณะเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยในครั้งนี้เป็นแบบสอบถาม (Questionnaire) ที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้นตามกรอบของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความคิดเห็นของประชากรที่มีต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เพื่อใช้เก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย โดยแบ่งออกเป็น ๓ ตอน ดังนี้

ตอนที่ ๑ เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับสถานภาพส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ เพศ อายุ การศึกษา อาชีพ รายได้ ซึ่งเป็นแบบสอบถามแบบเลือกตอบ (Check List)

ตอนที่ ๒ เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยที่ผู้ตอบแบบสอบถามจะต้องแสดงความคิดเห็นจากคำถามที่ผู้วิจัยกำหนดไว้ในช่องระดับว่า การการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ว่าท่านปฏิบัติในระดับใดที่ตรงกับสภาพความเป็นจริง ซึ่งมีลักษณะเป็นมาตราส่วนประเมินค่า (Numerical Rating Scale)^๒ มี ๕ ระดับ โดยมีเกณฑ์การให้คะแนน ดังนี้

^๒ สุวรรีย์ ศิริโกการภิมมย์, การวิจัยทางการศึกษา, (ลพบุรี : สถาบันราชภัฏเทพสตรี, ๒๕๔๖), หน้า

๕ หมายถึง ระดับความคิดเห็น อยู่ในระดับ มากที่สุด

๔ หมายถึง ระดับความคิดเห็น อยู่ในระดับ มาก

๓ หมายถึง ระดับความคิดเห็น อยู่ในระดับ ปานกลาง

๒ หมายถึง ระดับความคิดเห็น อยู่ในระดับ น้อย

๑ หมายถึง ระดับความคิดเห็น อยู่ในระดับ น้อยที่สุด

ผู้วิจัยได้นำค่าเฉลี่ยมาใช้ในการบรรยายลักษณะของตัวแปร จึงได้กำหนดเกณฑ์ของค่าเฉลี่ยการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ไว้ดังนี้^๓

ค่าเฉลี่ยตั้งแต่ ๔.๕๐-๕.๐๐ หมายความว่า ระดับความคิดเห็นมากที่สุด

ค่าเฉลี่ยตั้งแต่ ๓.๕๐-๔.๔๙ หมายความว่า ระดับความคิดเห็นมาก

ค่าเฉลี่ยตั้งแต่ ๒.๕๐-๓.๔๙ หมายความว่า ระดับความคิดเห็นปานกลาง

ค่าเฉลี่ยตั้งแต่ ๑.๕๐-๒.๔๙ หมายความว่า ระดับความคิดเห็นน้อย

ค่าเฉลี่ยตั้งแต่ ๑.๐๐-๑.๔๙ หมายความว่า ระดับความคิดเห็นน้อยที่สุด

ตอนที่ ๓ เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะแนวทางการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งเป็นคำถามแบบปลายเปิด (Opened Question)

๓.๓.๒ แบบสัมภาษณ์

ผู้วิจัยนำผลการศึกษาค้นคว้าเอกสาร เพื่อกำหนดประเด็นข้อคำถามที่ใช้เป็นแนวทางในการสัมภาษณ์โดยยึดตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย อาศัยกรอบแนวคิดเกี่ยวกับการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ประกอบด้วย

โดยมีการปรับหรือลดข้อคำถามตามที่คณะกรรมการที่ปรึกษาเสนอเพื่อให้มีความเที่ยงตรงและน่าเชื่อถือตามโครงสร้างเป็นไปตามวัตถุประสงค์ ของการวิจัย มีรายละเอียดของแบบสัมภาษณ์ฉบับสมบูรณ์ ดังนี้

๑. ท่านมีทัศนคติอย่างไร ? ต่อการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๒. ท่านคิดว่าพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีศักยภาพในการเผยแพร่พระพุทธศาสนา เป็นอย่างไร ?

๓. ท่านคิดว่าปัจจัยสำคัญในการดำเนินการ ทางด้านการส่งเสริมการศึกษาเรียนรู้ของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีปัญหาและอุปสรรค อะไรบ้าง ? และท่านมีข้อเสนอแนะอย่างไร ?

๔. ท่านคิดว่าปัญหาและอุปสรรค ในการเผยแพร่ ของพระธรรมทูต ในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นอย่างไร ? และมีข้อเสนอแนะอย่างไร ?

๕. ท่านคิดว่า แนวโน้มทางด้านการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ในอนาคตจะมีทิศทางอย่างไร ?

^๓ สีน พันธุ์พินิจ, เทคนิคการวิจัยทางสังคมศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท จูนพับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๑๙๒.

เพื่อพิจารณาทั้งในด้านเนื้อหาสาระและโครงสร้างของคำถาม รูปแบบของแบบสอบถาม ตลอดจนภาษาที่ใช้และตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือแล้วนำมาหาค่าดัชนีความสอดคล้อง (Index of Item Objective Congruence : IOC) ได้ค่าดัชนีความสอดคล้องตั้งแต่ ๐.๕ ถึง ๑.๐ แล้ว จึงนำแบบสอบถามที่ปรับปรุงแก้ไขไปทดลองใช้ (Try-out) กับประชากรที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย จำนวน ๓๐ คน เพื่อหาความเชื่อมั่นก่อนลงมือสัมภาษณ์และแจกแบบสอบถามกับกลุ่มประชากรตัวอย่าง

๓.๓.๓ การตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือ

ในการหาคุณภาพของเครื่องมือ ผู้วิจัยได้ดำเนินการตามขั้นตอนดังนี้

๑) ขอคำแนะนำจากอาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์และผู้เชี่ยวชาญ เพื่อตรวจสอบเครื่องมือที่สร้างไว้

๒) หาความเที่ยงตรง (Validity) โดยการนำแบบสอบถามที่สร้างเสร็จ เสนอประธานและกรรมการที่ปรึกษาสารนิพนธ์ เพื่อขอความเห็นชอบและนำเสนอต่อผู้เชี่ยวชาญ แล้วนำมาปรับปรุงแก้ไขให้เหมาะสม จำนวน ๕ ท่าน ประกอบด้วย

๑. พระครูสังฆรักษ์เกียรติศักดิ์ กิตติปัญญา, ผศ.ดร. อาจารย์ประจำวิชาภาควิชาการรัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๒. พระปลัดระพิน พุทธสาโร, ดร. อาจารย์ประจำวิชาภาควิชาการรัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๓. ผศ. ดร.เต็มศักดิ์ ทองอินทร์ อาจารย์ประจำวิชาภาควิชาการรัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๔. ผศ. ดร.อนุวัต กระสังข์ อาจารย์ประจำวิชาภาควิชาการรัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๕. อาจารย์ ดร.ยุทธนา ประณีต อาจารย์ประจำวิชาภาควิชาการรัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

เพื่อพิจารณาทั้งในด้านเนื้อหาสาระและโครงสร้างของคำถาม ตลอดจนภาษาที่ใช้และตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือ โดยหาค่าดัชนีความสอดคล้อง ระหว่างข้อคำถามและวัตถุประสงค์ (Item – Objective Congruence Index : IOC) โดยได้ค่า IOC^๔ ตั้งแต่ ๐.๖๐ – ๑.๐๐ ขึ้นไปทุกข้อ

๓) หาความเชื่อมั่นของเครื่องมือ (Reliability) นำแบบสอบถามที่ได้ปรับปรุงแก้ไขแล้วไปทดลองใช้ (Try out) แก่ประชาชนที่ไม่ใช่ประชากรกลุ่มตัวอย่างในการวิจัย จำนวน ๓๐ คน ได้แก่ ประชาชนในเขตอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เพื่อหาค่าความเชื่อมั่นด้วยวิธีการหาค่าสัมประสิทธิ์แอลฟา (Coefficient) ตามวิธีการของครอนบาค (Cronbach)^๕ ซึ่งได้ค่าความเชื่อมั่นทั้งฉบับเท่ากับ ๐.๘๕๔

^๔ Cronbach, Lee J., *Essentials of Psychological*, 4th ed., (New York: Harper & Row, 1971), p.67.

^๕ สีน พันธุ์พินิจ, *เทคนิคการวิจัยทางสังคมศาสตร์*, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทจุฬนพัลลขิง จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๙.

๔) นำแบบสอบถามที่ได้ปรับปรุงแก้ไขแล้วเสนอต่ออาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์ เพื่อขอความเห็นชอบและจัดพิมพ์แบบสอบถามฉบับสมบูรณ์ เพื่อใช้แจกกลุ่มตัวอย่างจริงในการวิจัยต่อไป

๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลผู้วิจัยจะได้ดำเนินการจัดเก็บข้อมูลตามขั้นตอนดังต่อไปนี้

๑) จัดเตรียมเครื่องมือตามจำนวนกลุ่มตัวอย่าง โดยใช้แบบสอบถาม (Questionnaire) แบบสัมภาษณ์ (Interview) สำหรับเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ตามลักษณะการเป็นตัวแทนของกลุ่มตัวอย่างที่เหมาะสม จากการสุ่มแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จำนวน ๑๐ รูป/คน

๒) ให้ผู้เชี่ยวชาญด้านต่าง ๆ จำนวนอย่างน้อย ๕ ท่าน เช่นด้านการวิจัยด้านสังคมศาสตร์ เป็นต้น ในการตรวจสอบเครื่องมือการวิจัยว่ามีความเที่ยงตรงและสามารถใช้ในการเก็บข้อมูล

๓) ติดต่อขอหนังสือจากผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ขออนุญาตและขอความร่วมมือถึงผู้บริหารหรือหัวหน้าหน่วยงานกลุ่มเป้าหมาย และเวียนหนังสือขออนุญาต ผู้บริหาร หัวหน้าหน่วยงานต่าง ๆ ที่จะเข้าเก็บข้อมูล

๔) นำส่งหนังสือขออนุญาตและขอความร่วมมือถึงผู้บริหารหรือหัวหน้าหน่วยงานที่เป็นกลุ่มเป้าหมายโดยกำหนดวันที่จะไปแจกแบบสอบถามด้วยตนเอง

๕) ตรวจสอบแบบสอบถามความสมบูรณ์ครบถ้วนของแบบสอบถามแล้วนำไปวิเคราะห์ข้อมูล

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูลสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

๓.๕.๑ การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถามโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ โดยใช้สถิติ ดังนี้

๓.๕.๒ สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

ก. เชิงปริมาณ

การวิเคราะห์ข้อมูลแบบสอบถาม

๑) ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับสถานภาพส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถามใช้ค่าความถี่ (Frequency) และค่าร้อยละ (Percentage)

๒) ระดับความคิดเห็นจากการตอบแบบสอบถามของนักเรียนที่เป็นประชากร/กลุ่มตัวอย่าง ใช้สถิติการวิเคราะห์ คือ ค่าเฉลี่ย (Mean) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation)

๓) การเปรียบเทียบบทบาทพระสงฆ์ที่มีต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูต ในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยจำแนกตามสถานภาพส่วนบุคคลของประชาชนในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ เพศ อายุ

การศึกษา อาชีพ และรายได้ ผู้วิจัยใช้การทดสอบค่าที (t-test) ในกรณีตัวแปรต้นมี ๒ กลุ่มที่เป็นอิสระต่อกันและค่าเอฟ (F-test) ด้วยวิธีการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (One Way ANOVA) ในกรณีตัวแปรต้นตั้งแต่ ๓ กลุ่มขึ้นไป เมื่อพบว่ามีความแตกต่างจะทำการเปรียบเทียบความแตกต่างค่าเฉลี่ยเป็นรายคู่ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุด (Least Significant Difference : LSD.) โดยกำหนดนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

๔) ข้อคำถามปลายเปิดที่แสดงปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะวิเคราะห์โดยเทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหาประกอบบริบท (Content Analysis Technic)

ข. เชิงคุณภาพ

การวิเคราะห์ข้อมูลแบบสัมภาษณ์เชิงลึก

ผู้วิจัยจัดกลุ่มข้อมูล (Data Grouping) ตามลำดับความสำคัญของการสัมภาษณ์ที่กำหนดไว้ จากนั้น จึงทำการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหาประกอบบริบท (Context Content Analysis Technique)

บทที่ ๔

ผลการวิจัย

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง “การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา” นั้นผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยแบบผสมวิธี (Mixed Method Research) ระหว่างและงานวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) ด้วยการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) กับประชากรกลุ่มตัวอย่าง จำนวน ๓๘๘ รูป เพื่อหาระดับความคิดเห็นของประชาชนต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ว่าอยู่ในระดับใด และงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญซึ่งเป็นพระธรรมทูตผู้มียุทธศาสตร์สำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๑๐ รูป หรือคนเพื่อเสนอแนะแนวทางในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ผลการวิจัยมีดังนี้

๔.๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

๔.๒ ระดับความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๔.๓ ผลการเปรียบเทียบความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล

๔.๔ ปัญหา อุปสรรคและข้อเสนอแนะต่อการบริหารจัดการด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๔.๕ แนวทางในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก)

๔.๖ องค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัย

๔.๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ทั้งในส่วนของ เพศ อายุ การศึกษา อาชีพ รายได้ ได้ปรากฏผล ดังรายละเอียดของผู้ตอบแบบสอบถาม จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล

ตารางที่ ๔.๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

(n=๓๘๘)

ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบสอบถาม	จำนวน	ร้อยละ
๑. เพศ		
ชาย	๘๙	๒๒.๙๔
หญิง	๒๙๙	๗๗.๐๖
รวม	๓๘๘	๑๐๐.๐
๒. อายุ		
ต่ำกว่า ๒๐ ปี	๑๘	๔.๖๔
๒๑ – ๓๐ ปี	๒๙	๗.๔๗
๓๑ – ๔๐ ปี	๘๓	๒๑.๓๙
๔๑ – ๕๐ ปี	๙๖	๒๔.๗๔
มากกว่า ๕๐ ปี	๑๖๒	๔๑.๗๕
รวม	๓๘๘	๑๐๐.๐
๓. การศึกษา		
ต่ำกว่ามัธยมศึกษาตอนปลาย	๑๘๒	๔๖.๙๑
มัธยมศึกษาตอนปลาย หรือเทียบเท่า	๑๕๗	๔๐.๔๖
ปริญญาตรี	๔๓	๑๑.๐๘
สูงกว่าปริญญาตรี	๖	๑.๕๕
รวม	๓๘๘	๑๐๐.๐
๔. อาชีพ		
เกษตรกร	๘๑	๒๐.๘๘
รับราชการ	๒๙	๗.๔๗
ค้าขาย	๕๔	๑๓.๙๒
รับจ้างทั่วไป	๑๙๑	๔๙.๒๓
พนักงานเอกชน	๓๓	๘.๕๑
รวม	๓๘๘	๑๐๐.๐
๕. รายได้		
ต่ำกว่า ๕,๐๐๐ บาท	๑๗๐	๔๓.๘๑
มากกว่า ๕,๐๐๑ – ๑๐,๐๐๐ บาท	๑๓๔	๓๔.๕๔
มากกว่า ๑๐,๐๐๑ – ๒๐,๐๐๐ บาท	๕๗	๑๔.๖๙
มากกว่า ๒๐,๐๐๑ บาท	๒๗	๖.๙๖
รวม	๓๘๘	๑๐๐.๐

จากตารางที่ ๔.๑ พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง จำนวน ๒๙๙ คน คิดเป็นร้อยละ ๗๗.๐๖ รองลงมาเป็นเพศชาย จำนวน ๘๙ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๒.๙๔ ตามลำดับ

ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นผู้มีอายุมากกว่า ๕๐ ปี จำนวน ๑๖๒ รูป คิดเป็นร้อยละ ๔๑.๗๕ ตามลำดับ รองลงมาเป็นผู้มีอายุระหว่าง ๔๑-๕๐ ปี จำนวน ๙๖ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๔.๗๔ ถัดมาเป็นเป็นผู้มีอายุระหว่าง ๓๑-๔๐ ปี จำนวน ๘๓ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๑.๓๙ ถัดมาเป็นเป็นผู้มีอายุระหว่าง ๒๑-๓๐ ปี จำนวน ๒๙ คน คิดเป็นร้อยละ ๗.๔๗ สุดท้ายเป็นผู้มีอายุน้อยกว่า ๒๐ ปี จำนวน ๑๘ คน คิดเป็นร้อยละ ๔.๖๔ ตามลำดับ

ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มีการศึกษาต่ำกว่ามัธยมศึกษาตอนปลาย จำนวน ๑๘๒ คน คิดเป็นร้อยละ ๔๖.๙๑ รองลงมาเป็นผู้มีการศึกษามัธยมศึกษาตอนปลาย หรือเทียบเท่า จำนวน ๑๕๗ รูป คิดเป็นร้อยละ ๔๐.๔๖ ถัดมาเป็นผู้มีการศึกษาปริญญาตรี จำนวน ๔๓ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๑.๐๘ สุดท้ายเป็นผู้มีการศึกษาสูงกว่าปริญญาตรี มีจำนวน ๖ คน คิดเป็นร้อยละ ๑.๕๕ ตามลำดับ

ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มีอาชีพรับจ้างทั่วไป จำนวน ๑๙๑ คน คิดเป็นร้อยละ ๔๙.๒๓ รองลงมาเป็นผู้มีอาชีพเกษตรกร จำนวน ๘๑ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๐.๘๘ ถัดมาคือเป็นผู้มีอาชีพค้าขาย จำนวน ๕๔ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๓.๙๒ ถัดมาคือเป็นผู้มีอาชีพพนักงานเอกชน จำนวน ๓๓ คน คิดเป็นร้อยละ ๘.๕๑ สุดท้ายคือเป็นผู้มีอาชีพรับราชการจำนวน ๒๙ คน คิดเป็นร้อยละ ๗.๔๗ ตามลำดับ

ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นผู้มีรายได้ต่ำกว่า ๕,๐๐๐ บาท จำนวน ๑๗๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๔๓.๘๑ รองลงมาคือเป็นผู้มีรายได้มากกว่า ๕,๐๐๑ - ๑๐,๐๐๐ บาท จำนวน ๑๓๔ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๔.๕๔ ถัดมาคือเป็นผู้มีรายได้มากกว่า ๑๐,๐๐๑ - ๒๐,๐๐๐ บาท จำนวน ๕๗ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๔.๖๙ สุดท้ายคือเป็นผู้มีรายได้มากกว่า ๒๐,๐๐๑ บาท จำนวน ๒๗ คน คิดเป็นร้อยละ ๖.๙๖ ตามลำดับ

๔.๒ การเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ความคิดเห็นเกี่ยวกับการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ทั้ง ๔ ด้าน ได้แก่ด้านการเทศนาธรรม ด้านการสนทนาธรรม ด้านการสอนกรรมฐาน การใช้สื่ออุปกรณ์ประกอบการสอนธรรม

ตารางที่ ๔.๒ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยภาพรวม

(n=๓๘๘)

การบริหารจัดการด้านการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	$\bar{X}$	S.D.	แปลผล
๑. ด้านการเทศนาธรรม	๔.๔๖	๐.๔๙๗	มาก
๒. ด้านการสนทนาธรรม	๔.๔๑	๐.๕๒๙	มาก
๓. ด้านการสอนกรรมฐาน	๔.๓๗	๐.๕๓๘	มาก
๔. การใช้สื่ออุปกรณ์ประกอบการสอนธรรม	๔.๓๗	๐.๖๗๖	มาก
ภาพรวม	๔.๔๐	๐.๔๘๕	มาก

จากตารางที่ ๔.๒ พบว่า ความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยาในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = ๔.๔๐$, S.D. = ๐.๔๘๕) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่าความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา อยู่ในระดับมากทุกด้าน และด้านการเทศนาธรรมมีค่าเฉลี่ยสูงสุด ($\bar{X} = ๔.๔๖$, S.D. = ๐.๔๙๗) รองลงมา คือ ด้านการสนทนาธรรม ($\bar{X} = ๔.๔๑$, S.D. = ๐.๕๒๙) ด้านการสอนกรรมฐาน ($\bar{X} = ๔.๓๗$, S.D. = ๐.๕๓๘) การใช้สื่ออุปกรณ์ประกอบการสอนธรรม ($\bar{X} = ๔.๓๗$, S.D. = ๐.๖๗๖) ตามลำดับ

ตารางที่ ๔.๓ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
ด้านการเทศนาธรรม

(n=๓๘๘)

ด้านการเทศนาธรรม	ระดับความคิดเห็น		
	$\bar{X}$	S.D.	แปลผล
๑. พระธรรมทูตเป็นผู้มีความประพฤติตนอยู่ในสัจจาวัตรเป็นผู้มีความสำรวมระวังกิริยาวาจา เรียบร้อยงดงามเป็นแบบอย่างที่ดีให้เกิดศรัทธา	๔.๔๑	๐.๕๒๙	มาก
๒. พระธรรมทูตเป็นผู้สามารถอธิบายธรรมะได้ดีสามารถถ่ายทอดหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาได้ดี	๔.๔๖	๐.๕๙๔	มาก
๓. พระธรรมทูตเป็นผู้พัฒนาตนใฝ่หาความรู้ มีความพร้อมในการทำหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนา	๔.๔๕	๐.๖๖๗	มาก
๔. พระธรรมทูตมีการนำพุทธสุภาษิตที่เป็นภาษาบาลีพร้อมทั้งอธิบายคำแปล ทำให้เข้าใจง่าย ขยายความหมายได้ชัดเจน	๔.๔๑	๐.๖๘๕	มาก
๕. พระธรรมทูตเป็นผู้ที่มีความสามารถให้คำปรึกษาและนำทำกิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาได้	๔.๔๑	๐.๖๙๓	มาก
รวม	๔.๔๖	๐.๕๙๗	มาก

จากตารางที่ ๔.๓ พบว่า ความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ด้านการเทศนาธรรมในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = ๔.๔๖$, S.D. = ๐.๕๙๗) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า อยู่ในระดับมากทุกข้อ ซึ่งเรียงลำดับจากมากไปหาน้อยได้ดังนี้ พระธรรมทูตเป็นผู้สามารถอธิบายธรรมะได้ดีสามารถถ่ายทอดหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาได้ดี ($\bar{X} = ๔.๔๖$, S.D. = ๐.๕๙๔) พระธรรมทูตเป็นผู้พัฒนาตนใฝ่หาความรู้ มีความพร้อมในการทำหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนา ($\bar{X} = ๔.๔๕$, S.D. = ๐.๖๖๗) พระธรรมทูตเป็นผู้มีความประพฤติตนอยู่ในสัจจาวัตรเป็นผู้มีความสำรวมระวังกิริยาวาจา เรียบร้อยงดงามเป็นแบบอย่างที่ดีให้เกิดศรัทธา ($\bar{X} = ๔.๔๑$, S.D. = ๐.๕๒๙) พระธรรมทูตมีการนำพุทธสุภาษิตที่เป็นภาษาบาลีพร้อมทั้งอธิบายคำแปล ทำให้เข้าใจง่าย ขยายความหมายได้ชัดเจน ($\bar{X} = ๔.๔๑$, S.D. = ๐.๖๘๕) พระธรรมทูตเป็นผู้ที่มีความสามารถให้คำปรึกษาและนำทำกิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาได้ ($\bar{X} = ๔.๔๑$, S.D. = ๐.๖๙๓) ตามลำดับ

ตารางที่ ๔.๔ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ด้านการสนทนาธรรม

(n=๓๘๘)

ด้านการสนทนาธรรม	ระดับความคิดเห็น		
	$\bar{X}$	S.D.	แปลผล
๑. พระธรรมทูตมีการสนทนาธรรมโดยใช้ภาษาที่ง่ายต่อการทำความเข้าใจ มีคำพูดที่สร้างจุดสนใจให้เกิดขึ้นแก่ผู้ฟังได้ง่าย	๔.๓๘	๐.๖๙๖	มาก
๒. พระธรรมทูตมีกลอุบายประกอบการพูดให้ผู้ฟังเข้าใจแจ่มแจ้ง เห็นจริงเกิดกำลังใจอยากฟังอีก และมองเห็นประโยชน์ ที่ตนได้ฟังมานำปฏิบัติต่อไป	๔.๔๐	๐.๖๗๒	มาก
๓. พระธรรมทูตมีการนำเอาอุปมาอุปไมยมาประกอบ เช่น นิทานหรือธรรมบท ทำให้เข้าใจง่ายยิ่งขึ้น	๔.๔๑	๐.๖๖๓	มาก
๔. พระธรรมทูตต้องรู้ว่าผู้ฟังเป็นบุคคลประเภทไหน จึงหยิบยกเอาเรื่องที่ตรงกับจริตของบุคคลเหล่านั้น เพื่อเข้าใจง่าย	๔.๓๙	๐.๖๙๕	มาก
๕. พระธรรมทูตมีการจัดกิจกรรมการสนทนาธรรม ในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาบ้างตามกาลเวลาที่เหมาะสม หรือจะใช้วิธีที่เรียกว่าปฐชา วิสัชนา	๔.๔๕	๐.๖๖๗	มาก
รวม	๔.๔๑	๐.๕๒๙	มาก

จากตารางที่ ๔.๔ พบว่า ความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ด้านการสนทนาธรรมในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = ๔.๔๑$, S.D. = ๐.๕๒๙) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า อยู่ในระดับมากทุกข้อ รายละเอียดซึ่งเรียงลำดับมากไปหาน้อยได้ ดังนี้ พระธรรมทูตมีการจัดกิจกรรมการสนทนาธรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาบ้างตามกาลเวลาที่เหมาะสม หรือจะใช้วิธีที่เรียกว่าปฐชา วิสัชนา ($\bar{X} = ๔.๔๕$, S.D. = ๐.๖๖๗) พระธรรมทูตมีการนำเอาอุปมาอุปไมยมาประกอบเช่น นิทานหรือธรรมบท ทำให้เข้าใจง่ายยิ่งขึ้น ($\bar{X} = ๔.๔๑$, S.D. = ๐.๖๖๓) พระธรรมทูตมีกลอุบายประกอบการพูดให้ผู้ฟังเข้าใจแจ่มแจ้ง เห็นจริงเกิดกำลังใจอยากฟังอีก และมองเห็นประโยชน์ ที่ตนได้ฟังมานำปฏิบัติต่อไป ($\bar{X} = ๔.๔๐$, S.D. = ๐.๖๗๒) ตามลำดับ

ตารางที่ ๔.๕ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ด้านการสอนกรรมฐาน

(n=๓๘๘)

ด้านการสอนกรรมฐาน	ระดับความคิดเห็น		
	$\bar{X}$	S.D.	แปลผล
๑. พระธรรมทูตมีการสอนสมถกรรมฐานหรือวิปัสสนากรรมฐานให้เข้าใจในด้านสติ สมาธิ ปัญญา	๔.๔๑	๐.๖๔๓	มาก
๒. พระธรรมทูตมีความเข้าใจในอิริยาบถใหญ่ ๔ การเดิน การยืน การนั่ง การนอน แนะนำให้เข้าใจรวมถึงอิริยาบถย่อยต้องมีสติกำหนดรู้อยู่กับอิริยาบถตลอดจนอารมณ์ที่เกิดขึ้นในสภาวะธรรมนั้น ๆ	๔.๔๐	๐.๖๗๖	มาก
๓. พระธรรมทูตมีการทดสอบอารมณ์หลังจากปฏิบัติสมถกรรมฐานหรือวิปัสสนากรรมฐานในไตรลักษณ์ ความเป็นจริงของสิ่งทั้งหลายทั้งปวงไม่เที่ยงเป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวของเราเอง	๔.๓๔	๐.๗๐๒	มาก
๔. พระธรรมทูตมีการตอบคำถามข้อสงสัยจากการปฏิบัติสมถกรรมฐาน หรือวิปัสสนากรรมฐานของผู้เข้าปฏิบัติ เมื่อมีความไม่เข้าใจในนิรณ ๕ ได้แก่สิ่งที่ปิดกั้นจิตหรือขัดขวางไม่ให้ทำความดี	๔.๓๖	๐.๗๕๔	มาก
๕. พระธรรมทูตเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ เพื่อให้ผู้ปฏิบัติผ่อนคลายความตึงเครียดของอารมณ์ต่างๆ ที่เข้ามาทางอารมณ์ต่างๆ ในนิรณ ๕	๔.๓๔	๐.๗๓๗	มาก
รวม	๔.๓๗	๐.๕๓๘	มาก

จากตารางที่ ๔.๕ พบว่า ความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ด้านการสอนกรรมฐานในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$ = ๔.๓๗, S.D. = ๐.๕๓๘) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า อยู่ในระดับมากทุกข้อ รายละเอียดซึ่งเรียงลำดับมากไปหาน้อยได้ ดังนี้ พระธรรมทูตมีการสอนสมถกรรมฐานหรือวิปัสสนากรรมฐานให้เข้าใจในด้านสติ สมาธิ ปัญญา ($\bar{X}$ = ๔.๔๑, S.D. = ๐.๖๔๓) พระธรรมทูตมีความเข้าใจในอิริยาบถใหญ่ คือ การเดิน การยืน การนั่ง การนอน แนะนำให้เข้าใจรวมถึงอิริยาบถย่อยต้องมีสติกำหนดรู้อยู่กับอิริยาบถตลอดจนอารมณ์ที่เกิดขึ้นในสภาวะธรรมนั้น ๆ ($\bar{X}$ = ๔.๔๐, S.D. = ๐.๖๗๖) พระธรรมทูตมีการตอบคำถามข้อสงสัยจากการปฏิบัติสมถกรรมฐานหรือวิปัสสนากรรมฐานของผู้เข้าปฏิบัติ เมื่อมีความไม่เข้าใจในนิรณ ๕ ได้แก่สิ่งที่ปิดกั้นจิตหรือขัดขวางไม่ให้ทำความดี ($\bar{X}$ = ๔.๓๖, S.D. = ๐.๗๕๔) ตามลำดับ

ตารางที่ ๔.๖ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับการเผยแพร่พระพุทธรูปของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ด้านการใช้สื่ออุปกรณ์ประกอบการสอนธรรม

(n=๓๘๘)

ด้านการใช้สื่ออุปกรณ์ประกอบการสอนธรรม	ระดับความคิดเห็น		
	$\bar{X}$	S.D.	แปลผล
๑. พระธรรมทูตมีการจัดทำสื่อสิ่งพิมพ์ อาทิ คู่มือ แผ่นพับ แผ่นซีดี โดยใช้ภาษาที่สุภาพชัดเจนและง่ายต่อการทำความเข้าใจ	๔.๓๗	๐.๗๐๖	มาก
๒. พระธรรมทูตมีสื่อที่นำมาใช้ในการเผยแพร่พระพุทธรูปมีความเหมาะสมมีการพัฒนาสื่อที่ใช้ในการเผยแพร่ที่ทันสมัย	๔.๓๕	๐.๖๙๑	มาก
๓. พระธรรมทูตมีสื่อที่นำมาใช้เผยแพร่พระพุทธรูปสามารถเรียนรู้และเข้าใจง่ายมีเนื้อหา ใจความที่กระชับและถูกต้อง	๔.๓๕	๐.๗๑๙	มาก
๔. พระธรรมทูตมีการนำสื่อมาประยุกต์ใช้ในการเผยแพร่ได้หลากหลายกิจกรรมต่างๆที่สำคัญทางพระพุทธรูป	๔.๓๐	๐.๗๑๕	มาก
๕. พระธรรมทูตมีความสามารถนำความรู้ จากสื่อโดยการฉายทางโปรเจคเตอร์เพื่อให้เห็นภาพประกอบนำไปปฏิบัติได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น	๔.๔๖	๑.๙๙๒	มาก
รวม	๔.๓๗	๐.๖๗๖	มาก

จากตารางที่ ๔.๖ พบว่า ความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการเผยแพร่พระพุทธรูปของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ด้านการใช้สื่ออุปกรณ์ประกอบการสอนธรรมในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = ๔.๓๗$, S.D. = ๐.๖๗๖) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่าอยู่ในระดับมากทุกข้อ รายละเอียดซึ่งเรียงลำดับมากไปหาน้อยได้ ดังนี้พระธรรมทูตมีความสามารถนำความรู้จากสื่อโดยการฉายทางโปรเจคเตอร์เพื่อให้เห็นภาพประกอบนำไปปฏิบัติได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น ($\bar{X} = ๔.๔๖$, S.D. = ๑.๙๙๒) พระธรรมทูตมีการจัดทำสื่อสิ่งพิมพ์ อาทิ คู่มือ แผ่นพับ แผ่นซีดี โดยใช้ภาษาที่สุภาพชัดเจนและง่ายต่อ การทำความเข้าใจ ($\bar{X} = ๔.๓๗$, S.D. = ๐.๗๐๖) พระธรรมทูตมีสื่อที่นำมาใช้เผยแพร่พระพุทธรูปสามารถเรียนรู้และเข้าใจง่ายมีเนื้อหา ใจความที่กระชับและถูกต้อง ($\bar{X} = ๔.๓๕$, S.D. = ๐.๗๑๙) ตามลำดับ

๔.๓ ผลการเปรียบเทียบความคิดเห็นของประชาชนทั่วไปต่อการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยาจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล

ผลการเปรียบเทียบความคิดเห็นของประชาชนทั่วไปที่มีต่อการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยาจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล ได้แก่ เพศ อายุ วุฒิการศึกษาสูงสุด ตามสมมติฐานที่ ๑ - ๓ ดังนี้

สมมติฐานที่ ๑ ประชาชนที่มีเพศต่างกันมีความคิดเห็นเกี่ยวกับการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา แตกต่างกัน

ตารางที่ ๔.๗ การเปรียบเทียบระดับความคิดเห็นของประชาชนทั่วไปที่มีต่อการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำแนกตามเพศ

(n=๓๘๘)

การเผยแพร่พระพุทธศาสนา ของพระธรรมทูต ในอำเภอบาง บาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	เพศ				t	Sig.
	ชาย (๘๙ คน)		หญิง (๒๙๙ คน)			
	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.		
๑. ด้านการเทศนาธรรม	๔.๔๔	๐.๕๒๕	๔.๔๖	๐.๔๙๐	-๐.๒๙๘	๐.๗๖๖
๒. ด้านการสนทนาธรรม	๔.๓๖	๐.๕๕๘	๔.๔๒	๐.๕๒๐	-๑.๐๗๐	๐.๒๘๕
๓. ด้านการสอนกรรมฐาน	๔.๒๘	๐.๕๘๕	๔.๔๐	๐.๕๒๑	-๑.๗๒๑	๐.๐๘๘
๔. การใช้สื่ออุปกรณ์ประกอบ การสอนธรรม	๔.๓๔	๐.๙๘๐	๔.๓๗	๐.๕๕๗	-๐.๒๗๗	๐.๗๘๓
รวม	๔.๓๖	๐.๕๔๘	๔.๔๑	๐.๔๖๕	-๐.๙๑๗	๐.๓๖๑

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จากตารางที่ ๔.๗ ผลการทดสอบด้วยค่าสถิติ t - test แบบข้อมูล ๒ กลุ่มที่เป็นอิสระต่อกันที่ระดับนัยสำคัญ ๐.๐๕ พบว่า ประชาชนทั่วไปที่มีเพศต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยภาพรวมไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานการวิจัย

เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า ประชาชนทั่วไปที่มีเพศต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ทั้ง ๔ ด้าน คือ ด้านการเทศนาธรรม ด้านการสนทนาธรรม ด้านการสอนกรรมฐาน การใช้สื่ออุปกรณ์ประกอบการสอนธรรม ไม่แตกต่างกัน

สมมติฐานที่ ๒ ประชาชนที่มีอายุต่างกันมีความคิดเห็นเกี่ยวกับการเผยแพร่พระพุทธรูปของพระธรรมทูต ในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา แตกต่างกัน

ตารางที่ ๔.๘ การเปรียบเทียบระดับความคิดเห็นของประชาชนทั่วไป ที่มีต่อการเผยแพร่พระพุทธรูปของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำแนกตามอายุ โดยภาพรวม

(n=๓๘๘)

การเผยแพร่พระพุทธรูปของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา		SS	df	MS	F	Sig.
๑. ด้านการเทศนาธรรม	ระหว่างกลุ่ม	๒.๔๒๙	๔	๐.๖๐๗	๒.๔๙๓*	๐.๐๔๓
	ภายในกลุ่ม	๙๓.๒๗๒	๓๘๓	๐.๒๔๔		
	รวม	๙๕.๗๐๐	๓๘๗			
๒. ด้านการสนทนาธรรม	ระหว่างกลุ่ม	๐.๗๗๕	๔	๐.๑๙๔	๐.๖๘๙	๐.๖๐๐
	ภายในกลุ่ม	๑๐๗.๖๔๒	๓๘๓	๐.๒๘๑		
	รวม	๑๐๘.๔๑๗	๓๘๗			
๓. ด้านการสอนกรรมฐาน	ระหว่างกลุ่ม	๑.๐๔๔	๔	๐.๒๖๑	๐.๙๐๑	๐.๔๖๓
	ภายในกลุ่ม	๑๑๐.๙๒๙	๓๘๓	๐.๒๙๐		
	รวม	๑๑๑.๙๗๓	๓๘๗			
๔. ด้านการใช้สื่ออุปกรณ์ประกอบการสอนธรรม	ระหว่างกลุ่ม	๑.๖๖๗	๔	๐.๔๑๗	๐.๙๑๐	๐.๔๕๘
	ภายในกลุ่ม	๑๗๕.๔๓๑	๓๘๓	๐.๔๕๘		
	รวม	๑๗๗.๐๙๘	๓๘๗			
รวม	ระหว่างกลุ่ม	๑.๐๗๔	๔	๐.๒๖๘	๑.๑๔๑	๐.๓๓๗
	ภายในกลุ่ม	๙๐.๑๐๙	๓๘๓	๐.๒๓๕		
	รวม	๙๑.๑๘๒	๓๘๗			

*มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จากตารางที่ ๔.๘ ผลการทดสอบด้วยค่าสถิติ F - test ด้วยวิธีการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (One Way ANOVA) ที่ระดับนัยสำคัญ ๐.๐๕ พบว่า ประชาชนทั่วไปที่มีอายุต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการเผยแพร่พระพุทธรูปของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยภาพรวมไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานการวิจัย

เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ประชาชนทั่วไปที่มีอายุต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการเผยแพร่พระพุทธรูปของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ด้านการสนทนาธรรม ด้านการสอนกรรมฐาน การใช้สื่ออุปกรณ์ประกอบการสอนธรรม ไม่แตกต่างกัน ส่วนด้านการเทศนาธรรม แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ดังนั้นจึงทำการเปรียบเทียบความ

แตกต่างของค่าเฉลี่ยเป็นรายคู่ด้วยวิธี ผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุด (Least Significant Difference: LSD.) รายละเอียดดังแสดงในตารางที่ ๔.๙ ดังนี้

ตารางที่ ๔.๙ การเปรียบเทียบความแตกต่างรายคู่ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุดของการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำแนกตามอายุ ด้านการเทศนาธรรม

(n = ๓๘๘)

อายุ	$\bar{X}$	อายุ				
		ต่ำกว่า ๒๐ ปี (๑๘ คน)	๒๑-๓๐ ปี (๒๙ คน)	๓๑-๔๐ ปี (๘๓ คน)	๔๑-๕๐ ปี (๙๖ คน)	มากกว่า ๕๐ ปี (๑๖๒ คน)
		๔.๑๗	๔.๔๖	๔.๔๒	๔.๕๕	๔.๔๖
ต่ำกว่า ๒๐ ปี	๔.๑๗		-๐.๒๙*	-๐.๒๕*	-๐.๓๘*	-๐.๒๙*
๒๑ - ๓๐ ปี	๔.๔๖			๐.๐๔	-๐.๐๙	๐.๐๐
๓๑ - ๔๐ ปี	๔.๔๒				-๐.๑๓	-๐.๐๔
๔๑ - ๕๐ ปี	๔.๕๕					๐.๐๙
มากกว่า ๕๐ ปี	๔.๔๖					

*มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จากตารางที่ ๔.๙ เมื่อทดสอบความแตกต่างของระดับความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำแนกตามอายุ ด้านการเทศนาธรรม เป็นรายคู่ พบว่า อายุต่างกัน มีระดับความคิดเห็นต่อการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยาแตกต่างกัน ๔ คู่ ได้แก่ ประชาชนที่มีอายุต่ำกว่า ๒๐ ปี มีระดับค่าเฉลี่ย น้อยกว่า ประชาชนที่มีอายุ ๒๑-๓๐ ปี ($\bar{X} = -๐.๒๙$) ประชาชนที่มีอายุ ๓๑-๔๐ ปี ($\bar{X} = -๐.๒๕$) ประชาชนที่มีอายุ ๔๑-๕๐ ปี ($\bar{X} = -๐.๓๘$) ประชาชนที่มีอายุมากกว่า ๕๐ ปี ($\bar{X} = -๐.๒๙$)

สมมติฐานที่ ๓ ประชาชนที่มีการศึกษาต่างกันมีความคิดเห็นเกี่ยวกับการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูต ในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา แตกต่างกัน

ตารางที่ ๔.๑๐ การเปรียบเทียบระดับความคิดเห็นของประชาชนทั่วไป ที่มีต่อการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
จำแนกตามการศึกษา โดยภาพรวม

(n = ๓๘๘)

การเผยแพร่พระพุทธศาสนา ของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา		SS	df	MS	F	Sig.
๑. ด้านการเทศนาธรรม	ระหว่างกลุ่ม	๐.๓๘๐	๓	๐.๑๒๗	๐.๕๑๑	๐.๖๗๕
	ภายในกลุ่ม	๙๕.๓๒๐	๓๘๔	๐.๒๔๘		
	รวม	๙๕.๗๐๐	๓๘๗			
๒. ด้านการสนทนาธรรม	ระหว่างกลุ่ม	๐.๙๘๒	๓	๐.๓๒๗	๑.๑๗๐	๐.๓๒๑
	ภายในกลุ่ม	๑๐๗.๔๓๕	๓๘๔	๐.๒๘๐		
	รวม	๑๐๘.๔๑๗	๓๘๗			
๓. ด้านการสอนกรรมฐาน	ระหว่างกลุ่ม	๓.๗๐๗	๓	๑.๒๓๖	๔.๓๘๓*	๐.๐๐๕
	ภายในกลุ่ม	๑๐๘.๒๖๖	๓๘๔	๐.๒๘๒		
	รวม	๑๑๑.๙๗๓	๓๘๗			
๔. ด้านการใช้สื่ออุปกรณ์ ประกอบการสอนธรรม	ระหว่างกลุ่ม	๕.๑๖๗	๓	๑.๗๒๒	๓.๘๔๗*	๐.๐๑๐
	ภายในกลุ่ม	๑๗๑.๙๓๐	๓๘๔	๐.๔๔๘		
	รวม	๑๗๗.๐๙๘	๓๘๗			
รวม	ระหว่างกลุ่ม	๑.๖๖๓	๓	๐.๕๕๔	๒.๓๗๘	๐.๐๖๙
	ภายในกลุ่ม	๘๙.๕๑๙	๓๘๔	๐.๒๓๓		
	รวม	๙๑.๑๘๒	๓๘๗			

*มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จากตารางที่ ๔.๑๐ ผลการทดสอบด้วยค่าสถิติ F – test ด้วยวิธีการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (One Way ANOVA) ที่ระดับนัยสำคัญ ๐.๐๕ พบว่า ประชาชนทั่วไปที่มีการศึกษา มีความคิดเห็นต่อการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยภาพรวม ไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานการวิจัย

เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่าประชาชนทั่วไปที่มีการศึกษาต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ไม่แตกต่างกัน ๒ ด้าน ได้แก่ ด้านเทศนาธรรม และด้านการสนทนาธรรม ส่วนด้านการสอนกรรมฐาน และด้านการใช้สื่ออุปกรณ์ประกอบการสอนธรรมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ดังนั้นจึง

ทำการเปรียบเทียบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยเป็นรายคู่ด้วยวิธี ผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุด (Least Significant Difference: LSD.) รายละเอียดดังแสดงในตารางที่ ๔.๑๑ – ๔.๑๓ ดังนี้

ตารางที่ ๔.๑๑ การเปรียบเทียบความแตกต่างรายคู่ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุดของการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำแนกตามการศึกษา ด้านภาพรวม

(n = ๓๘๘)

การศึกษาสามัญ	$\bar{X}$	การศึกษาสามัญ			
		ต่ำกว่ามัธยมศึกษาตอนปลาย (๑๘๒ คน)	มัธยมศึกษาตอนปลายหรือเทียบเท่า (๑๕๗ คน)	ปริญญาตรี (๔๓ คน)	สูงกว่าปริญญาตรี (๖ คน)
		๔.๓๔	๔.๔๗	๔.๔๑	๔.๒๘
ต่ำกว่ามัธยมศึกษาตอนปลาย	๔.๓๔		-๐.๑๓*	-๐.๐๗	๐.๐๖
มัธยมศึกษาตอนปลาย หรือเทียบเท่า	๔.๔๗			๐.๐๖	๐.๑๙
ปริญญาตรี	๔.๔๑				๐.๑๓
สูงกว่าปริญญาตรี	๔.๒๘				

*มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จากตารางที่ ๔.๑๑ เมื่อทดสอบความแตกต่างของระดับความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำแนกตามการศึกษา ด้านภาพรวม เป็นรายคู่ พบว่า อายุต่างกัน มีระดับความคิดเห็นต่อการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยาแตกต่างกัน ๑ คู่ ได้แก่ ประชาชนที่มีการศึกษาระดับต่ำกว่ามัธยมศึกษาตอนปลาย มีระดับค่าเฉลี่ย น้อยกว่า ประชาชนที่มีการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย หรือเทียบเท่า ($\bar{X} = -๐.๑๓$)

ตารางที่ ๔.๑๒ การเปรียบเทียบความแตกต่างรายคู่ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุดของการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำแนกตามการศึกษา ด้านการสอนกรรมฐาน

(n = ๓๘๘)

การศึกษา	$\bar{X}$	การศึกษา			
		ต่ำกว่ามัธยมศึกษาตอนปลาย (๑๘๒ คน)	มัธยมศึกษาตอนปลายหรือเทียบเท่า (๑๕๗ คน)	ปริญญาตรี (๔๓ คน)	สูงกว่าปริญญาตรี (๖ คน)
		๔.๒๘	๔.๔๘	๔.๔๑	๔.๑๗
ต่ำกว่ามัธยมศึกษาตอนปลาย	๔.๒๘		-๐.๒๐*	-๐.๑๓	๐.๑๑
มัธยมศึกษาตอนปลาย หรือเทียบเท่า	๔.๔๘			๐.๐๗	๐.๓๑
ปริญญาตรี	๔.๔๑				๐.๒๔
สูงกว่าปริญญาตรี	๔.๑๗				

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จากตารางที่ ๔.๑๒ เมื่อทดสอบความแตกต่างของระดับความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำแนกตามการศึกษา ด้านการสอนกรรมฐาน เป็นรายคู่ พบว่า การศึกษาต่างกัน มีระดับความคิดเห็นต่อการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยาแตกต่างกัน ๑ คู่ ได้แก่ ประชาชนที่มีการศึกษาระดับต่ำกว่ามัธยมศึกษาตอนปลาย มีระดับค่าเฉลี่ย น้อยกว่า ประชาชนที่มีการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย หรือเทียบเท่า ($\bar{X} = -0.20$)

ตารางที่ ๔.๑๓ การเปรียบเทียบความแตกต่างรายคู่ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุดของการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำแนกตามการศึกษา ด้านการใช้สื่ออุปกรณ์ประกอบการสอนธรรม

(n = ๓๘๘)

การศึกษา	$\bar{X}$	การศึกษา			
		ต่ำกว่ามัธยมศึกษาตอนปลาย (๑๘๒ คน)	มัธยมศึกษาตอนปลายหรือเทียบเท่า (๑๕๗ คน)	ปริญญาตรี (๔๓ คน)	สูงกว่าปริญญาตรี (๖ คน)
		๔.๒๖	๔.๕๐	๔.๓๔	๔.๑๗
ต่ำกว่ามัธยมศึกษาตอนปลาย	๔.๒๖		-๐.๒๔*	-๐.๐๘	๐.๐๙
มัธยมศึกษาตอนปลายหรือเทียบเท่า	๔.๕๐			๐.๑๖	๐.๓๓
ปริญญาตรี	๔.๓๔				๐.๑๗
สูงกว่าปริญญาตรี	๔.๑๗				

*มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จากตารางที่ ๔.๑๓ เมื่อทดสอบความแตกต่างของระดับความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำแนกตามการศึกษา ด้านการใช้สื่ออุปกรณ์ประกอบการสอนธรรม เป็นรายคู่พบว่า การศึกษาต่างกัน มีระดับความคิดเห็นต่อการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยาแตกต่างกัน ๑ คู่ ได้แก่ ประชาชนที่มีการศึกษาระดับต่ำกว่ามัธยมศึกษาตอนปลาย มีระดับค่าเฉลี่ย น้อยกว่า ประชาชนที่มีการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย หรือเทียบเท่า ($\bar{X} = -๐.๒๔$)

สมมติฐานที่ ๔ ประชาชนที่มีอาชีพต่างกันมีความคิดเห็นเกี่ยวกับการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูต ในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา แตกต่างกัน

ตารางที่ ๔.๑๔ การเปรียบเทียบระดับความคิดเห็นของประชาชนทั่วไป ที่มีต่อการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

จำแนกตามอาชีพ โดยภาพรวม

(n = ๓๘๘)

การเผยแพร่พระพุทธศาสนา ของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา		SS	df	MS	F	Sig.
๑. ด้านการเทศนาธรรม	ระหว่างกลุ่ม	๑.๑๗๐	๔	๐.๒๙๒	๑.๑๘๕	๐.๓๑๗
	ภายในกลุ่ม	๙๔.๕๓๐	๓๘๓	๐.๒๔๗		
	รวม	๙๕.๗๐๐	๓๘๗			
๒. ด้านการสนทนาธรรม	ระหว่างกลุ่ม	๓.๐๒๕	๔	๐.๗๕๖	๒.๗๔๘*	๐.๐๒๘
	ภายในกลุ่ม	๑๐๕.๓๙๒	๓๘๓	๐.๒๗๕		
	รวม	๑๐๘.๔๑๗	๓๘๗			
๓. ด้านการสอนกรรมฐาน	ระหว่างกลุ่ม	๔.๙๙๒	๔	๑.๒๔๘	๔.๔๖๘*	๐.๐๐๒
	ภายในกลุ่ม	๑๐๖.๙๘๑	๓๘๓	๐.๒๗๙		
	รวม	๑๑๑.๙๗๓	๓๘๗			
๔. ด้านการใช้สื่ออุปกรณ์ ประกอบการสอนธรรม	ระหว่างกลุ่ม	๙.๔๕๙	๔	๒.๓๖๕	๕.๔๐๓*	๐.๐๐๐
	ภายในกลุ่ม	๑๖๗.๖๓๙	๓๘๓	๐.๔๓๘		
	รวม	๑๗๗.๐๙๘	๓๘๗			
รวม	ระหว่างกลุ่ม	๓.๗๖๗	๔	๐.๙๔๒	๔.๑๒๗*	๐.๐๐๓
	ภายในกลุ่ม	๘๗.๔๑๕	๓๘๓	๐.๒๒๘		
	รวม	๙๑.๑๘๒	๓๘๗			

*มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จากตารางที่ ๔.๑๔ ผลการทดสอบด้วยค่าสถิติ F – test ด้วยวิธีการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (One Way ANOVA) ที่ระดับนัยสำคัญ ๐.๐๕ พบว่า ประชาชนทั่วไปที่มีอาชีพต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยภาพรวม แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ จึงยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้

เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ประชาชนทั่วไปที่มีอาชีพต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ด้านเทศนาธรรม ไม่แตกต่างกัน ส่วนด้านการสนทนาธรรม ด้านการสอนกรรมฐาน ด้านการใช้สื่ออุปกรณ์ประกอบการสอนธรรม แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ดังนั้นจึงทำการ

เปรียบเทียบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยเป็นรายคู่ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุด (Least Significant Difference: LSD.) รายละเอียดดังแสดงในตารางที่ ๔.๑๕ – ๔.๑๘

ตารางที่ ๔.๑๕ การเปรียบเทียบความแตกต่างรายคู่ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุดของการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำแนกตามอาชีพ ด้านภาพรวม

(n = ๓๘๘)

อาชีพ	$\bar{X}$	อาชีพ				
		เกษตรกร (๘๑ คน)	รับราชการ (๒๙ คน)	ค้าขาย (๕๕ คน)	รับจ้างทั่วไป (๑๙๑ คน)	พนักงาน เอกชน (๓๓ คน)
		๔.๒๒	๔.๕๑	๔.๔๒	๔.๔๓	๔.๕๔
เกษตรกร	๔.๒๒		-๐.๒๙*	-๐.๒๐*	-๐.๒๑*	-๐.๓๒*
รับราชการ	๔.๕๑			๐.๐๙	๐.๐๘	-๐.๐๓
ค้าขาย	๔.๔๒				-๐.๐๑	-๐.๑๒
รับจ้างทั่วไป	๔.๔๓					-๐.๑๑
พนักงานเอกชน	๔.๕๔					

*มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕

จากตารางที่ ๔.๑๕ เมื่อทดสอบความแตกต่างของระดับความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำแนกตามอาชีพ ด้านภาพรวม เป็นรายคู่ พบว่า อาชีพต่างกัน มีระดับความคิดเห็นต่อการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา แตกต่างกัน ๔ คู่ ได้แก่ ประชาชนที่มีอาชีพเกษตรกร มีระดับค่าเฉลี่ย น้อยกว่า ประชาชนที่มีอาชีพรับราชการ ($\bar{X}=-๐.๒๙$) ค้าขาย ($\bar{X}=-๐.๒๐$) รับจ้างทั่วไป ($\bar{X}=-๐.๒๑$) และพนักงานเอกชน ($\bar{X}=-๐.๓๒$) ตามลำดับ

ตารางที่ ๔.๑๖ การเปรียบเทียบความแตกต่างรายคู่ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุดของการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำแนกตามอาชีพ ด้านการสนทนาธรรม

(n = ๓๘๘)

อาชีพ	$\bar{X}$	อาชีพ				
		เกษตรกร (๘๑ คน)	รับราชการ (๒๙ คน)	ค้าขาย (๕๔ คน)	รับจ้าง ทั่วไป (๑๙๑ คน)	พนักงาน เอกชน (๓๓ คน)
		๔.๒๔	๔.๕๑	๔.๔๐	๔.๔๕	๔.๕๐
เกษตรกร	๔.๒๔		-๐.๒๗*	-๐.๑๖	-๐.๒๑*	-๐.๒๖*
รับราชการ	๔.๕๑			๐.๑๑	๐.๐๖	๐.๐๑
ค้าขาย	๔.๔๐				-๐.๐๕	-๐.๑๐
รับจ้างทั่วไป	๔.๔๕					-๐.๐๕
พนักงานเอกชน	๔.๕๐					

*มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕

จากตารางที่ ๔.๑๖ เมื่อทดสอบความแตกต่างของระดับความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำแนกตามอาชีพ ด้านการสนทนาธรรม เป็นรายคู่ พบว่า อาชีพต่างกัน มีระดับความคิดเห็นต่อการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยาแตกต่างกัน ๓ คู่ ได้แก่ ประชาชนที่มีอาชีพเกษตรกร มีระดับค่าเฉลี่ย น้อยกว่าประชาชนที่มีอาชีพรับราชการ ($\bar{X}=-๐.๒๗$) อาชีพรับจ้างทั่วไป ($\bar{X}=-๐.๒๑$) และพนักงานเอกชน ($\bar{X}=-๐.๒๖$) ตามลำดับ

ตารางที่ ๔.๑๗ การเปรียบเทียบความแตกต่างรายคู่ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุดของการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำแนกตามอาชีพ ด้านการสอนกรรมฐาน

(n = ๓๘๘)

อาชีพ	$\bar{X}$	อาชีพ				
		เกษตรกร (๘๑ คน)	รับราชการ (๒๙ คน)	ค้าขาย (๕๕ คน)	รับจ้าง ทั่วไป (๑๙๑ คน)	พนักงาน เอกชน (๓๓ คน)
		๔.๑๖	๔.๕๐	๔.๔๐	๔.๔๑	๔.๔๗
เกษตรกร	๔.๑๖		-๐.๓๔*	-๐.๒๔*	-๐.๒๕*	-๐.๓๑*
รับราชการ	๔.๕๐			๐.๑๐	๐.๐๙	๐.๐๓
ค้าขาย	๔.๔๐				-๐.๐๑	-๐.๐๗
รับจ้างทั่วไป	๔.๔๑					-๐.๐๖
พนักงานเอกชน	๔.๔๗					

*มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕

จากตารางที่ ๔.๑๗ เมื่อทดสอบความแตกต่างของระดับความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำแนกตามอาชีพ ด้านการสอนกรรมฐาน เป็นรายคู่ พบว่า อาชีพต่างกัน มีระดับความคิดเห็นต่อการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยาแตกต่างกัน ๔ คู่ ได้แก่ ประชาชนที่มีอาชีพเกษตรกร มีระดับค่าเฉลี่ย น้อยกว่าประชาชนที่มีอาชีพ รับราชการ ($\bar{X}=-๐.๓๔$) ค้าขาย ($\bar{X}=-๐.๒๔$) รับจ้างทั่วไป ($\bar{X}=-๐.๒๕$) และพนักงานเอกชน ($\bar{X}=-๐.๓๑$) ตามลำดับ

ตารางที่ ๔.๑๘ การเปรียบเทียบความแตกต่างรายคู่ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุดของการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำแนกตามอาชีพ ด้านการใช้สื่ออุปกรณ์ประกอบการสอนธรรม

(n = ๓๘๘)

อาชีพ	$\bar{X}$	อาชีพ				
		เกษตรกร (๘๑ คน)	รับราชการ (๒๙ คน)	ค้าขาย (๕๕ คน)	รับจ้าง ทั่วไป (๑๙๑ คน)	พนักงาน เอกชน (๓๓ คน)
		๔.๑๐	๔.๔๓	๔.๓๙	๔.๔๑	๔.๖๗
เกษตรกร	๔.๑๐		-๐.๓๓*	-๐.๒๙*	-๐.๓๑*	-๐.๕๗*
รับราชการ	๔.๔๓			0.๐๔	๐.๐๒	-๐.๒๔
ค้าขาย	๔.๓๙				-๐.๐๒	-๐.๒๘*
รับจ้างทั่วไป	๔.๔๑					-๐.๒๖*
พนักงานเอกชน	๔.๖๗					

*มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕

จากตารางที่ ๔.๑๘ เมื่อทดสอบความแตกต่างของระดับความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำแนกตามอาชีพ ด้านการใช้สื่ออุปกรณ์ประกอบการสอนธรรมะ เป็นรายคู่พบว่า อาชีพต่างกัน มีระดับความคิดเห็นต่อการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยาแตกต่างกัน ๖ คู่ ได้แก่ ประชาชนที่มีอาชีพเกษตรกร มีระดับค่าเฉลี่ย น้อยกว่า ประชาชนที่มีอาชีพรับราชการ ($\bar{X} = -๐.๓๓$) ค้าขาย ($\bar{X} = -๐.๒๙$) รับจ้างทั่วไป ($\bar{X} = -๐.๓๑$) และพนักงานเอกชน ($\bar{X} = -๐.๕๗$) ถัดมาประชาชนที่มีอาชีพค้าขาย มีระดับค่าเฉลี่ย น้อยกว่า ประชาชนที่มีอาชีพ พนักงานเอกชน ($\bar{X} = -๐.๒๘$) สุดท้ายประชาชนที่มีอาชีพรับจ้างทั่วไป มีระดับค่าเฉลี่ย น้อยกว่า ประชาชนที่มีอาชีพ พนักงานเอกชน ($\bar{X} = -๐.๒๖$) ตามลำดับ

สมมติฐานที่ ๕ ประชาชนที่มีรายได้ต่างกันมีความคิดเห็นเกี่ยวกับการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูต ในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา แตกต่างกัน

ตารางที่ ๔.๑๙ การเปรียบเทียบระดับความคิดเห็นของประชาชนทั่วไป ที่มีต่อการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำแนกตามรายได้ โดยภาพรวม

(n = ๓๘๘)

การเผยแพร่พระพุทธศาสนา ของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา		SS	df	MS	F	Sig.
๑. ด้านการเทศนาธรรม	ระหว่างกลุ่ม	๐.๔๓๖	๓	๐.๑๔๕	๐.๕๙๔	๐.๖๑๙
	ภายในกลุ่ม	๙๓.๖๗๖	๓๘๓	๐.๒๔๕		
	รวม	๙๔.๑๑๒	๓๘๖			
๒. ด้านการสนทนาธรรม	ระหว่างกลุ่ม	๑.๐๘๐	๓	๐.๓๖๐	๑.๒๘๗	๐.๒๗๙
	ภายในกลุ่ม	๑๐๗.๑๗๐	๓๘๓	๐.๒๘๐		
	รวม	๑๐๘.๒๕๐	๓๘๖			
๓. ด้านการสอนกรรมฐาน	ระหว่างกลุ่ม	๑.๙๐๗	๓	๐.๖๓๖	๒.๒๑๘	๐.๐๘๖
	ภายในกลุ่ม	๑๐๙.๗๔๑	๓๘๓	๐.๒๘๗		
	รวม	๑๑๑.๖๔๗	๓๘๖			
๔. ด้านการใช้สื่ออุปกรณ์ ประกอบการสอนธรรม	ระหว่างกลุ่ม	๓.๑๗๒	๓	๑.๐๕๗	๒.๓๔๑	๐.๐๗๓
	ภายในกลุ่ม	๑๗๒.๙๘๘	๓๘๓	๐.๔๕๒		
	รวม	๑๗๖.๑๖๐	๓๘๖			
รวม	ระหว่างกลุ่ม	๑.๓๐๑	๓	๐.๔๓๔	๑.๘๖๒	๐.๑๓๖
	ภายในกลุ่ม	๘๙.๒๓๘	๓๘๓	๐.๒๓๓		
	รวม	๙๐.๕๓๙	๓๘๖			

*มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕

จากตารางที่ ๔.๑๙ ผลการทดสอบด้วยค่าสถิติ F – test ด้วยวิธีการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (One Way ANOVA) ที่ระดับนัยสำคัญ ๐.๐๕ พบว่า ประชาชนทั่วไปที่มีรายได้ต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำแนกตามรายได้ โดยภาพรวม ไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้

และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ประชาชนทั่วไปที่มีรายได้ต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ทั้ง ๔ ด้าน คือ ด้านการเทศนาธรรม ด้านการสนทนาธรรม ด้านการสอนกรรมฐาน ด้านการใช้สื่ออุปกรณ์ประกอบการสอนธรรม ไม่แตกต่างกัน

ผลสรุปโดยรวมการเปรียบเทียบระดับการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูต
ในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ตามสมมติฐาน ๑-๕ รายละเอียดดังแสดงในตารางที่
๔.๒๐ ดังนี้

ตารางที่ ๔.๒๐ ผลสรุปโดยรวมด้านการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตใน อำเภอบางบาล
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

สมมติฐาน	ตัวแปรทดสอบ	t	f	sig	ผลการศึกษา	
					ยอมรับ	ปฏิเสธ
๑	เพศ	-๐.๙๑๗	-	๐.๓๖๑	-	✓
๒	อายุ	-	๑.๑๔๑	๐.๓๓๗	-	✓
๓	การศึกษา	-	๒.๓๗๘	๐.๐๖๙	-	✓
๔	อาชีพ	-	๔.๑๒๗*	๐.๐๐๓	✓	-
๕	รายได้	-	๑.๘๖๒	๐.๑๓๖	-	✓

จากตารางที่ ๔.๒๐ สรุปได้ว่า

เพศ พบว่า ประชาชนที่มีเพศต่างกัน มีความคิดเห็นในด้านการเผยแพร่พระพุทธศาสนา
ของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยภาพรวมไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธ
สมมติฐานที่ตั้งไว้

อายุ พบว่า ประชาชนที่มีอายุต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของ
พระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยภาพรวมไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธ
สมมติฐานที่ตั้งไว้

การศึกษา พบว่า ประชาชนที่มีการศึกษาต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการเผยแพร่
พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยภาพรวม แตกต่าง
กันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ จึงปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้

อาชีพ พบว่า ประชาชนที่มีอาชีพต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการเผยแพร่พระพุทธศาสนา
ของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยภาพรวม แตกต่างกันอย่างมี
นัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ จึงยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้

รายได้ พบว่า ประชาชนที่มีรายได้ต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการเผยแพร่พระพุทธศาสนา
ของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยภาพรวม ไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธ
สมมติฐานที่ตั้งไว้

๔.๔ ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา รายละเอียดดังตารางที่ ๔.๒๑ – ๔.๒๔

ตารางที่ ๔.๒๑ ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูต
ในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ด้านการเทศนาธรรม

ข้อเสนอแนะ	ความถี่
๑. พระธรรมทูตเป็นผู้พัฒนาตนไฝ่หาความรู้ มีความพร้อมในการทำหน้าที่เผยแพร่พระพุทธศาสนาให้สอดคล้องกับสังคมในปัจจุบัน ทั้งในระยะสั้นและระยะยาว	๑๐ คน
๒. พระธรรมทูตเป็นผู้สามารถอธิบายธรรมะได้ดีสามารถถ่ายทอดหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาได้ดี	๘ คน
๓. พระธรรมทูตเป็นผู้ที่มีความสามารถให้คำปรึกษาและนำทำกิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาได้ มีการนำข้อผิดพลาดมาแก้ไขเพื่อพัฒนาในการวางแผนงานการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในครั้งต่อไป	๖ คน

จากตารางที่ ๔.๒๑ ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ด้านการเทศนาธรรม พบว่า พระธรรมทูตเป็นผู้พัฒนาตนไฝ่หาความรู้ มีความพร้อมในการทำหน้าที่เผยแพร่พระพุทธศาสนาให้สอดคล้องกับสังคมในปัจจุบัน ทั้งในระยะสั้นและระยะยาว จำนวน ๑๐ คน พระธรรมทูตเป็นผู้สามารถอธิบายธรรมะได้ดีสามารถถ่ายทอดหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาได้ดีให้มีความเด่นชัด จำนวน ๘ คน และพระธรรมทูตเป็นผู้ที่มีความสามารถให้คำปรึกษาและนำทำกิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาได้ มีการนำข้อผิดพลาดมาแก้ไขเพื่อพัฒนาในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในครั้งต่อไป จำนวน ๖ คน ตามลำดับ

ตารางที่ ๔.๒๒ ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ด้านการสนทนาธรรม

ข้อเสนอแนะ	ความถี่
๑. พระธรรมทูตต้องรู้ว่าผู้ฟังเป็นบุคคลประเภทไหนจึงหยิบยกเอาเรื่องที่ตรงกับจริตของบุคคลเหล่านั้น เพื่อเข้าใจง่าย	๗ คน
๒. พระธรรมทูตควรมีการจัดกิจกรรมการสนทนาธรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาบ้างตามกาลเวลาที่เหมาะสม หรือจะใช้วิธีที่เรียกว่า ปุจฉา วิสัชนา	๕ คน
๓. พระธรรมทูตควรมีกลอุบายประกอบการพูดให้ผู้ฟังเข้าใจแจ่มแจ้ง เห็นจริงเกิดกำลังใจอยากฟังอีก และมองเห็นประโยชน์ ที่ตนได้ฟังมานำปฏิบัติต่อไป	๔ คน

จากตารางที่ ๔.๒๒ ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ในด้านการสนทนาธรรม พบว่า พระธรรมทูตต้องรู้ว่าผู้ฟังเป็นบุคคลประเภทไหนจึงหยิบยกเอาเรื่องที่ตรงกับจริตของบุคคลเหล่านั้น เพื่อเข้าใจง่าย จำนวน ๗ คน พระธรรมทูตควรมีการจัดกิจกรรมการสนทนาธรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาบ้างตามกาลเวลาที่เหมาะสม หรือจะใช้วิธีที่เรียกว่า ปุจฉา วิสัชนา จำนวน ๕ คน และพระธรรมทูตควรมีกลอุบายประกอบการพูดให้ผู้ฟังเข้าใจแจ่มแจ้ง เห็นจริงเกิดกำลังใจอยากฟังอีก และมองเห็นประโยชน์ ที่ตนได้ฟังมานำปฏิบัติต่อไป จำนวน ๔ คน ตามลำดับ

ตารางที่ ๔.๒๓ ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ด้านการสอนกรรมฐาน

ข้อเสนอแนะ	ความถี่
๑. พระธรรมทูตควรมีการตอบคำถามข้อสงสัยจากการปฏิบัติ สมถกรรมฐาน หรือวิปัสสนากรรมฐาน ของผู้เข้าปฏิบัติ เมื่อมีความไม่เข้าใจในนิรณ ๕ ได้แก่สิ่งที่ปิดกั้นจิตหรือขัดขวางไม่ให้ทำความดี	๘ คน
๒. พระธรรมทูตควรมีความเข้าใจในอริยาบถใหญ่ ๔ การเดิน การยืน การนั่ง การนอน แนะนำให้เข้าใจรวมถึงอริยาบถย่อยต้องมีสติกำหนดรู้อยู่กับอริยาบถตลอดจนอารมณ์ที่เกิดขึ้นในสภาวะธรรมนั้น ๆ	๖ คน
๓. พระธรรมทูตควรมีการสอนสมถกรรมฐานหรือวิปัสสนากรรมฐานให้เข้าใจในด้านสติ สมาธิ ปัญญา	๕ คน

จากตารางที่ ๔.๒๓ ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ในด้านการสอนกรรมฐาน พบว่า พระธรรมทูตควรมีการตอบคำถามข้อสงสัยจากการปฏิบัติ สมถกรรมฐาน หรือวิปัสสนากรรมฐาน ของผู้เข้าปฏิบัติ เมื่อมีความไม่เข้าใจในนิรณ ๕ ได้แก่ สิ่งที่ปิดกั้นจิตหรือขัดขวางไม่ให้ทำความดี จำนวน ๘ คน

พระธรรมทูตควรมีความเข้าใจในอิริยาบถใหญ่ ๔ การเดิน การยืน การนั่ง การนอน แนะนำให้เข้าใจ รวมถึงอิริยาบถย่อยต้องมีสติกำหนดรู้อยู่กับอิริยาบถตลอดจนอารมณ์ที่เกิดขึ้นในสภาวะธรรมนั้น จำนวน ๖ คน พระธรรมทูตควรมีการสอนสมถกรรมฐานหรือวิปัสสนากรรมฐานให้เข้าใจในด้านสติ สมาธิ ปัญญา จำนวน ๕ คน ตามลำดับ

ตารางที่ ๔.๒๔ ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ด้านการใช้สื่ออุปกรณ์ประกอบการสอนธรรม

ข้อเสนอแนะ	ความถี่
๑. พระธรรมทูตควรมีความสามารถนำความรู้ จากสื่อ โดยการฉายทางโปรเจคเตอร์เพื่อให้เห็นภาพประกอบนำไปปฏิบัติได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น	๘ คน
๒. พระธรรมทูตควรมีการจัดทำสื่อสิ่งพิมพ์อาทิคู่มือแผ่นพับแผ่นซีดี โดยใช้ภาษาที่สุภาพชัดเจนและง่ายต่อการทำความเข้าใจ	๗ คน
๓. พระธรรมทูตควรมีสื่อที่นำมาใช้เผยแผ่พระพุทธศาสนาสามารถเรียนรู้และเข้าใจง่ายมีเนื้อหา ใจความที่กระชับและถูกต้อง	๔ คน
๔. พระธรรมทูตควรมีการนำสื่อมาประยุกต์ใช้ในการเผยแผ่ได้หลากหลาย กิจกรรมต่างๆที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา	๓ คน

จากตารางที่ ๔.๒๔ ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ในด้านการใช้สื่ออุปกรณ์ประกอบการสอนธรรม พบว่าพระธรรมทูตควรมีความสามารถนำความรู้ จากสื่อ โดยการฉายทางโปรเจคเตอร์เพื่อให้เห็นภาพประกอบนำไปปฏิบัติได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น จำนวน ๘ คน พระธรรมทูตควรมีการจัดทำสื่อสิ่งพิมพ์อาทิคู่มือแผ่นพับแผ่นซีดี โดยใช้ภาษาที่สุภาพชัดเจนและง่ายต่อการทำความเข้าใจ จำนวน ๗ คน พระธรรมทูตควรมีสื่อที่นำมาใช้เผยแผ่พระพุทธศาสนาสามารถเรียนรู้และเข้าใจง่ายมีเนื้อหา ใจความที่กระชับและถูกต้อง จำนวน ๔ คน และพระธรรมทูตควรมีการนำสื่อมาประยุกต์ใช้ในการเผยแผ่ได้หลากหลายกิจกรรมต่างๆที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา จำนวน ๓ คน ตามลำดับ

๔.๕ สรุปผลการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญเกี่ยวกับแนวการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ผู้วิจัยใช้แบบสัมภาษณ์ (Interview) สำหรับเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) จากนั้นผู้วิจัยจัดกลุ่มข้อมูล (Data Groping) ตามลำดับความสำคัญของแต่ละประเด็นการสัมภาษณ์ที่กำหนดไว้ จากนั้น จึงทำการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหาประกอบบริบท (Context Content Analysis Technique)

ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ

การวิจัยเรื่อง “การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา” ผู้วิจัยกำหนดเรื่องผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญต่อไปนี้ (Key Formants) ซึ่งมีคุณสมบัติที่สอดคล้องกับประเด็นการวิจัย จำนวน ๑๐ รูป/คน มีรายนามดังนี้

๑. พระครูชินธรรมาภรณ์ เจ้าคณะอำเภอบางบาล เจ้าอาวาสวัดสีสุก ตำบลน้ำเต้า อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๒. พระครูวิบูลจรรย์กร รองเจ้าคณะอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เจ้าอาวาสวัดเสาชาง

๓. พระครูปัญญาจุฬารักษ์ เจ้าอาวาสวัดจุฬามณี ตำบลบ้านกุ่ม อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๔. พระมหาเฉลิมพล อชิโต เลขานุการเจ้าคณะอำเภอบางบาล เจ้าคณะตำบลบ้านกุ่ม เจ้าอาวาสโคกหิรัญ ตำบลบางชะนี อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๕. นางโกสุม สอนดี เจ้าพนักงานธุรการชำนาญงานพระพุทธศาสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๖. นางสุวิภา ปุณณะเวส ผู้อำนวยการกลุ่มยุทธศาสตร์และเฝ้าระวังทางวัฒนธรรม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๗. นายภาณุวัฒน์ สุพิมพานนท์ นายอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๘. ดร. สันต์ อินชุธัญญ์ ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดจุฬามณี ตำบลบ้านกุ่ม อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๙. นายชาติชาย แสงจักร กำนันตำบลบ้านกุ่ม อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๑๐. นางสาวอรุณทัย พารอด ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๖ ตำบลบ้านกุ่ม อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

สรุปผลการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญเกี่ยวกับแนวการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ผู้วิจัยจัดกลุ่มข้อมูล (Data Groping) ตามลำดับความสำคัญของแต่ละประเด็นการสัมภาษณ์ที่กำหนดไว้ จากนั้น จึงทำการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหาประกอบบริบท (Context Content Analysis Technique) สามารถสรุปได้เป็นรายด้านดังต่อไปนี้

๑) **ด้านการเทศนาธรรม** จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ พบว่า พระธรรมทูตเป็นผู้สามารถอธิบายธรรมะได้ดีสามารถถ่ายทอดหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาได้ดี^๑ เป็นผู้พัฒนาตนใฝ่หาความรู้ มีความพร้อมในการทำหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนาให้สอดคล้องกับสังคมในปัจจุบันทั้งในระยะสั้นและระยะยาว^๒ เป็นผู้ที่มีความสามารถให้คำปรึกษาและนำทำกิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาได้^๓ มีการนำข้อผิดพลาดมาแก้ไขเพื่อพัฒนาในการวางแผนงานการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในครั้งต่อไปการจัดตั้งให้มีพระธรรมทูตประจำในแต่ละอำเภอ^๔ นับว่าเป็นสิ่งที่ดีมีประโยชน์ เพราะพระธรรมทูตที่ได้รับการแต่งตั้งจะได้มีโอกาสในการปฏิบัติงาน เข้าถึงประชาชนเป็นหลักยึดเหนี่ยวทางด้านจิตใจในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้เป็นอย่างดี พระธรรมทูตแต่ละรูปจะมีโอกาสมีผลงานมากขึ้นอยู่เหตุปัจจัยในการทำงาน^๕ แนวทางในการเผยแผ่พระธรรมทูตของอำเภอบางบาลเป็นไปในทางเดียวกัน ต้องการให้พระธรรมทูตมีความพร้อมที่จะปฏิบัติหน้าที่ในการเผยแผ่^๖ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา เป็นวิธีและเป็นหน้าที่ของพระสงฆ์โดยเฉพาะพระธรรมทูตที่จะต้องปฏิบัติ เพื่อความรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนา และความเจริญของงานบุญของพระพุทธศาสนิกชน ก็ถือได้ว่าเป็นการดำเนินงานที่หน้าอนุโมทนาเป็นอย่างยิ่ง^๗

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูต ในอำเภอบางบาล เป็นการไปแสดงพระธรรมเทศนาในหลักธรรมคำสอนให้ประชาชนได้รับรู้รับทราบหลักธรรมคำสอน เพื่อให้เกิดศรัทธาในพระพุทธศาสนา แต่เป็นการไปส่วนตัวไม่ได้รวมไป เป็นพระธรรมทูตของอำเภอจึงทำให้ประสิทธิภาพในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาน้อยลง^๘ พระธรรมทูตในอำเภอบางบาลได้ปฏิบัติงานด้านการเผยแผ่ทั้งในเชิงรับและเชิงรุก โดยการเผยแผ่ในวัด อาทิเช่น การแสดงธรรมเทศนา การจัดการอบรมปฏิบัติธรรมและการออกไปเผยแผ่ภายนอกวัด ตามสถานศึกษาและหน่วยงานต่างๆ ซึ่งในภาพรวมในเขตอำเภอบางบาล การปฏิบัติงานเผยแผ่ จะมีการวางแผนประสานงานร่วมกัน ทั้งระหว่างพระธรรมทูต

^๑ สัมภาษณ์ พระครูชินธรรมภรณ์, เจ้าคณะอำเภอบางบาล อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๒๑ ธันวาคม ๒๕๖๐.

^๒ สัมภาษณ์ พระครูปัญญาจุฬารักษ์, เจ้าอาวาสวัดจุฬามณี อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๒๔ ธันวาคม ๒๕๖๐.

^๓ สัมภาษณ์ นางโกสุม สอนดี, เจ้าพนักงานธุรการชำนาญงานพระพุทธศาสนาจังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๒๘ ธันวาคม ๒๕๖๐.

^๔ สัมภาษณ์ นายภาณุวัฒน์ สุพิมพานนท์, นายอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๒๘ ธันวาคม ๒๕๖๐.

^๕ สัมภาษณ์ พระครูชินธรรมภรณ์, เจ้าคณะอำเภอบางบาล อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๒๑ ธันวาคม ๒๕๖๐.

^๖ สัมภาษณ์ พระครูวิบูลจริยากร, รองเจ้าคณะอำเภอบางบาล อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๒๑ ธันวาคม ๒๕๖๐.

^๗ สัมภาษณ์ พระครูปัญญาจุฬารักษ์, เจ้าอาวาสวัดจุฬามณี อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๒๔ ธันวาคม ๒๕๖๐.

^๘ สัมภาษณ์ พระมหาเฉลิมพล อชิโต, เจ้าคณะตำบลบ้านกุ่ม อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๒๙ ธันวาคม ๒๕๖๐.

ด้วยกันและหน่วยงานต่างๆ เพื่อให้งานด้านการเผยแผ่เกิดประสิทธิภาพมากขึ้น^๙ พระธรรมทูตมีความรู้ความเข้าใจในพระพุทธศาสนา มีศูนย์กลางในการประสานมีระบบการทำงานเป็นอย่างดี มีเครือข่ายที่สามารถในการเผยแผ่ให้ความรู้ในสถานที่ราชการ โรงเรียน ชุมชน ได้อย่างถึงตัว ได้มีการดำเนินการเผยแผ่ในระบบของ “บวร” อย่างเข้มแข็งซึ่งจะส่งผลให้ชุมชนนั้นเป็นชุมชนที่มีคุณธรรม^{๑๐}

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาลเป็นลักษณะเน้นไปที่เด็กและเยาวชนที่ผู้ปกครองมีจิตศรัทธา เป็นจุดๆ ในวัดที่เจ้าอาวาสหรือพระภิกษุ ซึ่งเป็นที่เคารพศรัทธาของคนทั่วไป สถานที่ได้แก่ที่วัดสีสุก, วัดเสาชิง, วัดโคกหิรัญ ส่วนวัดอื่นๆ ไม่ทราบแน่ชัดนอกจากนี้ บางครั้งยังมีการเผยแผ่กับบุคคล ในลักษณะจัดการเป็นครั้งคราวแล้วแต่จะกำหนดหรือเทศกาลสำคัญทางด้านศาสนา^{๑๑} สำหรับในส่วนที่เกี่ยวข้องกับทางโรงเรียนวัดจุฬามณี นั้น การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูต นั้น มีการดำเนินการเป็นรูปธรรม ประสานกับทางโรงเรียนจนประสบผลในด้านต่าง ๆ อาทิเช่น นักเรียนมีความรู้ความเข้าใจในหลักพระพุทธศาสนา จักซึ่งยากยิ่งขึ้นจนนักเรียนเข้าร่วมสอบธรรมศึกษาชั้นตรี โท เอก ผลสอบคิดเป็นร้อยละ ๑๐๐ เป็นต้น^{๑๒} พระธรรมทูตของอำเภอบางบาลได้ เผยแผ่ความรู้ให้แก่บ้าน, วัด, โรงเรียนที่เรียกรวมว่า “บวร” ของตำบลบ้านกุ่มอย่างต่อเนื่อง เป็นประโยชน์ต่อสังคมของหมู่บ้านและชุมชน^{๑๓} การเผยแผ่พระพุทธศาสนา ได้นำความรู้ไปปฏิบัติและนำไปใช้ให้เข้าถึงประชาชน เริ่มจากนักเรียน อุบาสก อุบาสิกา และอีกหลายคน ที่จะได้รับหลักธรรมที่จะนำไปยึดเหนี่ยวทางด้านจิตใจ และนำไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้เป็นอย่างดี และมีโอกาสได้นำไปใช้ในชีวิตประจำวันและการทำงานเป็นอย่างดี^{๑๔}

แนวทางในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูต ในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา นั้น ควรจัดตั้งให้มีพระธรรมทูตประจำในแต่ละอำเภอเพื่อจะได้ปฏิบัติงานไปในทิศทางเดียวกัน ร่วมมือกันในระหว่างพระธรรมทูตด้วยกัน นำหลักธรรมคำสอนให้เข้าถึงประชาชนทุกระดับทั้งการศึกษา อาชีพ ทุกเพศ วัย ให้สามารถรับหลักธรรมไปยึดเหนี่ยวทางด้านจิตใจ และนำไปใช้ในชีวิตประจำวันและการทำงานได้อย่างแท้จริง เพื่อให้บรรลุผลเป็นชุมชนคุณธรรม

^๙ สัมภาษณ์ นางโกสุม สอนดี, เจ้าพนักงานธุรการชำนาญงานพระพุทธศาสนาจังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๒๘ ธันวาคม ๒๕๖๐.

^{๑๐} สัมภาษณ์ นางสุวิภา ปุณณะเวส, ผอ.กลุ่มยุทธศาสตร์และเฝ้าระวังทางวัฒนธรรม สนง.วัฒนธรรมจังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๒๘ ธันวาคม ๒๕๖๐.

^{๑๑} สัมภาษณ์ นายภาณุวัฒน์ สุพิมพานนท์, นายอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๒๘ ธันวาคม ๒๕๖๐.

^{๑๒} สัมภาษณ์ ดร. สันต์ อินชุธัญญ์, ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดจุฬามณี (ชุมชนจันทนประชาสรรค์) จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๒๒ ธันวาคม ๒๕๖๐.

^{๑๓} สัมภาษณ์ นายชาติชาย แสงจักร, กำนันตำบลบ้านกุ่ม อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๓๑ ธันวาคม ๒๕๖๐.

^{๑๔} สัมภาษณ์ น.ส.อรุณทัย พารอด, ผู้ใหญ่บ้านตำบลบ้านกุ่ม อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๓๑ ธันวาคม ๒๕๖๐.

๒) ด้านการสนทนาธรรม จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ พบว่า พระธรรมทูตควรมีกลอบายประกอบการพูดให้ผู้ฟังเข้าใจแจ่มแจ้ง เห็นจริงเกิดกำลังใจอยากฟังอีก^{๑๕} และมองเห็นประโยชน์ ที่ตนได้ฟังมานำปฏิบัติต่อไป^{๑๖} ต้องรู้ว่าผู้ฟังเป็นบุคคลประเภทไหนจึงหยิบยกเอาเรื่องที่ตรงกับจริตของบุคคลเหล่านั้น เพื่อเข้าใจง่าย^{๑๗} มีการจัดกิจกรรมการสนทนาธรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาบ้างตามกาลเวลาที่เหมาะสม หรือจะใช้วิธีที่เรียกว่าปุจฉา วิสัชนาแนวทางในการเผยแผ่ควรได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานต่างๆ^{๑๘} เพราะธรรมทูตในชนบท ส่วนมากไม่มีปัจจัยในการดำเนินงาน ในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ก็ต้องอาศัยผู้ร่วมงานจากองค์กร ตลอดจนประชาชนให้การสนับสนุนอีกส่วนหนึ่ง^{๑๙} พระธรรมทูตควรมีความพร้อมของบุคคลากร ในด้านของพระธรรมทูตและผู้จะเข้ารับการฝึกปฏิบัติ แต่ปัจจุบันนี้ ยังขาดความพร้อมอยู่เป็นจำนวนมาก ทั้งผู้เผยแผ่ และผู้เข้าปฏิบัติงาน^{๒๐} พระธรรมทูตควรจะได้รับ ความสนับสนุนจากผู้มีส่วนร่วม เพื่อเป็นการให้กำลังใจจากทางผู้ปฏิบัติงาน และพยายามฟื้นฟูผู้เป็นพระธรรมทูต^{๒๑} พระธรรมทูตควรจะเป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่รวมพระธรรมทูตไปด้วยกัน เพื่อจะได้มีประสิทธิภาพมากขึ้น^{๒๒} การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูต ควรทำในเชิงรุกให้มากขึ้น โดยการขยายกลุ่มเป้าหมายให้กว้างขึ้น เข้าถึงชุมชนให้มากขึ้น ในด้านวิธีการเผยแผ่ ควรปรับวิธีการให้สอดคล้องกับกลุ่มเป้าหมายในแต่ละชุมชน และสอดคล้องกับสภาพสังคม ความเป็นอยู่ในปัจจุบัน^{๒๓}

๓) ด้านการสอนกรรมฐาน พบว่า พระธรรมทูตควรมีการสอนสมถกรรมฐานหรือวิปัสสนากรรมฐานให้เข้าใจในด้านสติ สมาธิ ปัญญา มีความเข้าใจในอริยาบถใหญ่ ๔ การเดิน การยืน การนั่ง การนอน^{๒๔} แนะนำให้เข้าใจรวมถึงอริยาบถย่อยต้องมีสติกำหนดรู้อยู่กับอริยาบถตลอดจน

^{๑๕} สัมภาษณ์ นางสุวิภา ปุณณะเวส, ผอ.กลุ่มยุทธศาสตร์และเฝ้าระวังทางวัฒนธรรม สนง.วัฒนธรรมจังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๒๘ ธันวาคม ๒๕๖๐.

^{๑๖} สัมภาษณ์ ดร. สันต์ อินชรัญ, ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดจุฬามณี (ชุมชนจันทนประชาสรรค์) จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๒๒ ธันวาคม ๒๕๖๐.

^{๑๗} สัมภาษณ์ นายชาติชาย แสงจักร, กำนันตำบลบ้านกุ่ม อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๓๑ ธันวาคม ๒๕๖๐.

^{๑๘} สัมภาษณ์ น.ส.อรุณทัย พารอด, ผู้ใหญ่บ้านตำบลบ้านกุ่ม อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๓๑ ธันวาคม ๒๕๖๐.

^{๑๙} สัมภาษณ์ พระครูชินธรรมาภรณ์, เจ้าคณะอำเภอบางบาล อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๒๑ ธันวาคม ๒๕๖๐.

^{๒๐} สัมภาษณ์ พระครูวิบูลจริยากร, รองเจ้าคณะอำเภอบางบาล อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๒๑ ธันวาคม ๒๕๖๐.

^{๒๑} สัมภาษณ์ พระครูปัญญาจุฬารักษ์, เจ้าอาวาสวัดจุฬามณี อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๒๔ ธันวาคม ๒๕๖๐.

^{๒๒} สัมภาษณ์ พระมหาเฉลิมพล อธิโต, เจ้าคณะตำบลบ้านกุ่ม อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๒๙ ธันวาคม ๒๕๖๐.

^{๒๓} สัมภาษณ์ นางโกสุม สอนดี, เจ้าพนักงานธุรการชำนาญงานพระพุทธศาสนาจังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๒๘ ธันวาคม ๒๕๖๐.

^{๒๔} สัมภาษณ์ พระครูชินธรรมาภรณ์, เจ้าคณะอำเภอบางบาล อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๒๑ ธันวาคม ๒๕๖๐

อารมณ์ที่เกิดขึ้นในสภาวะธรรมนั้น ๆ พระธรรมทูตควรมีการตอบคำถามข้อสงสัยจากการปฏิบัติสมถกรรมฐาน หรือวิปัสสนากรรมฐาน ของผู้เข้าปฏิบัติ^{๒๕} เมื่อมีความไม่เข้าใจในนิรโรค ๕ ได้แก่สิ่งที่ปิดกั้นจิตหรือขัดขวางไม่ให้ทำความดี^{๒๖}

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วยการสอนสมถกรรมฐานหรือวิปัสสนากรรมฐานให้เข้าใจในด้านสติ สมาธิ ปัญญา ควรมีการประชุม เพื่อขยายแนวทางการแก้ไขความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย เพื่อจะได้ตรงตามความต้องการ พร้อมสร้างจิตสำนึกให้สมกลับกลุ่มเป้าหมาย เนื่องจากปัจจุบันนโยบายของรัฐบาล เป็นการนำเศรษฐกิจพอเพียง และนวัตกรรมเพื่อให้บรรลุตามเป้าหมาย^{๒๗} ควรจะมีการนำเอกสารประกอบการเรียน โดยใช้นวัตกรรมเข้าไปในเนื้อหาอาทิเช่น ใช้โปรแกรม AR และการสอดแทรกการน้อมนำเศรษฐกิจพอเพียงรวมอยู่ด้วย ให้นำสถิติที่มีปัญหาในปัจจุบัน เช่น ปัญหา ยาเสพติด การลักขโมยในชุมชน นำมาเป็นกิจกรรม หรือโครงการในการเผยแผ่ของพระธรรมทูตให้มีการจัดทำแบบประจำปี (๑๒ เดือน) ในการเผยแผ่ในสถานที่ต่างๆ ในอำเภอบางบาล พร้อมทั้งมีการประเมินผลอย่างจริง โดยให้เป็นรูปธรรมที่วัดได้^{๒๘}

พระธรรมทูตควรเน้นไปที่เด็กและเยาวชน โดยเฉพาะในกลุ่มที่มีโอกาสก่อนให้มีความเข้าใจในเบื้องต้น โดยอาจจะเริ่มจากการสวดมนต์เป็นหมู่คณะ ร่วมกันบรรพชาเป็นหมู่คณะ สำหรับในส่วนผู้ปกครอง ควรใช้วิธีการโน้มน้าวในโอกาสวันสำคัญทางศาสนา แต่ที่เห็นสำคัญยิ่งคือควรมีการประชาสัมพันธ์หรือการบรรยายกระจายเสียงจากวัดเผยแผ่หลักธรรมง่ายๆ เข้าในทุกวันจนซึมซับเข้าไปอยู่ในความนึกคิดเป็นความเคยชิน ก็จะช่วยได้อีกทางหนึ่ง^{๒๙}

๔) ด้านการใช้สื่ออุปกรณ์ประกอบการสอนธรรม พบว่า พระธรรมทูตควรมีการจัดทำสื่อสิ่งพิมพ์อาทิคู่มือแผ่นพับแผ่นซีดี^{๓๐} โดยใช้ภาษาที่สุภาพชัดเจนและง่ายต่อการทำความเข้าใจ^{๓๑} มีสื่อที่นำมาใช้เผยแผ่พระพุทธศาสนาสามารถเรียนรู้และเข้าใจง่ายมีเนื้อหา^{๓๒} ใจความที่กระชับและถูกต้อง การนำสื่อมาประยุกต์ใช้ในการเผยแผ่ได้หลากหลายกิจกรรมต่างๆ ที่สำคัญ

^{๒๕} สัมภาษณ์ พระครูชินธรรมาภรณ์, เจ้าคณะอำเภอบางบาล อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๒๑ ธันวาคม ๒๕๖๐.

^{๒๖} สัมภาษณ์ พระครูปัญญานุรักษ์, เจ้าอาวาสวัดจุฬามณี อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๒๔ ธันวาคม ๒๕๖๐.

^{๒๗} สัมภาษณ์ พระมหาเฉลิมพล อธิโต, เจ้าคณะตำบลบ้านกุ่ม อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๒๙ ธันวาคม ๒๕๖๐.

^{๒๘} สัมภาษณ์นางสุวิภา ปุณณะเวส, ผอ.กลุ่มยุทธศาสตร์และเฝ้าระวังทางวัฒนธรรม สนง.วัฒนธรรม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๒๘ ธันวาคม ๒๕๖๐.

^{๒๙} สัมภาษณ์นายภาณุวัฒน์ สุพิมพานนท์, นายอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๒๘ ธันวาคม ๒๕๖๐.

^{๓๐} สัมภาษณ์ นางโกสุม สอนดี, เจ้าพนักงานธุรการชำนาญงานพระพุทธศาสนาจังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๒๘ ธันวาคม ๒๕๖๐.

^{๓๑} สัมภาษณ์ นายชาติชาย แสงจักร, กำนันตำบลบ้านกุ่ม อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๓๑ ธันวาคม ๒๕๖๐.

^{๓๒} สัมภาษณ์ ดร. สันต์ อินชรัญ, ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดจุฬามณี (ชุมชนจันทนประชาสรรค์) จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๒๒ ธันวาคม ๒๕๖๐.

ทางพระพุทธศาสนา ความสามารถนำความรู้ จากสื่อ โดยการฉายทางโปรเจคเตอร์เพื่อให้เห็นภาพประกอบนำไปปฏิบัติได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น^{๓๓} สำหรับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่วัดจุฬามณีในวันสำคัญ ในเทศกาลที่ควรเห็นว่าเป็นการสร้างกิจปฏิบัติที่ถูกต้องให้กับชุมชนมีวิถีชีวิตการดำรงชีวิตอย่างปกติสุข หากมองในภาพรวมของท้องที่อำเภอบางบาลนั้น สามารถเผยแผ่ได้อย่างทั่วถึงและเกิดเป็นรูปธรรม ดังนี้ เห็นว่าควรนำหลักศาสนาพุทธ เพื่อการปฏิบัติสำหรับการดำเนินชีวิตประจำวัน^{๓๔} ควรนำหลักการศาสนาพุทธปลูกฝัง โดยพระธรรมทูตให้แก่เด็กและเยาวชนตั้งแต่เยาว์วัย และมีการติดตามดูแลอย่างเป็นรูปธรรม หากเป็นไปได้ ควรใช้สื่อเทคโนโลยี เข้ามาเป็นสื่อสนับสนุนในการปฏิบัติอย่างต่อเนื่องต่อไป สรรหาวิธีการร่วมมือกับหน่วยงานหรือทุกภาคส่วน^{๓๕} เพื่อพระธรรมทูตจะได้สอดคล้องกับวิธีการเผยแผ่ต่อไป เพื่อความยั่งยืน ถ่ายทอดรุ่นต่อรุ่นต่อไป^{๓๖} เพื่อเป็นส่วนยืนยันว่า “ศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติไทย”^{๓๗} แนวทางการเผยแผ่พระธรรมทูต ควรจะได้รับความร่วมมือ และสนับสนุนจากทุกภาคส่วน เพื่อจะได้รับความรู้ความเข้าใจในแนวทางเดียวกัน^{๓๘} แนวทางในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา นั้นต้องให้เข้าถึงตั้งแต่เยาวชนจนถึงอุปาสกอุปาสิกาและประชาชน^{๓๙} เพราะพระธรรมทูตในชนบทไม่มีปัจจัยในการดำเนินงาน การจัดกิจกรรมต่างๆ ต้องอาศัยผู้ร่วมงานจากองค์กรประชาชน ให้การสนับสนุนกิจกรรมให้ดำเนินไปด้วย และประสบผลสำเร็จ^{๔๐}

สรุป แนวทางในการเผยแผ่ควรได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานต่างๆ เพราะการดำเนินงานของพระธรรมทูตในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ก็ต้องอาศัยจากองค์กรตลอดจนประชาชนให้การสนับสนุนอีกส่วนหนึ่ง ความพร้อมของบุคคลากร ในด้านของพระธรรมทูตและผู้จะเข้ารับการฝึกปฏิบัติ แต่ปัจจุบันนี้ ยังขาดความพร้อมอยู่เป็นจำนวนมาก ทั้งผู้เผยแผ่ และผู้เข้าปฏิบัติงาน ควรจะได้รับความสนับสนุนจากผู้มีส่วนร่วม เพื่อเป็นการให้กำลังใจ จากทางผู้ปฏิบัติงาน และพยายามฟื้นฟูผู้เป็นพระธรรมทูต ที่รวมพระธรรมทูตไปด้วยกัน เพื่อจะได้มีประสิทธิภาพมากขึ้น ควรทำในเชิงรุกให้มากขึ้น โดยการขยายกลุ่มเป้าหมายให้กว้างขึ้น เข้าถึงชุมชนให้มากขึ้น ในด้านวิธีการเผยแผ่

^{๓๓} สัมภาษณ์ พระครูชินธรรมภรณ์, เจ้าคณะอำเภอบางบาล อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๒๑ ธันวาคม ๒๕๖๐.

^{๓๔} สัมภาษณ์ พระครูปัญญาจุฬารักษ์, เจ้าอาวาสวัดจุฬามณี อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๒๔ ธันวาคม ๒๕๖๐.

^{๓๕} สัมภาษณ์ พระมหาเฉลิมพล อธิโต, เจ้าคณะตำบลบ้านกุ่ม อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๒๙ ธันวาคม ๒๕๖๐.

^{๓๖} สัมภาษณ์ พระครูปัญญาจุฬารักษ์, เจ้าอาวาสวัดจุฬามณี อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๒๔ ธันวาคม ๒๕๖๐.

^{๓๗} สัมภาษณ์ ดร.สันต์ อินชรัณ, ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดจุฬามณี (ชุมชนจันทนประชาสรรค์) จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๒๒ ธันวาคม ๒๕๖๐.

^{๓๘} สัมภาษณ์นายชาติชาย แสงจักร, กำนันตำบลบ้านกุ่ม,อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๓๑ ธันวาคม ๒๕๖๐.

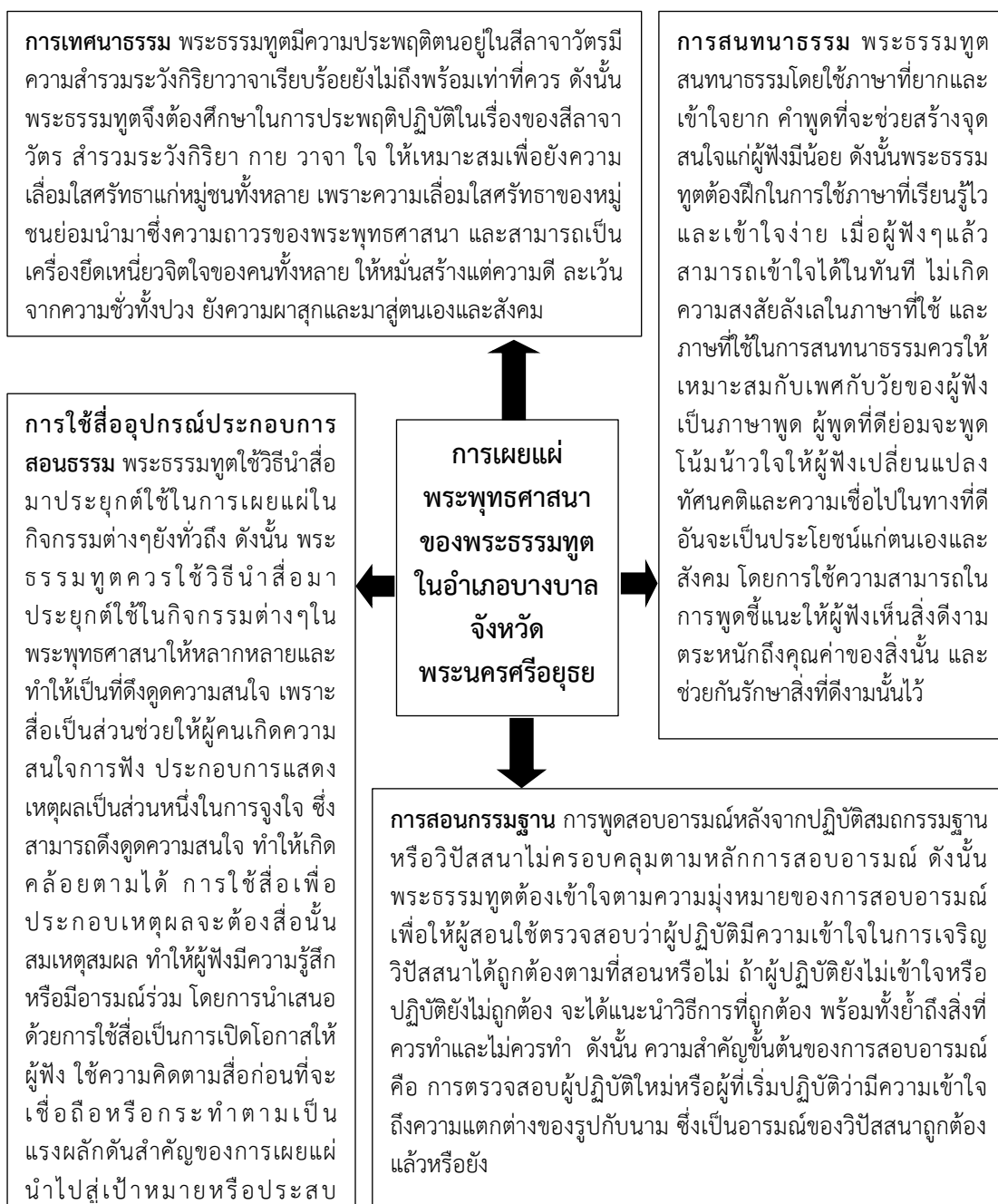
^{๓๙} สัมภาษณ์ นางโกสุม สอนดี, เจ้าพนักงานธุรการชำนาญงานพระพุทธศาสนาจังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๒๘ ธันวาคม ๒๕๖๐.

^{๔๐} สัมภาษณ์ น.ส.อรุณทัย พารอด, ผู้ใหญ่บ้านตำบลบ้านกุ่ม อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๓๑ ธันวาคม ๒๕๖๐.

ควรปรับวิธีการให้สอดคล้องกับกลุ่มเป้าหมายในแต่ละชุมชน ควรเน้นไปที่เด็กและเยาวชน โดยเฉพาะในกลุ่มที่มีโอกาสก่อนให้มีความเข้าใจในเบื้องต้น โดยอาจจะเริ่มจากการสวดมนต์เป็นหมู่คณะ ร่วมกันบรรพชาเป็นหมู่คณะ สำหรับในส่วนผู้ปกครอง ควรใช้วิธีการโน้มน้าวในโอกาสวันสำคัญทางศาสนา แต่ที่เห็นสำคัญยิ่งคือควรมีการประชาสัมพันธ์หรือการบรรยายกระจายเสียงจากวัดเผยแผ่หลักธรรมง่ายๆ เข้าในทุกวันจนซึมซับเข้าไปอยู่ในความนึกคิดเป็นความเคยชิน ก็จะช่วยให้อีกทางหนึ่ง และให้สอดคล้องกับสภาพสังคม ความเป็นอยู่ในปัจจุบัน ควรมีการประชุม เพื่อขยายแนวทางการแก้ไข ความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย เพื่อจะได้ตรงตามความต้องการ พร้อมสร้างจิตสำนึกให้สมกลับกลุ่มเป้าหมาย พร้อมทั้งมีการประเมินผลอย่างจริง โดยให้เป็นรูปธรรมที่ชี้วัดได้จนนำไปสู่ความเป็นมาตรฐานต่อไป

๔.๖ สรุปองค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัย

จากการวิจัยเรื่อง “การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา” ผู้วิจัยได้รับองค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้ ซึ่งจะนำไปสู่แนวทางในการพัฒนาการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น สามารถสรุปเป็นแผนภาพองค์ความรู้ได้ ดังนี้

แผนภาพที่ ๔.๑ องค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัย

ที่มา : ได้มาจากการสังเคราะห์ของผู้วิจัย

แผนภาพที่ ๔.๑ **สรุปองค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัย** ในการการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา คือต้องอาศัยจากองค์กรตลอดจนประชาชนให้การสนับสนุนอีกส่วนหนึ่ง เพื่อทำให้เกิดความพร้อมของบุคลากรที่ทำหน้าที่พระธรรมทูตทั่วไป จึงทำให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นที่ยอมรับของทุกฝ่ายโดยรวม การที่พระธรรมทูตได้มีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้ประชาชนได้รับทราบถึงวัตถุประสงค์ โดยมุ่งเน้นให้ประชาชนได้มีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรม และชี้แนวทางให้ประชาชนโดยทั่วๆ ไปไปปฏิบัติใช้ในชีวิตประจำวันได้ถูกต้องปลอดภัยจนให้เกิดผลดีต่อตัวเองและผู้อื่นต่อไปโดยมีวิธีการดังนี้

การเทศนาธรรม พระธรรมทูตมีความประพฤตินอยู่ในสัจจาวัตรมีความสำรวมระวังกิริยา วาจาเรียบร้อยยังไม่ถึงพร้อมเท่าที่ควร ดังนั้น พระธรรมทูตจึงต้องศึกษาในการประพฤติปฏิบัติในเรื่องของสัจจาวัตร สำรวมระวังกิริยา กาย วาจา ใจ ให้เหมาะสมเพื่อยังความเลื่อมใสศรัทธาแก่หมู่ชนทั้งหลาย เพราะความเลื่อมใสศรัทธาของหมู่ชนย่อมนำมาซึ่งความถาวรของพระพุทธศาสนา และสามารถเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของคนทั้งหลาย ให้หมั่นสร้างแต่ความดี ละเว้นจากความชั่วทั้งปวง ยังความผาสุกและความเจริญมาสู่สังคม การนำหลักธรรมแห่งความสำเร็จมาประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติหน้าที่นั้น ผู้ทำหน้าที่พระธรรมทูตผู้เผยแผ่พระพุทธศาสนาควรนำเอาหลักอริยบท ๔ มาใช้ควบคู่กับการปฏิบัติหน้าที่ เพราะธรรมะที่ประยุกต์ใช้ในการเทศนาธรรม เพราะการเทศนาธรรมบุคคลผู้ที่ทำหน้าที่พระธรรมทูตนั้นต้องมี ฉันทะ คือ ความรักงานพอใจกับงานที่ทำอยู่ ถ้าขาดความสนใจความรักในงานที่ต้องทำสิ่งนั้นไม่ประสบผลสำเร็จ และต้องถึงพร้อมด้วย วิริยะ คือ ขยันหมั่นเพียรกับงาน ต้องขยันฝึกตน ฝึกเรียนรู้ในสิ่งที่จำเป็นของการทำงานนั้นๆ ให้ได้มากที่สุดเท่าที่จะกระทำได้ จิตตะ คือ ความเอาใจใส่รับผิดชอบงาน การเอาใจใส่รับผิดชอบในหน้าที่นั้นๆ จะทำให้หน้าที่ที่รับผิดชอบอยู่นั้นดำเนินไปด้วยความมีประสิทธิภาพอย่างแท้จริง วิมังสา คือ การพินิจพิเคราะห์ หรือ ความเข้าใจทำ เมื่อต้องรับหน้าที่ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแล้ว ปฏิบัติหน้าที่แต่ละครั้งต้องพินิจพิเคราะห์ในขั้นตอนการทำงานหรือเมื่อปฏิบัติหน้าที่แล้วหาข้อปรับปรุงและแก้ไขจนมีความชำนาญและสามารถปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

การสนทนาธรรม พระธรรมทูตสนทนาธรรมโดยใช้ภาษาที่ยากและเข้าใจยาก คำพูดที่จะช่วยสร้างจุดสนใจแก่ผู้ฟังมีน้อย ดังนั้นพระธรรมทูตต้องฝึกในการใช้ภาษาที่เรียนรู้ไวและเข้าใจง่าย เมื่อผู้ฟังๆ แล้วสามารถเข้าใจได้ในทันที ไม่เกิดความสงสัยลังเลในภาษาที่ใช้ และภาษาที่ใช้ในการสนทนาธรรมควรให้เหมาะสมกับเพศกับวัยของผู้ฟัง เป็นภาษาพูด ผู้พูดที่ดีย่อมจะพูดโน้มน้าวใจให้ผู้ฟังเปลี่ยนแปลงทัศนคติและความเชื่อไปในทางที่ดีอันจะเป็นประโยชน์แก่ตนเองและสังคม โดยการใช้ความสามารถในการพูดชี้แนะให้ผู้ฟังเห็นสิ่งดีงาม ตระหนักถึงคุณค่าของสิ่งนั้น และช่วยกันรักษาส่งที่ดีงามนั้นไว้ การสนทนาธรรม นำหลักอริยบท ๔ มาประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติหน้าที่ การสนทนาธรรมคืองานที่ต้อง พูดคุยหรือแนะนำ กับบุคคล การทำงานกับบุคคลนั้นเป็นเรื่องยาก เพราะบุคคลแต่ละบุคคลอุปนิสัยไม่เหมือนกัน เพราะฉะนั้นการที่จะปฏิบัติหน้าที่นี้ได้ต้องอาศัยความมี ฉันทะ คือ ความรักงานพอใจกับงานที่ทำอยู่ ถ้าขาดความรักในงานที่จะทำ ผลงานการปฏิบัติหน้าที่ก็จะไม่ติดตามไปด้วย เมื่อมีฉันทะอยู่ในตนแล้ว ต้องมี วิริยะ คือ ขยันหมั่นเพียรกับงาน ความขยันหมั่นเพียรในการสนทนาธรรม ต้องหมั่นฝึกฝนวิธีสังเกตบุคคลที่ร่วมในการสนทนาธรรมว่าแต่ละคนมีอุปนิสัยเช่นไร

ชอบสิ่งไหน คุณเรื่องอะไร ในการสนทนาธรรมแต่ละครั้ง ผู้ร่วมฟังในการสนทนาธรรมถึงจะฟังพอใจ และดึงดูดความสนใจจากผู้ฟังได้มากที่สุด จิตตะ คือ ความเอาใจใส่รับผิดชอบงาน ในการสนทนาธรรมในแต่ละครั้งต้องเอาใจใส่รับผิดชอบในงาน ฝึกเตรียมเนื้อหา เรื่องที่จะสนทนาธรรมในแต่ละครั้ง การเตรียมขั้นตอนในการปฏิบัติหน้าที่และเมื่อปฏิบัติหน้าที่ไปแล้วนั้นที่จะขาดไม่ได้ คือ วิมังสา คือ การพินิจพิเคราะห์ หรือ ความเข้าใจทำ เรียนรู้ขั้นตอนหรือวิธีการปฏิบัติหน้าที่ด้วยการปฏิบัติหน้าที่ หากจุดด้อยจุดเด่น เพื่อการปรับปรุงแก้ไขในการปฏิบัติหน้าที่ในครั้งต่อไป

การสอนกรรมฐาน ในการสอบอารมณ์หลังจากปฏิบัติสมถกรรมฐานหรือวิปัสสนาไม่ครบคลุมตามหลักการสอบอารมณ์ ดังนั้น พระธรรมทูตต้องเข้าใจตามความมุ่งหมายของการสอบอารมณ์ เพื่อให้ผู้สอนใช้ตรวจสอบว่าผู้ปฏิบัติมีความเข้าใจในการเจริญวิปัสสนาได้ถูกต้องตามที่สอนหรือไม่ ถ้าผู้ปฏิบัติยังไม่เข้าใจหรือปฏิบัติยังไม่ถูกต้อง จะได้แนะนำวิธีการที่ถูกต้อง พร้อมทั้งย้ำถึงสิ่งที่ควรทำและไม่ควรทำ ดังนั้น ความสำคัญขั้นต้นของการสอบอารมณ์ คือ การตรวจสอบผู้ปฏิบัติใหม่หรือผู้ที่เริ่มปฏิบัติว่ามีความเข้าใจถึงความแตกต่างของรูปกับนาม ซึ่งเป็นอารมณ์ของวิปัสสนาถูกต้องแล้วหรือยังการสอนกรรมฐาน นำหลักอิทธิบาท ๔ มาประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติหน้าที่ การสอนกรรมฐานนั้น ผู้ที่ทำหน้าที่นี้ต้องมี ฉันทะ คือ ความรักงาน-พอใจกับงานที่ทำอยู่ ถ้าไม่มี ฉันทะแล้ว การปฏิบัติหน้าที่ในการสอนกรรมฐานก็อาจจะดำเนินไปไม่ได้ ดังนั้นพระธรรมทูตที่ต้องปฏิบัติหน้าที่ในการสอนกรรมฐานพึงต้องมีหลักธรรม คือ อิทธิบาท ๔ ไว้เป็นแนวทางในการปฏิบัติหน้าที่อย่างแท้จริง เมื่อมีฉันทะแล้วต้องมีวิริยะ คือ ความขยันหมั่นเพียรกับงาน โดยประจักษ์ว่าทำอย่างไรจึงจะเป็น พระสอนกรรมฐานหรือวิปัสสนาได้อย่างแท้จริง และมีความขยันหมั่นเพียรฝึกฝน ทั้งความรู้และความสามารถได้อย่างดี สามารถสอนให้คนปฏิบัติได้ และ วิมังสา คือ การพินิจพิเคราะห์ หรือ ความเข้าใจทำ คิดค้นหาวิธีในการสอนกรรมฐานหรือวิปัสสนาอย่างถูกวิธีและถูกต้อง ปรับปรุงในส่วนที่ต้องแก้ไขและพัฒนาในสิ่งที่ดีให้ดียิ่งขึ้น

การใช้สื่ออุปกรณ์ประกอบการสอนธรรม พระธรรมทูตใช้วิธีนำสื่อมาประยุกต์ใช้ในการเผยแผ่ในกิจกรรมต่างๆยังทั่วถึง ดังนั้น พระธรรมทูตควรใช้วิธีนำสื่อมาประยุกต์ใช้ในกิจกรรมต่างๆ ในพระพุทธศาสนาให้หลากหลายและทำให้เป็นที่ดึงดูดความสนใจ เพราะสื่อเป็นส่วนช่วยให้ผู้คนเกิดความสนใจและเพลิดเพลินไปกับการฟัง ประกอบการแสดงเหตุผลเป็นส่วนหนึ่งในการจูงใจ ซึ่งสามารถดึงดูดความสนใจ ทำให้เกิดความเชื่อถือและคล้อยตามได้ การใช้สื่อเพื่อประกอบเหตุผลจะต้องสื่อที่สมเหตุสมผล ทำให้ผู้ฟังมีความรู้สึกหรือมีอารมณ์ร่วม โดยการนำเสนอด้วยการใช้สื่อเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้ฟัง ใช้ความคิดตามสื่อก่อนที่จะเชื่อถือหรือกระทำตามเป็นแรงผลักดันสำคัญของการเผยแผ่ไปสู่เป้าหมายหรือประสบผลสำเร็จ การสอนกรรมฐานโดยการใช้สื่ออุปกรณ์ประกอบการสอนธรรมะ ผู้ทำหน้าที่นี้ต้องมีความรู้ทางด้านเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่สามารถเป็นเครื่องมือในการเผยแผ่ได้ การมีฉันทะในหน้าที่เป็นส่วนช่วยให้การปฏิบัติหน้าที่แต่ละครั้ง เต็มไปด้วยความสนใจที่ได้รับมอบหมายงานที่กระทำ เมื่อมีใจรักในงานที่จะทำแล้วก็ควรมี วิริยะเข้ามา โดยการขยันหมั่นเพียรเฝ้าหาความรู้ใหม่ให้ทันต่อโลกต่อเหตุการณ์ หมั่นเรียนรู้เครื่องมือสื่อสารที่สามารถนำมาประกอบการสอนธรรมได้อย่างดี จิตตะ คือ ความเอาใจใส่รับผิดชอบงาน ต้องค้นคว้าหาสิ่งใหม่ๆมาแนะนำเสนอเพื่อควมมีสารประโยชน์ต่อผู้ฟังให้ได้มากที่สุด วิมังสา คือ การพินิจพิเคราะห์ หรือ

ความเข้าใจทำในระบบหรือขั้นตอนในการปฏิบัติหน้าที่ ว่าทำอย่างไรผลแห่งการปฏิบัติหน้าที่จะประสบความสำเร็จได้

พระธรรมทูตได้นำเอาหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสภาพปัจจุบันให้มาก มีการสรุปข้อคิดที่ได้จากการบรรยายหรือเผยแพร่ในแต่ละครั้ง มีการยกอุทาหรณ์หรือตัวอย่างที่นำมาใช้ในชีวิตประจำวันได้ แสดงให้เห็นว่าประชาชนส่วนใหญ่ที่ได้รับการฟังธรรมเป็นประจำจะเข้าใจเนื้อหาและเกิดแรงจูงใจในการติดตามฟังและเต็มใจนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันต่อไป

ด้านประชาชนส่วนใหญ่จึงมีความเลื่อมใสศรัทธาต่อพระธรรมทูต ยอมรับคำแนะนำ และประพฤติดีปฏิบัติชอบก่อให้เกิดประโยชน์โดยรวม มากกว่าประโยชน์ส่วนตน ประชาชนเชื่อเรื่องการทำความดี ละเว้นความชั่ว ทำจิตใจให้บริสุทธิ์ และเข้าใจในเรื่องกฎแห่งกรรม ว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว

ด้านผลลัพธ์ ประชาชนมีความเข้าใจในหลักธรรมคำสอนอย่างชัดเจน โดยเฉพาะการฟัง และทำให้เข้าใจในเรื่องศีล สมาธิเป็นพื้นฐานของการนำไปสู่ปัญญาได้เป็นอย่างดี เรื่องที่เข้าใจยากให้สามารถเข้าใจได้ง่ายขึ้น อันเนื่องจากได้ฟังการยกอุทาหรณ์และตัวอย่างมาประกอบเรื่อง สามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ดี

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา” มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการคือ ๑) เพื่อศึกษาการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๒) เพื่อศึกษาเปรียบเทียบความคิดเห็นของประชาชนต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล ๓) เพื่อศึกษาข้อเสนอแนะที่มีต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

การวิจัยครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) โดยเป็นการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) จากแบบสอบถาม (Questionnaire) โดยเก็บข้อมูลจากประชาชนที่มาทำบุญ รักษาศีล ปฏิบัติธรรมตามวัดในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In Depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) เพื่อสนับสนุน แนวคิดที่เกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยาทั้งนี้จากผลการวิจัยสามารถสรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และมีข้อเสนอแนะดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

ผลการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจะกล่าวถึงประเด็นสำคัญที่เกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ตามวัตถุประสงค์ในการวิจัย ดังนี้

๕.๑.๑ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๑) ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

เพศ พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง จำนวน ๒๙๙ คน คิดเป็นร้อยละ ๗๗.๐๖ รองลงมาเป็นเพศชาย จำนวน ๘๙ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๒.๙๔ ตามลำดับ

อายุ พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นผู้มีอายุมากกว่า ๕๐ ปี จำนวน ๑๖๒ รูป คิดเป็นร้อยละ ๔๑.๗๕ ตามลำดับ รองลงมาเป็นผู้มีอายุระหว่าง ๔๑-๕๐ ปี จำนวน ๙๖ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๔.๗๔ ถัดมาเป็นเป็นผู้มีอายุระหว่าง ๓๑-๔๐ ปี จำนวน ๘๓ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๑.๓๙ ถัดมาเป็นเป็นผู้มีอายุระหว่าง ๒๑-๓๐ ปี จำนวน ๒๙ คน คิดเป็นร้อยละ ๗.๔๗ สุดท้ายเป็นผู้มีอายุต่ำกว่า ๒๐ ปี จำนวน ๑๘ คน คิดเป็นร้อยละ ๔.๖๔ ตามลำดับ

การศึกษา พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มีการศึกษาต่ำกว่ามัธยมศึกษาตอนปลาย จำนวน ๑๘๒ คน คิดเป็นร้อยละ ๔๖.๙๑ รองลงมาเป็นผู้มีการศึกษามัธยมศึกษาตอนปลาย หรือเทียบเท่า จำนวน ๑๕๗ รูป คิดเป็นร้อยละ ๔๐.๔๖ ถัดมาเป็นผู้มีการศึกษาปริญญาตรี จำนวน ๔๓

คน คิดเป็นร้อยละ ๑๑.๐๘ สุดท้ายเป็นผู้มีการศึกษาสูงกว่าปริญญาตรี มีจำนวน ๖ คน คิดเป็นร้อยละ ๑.๕๕ ตามลำดับ

อาชีพ พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มีอาชีพรับจ้างทั่วไป จำนวน ๑๙๑ คน คิดเป็นร้อยละ ๔๙.๒๓ รองลงมาเป็นผู้มีอาชีพเกษตรกร จำนวน ๘๑ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๐.๘๘ ถัดมาคือเป็นผู้มีอาชีพค้าขาย จำนวน ๕๔ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๓.๙๒ ถัดมาคือเป็นผู้มีอาชีพพนักงานเอกชน จำนวน ๓๓ คน คิดเป็นร้อยละ ๘.๕๑ สุดท้ายคือเป็นผู้มีอาชีพรับราชการจำนวน ๒๙ คน คิดเป็นร้อยละ ๗.๔๗ ตามลำดับ

รายได้ พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นผู้มีรายได้ต่ำกว่า ๕,๐๐๐ บาท จำนวน ๑๗๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๔๓.๘๑ รองลงมาคือเป็นผู้มีรายได้มากกว่า ๕,๐๐๑ – ๑๐,๐๐๐ บาท จำนวน ๑๓๔ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๔.๕๔ ถัดมาคือเป็นผู้มีรายได้มากกว่า ๑๐,๐๐๑ – ๒๐,๐๐๐ บาท จำนวน ๕๗ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๔.๖๙ สุดท้ายคือเป็นผู้มีรายได้มากกว่า ๒๐,๐๐๑ บาท จำนวน ๒๗ คน คิดเป็นร้อยละ ๖.๙๖ ตามลำดับ

๒) ระดับความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๒.๑ ประชาชนทั่วไปมีความคิดเห็นต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}=๔.๔๐$, $S.D. = ๐.๔๘๕$) และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า อยู่ในระดับมากทุกด้าน ซึ่งเรียงจากมากไปหาน้อยได้ดังนี้ ด้านการเทศนาธรรม ($\bar{X} = ๔.๔๖$, $S.D. = ๐.๔๙๗$) ด้านการสนทนาธรรม ($\bar{X} = ๔.๔๑$, $S.D. = ๐.๕๒๙$) ด้านการสอนกรรมฐาน ($\bar{X} = ๔.๓๗$, $S.D. = ๐.๕๓๘$) ด้านการใช้สื่ออุปกรณ์ประกอบการสอนธรรม ($\bar{X} = ๔.๓๗$, $S.D. = ๐.๖๗๖$) ตามลำดับ

๕.๑.๒ ผลการเปรียบเทียบความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล

๑) ผลการทดสอบด้วยค่าสถิติ T – test ด้วยวิธีการวิเคราะห์ความแปรปรวนตัวแปรที่มี ๒ กลุ่มเป็นต้นไปที่ระดับนัยสำคัญ ๐.๐๕ พบว่า ประชาชนที่มีเพศต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยาโดยภาพรวม ไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานการวิจัยที่ตั้งไว้

เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า ประชาชนที่มีเพศต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ทั้ง ๔ ด้าน คือ ด้านการเทศนาธรรม ด้านการสนทนาธรรม ด้านการสอนกรรมฐาน ด้านการใช้สื่ออุปกรณ์ประกอบการสอนธรรม ไม่แตกต่างกัน

๒) ผลการทดสอบด้วยค่าสถิติ F – test ด้วยวิธีการวิเคราะห์ความแปรปรวนตัวแปรทางเดียว (One Way ANOVA) ที่ระดับนัยสำคัญ ๐.๐๕ พบว่า ประชาชนที่มีอายุต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยภาพรวม ไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานการวิจัยที่ตั้งไว้

เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า ประชาชนที่มีอายุต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ทั้ง ๔ ด้าน คือ ด้านการสนทนาธรรม ด้านการสอนกรรมฐาน ด้านการใช้สื่ออุปกรณ์ประกอบการสอนธรรม ไม่แตกต่างกัน ยกเว้น ด้านการเทศนาธรรม แตกต่างกัน

๓) ผลการทดสอบด้วยค่าสถิติ F – test ด้วยวิธีการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (One Way ANOVA) ที่ระดับนัยสำคัญ ๐.๐๕ พบว่า ประชาชนทั่วไปที่มีการศึกษา มีความคิดเห็นต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยภาพรวม ไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานการวิจัย

เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่าประชาชนทั่วไปที่มีการศึกษาต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พบว่า ด้านเทศนาธรรม และด้านการสนทนาธรรม ไม่แตกต่างกัน ส่วนด้านการสอนกรรมฐาน และด้านการใช้สื่ออุปกรณ์ประกอบการสอนธรรม แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

๔) ผลการทดสอบด้วยค่าสถิติ F – test ด้วยวิธีการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (One Way ANOVA) ที่ระดับนัยสำคัญ ๐.๐๕ พบว่า ประชาชนทั่วไปที่มีอาชีพต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยภาพรวม แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ จึงยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้

เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ประชาชนทั่วไปที่มีอาชีพต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พบว่า ด้านเทศนาธรรม ไม่แตกต่างกัน ส่วนด้านการสนทนาธรรม ด้านการสอนกรรมฐาน ด้านการใช้สื่ออุปกรณ์ประกอบการสอนธรรม แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

๕) ผลการทดสอบด้วยค่าสถิติ F – test ด้วยวิธีการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (One Way ANOVA) ที่ระดับนัยสำคัญ ๐.๐๕ พบว่า ประชาชนทั่วไปที่มีรายได้ต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำแนกตามรายได้ โดยภาพรวม ไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้

เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ประชาชนทั่วไปที่มีรายได้ต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พบว่า ทั้ง ๔ ด้าน คือ ด้านเทศนาธรรม ด้านการสนทนาธรรม ด้านการสอนกรรมฐาน ด้านการใช้สื่ออุปกรณ์ประกอบการสอนธรรมไม่แตกต่างกัน

๕.๑.๓ ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำแนกเป็นรายด้าน ดังนี้

๑) ด้านการเทศนาธรรม พบว่า พระธรรมทูตเป็นผู้พัฒนาตนหมั่นเรียนรู้ เสริมทักษะ มีความพร้อมในการทำหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนาให้สอดคล้องกับสังคมในปัจจุบัน ทั้งในระยะสั้นและระยะยาว พระธรรมทูตเป็นผู้สามารถอธิบายธรรมะได้ดีสามารถถ่ายทอดหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาได้ดีให้มีความเด่นชัด และพระธรรมทูตเป็นผู้ที่มีความสามารถให้คำปรึกษาและนำทำกิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาได้ มีการนำข้อผิดพลาดมาแก้ไขเพื่อพัฒนาในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในครั้งต่อไป ตามลำดับ

๒) ด้านการสนทนาธรรม พบว่า พระธรรมทูตต้องรู้ว่าผู้ฟังเป็นบุคคลประเภทไหนจึงหยิบยกเอาเรื่องที่ตรงกับจริตของบุคคลเหล่านั้น เพื่อเข้าใจง่าย พระธรรมทูตควรมีการจัดกิจกรรมการสนทนาธรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาบ้างตามกาลเวลาที่เหมาะสม หรือจะใช้วิธีที่เรียกว่า ปุจฉา วิสัชนา และพระธรรมทูตควรมีการจัดกิจกรรมการสนทนาธรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาบ้างตามกาลเวลาที่เหมาะสม หรือจะใช้วิธีที่เรียกว่า ปุจฉา วิสัชนา ตามลำดับ

๓) ด้านการสอนกรรมฐาน พบว่า พระธรรมทูตควรมีการตอบคำถามข้อสงสัยจากการปฏิบัติ สมถกรรมฐาน หรือวิปัสสนากรรมฐาน ของผู้เข้าปฏิบัติ เมื่อมีความไม่เข้าใจในนิรณ ๕ ได้แก่ สิ่งที่เกิดขึ้นจิตหรือขัดขวางไม่ให้ทำความดี พระธรรมทูตควรมีความเข้าใจในอริยาบถใหญ่ ๔ การเดิน การยืน การนั่ง การนอน แนะนำให้เข้าใจรวมถึงอริยาบถย่อยต้องมีสติกำหนดรู้อยู่กับอริยาบถตลอดจนอารมณ์ที่เกิดขึ้นในสภาวะธรรมนั้น พระธรรมทูตควรมีการตอบคำถามข้อสงสัยจากการปฏิบัติ สมถกรรมฐาน หรือวิปัสสนากรรมฐาน ของผู้เข้าปฏิบัติเมื่อมีความไม่เข้าใจในนิรณ ๕ ได้แก่ สิ่งที่เกิดขึ้นจิตหรือขัดขวางไม่ให้ทำความดี ตามลำดับ

๔) ด้านการใช้สื่ออุปกรณ์ประกอบการสอนธรรม พบว่า พระธรรมทูตควรมีความสามารถนำความรู้ จากสื่อ โดยการฉายทางโปรเจคเตอร์เพื่อให้เห็นภาพประกอบนำไปปฏิบัติได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น พระธรรมทูตควรมีการจัดทำสื่อสิ่งพิมพ์ อาทิ คู่มือแผ่นพับแผ่นซีดี โดยใช้ภาษาที่สุภาพชัดเจนและง่ายต่อการทำความเข้าใจ พระธรรมทูตควรมีการนำสื่อมาประยุกต์ใช้ในการเผยแผ่ได้หลากหลาย กิจกรรมต่างๆ ที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา และพระธรรมทูตควรมีสื่อที่นำมาใช้เผยแผ่พระพุทธศาสนาสามารถเรียนรู้และเข้าใจง่ายมีเนื้อหา ใจความที่กระชับและถูกต้อง ตามลำดับ

๕.๒ อภิปรายผล

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง “การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา” มีประเด็นสำคัญและน่าสนใจและนำมาอภิปรายดังนี้

๕.๒.๑ ผลการเปรียบเทียบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำแนกโดยภาพรวม

๕.๒.๑) จากการศึกษากการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พบว่า ความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยาในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = ๔.๔๐$, $S.D. = ๐.๔๘๕$) แสดงให้เห็นว่าเป็นเพราะเกิดจากความศรัทธา เชื่อมั่นในการดำเนินงานเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตผู้ซึ่งได้ผ่านการฝึกอบรมด้านพระธรรมทูตที่สามารถนำมาปฏิบัติต่อสังคม ต่อชุมชนได้เป็นอย่างดี ดังเห็นได้จากความคิดเห็นที่ประชาชนในอำเภอบางบาลมีต่อพระธรรมทูตในทุกหัวข้อ เช่น พระธรรมทูตเป็นผู้สามารถอธิบายธรรมะได้ดี สามารถถ่ายทอดหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาได้ดี พระธรรมทูตเป็นผู้พัฒนาตนใฝ่หาความรู้ มีความพร้อมในการทำหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนา ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **พระมหาโชคดี เพชรมาก** ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การประเมินผลโครงการฝึกอบรมพระธรรมทูต” ผลการวิจัยพบว่า พระสงฆ์มีความคิดเห็นต่อการประเมินผลโครงการฝึกอบรมพระธรรมทูต อยู่ในระดับมาก แสดงให้เห็นว่า ผู้ทำหน้าที่พระธรรมทูตเผยแผ่หลักพุทธธรรม มีคุณสมบัติเบื้องต้น คือ เชื่อมั่นในพระรัตนตรัย

แตกานในพระไตรปิฎก มีขันติความอดทน มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีสามารถสื่อสาร ให้ผู้อื่นเข้าใจได้ ชัดเจน ติดตามเหตุการณ์ของโลกปัจจุบันอยู่เสมอ สามารถใช้เทคนิควิธีการ และสื่อสมัยใหม่เป็น อุปกรณ์ในการสอน ทั้งยังต้องให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมประเพณีในพื้นที่นั้น ๆ ดังคุณสมบัติของพระ ธรรมทูตที่มีปรากฏในพระไตรปิฎก นับได้ว่าพระธรรมทูตมีคุณสมบัติ คือเป็นผู้รู้จักฟัง สามารถให้ผู้อื่น ฟัง(คำของตน), หมั่นศึกษาด้วยตนเอง, ทรงจำดี, เข้าใจเรื่องแจ่มแจ้งอธิบายให้ผู้อื่นเข้าใจได้อย่างแจ่ม แจ่ม, ฉลาดเลือกถ้อยคำที่เข้าประเด็นและไม่เข้าประเด็น, และไม่ชวนทะเลาะ^๑

๕.๒.๒ ผลการเปรียบเทียบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบาง บาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำแนกตามรายด้าน

๑) ด้านการเทศนาธรรม

จากการศึกษาการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัด พระนครศรีอยุธยา พบว่า ความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรม ทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ด้านการเทศนาธรรม โดยรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = ๔.๔๖$, $S.D. = ๐.๔๙๗$) พระธรรมทูตเป็นผู้มีความประพฤติตนอยู่ในสัจจาวัตรเป็นผู้มีความ สำรวมระวังกิริยาวาจา เรียบร้อยงดงาม เป็นแบบอย่างที่ดีให้เกิดศรัทธา พระธรรมทูตเป็นผู้สามารถ อธิบายธรรมะได้ดีสามารถถ่ายทอดหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาได้ดี พระธรรมทูตเป็นผู้พัฒนา ตนใฝ่หาความรู้ มีความพร้อมในการทำหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนา พระธรรมทูตมีการนำพุทธ สุภาษิตที่เป็นภาษาบาลีพร้อมทั้งอธิบายคำแปล ทำให้เข้าใจง่าย ขยายความหมายได้ชัดเจน พระธรรม ทูตเป็นผู้ที่มีความสามารถให้คำปรึกษาและนำทำกิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาได้ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระอธิการบุญรอด กตปุญโญ (จันทรบุญณะ) ได้ศึกษางานวิจัยเรื่อง “บทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ในโรงเรียนมัธยมศึกษาอำเภอสรรคบุรี จังหวัด ชลบุรี” ผลการวิจัย พบว่า ระดับความคิดเห็นของนักเรียนชั้นมัธยมที่มีต่อบทบาทการเผยแผ่ พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ในโรงเรียนมัธยมศึกษาอำเภอสรรคบุรี จังหวัดชลบุรี ด้านการแสดงธรรม อยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = ๔.๑๒$, $S.D. = ๐.๕๖๗$) แสดงให้เห็นว่าบทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของ พระสงฆ์มีหัวข้อธรรมที่นำมาบรรยายมีความน่าสนใจ และมีเนื้อหาทันเหตุการณ์ปัจจุบัน ทำให้การ แสดงธรรมมีประสิทธิภาพมากขึ้น^๒

๒) ด้านการสนทนาธรรม

จากการศึกษาการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัด พระนครศรีอยุธยา พบว่า ความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรม ทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ด้านการสนทนาธรรม โดยรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = ๔.๔๑$, $S.D. = ๐.๕๒๙$) แสดงให้เห็นว่า พระธรรมทูตมีการสนทนาธรรมโดยใช้ภาษาที่ง่ายต่อ

^๑ พระมหาโชคดี เพชรมาก, “การประเมินผลโครงการฝึกอบรมพระธรรมทูต”, สารนิพนธ์ปริญญาพุทธ ศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

^๒ พระอธิการบุญรอด กตปุญโญ (จันทรบุญณะ), “บทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ใน โรงเรียนมัธยมศึกษาอำเภอสรรคบุรี จังหวัดชลบุรี”, สารนิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการ จัดการเชิงพุทธ, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘).

การทำความเข้าใจ มีคำพูดที่สร้างจุดสนใจให้เกิดขึ้นแก่ผู้ฟังได้ง่าย พระธรรมทูตมีกลอุบาย ประกอบการพูดให้ผู้ฟังเข้าใจแจ่มแจ้ง เห็นจริงเกิดกำลังใจอยากฟังอีก และมองเห็นประโยชน์ ที่ตนได้ ฟังมานำปฏิบัติต่อไป พระธรรมทูตมีการนำเอาอุปมาอุปไมยมาประกอบเช่น นิทานหรือธรรมบท ทำให้ เข้าใจง่ายยิ่งขึ้น พระธรรมทูตต้องรู้ว่าผู้ฟังเป็นบุคคลประเภทไหนจึงหยิบยกเอาเรื่องที่ตรงกับจริตของ บุคคลเหล่านั้น เพื่อเข้าใจง่าย พระธรรมทูตมีการจัดกิจกรรมการสนทนาธรรมในวันสำคัญทาง พระพุทธศาสนาบ้างตามกาลเวลาที่เหมาะสม หรือจะใช้วิธีที่เรียกว่าบุจฉา วิสัชนา อยู่ในระดับมาก ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **พระสมุห์บุญมา ปกสฺสโร (เพชรโอ)** ได้ศึกษางานวิจัยเรื่อง “บทบาท การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ในตำบลบางปลา อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม” ผลการวิจัยพบว่า พระสงฆ์มีความคิดเห็นต่อบทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ในตำบล บางปลา โดยรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.53$, S.D. = 0.893) แสดงให้เห็นว่า ผู้ทำการเผยแผ่ พระพุทธศาสนาเป็นผู้มีความพร้อมในการทำหน้าที่เผยแผ่และเป็นผู้ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญในการ เผยแผ่พระพุทธศาสนา^๓

๓) ด้านการสอนกรรมฐาน

จากการศึกษาการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พบว่า ความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของ พระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ด้านการสอนกรรมฐาน โดยรวมอยู่ในระดับ มาก ($\bar{X} = 4.37$, S.D. = 0.538) แสดงให้เห็นว่า พระธรรมทูตมีการสอนสมถกรรมฐานหรือ วิปัสสนากรรมฐานให้เข้าใจในด้านสติ สมาธิ ปัญญา มีความเข้าใจในอิริยาบถใหญ่ ๔ การเดิน การยืน การนั่ง การนอน แนะนำให้เข้าใจ รวมถึงอิริยาบถย่อยต้องมีสติกำหนดรู้อยู่กับอิริยาบถตลอดจน อารมณ์ที่เกิดขึ้นในสภาวะธรรมนั้น ๆ มีการทดสอบอารมณ์หลังจากปฏิบัติสมถกรรมฐานหรือวิปัสสนา กรรมฐานในไตรลักษณ์ความเป็นจริงของสิ่งทั้งหลายทั้งปวงไม่เที่ยงเป็นทุกข์ไม่ใช่ตัวของเราเอง มีการ ตอบคำถามข้อสงสัยจากการปฏิบัติสมถกรรมฐาน หรือวิปัสสนากรรมฐานของผู้เข้าปฏิบัติ เมื่อมีความ ไม่เข้าใจในนิวรรณ์ ๕ ได้แก่สิ่งที่ปิดกั้นจิตหรือขัดขวางไม่ให้เกิดความดี เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ เพื่อให้ ผู้ปฏิบัติผ่อนคลายความตรึงนึกคิดของอารมณ์ต่างๆ ที่เข้ามาทางอารมณ์ต่างๆ ในนิวรรณ์ ๕ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **พระอธิการบุญรอด กตปุญโญ (จันทร์บุญณะ)** ได้ศึกษางานวิจัยเรื่อง “บทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ในโรงเรียนมัธยมศึกษาอำเภอสรรพยา จังหวัด ชลบุรี” ผลการวิจัย พบว่า ระดับความคิดเห็นของนักเรียนที่มีต่อบทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ของพระสงฆ์ในโรงเรียนมัธยมศึกษา อยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.91$, S.D. = 0.615) แสดงให้เห็นว่า ผู้ทำหน้าที่เผยแผ่ มีเทคนิคและวิธีการชักจูงความสนใจของผู้ฟังและผู้ปฏิบัติได้ ใช้ระยะเวลาในการ บรรยายอย่างเหมาะสม

^๓ พระสมุห์บุญมา ปกสฺสโร (เพชรโอ), “บทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ในตำบลบาง ปลา อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม”, สารนิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖).

๔) ด้านการใช้สื่ออุปกรณ์ประกอบการสอนธรรม

จากการศึกษาการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พบว่า ความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ด้านการใช้สื่ออุปกรณ์ประกอบการสอนธรรม โดยรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = ๔.๓๗$, $S.D. = ๐.๖๗๖$) แสดงให้เห็นว่า พระธรรมทูตมีการจัดทำสื่อสิ่งพิมพ์ อาทิ คู่มือ แผ่นพับ แผ่นซีดี โดยใช้ภาษาที่สุภาพชัดเจนและง่ายต่อการทำความเข้าใจ มีสื่อที่นำมาใช้ในการเผยแพร่พระพุทธศาสนามีความเหมาะสมมีการพัฒนาสื่อที่ใช้ในการเผยแผ่ที่ทันสมัย มีสื่อที่นำมาใช้เผยแพร่พระพุทธศาสนาสามารถเรียนรู้และเข้าใจง่ายมีเนื้อหา ใจความที่กระชับและถูกต้อง มีการนำสื่อมาประยุกต์ใช้ในการเผยแผ่ได้หลากหลายกิจกรรมต่างๆ ที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา มีความสามารถนำความรู้จากสื่อโดยการฉายทางโปรเจกเตอร์เพื่อให้เห็นภาพประกอบนำไปปฏิบัติได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **พระครูโสภณภาวนานุวัตร วิ. (อุทัย ปญญาวุโธ)** ได้ศึกษางานวิจัยเรื่อง “บทบาทการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ในอำเภอพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี” ผลการวิจัย พบว่า พระสงฆ์มีความคิดเห็นต่อบทบาทการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ ด้านการใช้สื่อปาฐกถาธรรม โดยรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = ๓.๗๓$, $S.D. = ๐.๗๐๓$) แสดงให้เห็นว่า พระสงฆ์ผู้ทำหน้าที่ในการเผยแผ่มีหลักการการใช้สื่อและการบรรยายหลักธรรมที่เข้าใจง่ายและทันต่อเหตุการณ์อยู่เสมอ^๔

๕.๒.๓ ผลการเปรียบเทียบการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล

๑) เพศ พบว่า ประชาชนที่มีเพศต่างกัน มีความคิดเห็นในด้านการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยภาพรวมไม่แตกต่างกัน แสดงให้เห็นว่า เพศหญิงหรือชายสามารถรับรู้และเรียนรู้ในด้านการเผยแพร่พระพุทธศาสนาได้ เพราะในสมัยใหม่เทคโนโลยีก้าวไกลสามารถที่จะศึกษาผ่านตามสื่อต่างๆ ได้เท่าเทียมกัน จึงทำให้ประชาชนที่มีเพศต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล ไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐาน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **พระอธิการบุญรอด กตปุญโญ (จันทรบุญณะ)** ได้ศึกษางานวิจัยเรื่อง “บทบาทการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ในโรงเรียนมัธยมศึกษาอำเภอศรีราชา จังหวัดชลบุรี” ผลการวิจัยพบว่า นักเรียนที่มีเพศต่างกัน มีความคิดเห็นต่อบทบาทการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ในโรงเรียนมัธยมศึกษาอำเภอศรีราชา จังหวัดชลบุรี โดยภาพรวมไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานการวิจัยที่ตั้งไว้^๕

๒) อายุ พบว่า ประชาชนที่มีอายุต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยภาพรวมไม่แตกต่างกัน แสดงให้

^๔ พระครูโสภณภาวนานุวัตร วิ. (อุทัย ปญญาวุโธ), “บทบาทการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ในอำเภอพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี”, สารนิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗).

^๕ พระอธิการบุญรอด กตปุญโญ (จันทรบุญณะ), “บทบาทการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ในโรงเรียนมัธยมศึกษาอำเภอศรีราชา จังหวัดชลบุรี”, สารนิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘).

เห็นว่า ประชาชนที่มีอายุมากหรือน้อยจะมีประสบการณ์ ได้ยินได้ฟังได้เรียนรู้หลักธรรมคำสั่งสอนมาจนมีความชำนาญและมีเทคนิควิธีการเผยแพร่ธรรมะให้เข้าถึงผู้ฟังอย่างมีประสิทธิภาพซึ่ง จึงทำให้ความชำนาญและมีวิธีการเผยแพร่ที่ไม่แตกต่างกับประชาชนที่มีอายุมากกว่า จึงปฏิเสธสมมติฐานซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **พระครูปลัดสุบิน ทีปธมโม (ยิ้มซ้อย)** ได้ศึกษางานวิจัยเรื่อง “การเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ในอำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ตามการรับรู้ของประชาชน” ผลการวิจัย พบว่า ผลการเปรียบเทียบความคิดเห็นของประชาชนตามอายุ มีความคิดเห็นต่อการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ในอำเภอเสนา โดยรวมไม่แตกต่างกัน^๖

๓) การศึกษา พบว่า ประชาชนที่มีการศึกษาต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยภาพรวม แตกต่างกัน แสดงให้เห็นว่าประชาชนที่มีการศึกษาที่สูง สามารถที่จะเรียนรู้ด้วยการเรียนวิชาพระพุทธศาสนาหรือเรียนธรรมศึกษาในโรงเรียนประกอบกับประสบการณ์และรับฟังข่าวสารจากสื่อต่างเกี่ยวกับการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตได้จึงทำให้มีความเข้าใจเกี่ยวกับพระพุทธศาสนามากกว่าประชาชนที่มีการศึกษาน้อยที่ขาดโอกาสได้ศึกษาวิชาพระพุทธศาสนาหรือธรรมศึกษาเพราะไม่ได้เรียนหนังสือดังนั้นประชาชนที่มีการศึกษาต่างกันจึงมีความคิดเห็นต่อการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูต แตกต่างกัน ดังนั้นจึงยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **พระปลัดสมนึก ธีรจิตโต (แช่ตัน)** ได้ศึกษางานวิจัยเรื่อง “การเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมราชานุวัตร (กมล โกวิท) วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม กรุงเทพมหานคร” ผลการวิจัยพบว่า พระสงฆ์และประชาชนที่มีวุฒิการศึกษาต่างกัน มีความคิดเห็นเกี่ยวกับการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมราชานุวัตร (กมล โกวิท) วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม กรุงเทพมหานคร แตกต่างกัน ทั้งนี้อาจเพราะพระสงฆ์เป็นผู้ที่มีการศึกษาทางธรรมมากกว่าประชาชนทั่วไปจึงมีความรู้ทางด้านกายเเผยพระพุทธศาสนามากกว่าประชาชน ส่วนประชาชนส่วนใหญ่มีหน้าที่การงานที่ต้องรับผิดชอบจึงทำให้มีความรู้ทางด้านการพระศาสนาน้อย ดังนั้นความคิดเห็นของพระสงฆ์และประชาชนจึงมีความแตกต่างกัน^๗

๔) อาชีพ พบว่า ประชาชนที่มีอาชีพต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยภาพรวม แตกต่างกัน แสดงให้เห็นว่า ประชาชนที่มีอาชีพต่างกันมีความรู้ทางด้านการเผยแพร่พระพุทธศาสนาไม่เหมือนกัน เช่น ผู้มีอาชีพอิสระจะเข้าวัดทำบุญบ่อยครั้ง ผู้มีอาชีพประจำก็ต้องทำงานจึงหาเวลาเข้าวัดทำบุญได้น้อย จึงทำให้การศึกษาเกี่ยวกับพระพุทธศาสนามากน้อยไม่เท่ากัน ดังนั้นจึงทำให้ประชาชนที่มีอาชีพต่างกันมีความคิดเห็นเกี่ยวกับการเผยแพร่พระพุทธศาสนาไม่เหมือนกัน จึงยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **พระครูปลัดกิตติวรวัฒน์ (ประจวบ เขมาภิโร)** ได้ศึกษา

^๖ พระครูปลัดสุบิน ทีปธมโม (ยิ้มซ้อย) , “การเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ในอำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ตามการรับรู้ของประชาชน”, สารนิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕).

^๗ พระปลัดสมนึก ธีรจิตโต (แช่ตัน), “การเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมราชานุวัตร (กมล โกวิท) วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม กรุงเทพมหานคร”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖).

งานวิจัยเรื่อง “บทบาทด้านการเผยแผ่ของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี” ผลการวิจัยพบว่า ผู้ปกครองประชาชน นักเรียน ครูและข้าราชการ มีอาชีพที่แตกต่างกัน มีความคิดเห็นเกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสอนศีลธรรมแตกต่างกัน^{๔๕}

๕) รายได้ พบว่า ประชาชนที่มีรายได้ต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยภาพรวมไม่แตกต่างกัน แสดงให้เห็นว่า ประชาชนที่มีรายได้ต่างกันไปมีความรู้ทางด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเหมือนกันด้วยเหตุความสนใจในทางพระพุทธศาสนาเข้าวัดทำบุญบ่อยครั้งเหมือนกัน ดังนั้นระดับความคิดเห็นของประชาชนจึงไม่แตกต่างกัน ดังนั้นจึงปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **พระสมุห์เฉลิมชัย จารุณโณ (ทรงสกุล)** ได้ศึกษางานวิจัยเรื่อง “บทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสังฆาธิการในอำเภอแสวงหา จังหวัดอ่างทอง” ผลการวิจัยพบว่า ผลการเปรียบเทียบระดับความคิดเห็นของประชาชนที่มีรายได้ต่างกัน มีความคิดเห็นต่อบทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสังฆาธิการในอำเภอแสวงหา จังหวัดอ่างทอง โดยภาพรวมไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ดังนั้นจึงปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้^{๔๖}

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

ผลการศึกษารายงานเรื่อง “การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา” ผู้วิจัยขอเสนอแนะดังนี้

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑) พระธรรมทูตควรให้ความสำคัญกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้มากกว่านี้โดยวิธีการแพร่ขยายไปในรูปแบบเชิงรุกให้มากในทุกๆที่ เช่น “บวร” บ้าน วัด โรงเรียน ตลอดจนในสถานที่ราชการ รัฐวิสาหกิจ ในชุมชนต่างๆ หรือทุกมุมโลกทั้งในและนอกประเทศ เช่นเดียวกับพระธรรมทูตสายต่างประเทศ หรืออาจจะร่วมกันทำงานด้วยกันได้ ทั้งสายภายนอกประเทศและภายในประเทศ

๒) พระธรรมทูตควรสนับสนุนและส่งเสริมให้พระภิกษุสามเณรมีการเทศน์ การสอน การเทศนาธรรม การสนทนาธรรม การสอนกรรมฐานหรือวิปัสสนากรรมฐาน และการใช้สื่ออุปกรณ์ประกอบการสอนธรรม เพื่อได้มีส่วนร่วมกันเพื่อขัดเกลาจิตใจของประชาชนโดยทั่วไป

๓) พระธรรมทูตควรพัฒนาสื่ออุปกรณ์ประกอบการสอนธรรม เช่น การใช้หนังสือธรรมะ การใช้วีดิทัศน์ คอมพิวเตอร์ อินเทอร์เน็ต ม้วนเทป เป็นอุปกรณ์ในการเผยแผ่ศาสนาธรรม โดยอาจจำหน่ายแจกจ่ายไปในกลุ่มที่ไม่มีเวลาจะได้ศึกษาธรรมะด้วยตนเอง

^{๔๕} พระครูปลัดกิตติวิวัฒน์ (ประจวบ เขมาภิโร), “บทบาทด้านการเผยแผ่ของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓).

^{๔๖} พระสมุห์เฉลิมชัย จารุณโณ (ทรงสกุล), “บทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสังฆาธิการในอำเภอแสวงหา จังหวัดอ่างทอง”, สารนิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖).

๔) สำนักงานพระพุทธศาสนาควรสนับสนุนงบประมาณในการดำเนินงานเกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตทั่วทั้งประเทศ ไม่ควรที่จะสนับสนุนในทีเดียวที่หนึ่ง เพราะการทำงานของพระธรรมทูตมีอยู่ทั่วประเทศ

๕) รัฐบาลหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ควรมองเห็นและมีมาตรการกำหนดกำหนดให้เป็นนโยบายแห่งชาติให้เป็นรูปธรรม เพื่อที่จะให้คนในชาติได้รับการขัดเกลาคุณธรรมจริยธรรมอย่างต่อเนื่องจากพระธรรมทูตหรือพระภิกษุสงฆ์ที่ทำหน้าที่เผยแผ่อย่างแท้จริง เนื่องจากว่าเมื่อประชาชนมีความสุขแล้วความเจริญก็เกิดขึ้น วัฒนธรรมชนบประเพณีก็จะไม่สูญหายไปจากพวกเรา ถือว่าเป็นธรรมทานที่มีอานิสงส์ ทั้งทางตรงและทางอ้อม ทางตรงนั้นก็คือ การที่เข้ามารักษาศีล ฟังธรรม ปฏิบัติธรรม และนำหลักธรรมคำสอนไปปฏิบัติ ย่อมได้รับอานิสงส์จากการฟังคำอธิบายธรรมะและเข้าใจธรรมะได้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น ผลในทางอ้อมก็คือผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วมการสนับสนุนและอนุเคราะห์ในการเผยแผ่ ตลอดจนประชาชนโดยทั่วไป ต่างก็ได้รับอานิสงส์ในครั้งนี้ ตลอดยังเป็นการช่วยเผยแผ่ และจรรโลงพระพุทธศาสนาให้กว้างไกล และยืนยาวสืบต่อไป ในทางพระพุทธศาสนานั้น ถือว่าการให้ธรรมเป็นทานชนะการให้ทั้งปวง อีกทั้งผู้ที่ได้เข้าร่วมประกอบกิจกรรมยังได้พัฒนาชีวิตของตนเอง และของผู้อื่น อันเกิดจากการยึดหลักธรรม เป็นแนวทางช่วยสร้าง และคำจูลสังคมของเรา ให้เข้มแข็ง ในยามที่โลกผจญจากการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และบุคคลในสังคมกำลังถูกกระแสวัตถุนิยม บริโภคนิยมชักจูงอย่างไม่รู้ตัวในเกือบทุกวงการ

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

๑) พระธรรมทูตควรประพฤติตนให้เป็นแบบอย่างที่ดี น่าเลื่อมใส เคารพศรัทธา เช่น พุทจาไฟเราะ อ่อนหวาน ไม่พูดคำหยาบ ประพฤติตนเหมาะสมแก่ตามสมณะสาธูป เป็นต้น

๒) พระธรรมทูตควรรับฟังคำเสนอแนะวิพากษ์วิจารณ์ได้ ตรงต่อเวลา และไม่เห็นแก่ลาภสักการะมากเกินไป

๓) พระธรรมทูตควรเทศน์ให้กระชับเวลา ได้ใจความ เทศน์เฉพาะสาระสำคัญ ไม่นานเกินไป ทันสมัย และเข้ากับโลกปัจจุบันได้

๔) พระธรรมทูตพระสงฆ์ควรมีลีลาและวิธีการเทศน์ที่น่าฟัง มีการยกอุทาหรณ์หรือตัวอย่างประกอบ

๕) พระธรรมทูตควรจัดอบรมฝึกเทศน์เป็นประจำ เพื่อเพิ่มทักษะให้แก่พระสงฆ์

๖) พระธรรมทูตควรนำเทคโนโลยีที่ทันสมัยมาใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เช่น สื่อสิ่งพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ หรือสื่ออินเทอร์เน็ต เป็นต้น

๗) พระสงฆ์ควรมีการจัดทำเอกสาร แผ่นพับ หรือหนังสือธรรมะ เพื่อใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เป็นธรรมทานเพิ่มอีกด้วย

๕.๓.๓ ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

การวิจัยในครั้งต่อไป ผู้วิจัยขอเสนอแนะการดำเนินการวิจัยในประเด็นต่อไปนี้

๑) ควรศึกษาปัจจัยเชิงสาเหตุที่ส่งผลต่อความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูต ในแต่ละประเด็นที่สำคัญซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อความคิดเห็นนั้นๆ ว่ามีอะไรบ้าง

๒) ควรศึกษาตัวแปรที่มีผลกระทบต่อความคิดเห็นของประชาชนในเขตอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ที่มีต่อการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตว่าเป็นอย่างไร และควรเป็นอย่างไร

๓) ควรศึกษาการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตโดยการนำมาประยุกต์ตามหลักธรรมาภิบาลหรือหลักธรรมอื่นๆ ในพระพุทธศาสนาว่าควรเป็นอย่างไร

๔) ควรศึกษารูปแบบเกี่ยวกับการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในระดับจังหวัดว่าเป็นอย่างไร และควรเป็นอย่างไร

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Sources)

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____. พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาเถปิฎก ๒๕๐๐. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Sources)

(๑) หนังสือ :

กรมการศาสนา. คู่มือพระสังฆาธิการ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมศาสนา, ๒๕๒๔.

_____. ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของเจ้าอาวาสในการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางชุมชน. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมศาสนา, ๒๕๔๐.

_____. ระเบียบกองงานพระธรรมทูต. กรุงเทพมหานคร : สำนักเลขานุการ วัดปากน้ำภาษีเจริญ, ๒๕๓๔.

_____. รายงานการศาสนา ประจำปี ๒๕๔๖. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๔๕.

เกษม แสงนนท์. สื่อนวัตกรรมและเทคโนโลยีสารสนเทศทางการศึกษาและการสอนศีลธรรม. ราชบุรี : วัดหลวงพ่อดธรรมกายาราม, ๒๕๕๔.

คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ภาษากับการสื่อสาร. กรุงเทพมหานคร : หจก.นวส้านการพิมพ์, ๒๕๕๑.

ทัศนีย์ ทองสว่าง. สังคมไทย. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๗.

ธ.ธรรมรักษ์. การแยกชั้นตอบปัญหาเทวดาของพระพุทธเจ้า. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมศาสนา, ๒๕๕๖.

ธรรมสภา. ๘๐ พระอรหันต์ ฉบับสมบูรณ์. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๗.

ธีรวิศ บำเพ็ญบุญบารมี. วิธีการสอนของพระพุทธเจ้า. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๗.

นภาพรณ อัจฉริยะกุล และรุ่งนภา พิตรปรีชา. หลักและทฤษฎีการสื่อสาร. พิมพ์ครั้งที่ ๑๕. นนทบุรี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราชา, ๒๕๔๑.

บรรจบ บรรณรุจิ. อสัติมหาสาวก. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

บุญศรี พานะจิตต์ และคณะ. ความสำเร็จในการปฏิบัติภารกิจของวัด. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). พระธรรมทูตสายต่างประเทศ รุ่นที่ ๙. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

บรรณานุกรม (ต่อ)

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). บุญเป็นที่สุดแห่งการสร้างสรรค์ชีวิต. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภาและบันลือธรรม, ๒๕๕๒.

พระธรรมปริยัติเวที (เจ้าคณะภาค ๑๕). ประกาศคณะสงฆ์ภาค ๑๕ เรื่องการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและแต่งตั้งไวยาวัจกร. นครปฐม : วัดพระปฐมเจดีย์, ๒๕๕๒.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ประยุตฺโต). พุทธวิธีในการสอน. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๑.

_____. พุทธวิธีการสอน. กรุงเทพมหานคร : โอเอ้นจิการพิมพ์, ๒๕๕๑.

พระธรรมวโรดม (บุญมา คุณสมปโน). ผู้สอนที่ดีทั่วไปต้องมีลักษณะ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). หลักการและวิธีการเทศน์. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : หจก. สามลดการพิมพ์, ๒๕๕๕.

_____. พระธรรมเทศนา ๖๑ กัณฑ์ “อรรถาธิบายขยายจำแนก”. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร : หจก. สามลดการพิมพ์, ๒๕๕๘.

_____. พระธรรมเทศนา ๖๑ กัณฑ์. เรื่องการใช้สือ. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร : หจก. สามลดการพิมพ์, ๒๕๕๘.

พระมหาสมชาย ฐานวุฑฺโฒ. หนังสือมงคลชีวิต ๓๘ ประการ ฉบับทางก้าวหน้า. กรุงเทพมหานคร : วัดพระธรรมกาย, ๒๕๕๔

พระมหาสหัส ฐิตสาโร. ธรรมนิเทศ. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ศิลป์สยามบรรจุกัณฑ์และการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๖.

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) อุดมการณ์และบทบาทของพระธรรมทูตสายต่างประเทศในยุคโลกาภิวัตน์ . ในอนุสรณ์พระธรรมทูตสายต่างประเทศ รุ่นที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๒๖๐.

_____. อุดมการณ์และบทบาทของพระธรรมทูตสายต่างประเทศในยุคโลกาภิวัตน์. ในอนุสรณ์พระธรรมทูตสายต่างประเทศ รุ่นที่ ๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

_____. พระพุทธศาสนาในยุคโลกาภิวัตน์. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙.

พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ ฐิตญาโณ). พุทธวิธีเผยแผ่พระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

พระวิสุทธิภัทรธาดา (ประสิทธิ์ พุทฺธมฺรสี). พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ และกฎหมายเถรสมาคม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

พระโสภณธรรมวาที (บุญมา อาคมปฺณโย). วิชาการเทศนา. กรุงเทพมหานคร : เอมี่เทรดดิ้ง๒๕๔๔.

_____. ความรู้พื้นฐานการเทศน์. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ศิลป์สยามบรรจุกัณฑ์และการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๖.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. รายงานสัมมนาโครงการฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในประเทศอินเดีย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. ปฐมสมันตปาสาทิกาแปล ภาค ๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.
- วศิน อินทสระ. พุทธวิธีในการสอน. กรุงเทพมหานคร : สภาการศึกษามกุฏราชวิทยาลัยมหาวิทยาลัยพุทธศาสนา, ๒๕๔๖.
- สมชัย ศรีนอก. เอกสารประกอบการบรรยายวิชานิตยศาสตร์ในพระไตรปิฎก. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.
- สมชาย เทพแสง. “การปฏิรูปการศึกษาคือการปฏิรูปจิตและวิญญาณ”. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๔.
- สมเด็จพระพุทธาจารย์. (โต พรหมรังสี) วัดระฆังโฆสิตาราม. เรียนธรรมะบูชาพระสุปฏิปันโน. กรุงเทพมหานคร : วัดระฆังโฆสิตาราม, ๒๕๕๔.
- สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (ช่วง วรปัญญา). การเผยแผ่พระพุทธศาสนา, คู่มือพระสังฆาธิการว่าด้วยเรื่องการคณะสงฆ์และการศาสนา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมศาสนา, ๒๕๔๐.
- สิน พันธุ์พินิจ. เทคนิคการวิจัยทางสังคมศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : บริษัท จูนพับลิชชิง จำกัด, ๒๕๔๗.
- สุรพล สุธะพรหม และสุทธิรักษ์ ศรีจันทร์เพ็ญ. ระเบียบวิธีวิจัยทางการจัดการ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.
- สุรีย์ มีกิจผล. พุทธประวัติ. กรุงเทพมหานคร : บริษัท คอมฟอร์ม จำกัด , ๒๕๔๑.
- สุวรรีย์ ศิริโกการภิรมย์. การวิจัยทางการศึกษา. ลพบุรี : สถาบันราชภัฏเทพสตรี, ๒๕๔๖.
- เสถียรพงษ์ วรรณปก. พุทธวิธีสอนจากพระไตรปิฎก. กรุงเทพมหานคร : เพชรรุ่งการพิมพ์, ๒๕๕๑.
- เสนาะ ผดุงฉัตร. วาทศาสตร์ ศิลปะเพื่อการพูด. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.
- แสง จันทร์งาม, การสอนคือกรรมวิธีสำหรับเราให้ผู้เรียน. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙.
- ไสว มาลาทอง และคณะ. คู่มืออักษรและธรรมศึกษาชั้นเอก. กรุงเทพมหานคร : ม.ป.ท., ๒๕๔๕.
- หน่วยอบรมประจำอำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่. คู่มือการปฏิบัติงานหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล : ฝ่ายการศึกษาสงเคราะห์ กองพุทธศาสนศึกษาสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. เชียงใหม่ : สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๔๖.
- องค์การเผยแผ่วัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร. วิชาการเทศนา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๖.

บรรณานุกรม (ต่อ)

(๒) วิทยานิพนธ์ :

พระครูใบฎีกาจิตวัธน์ ธวัชชโย (ทนนาน). “ประสิทธิภาพการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในสถานศึกษาอำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

พระครูปลัดกิตติวิวัฒน์ (ประจวบ เขมาภริโต). “บทบาทด้านการเผยแผ่ของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

พระครูปลัดชลอ เทพโหล (ปิ่นวิเศษ). “บทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระเทพสุวรรณโมลี (สะอึ้ง สิรินนฺโท)”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

พระครูปลัดสุบิน ทีปธมโม (ยิ้มช้อย). “การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ในอำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ตามการรับรู้ของประชาชน”. **สารนิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

พระครูวิโรจน์คุณากร (จรัส อติสโย/พลศิลา). “ศึกษาการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตประจำอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

พระครูโสภณภาวนานุวัตร วิ. (อุทัย ปญญาวุโธ). “บทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ในอำเภอพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี”. **สารนิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

พระครูโสภาสธรรมพิทักษ์ (เสียม เตชธมโม/เงางาม). “ศึกษาหลักและวิธีการเผยแผ่ธรรมของพระธรรมโมลี (ทองอยู่ ญาณวิสุโท)”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

พระปลัดสมนึก อธิจิตโต (แช่ตัน). “การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมราชานุวัตร (กมล โกวิท) วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม กรุงเทพมหานคร”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

พระปลัดสุชาติ สุวฑฒโก (ซิหมิ่นแปร). “ศึกษาผลสัมฤทธิ์ของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในกลุ่มชาติพันธุ์กระเหรี่ยงในอำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- พระมหาโชคดี เพชรมาก. “การประเมินผลโครงการฝึกอบรมพระธรรมทูต รุ่นที่ ๔๕/๒๕๕๒ ของสำนักอบรมพระธรรมทูต วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร”. **สารนิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๕.
- พระมหาเป้า เตชปญโญ (คำสบาย). “นโยบายการเผยแผ่พระพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.
- พระมหาสัญญา ปญญาวิจิตโต (โปรงใจ). “ศึกษารูปแบบและแนวทางการเผยแผ่พุทธธรรมของพระครูพิศาลธรรมโกศล (สุพจน์ กณจินโก. “หลวงตา”-“แพร่เยื่อไม้”)”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต.บัณฑิตวิทยาลัย** : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.
- พระมหาสุนันท์ สุนนโท (รุจิเวทย์). “ความคิดเห็นของพระสงฆ์ต่อบทบาทด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของคณะสงฆ์อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.
- พระยุทธนา รมณีธมโม (แก้วกันหา). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์การจัดองค์กรคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาล”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.
- พระสมุห์เฉลิมชัย จารุวณโณ (ทรงสกุล). “บทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสังฆาธิการในอำเภอแสดงหา จังหวัดอ่างทอง”. **สารนิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.
- พระสมุห์บุญมา ปกสสโร (เพชรโอ). “บทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ในตำบลบางปลา อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม”. **สารนิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.
- พระสมุห์ศิริชัย ฐานุตตโร (เพชรรัตน์). “ความคาดหวังของครูและผู้ปกครองต่อบทบาทด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ในโรงเรียนสังกัดเขตพื้นที่การศึกษาเพชรบุรี เขต ๑”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.
- พระอธิการบุญรอด กตปุญโญ (จันทรบุญณะ). “บทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ในโรงเรียนมัธยมศึกษาอำเภอสรีราชา จังหวัดชลบุรี”. **สารนิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘.

บรรณานุกรม (ต่อ)

พระอธิการบุญรอด กตปุญโญ (จันทรบุญณะ). “บทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ในโรงเรียนมัธยมศึกษาอำเภอสรีราชา จังหวัดชลบุรี”. สารนิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘.

(๓) เอกสารที่ไม่ได้ตีพิมพ์เผยแพร่ :

ข้อมูลสถิติจากสำนักงานเจ้าคณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. วาระการประชุมพระสังฆาธิการประจำเดือน สิงหาคม ๒๕๖๐.

ข้อมูลสถิติจากสำนักงานเจ้าคณะอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ธันวาคม ๒๕๖๐.

สำนักงานทะเบียนอำเภอบางบาล, สำนักงานทะเบียนท้องถิ่นเทศบาลตำบลบางบาล. งานทะเบียนท้องถิ่นเทศบาลตำบลมหาพรหมณ์, ๓๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๖๐.

(๔) บทสัมภาษณ์ :

พระครูวิบูลจริยากร, รองเจ้าคณะอำเภอบางบาล อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๒๑ ธันวาคม ๒๕๖๐.

พระครูชินธรรมาภรณ์, เจ้าคณะอำเภอบางบาล อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๒๑ ธันวาคม ๒๕๖๐.

พระครูปัญญาจุฬารักษ์, เจ้าอาวาสวัดจุฬามณี อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๒๔ ธันวาคม ๒๕๖๐.

พระมหาเฉลิมพล อชิโต, เจ้าคณะตำบลบ้านกุ่ม อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๒๙ ธันวาคม ๒๕๖๐.

ดร.สันต์ อินชรัญ, ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดจุฬามณี ชุมหะจันทนประชาสรรค์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๒๒ ธันวาคม ๒๕๖๐.

นางโกสุม สอนดี, เจ้าพนักงานธุรการชำนาญงานพระพุทธศาสนาจังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๒๘ ธันวาคม ๒๕๖๐.

นางสุวิภา ปุณณะเวส, ผอ.กลุ่มยุทธศาสตร์และเฝ้าระวังทางวัฒนธรรม สนง.วัฒนธรรมจังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๒๘ ธันวาคม ๒๕๖๐.

นายภาณุวัฒน์ สุพิมพานนท์, นายอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๒๘ ธันวาคม ๒๕๖๐.

น.ส.อรุณทัย พารอด, ผู้ใหญ่บ้านตำบลบ้านกุ่ม อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๓๑ ธันวาคม ๒๕๖๐.

นายชาติชาย แสงจักร, กำนันตำบลบ้านกุ่ม อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๓๑ ธันวาคม ๒๕๖๐.

๒. ภาษาอังกฤษ :

Cronbach. Lee J. *Essentials of Psychological*. 4th Ed. New York: Harper & Row, 1971.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

หนังสือขอความอนุเคราะห์ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือในการวิจัย

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน คณะสังคมศาสตร์ หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต โทร/แฟกซ์ ๐-๒๘๘๒-๓๑๕๔ ภายใน (๒๑๓๘)

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒/๒๖๒

วันที่ ๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๐

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ตรวจแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการทำสารนิพนธ์

นมัสการ พระปลัดระพิน พุทธิสารโร, ดร.

เนื่องด้วย พระภิกษุประสงค์ ฉายา ปาสาทิโก รหัสประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๒๐๔๐๓๓ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

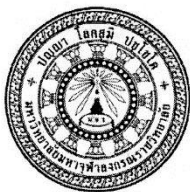
ในการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ พิจารณาแล้วเห็นว่าพระคุณท่านเป็นผู้ที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง จึงใคร่ขออาราธนาท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญพิจารณาตรวจแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการทำสารนิพนธ์ ดังที่ได้แนบมาพร้อมแล้วนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากพระคุณท่านด้วยดี ขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงนมัสการมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

(รองศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุธะพรหม)

ผู้อำนวยการหลักสูตรบัณฑิตศึกษา ภาควิชารัฐศาสตร์

ตรงแล้ว
รณศักดิ์ระพิน พุทธิสารโร
๑ ธันวาคม ๒๕๖๐

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน คณะสังคมศาสตร์ หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต โทร/แฟกซ์ ๐-๒๘๘๒-๓๑๕๔ ภายใน (๒๑๓๘)

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒/๒๖๒

วันที่ ๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๐

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์ตรวจแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการทำสารนิพนธ์

เรียน ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เต็มศักดิ์ ทองอินทร์

เนื่องด้วย พระกฤษประสงค์ ฉายา ปาสาทิโก รหัสประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๒๐๔๐๓๓ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ พิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้ที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง จึงใคร่ขอเชิญท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญพิจารณาตรวจแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการทำสารนิพนธ์ ดังที่ได้แนบมาพร้อมแล้วนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี ขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

(รองศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุธะพรหม)

ผู้อำนวยการหลักสูตรบัณฑิตศึกษา ภาควิชารัฐศาสตร์

๑๖๐๑๒๐๔๐๓๓
ศ.เต็มศักดิ์ ทองอินทร์
๔ ๘.๑.๖๕๖๐

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน คณะสังคมศาสตร์ หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต โทร/แฟกซ์ ๐-๒๘๘๒-๓๑๕๔ ภายใน (๒๑๓๘)

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒/๒๖๒

วันที่ ๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๐

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ตรวจแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการทำสารนิพนธ์

เรียน อาจารย์ ดร.ยุธนา ปราณีต

เนื่องด้วย พระกฤษฎีกาประกาศ ฎาษา ปาสาทิโก รหัสประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๒๐๔๐๓๓ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ พิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้ที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง จึงใคร่ขอเชิญท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญพิจารณาตรวจแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการทำสารนิพนธ์ ดังที่ได้แนบมาพร้อมแล้วนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี ขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

(รองศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุธะพรหม)

ผู้อำนวยการหลักสูตรบัณฑิตศึกษา ภาควิชารัฐศาสตร์

ตรวจแล้ว

(อาจารย์ ดร.ยุธนา ปราณีต)

๓๐ พ.ย. ๖๐

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน คณะสังคมศาสตร์ หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต โทร/แฟกซ์ ๐-๒๘๘๒-๓๑๕๔ ภายใน (๒๑๓๘)

ที่ ศธ ๖๑๐๕/๒๖๒

วันที่ ๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๐

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ตรวจแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการทำสารนิพนธ์

นมัสการ พระครูสังฆรักษ์เกียรติศักดิ์ กิตติปัญโญ, ผศ.ดร.

เนื่องด้วย พระภิกษุประสงค์ ฉายา ปาสาทิโก รหัสประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๒๐๔๐๓๓ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ พิจารณาแล้วเห็นว่าพระคุณท่านเป็นผู้ที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง จึงใคร่ขออาราธนาท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญพิจารณาตรวจแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการทำสารนิพนธ์ ดังที่ได้แนบมาพร้อมแล้วนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากพระคุณท่านด้วยดี ขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงนมัสการมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

(รองศาสตราจารย์ ดร.สุพจน์ สุธะพรหม)

ผู้อำนวยการหลักสูตรบัณฑิตศึกษา ภาควิชารัฐศาสตร์

๓๐๑๖๖๖

(พระครูสังฆรักษ์เกียรติศักดิ์ กิตติปัญโญ, ผศ.ดร.)

๕ / ๘ - ค. / ๖๐

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน คณะสังคมศาสตร์ หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต โทร/แฟกซ์ ๐-๒๘๘๒-๓๑๕๔ ภายใน (๒๑๓๘)

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒/๒๖๒

วันที่ ๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๐

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ตรวจแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการทำสารนิพนธ์

เรียน ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อนุวัต กระสังข์

เนื่องด้วย พระกฤษประสงค์ ฉายา ปาสาทิโก รหัสประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๒๐๔๐๓๓ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ พิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้ที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง จึงใคร่ขอเชิญท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญพิจารณาตรวจแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการทำสารนิพนธ์ ดังที่ได้แนบมาพร้อมแล้วนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี ขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

(รองศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุธะพรหม)

ผู้อำนวยการหลักสูตรบัณฑิตศึกษา ภาควิชารัฐศาสตร์

๓๐๐๐/๐๕

(ผศ.ดร. อนุวัต กระสังข์)

๒๗/๑๑/๒๕๖๐

ภาคผนวก ข
ผลการหาค่าดัชนีความสอดคล้อง (IOC)

ผลการหาค่าดัชนีความสอดคล้องตามวัตถุประสงค์เป็นรายข้อ (IOC) ของแบบสอบถาม

เรื่อง การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล

จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ผู้วิจัย พระภิกษุประสงค์ ปาสาทิโก (ประดิษฐ์ขวัญ)

นิสิตปริญญาโทหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาการจัดการเชิงพุทธ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ที่	(ชื่อเรื่อง)	ผู้เชี่ยวชาญคนที่					สรุปและแปลผล		
		๑	๒	๓	๔	๕	รวม	ค่า IOC	แปลผล
	๑.ด้านการเทศนา								
๑.	พระธรรมทูตเป็นผู้มีความประพฤติตนอยู่ในศีลจาวัตร เป็นผู้มีความสำรวมระวังกิริยาวาจา เรียบร้อยงดงามเป็นแบบอย่างที่ดีให้เกิดศรัทธา	+๑	+๑	+๑	+๑	+๑	๕	๑.๐	ใช้ได้
๒.	พระธรรมทูตเป็นผู้สามารถอธิบายธรรมะได้ดีสามารถถ่ายทอดหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาได้ดี	+๑	+๑	+๑	+๑	+๑	๕	๑.๐	ใช้ได้
๓.	พระธรรมทูตเป็นผู้พัฒนาตนใฝ่หาความรู้ มีความพร้อมในการทำหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนา	๐	๐	+๑	+๑	+๑	๓	๐.๖	ใช้ได้
๔.	พระธรรมทูตเป็นตัวอย่างในการใช้ภาษาบาลีได้อย่างคล่องแคล่ว	+๑	๐	+๑	+๑	+๑	๔	๐.๘	ใช้ได้
๕.	พระธรรมทูตเป็นผู้ที่มีความสามารถให้คำปรึกษาและนำทำกิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาได้	๐	๐	+๑	+๑	+๑	๓	๐.๖	ใช้ได้
	๒. ด้านสนทนาธรรม								
๖.	พระธรรมทูตมีการสนทนาธรรมโดยใช้ภาษาที่สุภาพชัดเจน และง่ายต่อการทำความเข้าใจ มีคำพูดที่โน้มน้าวจิตใจสร้างจุดสนใจให้เกิดขึ้นแก่ผู้ฟัง	๐	+๑	+๑	+๑	+๑	๔	๐.๘	ใช้ได้
๗.	พระธรรมทูตมีกลอุบายประกอบการพูดให้ผู้ฟังเข้าใจแจ่มแจ้ง เห็นจริง เกิดกำลังใจอยากฟังอีก และมองเห็นประโยชน์ ที่ตนได้ฟังมานำปฏิบัติต่อไป	+๑	+๑	+๑	+๑	+๑	๕	๑.๐	ใช้ได้

ที่	(ชื่อเรื่อง)	ผู้เชี่ยวชาญคนที่					สรุปและแปลผล		
		๑	๒	๓	๔	๕	รวม	ค่า IOC	แปลผล
๘.	พระธรรมทูตมีการนำเอาอุปมาอุปไมยมาประกอบเช่นนิทานหรือธรรมบท	+๑	+๑	+๑	+๑	+๑	๕	๑.๐	ใช้ได้
๙.	พระธรรมทูตต้องเข้าใจว่าผู้ฟังเป็นบุคคลประเภทไหนแล้วจะหยิบยกเอาเรื่องอะไรมากล่าว เพื่อให้สอดคล้องกับอุปนิสัยของบุคคลเหล่านั้น	๐	+๑	+๑	+๑	๐	๔	๐.๘	ใช้ได้
๑๐.	พระธรรมทูตมีการจัดกิจกรรมการสนทนาธรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา หรือเรียกว่าปุจฉา วิสัชนา	๐	+๑	+๑	+๑	+๑	๔	๐.๘	ใช้ได้
ที่	(ชื่อเรื่อง)	ผู้เชี่ยวชาญ/คนที่					สรุปและแปลผล		
		๑	๒	๓	๔	๕	รวม	ค่า IOC	แปลผล
๓. ด้านการสอนกรรมฐาน									
๑.	พระธรรมทูตมีการสอนสมถกรรมฐานหรือวิปัสสนากรรมฐานให้เข้าใจในด้านสติ สมาธิ ปัญญา	+๑	+๑	+๑	+๑	+๑	๕	๑.๐	ใช้ได้
๒.	พระธรรมทูตมีความเข้าใจในอิริยาบถใหญ่ ๔ การเดิน การยืน การนั่ง การนอน แนะนำให้เข้าใจรวมถึงอิริยาบถย่อยต้องมีสติ กำหนดรู้อยู่กับอิริยาบถตลอดจนอารมณ์ที่เกิดขึ้นในสภาวะธรรมนั้น ๆ	๐	+๑	+๑	+๑	+๑	๔	๐.๘	ใช้ได้
๓.	พระธรรมทูตมีการทดสอบอารมณ์หลังจากปฏิบัติสมถกรรมฐานหรือวิปัสสนากรรมฐานในไตรลักษณ์ความเป็นจริงของสิ่งทั้งหลายทั้งปวงไม่เที่ยงเป็นทุกข์ไม่ใช่ตัวของเราเอง	+๑	+๑	+๑	+๑	+๑	๕	๑.๐	ใช้ได้
๔.	พระธรรมทูตมีการตอบคำถามข้อสงสัยจากการปฏิบัติสมถกรรมฐาน หรือวิปัสสนากรรมฐาน ของผู้เข้าปฏิบัติ เมื่อมีความไม่เข้าใจในนิเวศน์ ๕ ได้แก่สิ่งที่ปิดกั้นจิตหรือขัดขวางไม่ให้ทำความดี	๐	+๑	+๑	+๑	+๑	๔	๐.๘	ใช้ได้

ที่	(ชื่อเรื่อง)	ผู้เชี่ยวชาญ/คนที่					สรุปและแปลผล		
		๑	๒	๓	๔	๕	รวม	ค่า IOC	แปลผล
	๔. ด้านการใช้สื่ออุปกรณ์ประกอบการสอน ธรรมะ								
๑.	พระธรรมทูตมีการจัดทำสื่อสิ่งพิมพ์อาทิคู่มือแผ่นพับแผ่นซีดี โดยใช้ภาษาที่สุภาพชัดเจน และง่ายต่อการทำความเข้าใจ	+๑	+๑	+๑	+๑	+๑	๕	๑.๐	ใช้ได้
๒.	พระธรรมทูตมีสื่อที่นำมาใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนามีความเหมาะสมมีการพัฒนาสื่อที่ใช้ในการเผยแผ่ที่ทันสมัย	+๑	+๑	+๑	+๑	+๑	๕	๑.๐	ใช้ได้
๓.	พระธรรมทูตมีสื่อที่นำมาใช้เผยแผ่พระพุทธศาสนาสามารถเรียนรู้และเข้าใจง่าย มีเนื้อหา ใจความที่กระชับและถูกต้อง	๐	+๑	+๑	+๑	+๑	๔	๐.๘	ใช้ได้
๔.	พระธรรมทูตมีการนำสื่อมาประยุกต์ใช้ในการเผยแผ่ได้หลากหลายกิจกรรมต่างๆ ที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา	+๑	+๑	+๑	+๑	+๑	๕	๑.๐	ใช้ได้
๕.	พระธรรมทูตมีความสามารถนำความรู้จากสื่อ โดยการฉายทางโปรเจคเตอร์เพื่อให้เห็นภาพประกอบนำไปปฏิบัติได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น	๐	+๑	+๑	+๑	+๑	๔	๐.๘	ใช้ได้

ภาคผนวก ค
หนังสือขอความอนุเคราะห์เก็บข้อมูลเพื่อตรวจสอบความเที่ยงตรง
ของแบบสอบถาม (Try Out)

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒/๔๘๐

หลักสูตรบัณฑิตศึกษา ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
อาคารเรียนรวม โซนบี ชั้น 5 ห้อง B 504
เลขที่ 79 หมู่ 1 ตำบลลำไทร อำเภอลำไญ
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 13170
โทร. 035 - 248 - 000 ต่อ 8202, 8203
Fax : 035 - 248 - 000 ต่อ 8203
Website : gps.mcu.ac.th
E-mail : gps@mcu.ac.th

๘ ธันวาคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เก็บข้อมูลเพื่อตรวจสอบความเที่ยงตรงของแบบสอบถาม
นมัสการ พระครูสังฆรักษ์ธรรมาสุขสันต์ เจ้าอาวาสวัดเปรมประชากร
สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

เนื่องด้วย พระกฤษประสงค์ ฉายา ปาสาทิโก รหัสประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๒๐๔๐๓๓
นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัด
พระนครศรีอยุธยา” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้จำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากอุบาสกอุบาสิกาในวัดของพระคุณท่านจึง
ขอความอนุเคราะห์จากพระคุณท่านเพื่อโปรดพิจารณาอนุญาตให้นิสิตดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล เพื่อ
ตรวจสอบความเที่ยงตรงของแบบสอบถามในการวิจัยซึ่งเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป หลักสูตรพุทธ
ศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่าง
ยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากพระคุณท่านด้วยดี และขอขอบพระคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการ
มา ณ โอกาสนี้

จึงน้อมสการมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

นมัสการด้วยความเคารพ

(รองศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุษะพรหม)

ผู้อำนวยการหลักสูตรบัณฑิตศึกษา ภาควิชารัฐศาสตร์

พระครูสังฆรักษ์ธรรมาสุขสันต์ (สังฆรักษ์ ธรรมาสุขสันต์)
1910 ววสจ 1/๒๒๖ ๐๖๖

ภาคผนวก ง
ผลการหาค่าความเชื่อมั่นของเครื่องมือ (Try Out)

ผลการหาค่า Reliability (Alpha)
 เรื่อง การเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล
 จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
 พระภิกษุประสงค์ ปาสาทิโก (ประดิษฐ์ขวัญ)

Case Processing Summary

	N	%
Valid	30	100.0
Exclude ^a	0	.0
Total	30	100.0

a. Listwise deletion based on all variables in the procedure.

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	N of Items
.854	25

Item-Total Statistics

	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
a1	90.60	52.593	.235	.853
a2	90.97	48.723	.543	.843
a3	90.90	50.576	.504	.846
a4	90.93	49.995	.406	.848
a5	90.93	52.478	.222	.854
b1	90.83	51.592	.247	.854
b2	90.90	48.714	.553	.843
b3	90.53	49.361	.504	.845
b4	90.77	49.909	.455	.847

aut.
 (พระมหาภิกษุปาสาทิโก)

b5	90.53	47.637	.707	.838
c1	90.77	50.737	.359	.850
c2	90.70	49.252	.512	.845
c3	90.73	48.271	.608	.841
c4	90.70	48.562	.592	.842
c5	90.77	49.013	.511	.845
d1	90.57	48.047	.629	.840
d2	90.77	49.702	.479	.846
d3	90.73	48.754	.507	.845
d4	90.70	50.493	.414	.848
d5	90.77	51.082	.287	.853
e1	90.67	50.368	.448	.847
e2	90.60	54.593	-.071	.864
e3	90.87	51.913	.268	.852
e4	90.67	54.506	-.064	.865
e5	90.90	52.438	.196	.855

Reliability Coefficients N of Cases = 30.0 N of Items = 25.0 Alpha = 0.854

স্ব.

(স্বাক্ষরিত)

ภาคผนวก จ
หนังสือขอความอนุเคราะห์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒/๑๐๓๔

หลักสูตรบัณฑิตศึกษา ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
อาคารเรียนรวม โชนปี ชั้น 5 ห้อง B 504
เลขที่ 79 หมู่ 1 ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 13170
โทร. 035 - 248 - 000 ต่อ 8202, 8203
Fax : 035 - 248 - 000 ต่อ 8203
Website : gps.mcu.ac.th
E-mail : gps@mcu.ac.th

๒๒ ธันวาคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุญาตให้หนังสือเก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

เรียน กำนันตำบลบ้านกุ่ม อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

เนื่องด้วย พระกฤษประสงค์ ฉายา ปาสาทิโก รหัสประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๒๐๔๐๓๓
นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้
ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัด
พระนครศรีอยุธยา” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

การศึกษานี้เกี่ยวกับเรื่องที่มีความจำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เพื่อการนี้จึงใคร่
ขออนุญาตให้โปรดพิจารณาอนุญาตให้หนังสือดำเนินการสัมภาษณ์ และเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยซึ่ง
จะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และ
ขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอแสดงความนับถือ

(รองศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุธะพรหม)

ผู้อำนวยการหลักสูตรบัณฑิตศึกษา ภาควิชารัฐศาสตร์

(นายสมชาย นามศิริ)

กำนันตำบลบ้านกุ่ม
๓๑ ธันวาคม ๒๕๖๐

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒/๑๐๑๔

หลักสูตรบัณฑิตศึกษา ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
อาคารเรียนรวม โชนปี ชั้น 5 ห้อง B 504
เลขที่ 79 หมู่ 1 ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 13170
โทร. 035 - 248 - 000 ต่อ 8202, 8203
Fax : 035 - 248 - 000 ต่อ 8203
Website : gps.mcu.ac.th
E-mail : gps@mcu.ac.th

๒๒ ธันวาคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุญาตให้บันทึกเก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

นมัสการ พระครูวิบูลจริยากร รองเจ้าคณะอำเภอบางบาล

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

เนื่องด้วย พระกฤษประสงค์ ฉายา ปาสาทิโก รักษประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๒๐๔๐๓๓
นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้
ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัด
พระนครศรีอยุธยา” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

การศึกษานี้มีความจำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เพื่อการนี้จึงใคร่
ขออนุญาตให้โปรดพิจารณาอนุญาตให้บันทึกดำเนินการสัมภาษณ์ และเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยซึ่ง
จะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากพระคุณท่านด้วยดี
และขอขอบพระคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงนมัสการมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

นมัสการด้วยความเคารพ

(รองศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุธะพรหม)

ผู้อำนวยการหลักสูตรบัณฑิตศึกษา ภาควิชารัฐศาสตร์

พระครูวิบูลจริยากร เจ้าคณะ
๒๒ ธันวาคม ๒๕๖๐

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒/๑๐๑๔

หลักสูตรบัณฑิตศึกษา ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
อาคารเรียนรวม โชนปี ชั้น 5 ห้อง B 504
เลขที่ 79 หมู่ 1 ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 13170
โทร. 035 - 248 - 000 ต่อ 8202, 8203
Fax : 035 - 248 - 000 ต่อ 8203
Website : gps.mcu.ac.th
E-mail : gps@mcu.ac.th

๒๒ ธันวาคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุญาตให้ผลิตเก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

นมัสการ พระมหาเฉลิมพล อชิโต เจ้าคณะตำบลบ้านกุ่ม

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

เนื่องด้วย พระภิกษุประสงค์ ฉายา ปาสาทิโก รักษะประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๒๐๔๐๓๓
นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้
ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัด
พระนครศรีอยุธยา” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

การศึกษานี้มีความจำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เพื่อการนี้จึงใคร่
ขออนุญาตให้โปรดพิจารณาอนุญาตให้ผลิตดำเนินการสัมภาษณ์ และเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยซึ่ง
จะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากพระคุณท่านด้วยดี
และขอขอบพระคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงน้อมสการมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

นมัสการด้วยความเคารพ

(รองศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุษะพรหม)

ผู้อำนวยการหลักสูตรบัณฑิตศึกษา ภาควิชารัฐศาสตร์

พระมหาเฉลิมพล อชิโต

เจ้าคณะตำบลบ้านกุ่ม

๒๙ ธันวาคม ๒๕๖๐

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒/๑๐๑๔

หลักสูตรบัณฑิตศึกษา ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
อาคารเรียนรวม โชนบี ชั้น 5 ห้อง B 504
เลขที่ 79 หมู่ 1 ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 13170
โทร. 035 - 248 - 000 ต่อ 8202, 8203
Fax : 035 - 248 - 000 ต่อ 8203
Website : gps.mcu.ac.th
E-mail : gps@mcu.ac.th

๒๒ ธันวาคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุญาตให้หนังสือเก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

นมัสการ พระครูปัญญาจารย์ เจ้าอาวาสวัดจุฬามณี ตำบลบ้านกุ่ม

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

เนื่องด้วย พระกฤษประสงศ์ ฉายา ปาสาทิโก รหัสประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๒๐๔๐๓๓
นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้
ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัด
พระนครศรีอยุธยา” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

การศึกษานี้มีความจำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เพื่อการนี้จึงใคร่
ขออนุญาตให้โปรดพิจารณาอนุญาตให้หนังสือดำเนินการสัมภาษณ์ และเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยซึ่ง
จะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากพระคุณท่านด้วยดี
และขอขอบพระคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงนมัสการมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

นมัสการด้วยความเคารพ

(รองศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุษะพรหม)

ผู้อำนวยการหลักสูตรบัณฑิตศึกษา ภาควิชารัฐศาสตร์

๒๒ ธันวาคม ๒๕๖๐

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒/๑๐๑๔

หลักสูตรบัณฑิตศึกษา ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
อาคารเรียนรวม โชนปี ชั้น 5 ห้อง B 504
เลขที่ 79 หมู่ 1 ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 13170
โทร. 035 - 248 - 000 ต่อ 8202, 8203
Fax : 035 - 248 - 000 ต่อ 8203
Website : gps.mcu.ac.th
E-mail : gps@mcu.ac.th

๒๒ ธันวาคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์อนุญาตให้บันทึกเก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย
เรียน ผู้อำนวยการวัฒนธรรมจังหวัดพระนครศรีอยุธยา
สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

เนื่องด้วย พระกฤษประสงค์ ฉายา ปาสาทิโก รักษประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๒๐๔๐๓๓
นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้
ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัด
พระนครศรีอยุธยา” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

การศึกษานี้มีความจำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เพื่อการนี้จึงใคร่
ขอความอนุเคราะห์ที่ได้โปรดพิจารณาอนุญาตให้บันทึกดำเนินการสัมภาษณ์ และเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยซึ่ง
จะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และ
ขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอแสดงความนับถือ

(รองศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุษะพรหม)

ผู้อำนวยการหลักสูตรบัณฑิตศึกษา ภาควิชารัฐศาสตร์

/ (นางสุวิภา ปุณณะเวส)

ผู้อำนวยการกลุ่มยุทธศาสตร์และเฝ้าระวังทางวัฒนธรรม

๒๕๕-๑ ๖๐

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒/๑๐๑๔

หลักสูตรบัณฑิตศึกษา ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
อาคารเรียนรวม โชนบิ ชั้น 5 ห้อง B 504
เลขที่ 79 หมู่ 1 ตำบลลำไทร อำเภอลำลูกกา
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 13170
โทร. 035 - 248 - 000 ต่อ 8202, 8203
Fax : 035 - 248 - 000 ต่อ 8203
Website : gps.mcu.ac.th
E-mail : gps@mcu.ac.th

๒๒ ธันวาคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุญาตให้สิทธิเก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

เรียน นายอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

เนื่องด้วย พระกฤษประสงค์ ฉายา ปาสาทิโก รหสประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๒๐๔๐๓๓
นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้
ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัด
พระนครศรีอยุธยา” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

การศึกษานี้เกี่ยวข้องกับเรื่องที่มีความจำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เพื่อการนี้จึงใคร่
ขออนุญาตให้โปรดพิจารณาอนุญาตให้สิทธิดำเนินการสัมภาษณ์ และเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยซึ่ง
จะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และ
ขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอแสดงความนับถือ

(รองศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุธะพรหม)

ผู้อำนวยการหลักสูตรบัณฑิตศึกษา ภาควิชารัฐศาสตร์

๒๒ ธ.ค. ๖๐.

(นายภานุวัฒน์ สุธิพนานนท์)
นายอำเภอบางบาล

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒/๑๐๑๔

หลักสูตรบัณฑิตศึกษา ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
อาคารเรียนรวม โชนปี ชั้น 5 ห้อง B 504
เลขที่ 79 หมู่ 1 ตำบลลำไทร อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 13170
โทร. 035 - 248 - 000 ต่อ 8202, 8203
Fax : 035 - 248 - 000 ต่อ 8203
Website : gps.mcu.ac.th
E-mail : gps@mcu.ac.th

๒๒ ธันวาคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุญาตให้ผลิตเก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย
เรียน ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดจุฬามณี ตำบลบ้านกุ่ม
สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

เนื่องด้วย พระกฤษประสงค์ ฉายา ปาสาทิโก รหัสประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๒๐๔๐๓๓
นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้
ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัด
พระนครศรีอยุธยา” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

การศึกษานี้มีความจำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เพื่อการนี้จึงใคร่
ขออนุญาตให้โปรดพิจารณาอนุญาตให้ผลิตดำเนินการสัมภาษณ์ และเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยซึ่ง
จะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และ
ขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอแสดงความนับถือ

(รองศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุธะพรหม)

ผู้อำนวยการหลักสูตรบัณฑิตศึกษา ภาควิชารัฐศาสตร์

ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดจุฬามณี (ชุมชนบ้านกุ่ม)

๒๒ ธันวาคม ๒๕๖๐

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒/๑๐๑๔

หลักสูตรบัณฑิตศึกษา ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
อาคารเรียนรวม โชนปี ชั้น 5 ห้อง B 504
เลขที่ 79 หมู่ 1 ตำบลลำไทร อำเภอบางบาล จังหวัด
พระนครศรีอยุธยา 13170
โทร. 035 - 248 - 000 ต่อ 8202, 8203
Fax : 035 - 248 - 000 ต่อ 8203
Website : gps.mcu.ac.th
E-mail : gps@mcu.ac.th

๒๒ ธันวาคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุญาตให้บันทึกเก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

เรียน นางโกสุม สอนดี เจ้าพนักงานธุรการชำนาญงานพระพุทธศาสนาจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

เนื่องด้วย พระกฤษฎประสงค์ ฉายา ปาสาทิโก รหัสประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๒๐๔๐๓๓
นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้
ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัด
พระนครศรีอยุธยา” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

การศึกษานี้มีความจำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เพื่อการนี้จึงใคร่
ขออนุญาตให้โปรดพิจารณาอนุญาตให้บันทึกดำเนินการสัมภาษณ์ และเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยซึ่ง
จะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และ
ขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอแสดงความนับถือ

(รองศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สู่พระหม)

ผู้อำนวยการหลักสูตรบัณฑิตศึกษา ภาควิชารัฐศาสตร์

(นางโกสุม สอนดี)
เจ้าพนักงานธุรการชำนาญงาน

๔๘ ต. ๖๐

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒/๑๐๓๔

หลักสูตรบัณฑิตศึกษา ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
อาคารเรียนรวม โชนปี ชั้น 5 ห้อง B 504
เลขที่ 79 หมู่ 1 ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 13170
โทร. 035 - 248 - 000 ต่อ 8202, 8203
Fax : 035 - 248 - 000 ต่อ 8203
Website : gps.mcu.ac.th
E-mail : gps@mcu.ac.th

๒๒ ธันวาคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุญาตให้หนังสือเก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

เรียน กำนันตำบลบ้านกุ่ม อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

เนื่องด้วย พระกฤษประสงค์ ฉายา ปาสาทิโก รักษประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๒๐๔๐๓๓
นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้
ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัด
พระนครศรีอยุธยา” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

การศึกษานี้เกี่ยวกับเรื่องที่มีความจำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เพื่อการนี้จึงใคร่
ขออนุญาตให้โปรดพิจารณาอนุญาตให้หนังสือดำเนินการสัมภาษณ์ และเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยซึ่ง
จะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และ
ขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอแสดงความนับถือ

(รองศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุธะพรหม)

ผู้อำนวยการหลักสูตรบัณฑิตศึกษา ภาควิชารัฐศาสตร์

(นายสมชาย นามศิริ)

กำนันตำบลบ้านกุ่ม
๓๑ ธันวาคม ๒๕๖๐

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒/๑๐๑๔

หลักสูตรบัณฑิตศึกษา ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
อาคารเรียนรวม โชนบี ชั้น 5 ห้อง B 504
เลขที่ 79 หมู่ 1 ตำบลลำไทร อำเภอมโนรมย์
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 13170
โทร. 035 - 248 - 000 ต่อ 8202, 8203
Fax : 035 - 248 - 000 ต่อ 8203
Website : gps.mcu.ac.th
E-mail : gps@mcu.ac.th

๒๒ ธันวาคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุญาตให้ถอดแบบเอกสารเพื่อการศึกษา
เรียน นางสาวอรุณทิพย์ พารอด ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๖ ตำบลบ้านกุ่ม
สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

เนื่องด้วย พระกฤษประสงค์ ฉายา ปาสาทิโก รหสประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๒๐๔๐๓๓
นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้
ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัด
พระนครศรีอยุธยา” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

การศึกษานี้มีความจำเป็นที่ต้องเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เพื่อการนี้จึงใคร่
ขออนุญาตให้ถอดแบบเอกสารเพื่อการศึกษา
จะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และ
ขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอแสดงความนับถือ

(รองศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุธะพรหม)

ผู้อำนวยการหลักสูตรบัณฑิตศึกษา ภาควิชารัฐศาสตร์

อรุณทิพย์ พารอด
นางสาวอรุณทิพย์ พารอด)
ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๖ ต.บ้านกุ่ม
31 ธันวาคม 2560

ภาคผนวก ฉ.
แบบสอบถามเพื่อการวิจัย

แบบสอบถามเพื่อการวิจัย
การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูต
ในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

คำชี้แจง

๑. แบบสอบถามชุดนี้ จัดทำขึ้นเพื่อศึกษาการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งท่านเป็นบุคคลอันทรงเกียรติท่านหนึ่งที่ได้รับการคัดเลือกให้เป็นผู้ตอบแบบสอบถาม โปรดตอบแบบสอบถามตามความคิดเห็นของท่านอย่างแท้จริงให้ครบถ้วนทุกข้อคำถาม คำตอบของท่านผู้วิจัยจะรักษาไว้เป็นความลับและจะไม่มีผลกระทบต่อการปฏิบัติงานของท่าน หรือหน่วยงานที่ท่านรับผิดชอบ เนื่องจากผู้วิจัยจะนำคำตอบของท่านไปใช้ในการวิเคราะห์ในภาพรวมเท่านั้น

๒. แบบสอบถามชุดนี้ประกอบด้วย ๓ ตอนดังนี้

ตอนที่ ๑ เป็นแบบสอบถามข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

ตอนที่ ๒ เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ตอนที่ ๓ เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับ ปัญหา อุปสรรคและข้อเสนอแนะ แสดงความคิดเห็นเพิ่มเติมเกี่ยวกับความต้องการในการพัฒนาการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๓. การตอบแบบสอบถามของท่านเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุด ที่จะทำให้การวิจัยครั้งนี้สำเร็จ

ผู้วิจัยหวังว่า จะได้รับความเมตตาอนุเคราะห์จากท่านในการตอบแบบสอบถามในครั้งนี้เป็นอย่างดีและขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

(พระกฤษประสงค์ ปาสาทิโก)

นิสิตปริญญาโท หลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ปีการศึกษา ๒๕๖๐

ตอนที่ ๑ สถานภาพส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม

คำชี้แจง : โปรดเขียนเครื่องหมาย ✓ ลงในช่อง ☐ หน้าข้อความที่ตรงกับตัวท่าน

๑. เพศ

☐ ชาย

☐ หญิง

๒. อายุ

☐ ต่ำกว่า ๒๐ ปี

☐ ๒๑ - ๓๐ ปี

☐ ๓๑ - ๔๐ ปี

☐ ๔๑ - ๕๐ ปี

☐ มากกว่า ๕๐ ปี

๓. การศึกษา

☐ ต่ำกว่ามัธยมศึกษาตอนปลาย

☐ มัธยมศึกษาตอนปลาย หรือเทียบเท่า

☐ ปริญญาตรี

☐ สูงกว่าปริญญาตรี

☐ อื่น ๆ (ระบุ).....

๔. อาชีพ

☐ เกษตรกร

☐ รับราชการ

☐ ค้าขาย

☐ รับจ้างทั่วไป

☐ พนักงานเอกชน

☐ อื่น ๆ (ระบุ).....

๕. รายได้

☐ ต่ำกว่า ๕,๐๐๐ บาท

☐ มากกว่า ๕,๐๐๑ - ๑๐,๐๐๐ บาท

☐ มากกว่า ๑๐,๐๐๑ - ๒๐,๐๐๐ บาท

☐ มากกว่า ๒๐,๐๐๑ บาท

ตอนที่ ๒ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

คำชี้แจง : แบบสอบถามนี้ต้องการทราบการเผยแผ่ของพระธรรมทูตในเรื่องต่างๆว่าอยู่ในระดับใด โปรดกาเครื่องหมาย ✓ ลงในช่องระดับบทบาทการเผยแผ่ ที่ตรงกับสภาพความเป็นจริง โดยกำหนดระดับคะแนน ดังนี้

- ๕ หมายถึง ระดับความคิดเห็นอยู่ในระดับ มากที่สุด
 ๔ หมายถึง ระดับความคิดเห็นอยู่ในระดับ มาก
 ๓ หมายถึง ระดับความคิดเห็นอยู่ในระดับ ปานกลาง
 ๒ หมายถึง ระดับความคิดเห็นอยู่ในระดับ น้อย
 ๑ หมายถึง ระดับความคิดเห็นอยู่ในระดับ น้อยที่สุด

ข้อที่	ประเด็นคำถาม	ระดับความคิดเห็น				
		มากที่สุด (๕)	มาก (๔)	ปานกลาง (๓)	น้อย (๒)	น้อยที่สุด (๑)
๑. ด้านการเทศนา						
๑.๑	พระธรรมทูตเป็นผู้มีความประพฤติตนอยู่ในสัจจาวัตร เป็นผู้มีความสำรวมระงับกิริยาจาจา เรียบร้อยงดงาม เป็นแบบอย่างที่ดีให้เกิดศรัทธา					
๑.๒	พระธรรมทูตเป็นผู้สามารถอธิบายธรรมะได้ดีสามารถถ่ายทอดหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาได้ดี					
๑.๓	พระธรรมทูตเป็นผู้พัฒนาตนเฝ้าหาความรู้ มีความพร้อมในการทำหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนา					
๑.๔	พระธรรมทูตมีการนำพุทธสุภาษิตที่เป็นภาษาบาลีพร้อมทั้งอธิบายคำแปล ทำให้เข้าใจง่าย ขยายความหมายได้ชัดเจน					
๑.๕	พระธรรมทูตเป็นผู้ที่มีความสามารถให้คำปรึกษาและนำทำกิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาได้					
๒. ด้านสนทนาธรรม						
๒.๑	พระธรรมทูตมีการสนทนาธรรมโดยใช้ภาษาที่ง่ายต่อการทำความเข้าใจ มีคำพูดที่สร้างจุดสนใจให้เกิดขึ้นแก่ผู้ฟังได้ง่าย					
๒.๒	พระธรรมทูตมีกลอุบายประกอบการพูดให้ผู้ฟังเข้าใจแจ่มแจ้ง เห็นจริง เกิดกำลังใจอยากฟังอีก และมองเห็นประโยชน์ ที่ตนได้ฟังมานำปฏิบัติต่อไป					
๒.๓	พระธรรมทูตมีการนำเอาอุปมาอุปไมยมาประกอบ เช่น นิทานหรือธรรมบท ทำให้เข้าใจง่ายยิ่งขึ้น					
๒.๔	พระธรรมทูตต้องรู้ว่าผู้ฟังเป็นบุคคลประเภทไหนจึงหยิบยกเอาเรื่องที่ตรงกับจริตของบุคคลเหล่านั้น เพื่อเข้าใจง่าย					
๒.๕	พระธรรมทูตมีการจัดกิจกรรมการสนทนาธรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาบ้างตามกาลเวลาที่เหมาะสม หรือจะใช้วิธีที่เรียกว่า ปุจฉา วิสัชนา					

ข้อที่	ประเด็นคำถาม	ประเด็นคำถาม				
		มากที่สุด (๕)	มาก (๔)	ปานกลาง (๓)	น้อย (๒)	น้อยที่สุด (๑)
๓. ด้านการสอนกรรมฐาน						
๓.๑	พระธรรมทูตมีการสอนสมถกรรมฐานหรือวิปัสสนากรรมฐานให้เข้าใจในด้านสติ สมาธิ ปัญญา					
๓.๒	พระธรรมทูตมีความเข้าใจในอริยาบทใหญ่ ๔ การเดิน การยืน การนั่ง การนอน แนะนำให้เข้าใจรวมถึงอริยาบถย่อยต้องมีสติกำหนดรู้อยู่กับอริยาบทตลอดจนอารมณ์ที่เกิดขึ้นในสภาวะธรรมนั้น ๆ					
๓.๓	พระธรรมทูตมีการทดสอบอารมณ์หลังจากปฏิบัติสมถกรรมฐานหรือวิปัสสนากรรมฐานในไตรลักษณ์ความเป็นจริงของสิ่งทั้งหลายทั้งปวงไม่เที่ยงเป็นทุกข์ไม่ใช่ตัวของเราเอง					
๓.๔	พระธรรมทูตมีการตอบคำถามข้อสงสัยจากการปฏิบัติสมถกรรมฐาน หรือวิปัสสนากรรมฐานของผู้เข้าปฏิบัติ เมื่อมีความไม่เข้าใจในนิรณ ๕ ได้แก่สิ่งที่ปิดกั้นจิตหรือขัดขวางไม่ทำความดี					
๓.๕	พระธรรมทูตเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ เพื่อให้ผู้ปฏิบัติผ่อนคลายความตึงเครียดของอารมณ์ต่างๆ ที่เข้ามาทางอารมณ์ต่างๆ ในนิรณ ๕					
๔. ด้านการใช้สื่ออุปกรณ์ประกอบการสอนธรรมะ						
๔.๑	พระธรรมทูตมีการจัดทำสื่อสิ่งพิมพ์ อาทิ คู่มือ แผ่นพับ แผ่นซีดี โดยใช้ภาษาที่สุภาพชัดเจนและง่ายต่อการทำความเข้าใจ					
๔.๒	พระธรรมทูตมีสื่อที่นำมาใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนามีความเหมาะสม มีการพัฒนาสื่อที่ใช้ในการเผยแผ่ที่ทันสมัย					
๔.๓	พระธรรมทูตมีสื่อที่นำมาใช้เผยแผ่พระพุทธศาสนาสามารถเรียนรู้และเข้าใจง่าย มีเนื้อหาใจความที่กระชับและถูกต้อง					
๔.๔	พระธรรมทูตมีการนำสื่อมาประยุกต์ใช้ในการเผยแผ่ได้หลากหลายกิจกรรมต่างๆ ที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา					
๔.๕	พระธรรมทูตมีความสามารถนำความรู้จากสื่อ โดยการฉายทางโปรเจคเตอร์ เพื่อให้เห็นภาพประกอบนำไปปฏิบัติได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น					

ตอนที่ ๓ ปัญหาอุปสรรคและข้อเสนอแนะ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูต
ในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะ

๑. ด้านการเทศนาธรรม

ปัญหา อุปสรรค

.....

.....

.....

.....

.....

ข้อเสนอแนะ.....

.....

.....

.....

.....

.....

๒. ด้านสนทนาธรรม

ปัญหา อุปสรรค.....

.....

.....

.....

.....

.....

ข้อเสนอแนะ.....

.....

.....

.....

.....

๓. ด้านแนวคิดที่เกี่ยวกับการสอนกรรมฐาน

ปัญหา อุปสรรค.....

.....

.....

.....

.....

ข้อเสนอแนะ.....

.....

.....

.....

๔. ด้านการใช้สื่ออุปกรณ์ประกอบการสอนธรรมะ

ปัญหา อุปสรรค

.....

.....

.....

.....

ข้อเสนอแนะ.....

.....

.....

.....

ผู้วิจัยขอนุโทนาและขอบคุณขอบใจทุกท่านที่กรุณาตอบแบบสอบถามในครั้งนี้

(พระภุชประสงค์ ปาสาทิโก)

นิสิตปริญญาโท หลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ปีการศึกษา ๒๕๖๐

ภาคผนวก ข
แบบสัมภาษณ์การวิจัย

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

เรื่อง “การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา”

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์

ผู้ให้สัมภาษณ์ ชื่อ ฉายา / นามสกุล.....
 ตำแหน่ง..... /อายุปี
 จำนวนพรรษา.....จำนวนที่ปฏิบัติงาน.....ปี
 สถานที่สัมภาษณ์วันที่สัมภาษณ์.....

ตอนที่ ๒ แนวทางในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล
 จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๑. ท่านมีทัศนคติอย่างไร ? ต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูต
 ในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๒. ท่านคิดว่าพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีศักยภาพ
 ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เป็นอย่างไร ?

๓. ท่านคิดว่าปัจจัยสำคัญในการดำเนินการ ทางด้านการส่งเสริมการศึกษาเรียนรู้
 ของพระธรรมทูตในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีปัญหาและอุปสรรค อะไรบ้าง ?
 และท่านมีข้อเสนอแนะอย่างไร ?

๔. ท่านคิดว่าปัญหาและอุปสรรค ในการเผยแผ่ ของพระธรรมทูต
 ในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นอย่างไร ? และมีข้อเสนอแนะอย่างไร ?

๕. ท่านคิดว่า แนวโน้มทางด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูต
 ในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ในอนาคตจะมีทิศทางอย่างไร ?

(พระกฤษประสงค์ ปาสาทิโก)

นิสิตปริญญาโท หลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ปีการศึกษา ๒๕๖๐

ภาคผนวก ซ
รูปภาพประกอบการวิจัย

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการสัมภาษณ์มีจำนวน ๑๐ รูป/คน ดังนี้

๑. พระครูชินธรรมาภรณ์ เจ้าคณะอำเภอบางบาล เจ้าอาวาสวัดสีกก ตำบลน้ำเต้า
อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๒. พระครูวิบูลจริยากร รองเจ้าคณะอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
เจ้าอาวาสวัดเสาธง

๓. พระครูปัญญาจุฬารักษ์ เจ้าอาวาสวัดจุฬามณี ตำบลบ้านกุ่ม อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๔. พระมหาเฉลิมพล อชิโต เลขานุการเจ้าคณะอำเภอบางบาล เจ้าคณะตำบลบ้านกุ่ม เจ้าอาวาสโคกหิรัญ ตำบลบางชะนี อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๕. นางโกสม สอนดี เจ้าพนักงานธุรการชำนาญงานพระพุทธศาสนา
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๖. นางสาววิภา ปุณณะเวส ผู้อำนวยการกลุ่มยุทธศาสตร์และเฝ้าระวังทางวัฒนธรรม
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๗. นายภาณุวัฒน์ สุพิมพานนท์ นายอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๘. ดร. สันต์ อินชุรณ์ ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดจุฬามณี ตำบลบ้านกุ่ม อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๙. นายชาติชาย แสงจักร กำนันตำบลบ้านกุ่ม อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๑๐. นางสาวอรุณทัย พารอด ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๖ ตำบลบ้านกุ่ม อำเภอบางบาล
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	:	พระกฤษประสงค์ ปาสาทิโก (ประดิษฐ์ขวัญ)
เกิด	:	๒๙ ตุลาคม ๒๕๐๒
สถานที่เกิด	:	๒๕ หมู่ที่ ๖ ตำบลบ้านกุ่ม อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
การศึกษา	:	นักธรรมชั้นเอก (น.ธ.เอก)
	:	มัธยมศึกษาตอนปลาย (ม.ศ.๕)
	:	การศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.)
	:	พุทธศาสตรบัณฑิต (การจัดการเชิงพุทธ) คณะสังคมศาสตร์
	:	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
อุปสมบท	:	๒๑ มกราคม ๒๕๔๔ ณ วัดจุฬามณี ตำบลบ้านกุ่ม อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
สังกัด	:	วัดจุฬามณี ตำบลบ้านกุ่ม อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
หน้าที่	:	๒๕๔๘ ครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนวัดจุฬามณี ตำบลบ้านกุ่ม อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
	:	๒๕๕๑ ได้รับแต่งตั้งเป็นพระธรรมทูต ประจำจังหวัดพระนครศรีอยุธยา
	:	๒๕๕๕ ได้ผ่านการฝึกอบรมพระวิปัสสนาจารย์
	:	๒๕๖๐ เลขานุการเจ้าคณะตำบลบ้านกุ่ม อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
สำเร็จการศึกษา	:	๑๕ มีนาคม ๒๕๖๑
ที่อยู่ปัจจุบัน	:	วัดจุฬามณี ตำบลบ้านกุ่ม อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
โทรศัพท์	:	๐๘-๙๕๔๐-๘๖๙๗